

میژوو چیبیه؟

ناوی کتیب: میژوو چیبیه؟

- نووسینی: ئی. ئییج. کار
  - وهرگیپانی له ئینگلیزیبیهوه: ئاسۆس محهمهد مهلا قادر
  - نهخشهسازی ناوهوه: گۆران جهمال رواندزی
  - بهرگ: هۆگر سدیق
  - سه‌ره‌رشتی چاپ: هیتمن نهجات
  - چاپ: چاپی به‌که‌م ۲۰۰۵
  - ژماره‌ی سپاردن: ۱۲۸
  - تیراژ: ۱۰۰۰
  - نرخ: ۲۰۰۰
  - چاپخانه: چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده
- زنجیره‌ی کتیب - ۱۵ - (۱۱۸)

نووسینی

ئ. ئییج. کار

وه‌رگیپانی له ئینگلیزیبیهوه

ئاسۆس محهمهد مهلا قادر

ناویشان

ده‌زگای چاپ و بلاوکرده‌وه‌ی موکریانی

هه‌ولیر - پشت رۆژنامه‌ی خه‌بات

پۆستی نه‌لکترونی: asokareem@maktoob.com

ژما‌هی ته‌له‌فون: ۲۲۶.۳۱۱

کوردستان - هه‌ولیر

۲۰۰۵

ناوہر پوک

5	..... کتیبہ کانی پیتنگوبن
7	..... پیشہ کی چابی دووہم
	یہ کہم
11	..... میٹروونوس و راستیہ کانی
	دووہم
37	..... کومہ لگہ و تاکہ کہس
	سیپہم
63	..... میٹروو، زانست و رهوش
	چارہم
96	..... هوکارلیکدانہ وہ لہ میٹروودا
	پیتنجہم
119	..... میٹروو و ہک پیشکہ و تن
	شہ شہم
149	..... ئاسویہ کی بہر فراوان
177	..... پہراویزہ کان

کتیبه‌کانی پینگوین

میژوو چییه؟

ئه‌دوارد هالیت کار له سالی ۱۸۹۲ له دایکبووه، له لهندهن له قوتابخانه‌ی میترچنت ته‌یلره خوتندویه‌تی و کولیتی سیینه‌یی پیروزی له زانکوی کیمبرجدا ته‌واو کردووه، که تییدا زانایه‌کی ترسنوکانه بووه له کلاسیکناسیدا پله‌ی شه‌رفی بالای له یه‌ک کاتدا له بنه‌مای دوو بابه‌تدا به‌دهسته‌یتاوه.

له سالی ۱۹۱۶- دا به‌شداری نووسینگه‌ی دهره‌وی کردووه دوا‌ی ئه‌رک و فه‌رمانیتی زور له نووسینگه‌ی‌دا له دهره‌و ناوه‌دا، په‌یوه‌ندی به - F.O - وه کردووه، له سالی ۱۹۳۶- شدا وازه‌یتاوه له کولیتی زانکوی ویلزدا، ئابریستوت، بوته‌ پرؤفیسوری ویلسن بو‌سیاسه‌تی نیو ده‌له‌تی.

کار له ۱۹۴۱-۱۹۴۶ جیگری سه‌رنوسه‌ری (Times) بووه له ۱۹۵۳-۱۹۵۵ ماموستای فیرکه‌ربووه له کولیتی بالیول، ئوکسفورد، له سالی ۱۹۵۵- دا بوته‌ هاو‌رپییه‌کی کولیتی سیینه‌ی پیروز له زانکوی کیمبرجدا و له ۱۹۶۶دا هاو‌رپییه‌کی فه‌خری کولیتی بالیول بووه له زانکوی ئوکسفورد - دا.

له سالی ۱۹۲۰- شدا CBE به‌دهسته‌یتاوه.

سه‌بارت به‌کتیبه‌که‌ی «میژووی رووسیایی شوره‌وی» وه‌ک میژوونووسیک باشتین ناوبانگی هه‌یه، به شیه‌یه‌ک روژنامه‌ی گاردیان «به‌گرنگترین کاره‌کانی میژوونووسیکی به‌ریتانی ئه‌م سه‌ده‌یه» ئماژه‌ی پیداره، و روژنامه‌ی تایمیز به «ده‌ستکه‌وتیکی میژوویی به‌رچاوی» له قه‌له‌مداره.

له سالی ۱۹۴۵- دا ده‌ستی به میژووه‌که‌ی کردو بو‌نزیکه‌ی سی سال‌ کاری تیدا‌کرد.

ئه‌م میژووه‌ چواره‌ به‌رگه له‌گه‌ل پوخته‌یه‌ک دهریاره‌ی شو‌رشی رووسیا: لینین بو‌ستالین.

چهند به‌شیتی میژووه‌که ده‌زگای پینگوین بلاویکردوته‌وه وه‌ک: شو‌رشی به‌لشه‌فی ۱۹۱۷- ۱۹۲۳ (له سی به‌رگدا)؛ پاشا گه‌ردانییه‌که (interregnum)، ۱۹۲۳-۱۹۲۴؛ سو‌شیا‌لیزم له ولاتیکدا، ۱۹۲۴-۱۹۲۶ (له سی به‌رگدا)؛ هه‌روه‌ها بناخه‌کانی ئابوورییه‌کی ره‌نگریژکراو ۱۹۲۶-۱۹۲۹ (له دوو به‌رگدا، به‌رگی یه‌که‌م ئار. ده‌بل یوو. ده‌پش هاو‌کاری نووسینه‌که‌ی کردووه).

بلاوکراوه‌کانی دیکه‌شی بریتین له: دهرکراوه‌کانی رۆمانتیک (۱۹۳۳)، قه‌یرانی بیست ساله، ۱۹۱۹-۱۹۳۹ (۱۹۳۹)، مه‌رجه‌کانی ناشتی (۱۹۴۲)، کاربگه‌ری سو‌قیه‌ت له‌سه‌ر جیهانی

روژتاوا (۱۹۴۶)، کۆمه‌لگه‌ی نوی (۱۹۵۱) هه‌روه‌ها له ناپلیونه‌وه بو‌ستالین و چهند گوتاریکی دیکه‌ش (۱۹۸۰).

ئی. ئیچ. کار له ۱۹۸۲- دا مردو روژنامه‌ی تایمز له ژباننامه‌که‌یدا ئه‌مه‌ی نووسیوه، نووسینه‌کانی به‌زوری وه‌ک شیه‌یه‌که‌ی گرنگ و بیرتیژوون.

به‌هوی کارامه‌یی ناته‌واوی نه‌شته‌رگه‌ر، کار توپیکا زانی (anatomy) رابردوی ئه‌م دواییانه‌ی دهرخست. بیتگومان شوین په‌نجه‌و کاربگه‌رییه‌کی به‌هیزی له‌سه‌ر وه‌چه‌ی میژوونووس و بیرمه‌نده کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی دوا‌به‌دوا‌ی یه‌کدا به‌جیه‌یتشووه.

ئار. ده‌بل یوو. دیشس، له سالی ۱۹۲۵- دا له دایک بووه، پرؤفیسوری فه‌خری تو‌یژینه‌وه ئابوورییه‌کانی یه‌که‌ی‌تی سو‌قیه‌تیش بووه له زانکوی بیرمینگهام له‌سه‌نته‌ری تو‌یژینه‌وه‌کانی رووسی و روژه‌هلای ته‌وو‌پادا، که له نیوان سالانی ۱۹۶۳-۱۹۷۸ به‌رپوه‌به‌ری ئه‌م سه‌نته‌ره بووه.

دیشس له زانکوی لهندهن دهرچووه له زانکوی بیرمینگهامیشدا پله‌ی دکتورای به‌دهسته‌یتاوه. له دانانی کتیبی بناخه‌کانی ئابوورییه‌کی ره‌نگریژکراو دا هاو‌به‌شی ئی. ئیچ. کار-ی کردووه، ۱۹۲۶-۱۹۲۹، به‌رگی (پینگوین، ۱۹۷۴)، دوا‌ی ئه‌وه کاری له‌سه‌ر کتیبی چهند به‌رگی، میژووی پیشه‌سازی سو‌قیه‌ت کردووه، که به‌رگی چواره‌می به‌ناوی قه‌یران و په‌ره‌سه‌ندن له ئابووری سو‌قیه‌تدا ۱۹۳۱-۱۹۳۳، له سالی ۱۹۹۵- دا بلاوکرایه‌وه.

هه‌روه‌ها چهند تو‌یژینه‌وه‌یه‌کی دهریاره‌ی یه‌که‌ی‌تی سو‌قیه‌ت نووسیوه و به‌چاپ گه‌یاندووه، که نو‌یترییان بریتیه له: میژووی سو‌قیه‌ت له شو‌رشی گورپاشوقدا.

ئی. ئیچ. کار

میژوو چی یه؟

جورج ماکولی تریفلیان

چهند گه‌لاله نامه‌یه‌کن له

کانونی یه‌که‌م - ئاداری ۱۹۶۱

له زانکوی کیمبرجدا پیشه‌که‌شکراون.

چاپی دووه‌م

له‌لایه‌ن

ئار. ده‌بل یوو. دیشس

به‌چاپ گه‌یه‌نداره

پیشہ کی چابی دوہم

کاتیک لہ سالی ۱۹۶۰ رھشوووسی یه کمه می شھش گھ لالھ نامہ ی، میژوو چیبیہ، - م تھواو کرد، جیھانی روژئاوا ہیژ لھ گیژاوی دوو جھنگی جیھانی و دوو شوژی مھزنی رووسیواو چیندا دھخولایه وه.

سھردھمی متمانہ بھخوبوونی بی تاوانانہ ی فکٹوریا و باوہری ئوتوماتیکی بھپیشکھوتن، زور لھ جیگھ ی خویان نھبوون.

جیھان شوینیکی شلھژاوبوو تھنانت لھ مھترسبش دا بوو.

سھرہرای ئه وه ہیماکان بھ شیوہیہک کھ لھ کھ بووبوون، کھ لھ چھند مھترسیہ کمانه وه سھر ہلڈہین. بھ شیوہیہکی فراوان قھیرانی ئابووری جیھانی وھک دھرئھنجامیکی جھنگھ کھ بھربینی دھکرا، کھچی رووی نھدا. تارادھیک بھ بیئ ئه وه ی تییبینی ئه وه بکھین ئیمپراتوریہ تی بھرتانیمان لھ بھریہک ہلھوشاند.

قھیرانی ہنگاریا و سویز چھکھری دھکرد، یان خاخش دھبوو.

لھ ستالین دامالین لھ یھکیہ تی شوورھویدا و لھ مھکارتی دامالین لھ ولاتھ یھکگرتوہکانی ئھمریکادا، پیشکھوتنیککی سھنگینیان ہیئایہ ناراوہ.

ئھلمانییا و ژاپون بھخیری لھ کاولکاری تھواوی سالی ۱۹۴۵ رزگاربوون و چھندین پیشکھوتنی ئابووری سھرنج راکیشیان ئھنجامدا.

فھرنساش لھ سایہ ی دھستھ لاتی دوگول-دا ہیژ و توانای خوی دووبارہ زیندو دھکردھوہ.

لھ ولاتھ یھکگرتوہکانی ئھمریکاشدا دھردو چھلھمہ ی ئایزن هاوہر کھتایی پیڈھات؛ سھردھمی ہیواو خوشی کیندی - ش لھ سھروویہری بھرہ بیان دا بوو. لھ کھرہ شھکان - باشووری ئھفریقا، ئیرلھندہ، فیتنام - ہیشتا ریگھ ی هاورییہ تیان لیڈھگیرا.

بازاری دراو گورینھوش لھ سھرتاسھری جیھاندا دھبوژایه وه.

بھھرحال، ئھم ہلھومہرجانہ پاساویکی سھرزارھکیان دھھنہر گوزارشتکردن لھ گھش بینی و باوہر بھ داھاتوو رھخساند، کھ گھ لالھ نامھ کانم لھ سالی ۱۹۶۱-دا بھم ہلھومہرجانہ بھکھوتا ہیئنا.

ئھم ہیویایانہ و ئھم قایلپوونھش بیست سال دواتر پوچھل بوونھوہ.

جھنگی سارد بھچریہکی دوو ئه وھندھوہ دھستی پیئکرده وه، کھ مھترسی چھکی ناوہکی دھرھکی لھ گھل خویدا دھہیئنا.

قھیرانی دو اکھوتووی ئابووری تؤلھ سھندنھوہیہکی ہیئایہ بوون و ولاتھ پیشھسازیبھکانی کاولکردو شیرپھنجھ ی بیکاربشی لھ سھرتاسھری کھمھلگھ ی روژئاوا دا بلاوکرده وه.

بھدھگمھن ولاتییک لھو دھمھدا لھ دوژمنایہ تی توندوتیژی و تیروریزیم بھدوورمایه وه.

شوژی ولاتھ نھوت بھرھمھینھکانی روژھ لاتی ناوہراست گورانیکی گرنگی لھ ہیژدا بھ زبانی نھتھوہ پیشھسازیبھکانی روژئاوا بھریاکرد.

جیھانی سیبھم لھ کارلینکراوہ بھرھو پوزھتیف و فاکتھریکی جیگھ ی گومان لھ کاروبارھکانی جیھاندا گویژرایه وه. لھم ہلھومہرجانہ دا ہر گوزارشتکردنیک لھ گھشبینی دھبیتھ جیگھ ی پیکھنن. پیئغھمبھرانی پھژارہ لای خویانھوہ ہھموو شتیکیان ہھیہ.

وینھ ی چارھنووسی مھترسیداری روژی دوابی، کھ بھدریژھ پیدانیککی خورگریبھوہ لھ لایھن نووسھرو روژئنامھنووسھ سھرنج راکیش و ہھستیارھکانھوہ وینھ کرابوو لھ ریگھ ی میدیاکانیشھوہ دھگویژرایه وه، فھرھھنگوکی گھتوگو و قسھ ی روژئانھ ی خزاندھ نیئوہوہ.

بو چھندین سھدھ بھربینیکردنیککی میللی کھتایی جیھانی پیئدھچوو گونجاو و راستبیت.

تا ئیستا ہھستی هاوبھش دووپاریز و کھتی گرنگ فیت دھدات.

یھکھ میان تاییہتمھنکردنی بی ہیویایہ بھداھاتووہ ہھرچھندھ وای لیئتیدھگھین لھ سھر چھند راستیبھکی نکولئی لینھکراو بنیادنرابیت، وھلی ہھر پیکھاتھ یھکی تیوری رووتھ.

زوریہ ی خھلکی بھ شیوہیہکی سادھو ساکار باوہر بھمھ ناکھن، ئھم بی باوہرپیہش لھ ہلھوسوکھوتیاندا روون و بھرچاو دھبیت.

خھلکی خوشھویستی دھکھن، وھچھ دھخھنھوہ (خیزانھکانیان سک پر دھکھن) زاووژیدھکھن و بھدلئسوزیبھکی زورھوہ پھروہردھ بیان دھکھن.

سھرنجی قول و تاییہ تی و گھستی بھتھندروستی و پھروہردھکردن دھدری بو بھرزکردنھوہ ی ئاستی گوزھرانی وھچھ ی داھاتوو.

سھرچاوہ نوپکانی وزھ بھبھردھوامی دھدوژرینھوہ. داھینانھ نوپکان کارایی بھرھم زیاد دھکھن.

فرہبی، پاشھکھوتکارھ بچووکھکان، لھ قھوالھ پاشھکھوتکارھ نھتھوہیبھکان و بنیادنانی کھمھلگھ و یھکھمتمانھ پیئکراوہکان - دا دھخرینھ کار.

لھ پیئناو پاراستنی کھلھپووری نھتھوہیی و روژناسازی و شتی ہونھری لھ پیئناو قازانج و سوودی وھچھکانی داھاتوودا، تاسھ و ہھوہسی بھندوباو پیئشانددریٹ. ئھوہش پالمان پیئو دھنیت بگھینھ ئھو ئھنجامہ ی، کھ باوہر بھقھ لاجوکردنی زوونینھ بھگروہیک روژشبری توورھو ہلچوہوہ بھندیوارھ، کھ بھریرسی پشکی زورینھ ی چاووراوی باون.

کھت و پاریزکردنی دووہم پیئوہندھ بھ سھرچاوہ جوگرافیہبھکانی ئھم بھربینی کردنھ ی فھلاکھ تی جیھانبیہوہ، کھ بھ شیوہیہکی بھندوباو پاوہنکراو، دھبی بلیم، ئھم فھلاکھ تانھ لھ ئھورویایی روژئاواو

لقھ دھریاییہکانیبھوہ سھرھلڈھدھن.

ئھمھش جیگھ ی سھرسوپمان نیبھ.

ئھم ولاتانھ بو ماوہ ی پیئنج سھدھ سھروہرانی بی رکھبھری جیھانبوون.

یەكەم

میژوونووس و راستیەکانی

میژوو چییە؟ نەبادا ھەر یەكێك و ابیریكاتەوہ پرسیارەكە بێ مانایە یان زێدەییە، دوو پرگە یەك بە دوای یەكی پێوەند بەچاپی یەكەم و دووہمی، میژووی كیسیمرجی مۆدێرن، وەك دەقیك دەھینم.

ئاكتن لە راپۆرتی تشرینی یەكەمی (١٨٩٦-١٩٠٠) بۆ كارمەندانی چاپخانەیی زانكۆی كیسیمرج دەربارەیی ئەو كارەیی بۆ چاپكردن لە ئەستۆی گرتبوو، دەلی:

ھەلیكی ناوازی تۆماركردنە، بەرێگە بەك زۆرتەری سوودی بۆ زۆرتەری ژمارە ھەبێ، تەواوی ئەو مەعریفەییە، كە سەدەیی نۆزدەھەم خەریكە بە دەستیەوہ بەدات...

بە ھۆی دابەشكردنی دادپەرورەنەیی كار دەتوانین ئەو بەكەین، ھەرورەھا بۆ ئەوہی دوا بەلگەنامە و پێگەبەشتووترین دەرتەنجامەكانی توێژینەوہی نیوودەولتەیی بگاتە دەستی ھەموو مرۆڤێك.

ناتوانین لەم وەجەییەدا میژووی كۆتایمان ھەبێت؛ وەلی دەتوانین لە بارەیی میژووی تەقلیدی (یان زاراوہیی) - یەوہ ھەلسوكەوت بەكەین، ھەرورەھا دەتوانین ئەو خالەیی لە خالێكەوہ بۆ خالێكی دیکە لەسەر رێگاكە پێیگەبوین، نیشانبدەین، بە شێوہیەك ئیستە تەواوی زانیارییەكان لەبەردەستدان، ھەموو پرسیكیش دەتوانرێ چارەسەر بكرێ^(١).

كتومت نزیكەیی شەست ساڵ دواتر پرۆفیسۆر جۆرج كلارك لە پێشەكیە گشتییەكەیدا بۆ چاپی دووہمی میژووی ھاوچەرخیی كیسیمرج رەخنەیی لەم باوہرەیی ئاكتن و ھاوکارەكانی گرتووہ، بە شێوہیەك دەشی رۆژێك لە رۆژان، میژووی كۆتایی بەھیندریتە ئاراوہ، بەردەوامبووہ و دەلی:

میژوونووسەكانی وەجەییەك دواتر چاوەریتی ھیچ جۆرە ھیواو ئاواتیكی لەم چەشنە ناكەن. ئەوان وا پێشبینی كارەكانی دەكەن، كە چەندین بارە جێگای بەكتری بگرنەوہ.

ئەوان وا دادەنێن، كە مەعریفەیی رابردوو لە رێگەیی عەقلێك یان زیاتر لە عەقلێكی مرۆڤەوہ گەبشتۆتە ئیتمە و لەلایەن ئەوانە پرسیارە كراروہ، جا لەبەر ئەوہ ناتوانرێ لە گەردیلەیی كرۆكی روت پێكبەھینریت، كە ناتوان ھیچ شتیك بگۆرن... وادیارە دۆزینكارییەكە بێ كۆتاییە، و ھەندیک زانای بێ ئارام پەنا دەبەنە بەر گومانگەرایی، یان بەلایەنی كەمەوہ لەو بنەمایەدا، كە ھەر یەكێكیان لەوێتر دەچێ و راستییەكی «بابەتیانە»یی میژووی نییە، چونكە تەواوی بربارە میژووییەكان كەسەكان و تیروانینەكانیش دەگرنەوہ^(٢).

لە ھەر كۆتییەك زاناکان ھەریەك بەم جۆرە ئابروہەرییەوہ دژی ئەوہی تریان بوو، بواری بۆ لێكۆلینەوہ كراروہ دەبێت. ھیوام وایە، كە ئاستی توانستەكیم (up-to-date) ئەوہندە بێ، كە بزاتم ھەر شتیك لە ١٨٩٠-ھەكاندا نووسرابێت دەبێ بێ مانا بێت.

وہلی ھیژ ئەوہندەش پێشكەوتوونیم خۆم بە دەست ئەو تیروانینەوہ بەدەم، كە ھەر شتیك لە ١٩٥٠-ھەكاندا نووسرابێت پێویستە بەمانابێ.

لە راستیدا، رەنگە پێشتر بەسەر دلتدا ھاتبێت، كە ئەم لێكۆلینەوہییە لادەداتە نیو ھەندیک شت تەنانەت لە سروشتی میژووش فراوانترن.

كیشمە و بەیەكدادانی نیوان ئاكتن و سیر جۆرك كلارك بریتییە لە رەنگدانەوہییەكی گۆرانەكە لە تیروانینی گشتیماندا دەربارەیی كۆمەلگە لە ماوہی نیوان ئەم دوو راگەیانندەدا.

ئاكتن بەناشكراپی قسە لە بارەیی باوہرەیی راستەقینە و بێر روونی شیکردنەوہی بێ لایەنەنانەیی متمانە بەخۆكردنی سەردەمی دواتری فیکتۆری، دەكات؛ سیر جۆرج كلارك بێ ناگایی و شیواوی گومانگەرایی وەجەیی وجودی دەنگدەداتەوہ.

كاتێك ھەول دەدەین وەلامی پرسیاری، میژوو چییە؟ بەدەینەوہ بە شێوہیەكی ھۆشیارانە بێت یان ناھۆشیارانە بێت وەلامەكان پێگەمان لەكاتدا رەنگدەداتەوہ بەشیک لە وەلامی پرسیاریكی فراوانتر پێك دەھینیت، ئەویش ئەوہیە چ تیروانینیکمان ھەییە لە بارەیی ئەو كۆمەلگەییەكە تیبیدا دەژیین.

ترسم لەوہ نییە، كە رەنگە بابەتەكەم بەپشكینیكی وردتر بێ ھودە دەرچن. تەنھا لەوہ دەترسم، كە رەنگە سەرکیسش بێم لە دەرگای پرسیاریكی زۆر گەورە و گرنگ بەدەم. سەدەیی نۆزدەھەم دەھەنەر راستییەكان سەردەمیكی گرنگ بوو.

«مستەر گراد گریند لە پەرتووکی سەردەمە سەختەكاندا گوتوبەتی، ئەوہی دەمەوئ بیلیم راستیەكانە... تەنھا راستین لە ژباندا دەویسترن.

میژوونووسانی سهدهی نۆزدهههم بهگشتی بهقسهکهی قابلبوون.

کاتیک رانکه له ۱۸۳۰-یهکاندا له نهقایلبوونیکی لوژیکیدا له دژی بهئاکارکردنی میژوودا، تیبینی ئهوهیکرد، که ئهرکی میژوونوس ئهوهبوو، بهسادهیی پیشاندانی ئهوهی لهراستیدا چون بووه (wie es eigentlich gewesen)، ئهمهش داناییهکی قول نییه سههرکهوتنیکی سهرسوپهینهراهی ههبوویت.

سی وهچهی میژوونووسانی ئهلمانی و بهریتانی و تهناهنهت فهرنهسیش دهچونه جهنگهوه واژه جادویییهکانیان دهگوتوه، (ewie es eigentlich gewesen) وهک نووشتهیهکی دروستکراو، وهک تهواوی نووشتهکانی دیکه بۆ ئهوهی لهماندوبوونی ناچاربوونی بیرکردنهوه له بارهی خۆبانهوه بیان پارێزن.

بابهتگهراکان سهنگ و کاریگهری خۆیان بۆ ئهم پهستنهی راستیهکان هاوبهشکردوهو دل بهگومانیش له داکوتانی بانگهشهکهیان بۆ میژوو وهک زانستیک . بابهتگهراکان گوتویه یهکه جار راستیهکان له ریگهی ئهموونهوه بزانهوهو دواچار دهئهنجامهکانت لهو راستیانهوه ههلبهینهجه.

له بهریتانیای گهورهدا، ئهم تیروانینه دهبارهی میژوو بهتهواوی دهقاودهقی ئهولایسیاییه ئهمزموون چیه بوو، که له لۆکه (Locke) هوه بۆ بیرتراند رووسل هیللی لیککشانی بهندوو بایوو له فهلسهفهی بهریتانیدا. تیوری ئهمزموونی مهعریفه جیابوونهوهیهکی تهواو له نیوان خودو بابته - دا پشینه گریماندهکات.

راستییهکان وهک لێ وردبوونهوه ههستییهکان له دهروه کار دهکهنه سههر سهرنج دهرو وابهستهی هۆشیاریهکهشی ناین.

پروسیسی وهگرتهکه کارلیکراوه: زانیارییه سهههتاییهکان وهگریراون، دواچار میژوونووس کاریان له سههر دهکات. فهرهنگی بچوکی ئوکسفۆردی ئینگلیزی، فهرهنگیکی بهسووده، بهلام بهلای کاری فیهرگهی ئهمزموونی - دا دهکا، که بهئاشرایی جیاوازی دوو پروسیس به بیسناسکردنی راستیهکه دهردهخات «ک» زانیارییهکانی له شارهزاییهوه چنگ دهکهن لهدهرئهجمهکان جیاوازن. رهنگه ئهمهش ئهوهبێ، که پتی دهگوتری تیروانینی ئهمزموونی زندهگی میژوو.

میژوو له جهستهیهکی راستیه تهتهلهکراوهکان (ascertaine) پیک دیت.

راستییهکان له بهلگهنامهکان و نووسینهکان و هتد... دا چنگ میژوونووس دهکهن، وهک

ماسی له سههر خوانی ماسی فرۆشدا دهستدهکهویت.

میژوونووس کۆیاندهکاتهوهو دهیانباته مالهوهو لییان دهنی و به چ شتوازیکی هزی لییان بی بهکاریاندههینێ. ئاکتن چیهژهکانی چیهشتلیتانی زۆر سادهبوون و دهیویست بهسادهیی بهکاریانههینیت.

ئاکتن له نامه ی زانیارییهکانیدا بۆ دانهره هاوبهشهکانی چاپی یهکهمی، میژووی هاوچهرخی کیمبرج، داواي ئهوهی ئاشکرا کرد که دهبی جهنگی واترلوو فهرنهسی و ئینگلیز و ئهلمانی و هۆلهندییهکان بهیهکهوه وهک یهک قایل بکات؛ به شتویهک کهس بهبی تاقیکردنهوهی لیستی دانهران نهتوانی بلتی قهشهی ئوکسفۆرد له کوئی خامهی دانا، یان فیهرین یان گاسکیت و لیبهرمان یان هاریسن ئهوهیان بهجی گهیانند (۳).

تهناهنهت سیڕ جورج کلارک، ههچهنده ههلویتستیکی رهخهیی له بهرامبهر ئاکتن - دا دهگرته بهر، ئهوا خۆی دژی «کرۆکی قایی راستیهکانه، له میژوودا و، کرۆکی دهوردراو بهبهرگیکی شیوا بهگفتووگۆی رافهکردن» پیدهچێ ئهوهی لهبیرکردبێ، که بهشی کرۆکی میوه له کرۆکه رهقهکه بهکهلکتره.

یهکهم جار راستیهکانت بهراستی بهدهستهبهینهو دواچار بخزی ناو مهترسی گۆرانی ورده لهکانهوه به شتویهک بریتیه له ژیری کوتایی ئهمزموونی و ئهمزموونی زندهگی قوتابخانهی میژوو. ئهوهش گوتی ویستراوی رۆژنامه نووسی گهوره سی پی. سکۆت دینیتتهوه یاد: راستیهکان پیروزن، بهلام بۆچونهکان بهلاشن.

ئێستا که بهئاشرایی ئهوه نییه و نابیت. ناچه سههر گفتووگۆکردنیکی فهلسهفی دهبارهی سروشتی مهعریفه ی رابردوو.

له بهر ئهم ئامانجهانه با ئهو راستیه گریمان بکهین، که قهیسهر له رووباری رۆیکن پهرییهوهو ئهو راستیهش، که میژیک له ناوهراستی ژووریکدا ههیه ههردووکیان بریتین له راستی وهک یهک یان دهکری بهراورد بکرتین، بهشتویهک ههریهک لهم دوو راستیانه هۆشیاریمان دهبهنه ناو ههمان شتوازی یان شتوازیکی بهراورد بکری یان ئهوهتا ههردووکیان ههمان تاییهمندی بابهتیان ههیه بههوی بهندیواربوون بهو کهسهوه، که دهیانناسی. وهلی تهناهنهت له سههر بنچینهی ئهم سههرکیشی و ناماقولتی تهواوی گریمانکه، گفتووگۆکهمان لهم بارهدا بهو ئاستهنگه دهکهن، که تهواوی راستیهکان له بارهی رابردوووه راستی میژووی نین، یان بهگومانهوه لهلایهن میژوونووسانهوه مامهلهیان لهگهڵدا دهکرت.

ئەو پىئودانگە كامەيە كە راستىيەكانى مېژوو لە راستىيەكانى دىكە دەربارەى رابردوو جىا دەكاتەوه؟

راستى مېژوو چىيە؟ ئەمە پرسىيارىكى گرنگە، كە دەبى كەمىك وردتر تىبى پروانين.

بەگوێرەى تىپروانينى ئەزمونى زىندەگى، كۆمەلەيك راستى بنچىنەى دىيارىكراو هەن، كە بۆ هەموو مېژوونوسان وەك يەكن و، گەرمۆلەت هەبى بلتین، برپەى پشتى مېژوو پىكدەهین- بۆ نمونە، راستىيەكە ئەوهيه، كە جەنگى هاستىنگز لە سالى ۱۰۶۶- ۱۱ دا روويداوه. بەلام ئەم تىپروانينە دوو سەرنجدانى دەوى. سەرنجى يەكەم: ئەو كارەى بەپەلەى يەكەم مېژوونوس خەرىكى دەبى وەك ئەم راستىيانە نين.

گومانى تىدا نىيە گرنگە بزاندري، كە جەنگى گەوره لە ۱۰۶۶- ۱۱ دا روويداوه نەك لە ۱۰۶۵- ۱۱ يا ۱۰۶۷- ۱۱، هەروەها گرنگە بزاندري، كە لە هاستىنگز- ۱۱ دا روويداوه نەك لە ئىستبورن يان برايتن - ۱۱ دا

دەبى مېژوونوس ئەم شتانه بەهەلە كۆنەكاتەوه. وەلى كاتىك خال گەلپكى بەم شىپوهيه دەكەونه بەرچاوى» ئەوا گوتهى هاوزمانم دیتەوه ياد، كە وردى و دروستى ئەركە، نەك چاكە.^(۴) پەسنكردى مېژوونوسىك لەبەر وردى و دروستىيەكەى وەك پەسنكردى بىناسازىك وایە لەبەر بەكارهينانى تەختەى باش يان لەبەر بەكارهينانى كۆنكرىتى باش تىكەل كراو لە بىناكەيدا، هەروەك دەشى.

ئەمەش مەرجىكى پىوستى كارەكەيه تى، بەلام ئەركە سەرەكيبەكەى نىيە.

كت و مت ئەمەش ئەم جۆرە كارەيه، كە ماف بە مېژوونوس دەدات پشت بەزانستە يارمەتى دەرەكانى مېژوو بەستىت وەك - شوپنە واراناسى، نەخش و نىگارناسى كۆن، دراو ناسى و كرۆنۆلۆژيا و هتد.

مېژوونوس داوا ناكات كارامەى تايبەتى هەبىت، وەك ئەوهى پسپۆر دەتوانى بنەچەك و سەردەمى پارچە گلىنەيهك يان مەرمەر دىاربىكات، يان دەتوانى نووسىنكى ناروون شىبكاتەوه و بخوینىتەوه، يان حىسابىكى دوورو درىژى گەردوونى پىوست ئەنجامدات بۆ چەسپاندنى مېژوويەكى ورد و دروست.

ئەو راستىيانەى پىيان دەگوترىت راستى بنچىنەى و بۆ هەموو مېژوونوسەكان وەك يەكن و بە شىپوهيهكى گشتى زياتر دەگەرىنەوه سەر پۆلى ماددە خاوهكانى مېژوو تا خودى مېژوو.

سەرنجى دووهم ئەوهيه، كە پىداوستى چەسپاندنى ئەم راستىيە بنچىنەىيانە لەسەر هەر

جۆرايه تىبەك لە خودى راستىيەكاندا ناوهستى، بەلكو لەسەر ئەو برپارە پىشوهخته دەوهستى، كە مېژوونوس داويه تى.

جگە لە دروشمى سى. پى سكۆت، ئەمرۆ هەموو رۆژنامەنووسىك دەزانى، كارا ترين رىنگە بۆ كارىگەرى لەسەر راووبزچوون برىتسىيە لەوهى بە هۆى هەلبژاردن و رىكخستنى راستىيە گونجاوه كانەوهيه.

بەبلاوى گوتراوه، كە راستىيەكان لە بارەى خۆيانەوه قسە دەكەن.

بىگومان ئەمەش راست نىيە.

راستىيەكان تەنها كاتىك قسە دەكەن، كە مېژوونوس داوايان لىبكات: ئەوهش ئەوهيه، كە مېژوونوس برپار دەدات بنچىنەيهك بۆ ئەم راستىيانە دانىت و هەر ئەوهيشە برپار دەدات بە چ شىپوهيهك پەيقازوو پىك بىت.

پىم وایە يەكىك بووه لە كەسايە تىبەكانى پىراندىلۆ، كە گوتويه تى راستى وەك گونىيە وایە - بەرپىكو رەپى ناوهستى تاكو هەندىك شتى تىدا دانە نىي.

تاكە هۆكارى ئەوهى بۆچى بزائين، كە جەنگەكە لە هاستىنگز لە سالى ۱۰۶۶- ۱۱ دا روويداوه ئەوهيه مېژوونوسان ئەو روواوه بە بوويه رىكى مېژوويى گەوره دادەنن.

ئەوهش مېژوونوسە لە پىناو چەند هۆكارىكى خودى خۆيدا برپار دەدات، كە پەرىنەوهى قەيسەر لە رووبارىكى بچووكى وەك روبىكن برىتى بى لە راستىيەكى مېژوويى، لەكاتىكدا بەملىونان خەلكى دىكەى پىشتر يان دواتر لەم رووبارە پەرىنەتەوه، كە چى بە هىچ گلۆجىك سەرنجى هىچ كەسىكى رانەكىشا.

ئەو راستىيەى، كە تۆ نىو كاتزىمىر بەر لە ئىستا بەپى، يان بەپايسكل، يان بەئۆتۆمبىلپىك گەيشتوويته ئەم بىنايه، هەر راستىيەكە دەربارەى رابردوو كت و مت وەك ئەو راستىيەيه، كە قەيسەر لە رووبارى روبىكن پەرىبەتەوه.

بەلام رەنگە ئەمە لەلایەن مېژوونوسانەوه پشتگووى بخرى.

پروڤىسۆر تالكۆت پارسنس جارپىك رايگەياندا، كە زانست برىتسىيە له، پىرۆيهكى هەلبژىرى مەعريفى دياردیده بە راستى^(۵).

رەنگە لە تواناشدا هەبىت بەشىپوهيهكى سادەتر دابنرى. وەلى مېژوو ئەوهيه، كە لەنىو شتەكانى دىكە دايه. مېژوونوس وەك پىوست دەبى هەلبژىر بى.

باوەرکردن بە كرۆكى رەقى راستىيە مېژوويەكانى بەشىپوهيهكى باهە تى و سەرىبەخۆيانە دەربارەى

میژوونوس ههن و بریتیه له هه‌له‌یه‌کی پیچه‌وانه‌ی سروشت، ته‌نا‌هت زۆر ئه‌سته‌مه ریشه‌کیش بکریت. با پروانینه ئه‌و پرۆسیسه‌ی، که به‌هۆبه‌وه راستیه‌کی روت دهرباره‌ی رابردوو ده‌بیته راستیه‌کی میژوو.

له‌ سالی ۱۸۵۰- له‌ ستالی بریج و بیگز له‌ نه‌نجامی چهند کیشه‌یه‌کی بچوو‌کدا، جه‌ماوه‌ریکی توپه به‌ نه‌قه‌ست تا مردن به‌شع له‌ فرۆشیاریکی نانی زه‌نج‌فیل - یان هه‌لدا.

نایا ئه‌مه راستیه‌کی میژوویه؟ بچ دوو‌للی سالیکی به‌ر له‌ ئیستا ده‌مگوت، نه‌خیر و له‌لایه‌ن شایه‌ت حال‌یکه‌وه له‌ چهند یادگارییه‌کی که‌م زانراودا تو‌مارکراوه^(۶)؛ وه‌لی نه‌مبینه میژوونوسیتک به‌شایه‌نی باسکردنی بزانی.

دکتۆر کیتسن کلارک له‌گه‌ل‌اله‌ نامه‌یه‌کی فۆردیدا له‌ زانکۆی ئۆکسفۆرد-دا^(۷) ئاماژه‌ی به‌وه‌دا، نایا ئه‌وه ده‌بیته راستیه‌کی میژوویه؟ هیتز پیم وایه نه‌خیر.

پیشنیار ده‌که‌م ئه‌و ره‌وشه‌ی ئیستا ئه‌ویه، که بۆ ئه‌ندامیه‌تی هه‌لبژاردنی یانه‌ی راستیه‌ میژوویه‌کان پیشنیارکراوه.

ئه‌وه‌ش ئیستا که پشتیوانیک و کۆمه‌لیک ده‌سته‌به‌ر (sponsors) -ی‌شی ده‌وێ.

ره‌نگه له‌ ماوه‌ی چهند سالیکی دا‌هاتووی که‌مدا ئه‌م راستیه‌یه که‌م جار له‌ پراویزه‌کانی. گوتارو کتیه‌کانی دهرباره‌ی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌می به‌ریانیان، دهریکه‌وێت و دواتر له‌ ده‌قه‌که‌دا دهریکه‌وێت، ئینجا ره‌نگه له‌ ماوه‌ی بیست تا سی سالی‌دا بیته راستیه‌کی چه‌سپاوی میژوویه.

به‌پیچه‌وانه‌وه، له‌وانه‌یه هه‌یچ که‌سێک ئه‌وه ئه‌نجام نه‌دات، له‌م باره‌شه‌دا ده‌چیته‌وه نێو بار خراپی جیهانی له‌ بیرکراوی راستیه‌ میژوویه‌کانی که دهرباره‌ی رابردوون، له‌وه‌شه‌وه دکتۆر کیستون کلارک به‌گیانیکی ئازایانه‌وه هه‌ولیدا له‌وه رزگاریبکات.

چییه ئه‌وه‌ی بریارده‌دا کامه له‌م دوو رووداوانه رووده‌دا؟ پیم وایه ئه‌م کاره یان ئه‌وه‌تا وابه‌سته‌ی تیزه‌که ده‌بیته یان وابه‌سته‌دا راقه‌کردنه‌که ده‌بیته، که به‌پشتیوانی ئه‌وه‌ش دکتۆر کیتسن کلارک ئاماژه‌ی به‌م رووداوه‌ داوه، که میژوونوسه‌کانی دیکه‌ش وه‌ک شتیکی شه‌رعی و گ‌رنگ قبولی ده‌کن.

وه‌ک راستیه‌کی میژوویه ره‌نگه پیگه‌که‌ی به‌رووی پرسی شروقه و راقه‌کردندا بکریته‌وه.

ئه‌م ره‌گه‌زه‌ی راقه‌کردنیش ده‌چیته ناو هه‌موو راستیه‌کی میژووه‌وه.

نایا بو‌رم ده‌بی یادوه‌رییه‌کی که‌سێک باس بکه‌م؟

کاتیکی چهن‌دین سال به‌ر له‌ ئیستا له‌م زانکۆبه‌دا وانه‌ی میژووی کۆم ده‌گوته‌وه، وه‌ک

بایه‌تیکی تایبه‌ت، یۆنان له‌سه‌رده‌می جه‌نگه‌کانی فارسدا - م هه‌بووه؛ دوازه تا پا‌زده به‌رگم له‌سه‌ر ره‌فه‌کاندا کۆکرده‌وه راستیه‌کانم له‌ناو ئه‌م به‌رگانه‌دا تو‌مارکردو پیم وابوو هه‌موو راستیه‌کی پتوهند به‌م بایه‌ته‌وه له‌وێدا هه‌یه.

با گریمان بکه‌ین ئه‌و کاره زۆر له راستیه‌وه نزیک بوو، که ئه‌و به‌رگانه ته‌واوی ئه‌و راستیانه‌یان له‌ خۆ ده‌گرت، که دهرباره‌ی بایه‌ته‌که بوون، له‌وانه‌ی دواتر زاندرابوون، یان ده‌کرا بزاند‌رتین.

هه‌رگیز به‌سه‌ر د‌ل‌مدا نه‌هات لیکۆلینه‌وه دهرباره‌ی ئه‌وه بکه‌م به‌ چ رووداویکی یان به‌چ پرۆسیسیکی به‌ریه‌ک که‌وتنه‌وه ئه‌و هه‌لبژاردنه بچوکه‌ی راستیه‌کان له‌ نیوان ده‌ه‌زار راستیدا، که که‌سیک زانیونی، به‌زیندوویی ماونه‌ته‌وه تا ده‌بنه راستی میژوو گومانده‌بم، که ته‌نا‌هت ئه‌م‌پۆکه‌ش یه‌کیک له‌چاو پیسییه‌کانی میژوویه کۆن و ناوه‌پراست ئه‌ویه وه‌همی ئه‌وه‌مان پیده‌به‌خشی، که ته‌واوی ئه‌و راستیانه‌ی له‌به‌رده‌ستماندان له‌ چوارچیه‌یه‌کی ئاسان بۆ کۆنترۆل‌کردن دان: جیا‌کردنه‌وی بیزار که‌رانه (Nagging) له‌ نیوان راستیه‌کانی میژوو - و - راستیه‌کانی دیکه دهرباره‌ی رابردوو له‌به‌رچاو ونده‌بی، چونکه راستیه‌که‌م زانراوه‌کانیش هه‌موویان راستی میژوون.

هه‌روه‌ک بیتری، که هه‌ر له‌سه‌رده‌مه‌کانی میژووی کۆن و ناوه‌پراستدا کاربک‌ردوه، گوتوبه‌تی، تو‌ماره‌کانی میژووی کۆن و ناوه‌پراست به‌کون و که‌له‌به‌ر رازیندراونه‌ته‌وه.

میژووی به‌ باگۆزه‌یه‌کی^(*) نه‌قشی گه‌وره‌ی خودان چهند به‌شیتیکی له‌ ده‌ستدراو ناوزه‌ند کردوه^(۸). وه‌لی ترسی سه‌ره‌کی له‌ کون و که‌له‌به‌ره‌کاندا نییه.

وینه‌که‌مان، دهرباره‌ی گریک له‌سه‌ده‌ی پانزه‌ی پیش زایندا به‌ شتیه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له‌به‌ر ئه‌وه ناته‌واو نییه چونکه زۆریه‌ی هه‌ره زۆری به‌شه‌کانی به‌ریکه‌وت له‌ ده‌ست چوونه، به‌ل‌کو به‌گشتی له‌به‌رئه‌ویه وینه‌یه‌که گروه‌ی‌کی بچوکی خه‌لک له‌ شاری ئه‌تیندا کیشاویانه. ته‌واویکی ده‌زانیان دهرباره‌ی ئه‌وه‌ی گریکی سه‌ده‌ی پینجه‌م تیروانینی چی بووه دهرباره‌ی هاوولا‌تییه‌کی ئه‌تینی؛ به‌لام زۆر به‌ ئه‌سته‌م ده‌زانیان دهرباره‌ی تیروانینی گریکیه‌ک بۆ هاوولا‌تییه‌کی سپارتایی و کۆرنیتییه‌ک یان تییه‌ک - ناو نه‌هیتانی فارسیک، یان کۆبلیه‌یه‌ک یان ناهاوولا‌تییه‌ نیشته‌جیبوه‌کانی دیکه له‌ ئه‌تیندا. وینه‌که‌مان پیشینه هه‌لبژێردراو پیشینه دیاربکراوه ئه‌مه‌ش به‌زۆری به‌هۆی ریکه‌وته‌وه نییه ئه‌وه‌نده‌ی خه‌لکی به‌هۆشیاری یان به‌بچ هۆشیاری به‌تیروانینیکی تایبه‌تی فکریه‌ی ئه‌و راستیانه چۆشدراون که پشتیوانی ئه‌و تیروانینه‌ی شایانی پاراستنه ده‌کن. به‌هه‌مان شتیه‌یه، کاتیکی له‌ میژووی هاوچه‌رخ - دا دهرباره‌ی ئه‌و سه‌رده‌مانه‌م خۆینده‌وه، که خه‌لکی سه‌رده‌مه‌کانی

ناوه‌راست به‌دلّ خه‌ریکی ناین بوونه، ئەوا سه‌رم سوورده‌میتێ، چۆن ئەمه بزانی، ئینجا ئەگه‌ر راستیش بێ هه‌موو ئەوانه‌ی ده‌رباره‌ی میژوو‌ی ناوه‌راست به، راستی - یان ده‌زانی تارا‌ده‌یه‌ک هه‌موویان له‌لایه‌ن وه‌چه‌ی ئەو میژوونوسه‌ هه‌والیانه‌وه‌ بۆ ئیمه‌ هه‌لبژێردراون، که له‌رووی کاره‌وه له‌ تیز و پراکتیزی ئایندا کاربانه‌کرد، و له‌به‌ر ئەوه‌ پێیان وابوو ئەوه‌ زۆر گرنگه‌ و هه‌موو شتیکی پێوه‌ند به‌مه‌شیا تۆمار ده‌کرد. نه‌ک شتی دیکه‌.

وێنه‌ی جووتیاری رووسی وه‌ک له‌ خواترسیکی ئایندار به‌هۆی شۆرش ۱۹۱۷-هوه‌ تاروماکرا. وێنه‌ی مرۆقی چه‌رخ‌ی ناوه‌راست وه‌ک ئاینداریکی له‌ خواترس، ئینجا راست بێ یا راست نه‌بێ، شتیکی تیک نه‌شکاوه‌، چونکه‌ نزیکه‌ی ته‌واوی ئەو راستیانه‌ی ده‌رباره‌ی ئەو مرۆقه‌ن، خه‌لکانیک بۆ ئیمه‌ پێشینه‌ هه‌لبژێراوی کردوون، که باوه‌ریان به‌وه‌ هه‌بووه‌ و یستویانه‌ خه‌لکی دیکه‌ش باوه‌ریان به‌وه‌ هه‌بێ، کۆمه‌لیکی دیکه‌ش، که ده‌شیا به‌لگه‌ی دژیه‌کیمان تیاپاندا پیرۆزیابه‌وه‌، له‌نیو باساندا نه‌ماون.

کاریگه‌ری (dead hand) وه‌چه‌ی میژوونوس و نووسه‌ر و میژوو گێره‌وه‌کانی پێش ئیستا به‌بێ گونجابه‌تی دووباره‌ بوونه‌وه‌ی نمونه‌ی را‌بردوو، بریاری له‌سه‌ر دراوه‌ دیاریکراوه‌.

پروفسۆر باراکلو، که خۆی وه‌ک پسپۆری چه‌رخه‌کانی ناوه‌راست راهینابوو، ده‌نوسیت: هه‌ر چنده‌ میژوو له‌سه‌ر راستی بنیادناوه‌، به‌لام له‌راستیدا به‌هیچ شتیه‌یه‌ک شتیکی راست نییه‌، به‌لکو بریتییه‌ له‌ زنجیره‌یه‌ک بریاری قبولکراو^(۹).

با بێینه‌وه‌ سه‌ر ره‌وش و هه‌لومه‌رجی میژوونوسی هاوچه‌رخ، به‌لام به‌مه‌ترسییه‌کی وه‌ک یه‌که‌وه‌.

پێده‌چی میژوونوسی کۆن یان چه‌رخ‌ی ناوه‌راست سوپاسگوزاری ئەو پروسیسه‌ی شه‌نه‌کردنه‌ (winwowing) بێ، که به‌تیپه‌رینی رۆژگار به‌شی سه‌ره‌کی راستیه‌ میژووییه‌کانی خستۆته‌ به‌رده‌ستییه‌وه‌.

هه‌روه‌ک لیتۆن سترچی به‌شیاوزه‌ ئازارده‌ره‌که‌ی گوتویه‌تی، نه‌زانی پێداویستی سه‌ره‌کی میژوونوسه‌، نه‌زانییه‌ک ساده‌ بکات و شت و رووبکاته‌وه‌، نه‌زانییه‌ک هه‌لبژێری و ره‌تیکاته‌وه‌^(۱۰).

کاتیکی فیت ده‌دریم، هه‌روه‌ک هه‌ندیکی جار وام، ئیره‌یی به‌ ئه‌وه‌ری لیهاتویی هاوریکانم بیه‌م، ئەوانه‌ی میژوویی کۆن و ناوه‌راستیان ده‌نوسن، له‌ بیرکردن له‌ وه‌نگدانه‌وه‌یه‌دا ده‌بینم، که به‌ شتیه‌یه‌کی سه‌ره‌کی ئەوان زۆر لیهاتوون، چونکه‌ ئەوان زۆر له‌ بابته‌که‌یان بێ ناگان.

میژوونوسی هاوچه‌رخ هیچ تاییه‌مه‌ندییه‌کی ئەم بێ ناگاییه‌ی نییه‌.

میژوونوسی هاوچه‌رخ پێویسته‌ ئەم نه‌زانییه‌ پێویست و سه‌ره‌کییه‌ به‌ وشیا‌رانه‌ بۆ خۆی له‌ ئەستۆ بگریت - هه‌ر چنده‌ زیاتر بێ ئەوه‌نده‌ له‌سه‌رده‌مه‌کانی خۆی نزیک ده‌بێته‌وه‌. ئەو میژوونوسه‌ ئه‌رکیکی دوولایه‌نه‌ی هه‌یه‌ له‌ دۆزینه‌وه‌ی چنده‌ راستیه‌کی گرنگداو ئینجا کردنیان به‌راستی میژوو، هه‌روه‌ها فرێدانی زۆریه‌ی راستیه‌یه‌ که‌م باه‌خه‌کانی وه‌ک چنده‌ شتیکی نا میژوویی.

وله‌ی ئەم بۆچونه‌ زۆر دژی هه‌رته‌که‌ (Heresy) - ی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌، که پێی وابوو میژوو له‌ کۆمه‌لیکی به‌لگه‌نامه‌ی ئه‌وه‌ری ژماره‌ زۆر و کۆمه‌لیکی راستی باه‌تی کلۆلی لینه‌کراو پیک دیت.

هه‌ر که‌سیکیش ملکه‌چی ئەم هه‌رته‌که‌یه‌ بێت، یا ئەوه‌تا ده‌بێ وه‌ک کاریکی خراپ واز له‌ میژوو بێت، یان په‌نا بباته‌ به‌ر کۆکردنه‌وه‌ی مۆر، یان هه‌ندێ شتیه‌ی دیکه‌ی شوتنه‌وارناسی، یان له‌ شیتخانه‌دا کۆتایی بێت.

ئهمه‌ش بریتییه‌ له‌ وه‌ر ته‌که‌یه‌ی له‌ ماوه‌ی سه‌ده‌ی را‌بردوودا کاریگه‌رییه‌کی رووخینه‌ری له‌سه‌ر میژوونوسی هاوچه‌رخ و میژوونوسانی به‌ره‌مدار له‌ ئەلمانیا و به‌ریتانیای گه‌وره‌دا هه‌بوو، که کۆمه‌لیکی مۆنۆگرافی دروست و تاییه‌تکراویان له‌ باره‌ی ئەوه‌ی میژوونوسان ده‌بێ زیاتر و زیاتر ده‌رباره‌ی که‌متر و که‌متر بزانی، کۆمه‌لیکی زۆر و گه‌شه‌که‌ری چیرۆکه‌ راستیه‌کانی چیرۆک نووسه‌ درێژ داده‌رکانه‌یش (dry-as-dust)^(**) به‌بێ ئەوه‌ی شوتنه‌واریک له‌ دوا‌ی خۆیان به‌جیه‌بێتن له‌ ده‌ریای راستیه‌کاندا رۆچووبوون.

گومانده‌بم ئەم هه‌رته‌که‌یه‌ش - جگه‌ له‌ کیشمه‌کیشمی چاوه‌راکراوی نیوان لایه‌نگرانی ئازادی و کاتۆلیکی ئاکتی - شی وه‌ک میژوونوسی پووجه‌لکرده‌وه‌.

له‌ گوتاریکی زوینه‌یدا ده‌رباره‌ی دوولینگه‌ری مامۆستای ده‌لیت: با به‌مه‌تریالی ناته‌واو نه‌نوسی، چونکه‌ مه‌تریاله‌کان هه‌میشه‌ لای ئەو که‌م و کورت و ناته‌واون^(۱۱).

بێگومان لیره‌دا ئاکتن بۆچوونیک پێشبینکراو له‌سه‌ر خۆی ئاشکرا ده‌کات، ده‌رباره‌ی ئەو دیارده‌ نامۆیه‌ی زۆریه‌ی خه‌لکی به‌به‌رچاوترین میژوونوسی کارکه‌ر له‌ کورسی ریگیوسی میژووی هاوچه‌رخ له‌م زانکویه‌دا سه‌یری ده‌کهن، که هه‌ر هه‌یو - به‌لام میژووی نه‌نوسیوه‌.

هه‌روه‌ها ئاکتن له‌ پێشه‌کی به‌رگی یه‌که‌می، میژووی کیمبرجی هاوچه‌رخ - دا، که هه‌ر یه‌کسه‌ر دوا‌ی مردنی بلاوبویه‌وه‌، نه‌خشی سه‌رکۆته‌لی (epitaph) خۆی نووسبوو کاتیکی شینی ئەوه‌ی

ده کرد، که پیداویستییه کان فشار ده خنه سهر میژوونوس، هه ره شه ده کا له نووسه ریکه وه بۆ دانه ری ئینسایکلۆپیدیایه ک بیگۆرن^(۱۲).

هه ندیک شت رابردوویه کی هه له ی هه بوو. ئه وه ی رابردوویه کی هه له ی هه بوو باوه ریوون بوو به که له که بوونی ئه م ماندوو نه ناسییه و بی کۆتایی راستییه ره که کانی وه ک بناغه ی میژوو، ئه و باوه ری، که راستییه کان له باره ی خو یانه وه قسه ده که ن، ههروه ها ئه و باوه ری، که ناتوانین کۆمه لیک راستی زۆرمان هه بیت، باوه ریک له وه ده مدا زۆر ئاشکرا بوو، که چه ند میژوونوسیکی که م پیمان و ابوو پیوسته، هه ندیکیشیان پیمان وایه هیشتا ئه مرۆ پیوست نییه - پرسیار له خو یان بکه ن، میژوو چییه؟

به به پیرۆزراگرتنی کۆیرانه ی راستییه کانی سه ده ی نۆزده هه م له لایه ن به پیرۆز راگرتنیکی به لگه نامه کانه وه ته و اوکرا و پاساوی بۆ هینرایه وه.

به لگه نامه کان دارمووقی په یمانبوون (Ark of the covenant) له په ره ستگای راستییه کانه. میژوونوسی ماقول به سه ری شوپوه خو ی له و راستیانه نزیک کردۆته وه و له ترسان به شیوازتیکی جوان و به ریز قسه ی له باره یانه وه کردوه.

گه ر راستیت له به لگه نامه کانه دۆزیه وه، ئه وه بریتییه له راستی.

وله ی کاتیک دینه سه ره ئه و باه ته، ئایا پر باره کان، په یماننامه کان، کرئ نامه کان (rent - rolls)، بلا وکراوه ده وله تییه کان (blue books)، چه په رکاری ره سمی، نامه تاییه تییه کان یاده ورییه کان - چیمان پنده لاین؟ هه یج دۆکیومیتتیک ناتوانی له وه ی نووسه ری دۆکیومیتته که پیتی وایه زیاترمان پتی بلتی - یان ناتوانی زیاتر له وه مان پتی بلتی که ئه و پیتی وایه روویداوه، یان ته نها ئه وه ی ئه و پیتی و ابووه ویستویه تی که سانی دیکه ش و ابیر بکه نه وه، یان ته نانه ت ته نها ئه وه ی خو ی پیتی و ابووه بییری لی کردۆته وه.

هه یج په کتیک له مانه ش گرنگییه کی ئه وتۆی نییه تا وه کو میژوونوسه که کاریان له سه ره ده کاو شیان ده کاته وه. راستییه کان له دۆکیومیتته کانه بدۆزینه وه یان نا، پیوسته به ره له وه ی بتوانی هه ره به کارهیتانیکیان دروستبکات هیشتا ده بی له لایه ن میژوونوسه وه پیرۆسیندرتین: ئه و به کارهیتانه ی لیمان دروستده کات، گه ره چه مکه م به م شیوه یه راستی، بریتییه له پرۆسیسی به پرۆسیسکردن.

با ئه وه ی هه ولده دم بیلیم به نمونه یه ک روونیکه مه وه، که واریک ده که وئ به باشی بیزانم.

کاتیک گوستاف سترتیسمان وه زیری ده ره وه ی کۆماری فایه ره له سالی ۱۹۲۹-دا مرد

ژماره یه کی زۆر - سئ سه د سندوقی پر - رووپه ری ره سمی و نیمچه ره سمی و تاییه تی له دوا ی خو ی به جیهیشت، نزیکه ی هه موویان به شه ش سالی ده سه له تاییه وه به ندیواربوون له نووسینگه ی وه زیری ده ره وه دا.

بیگومان هاوړی و خزمه کانی بیریان له وه کرده وه، که پیوسته یادگاریک بۆ یاده وه ری ئه و مرۆقه هه ره گه وره یه دابنریت. هاوړی دلسۆزه که ی بیرنهارد ده ستی به کارکرد؛ و له ماوه ی سئ سالدا سئ به رگی ۶۰۰ لاپه ره بی ده رکه وتن، که هه ره یه که یان له دۆکیومیتته کانی سئ سه د سندوقه که هه لپژێردرابوون و ناوی Stesmman's Verma chtnis - ی لیندرا. به شیوه یه کی ئاسایی خودی دۆکیومیتته کان له قه بو به کدا یان له ده لاقه یه کدا (attic) په رتین ده بوون و بۆ هه تا هه تایه و ونده بوون؛ یان ره نگه دوا ی سه د سال یان زانایه کی چه ز به زانیاری به ریکه وت بیدۆزینایه ته وه و له گه ل ده که یه بیرنهاردت - دا به راوردی بکردنایه.

ئه وه ی روویدا زۆر دراماتیک بوو.

له سالی ۱۹۴۵-دا به لگه نامه کان که وتنه به رده ستی حکومه تی به ریتانی و ئه مریکی، ئه وانیش به فۆتوگراف وینه ی ژماره یه کی زۆربانگرت و فۆتوستانسه کانیان خسته به رده ستی زاناکان له هه ره ک له نووسینگه ی تۆماری گشتی له له نده ن و ئه رشیفی نه ته وه بی له واشتن - دا، ئه گه ر ئارامی ته و او مان هه بی و چه ز بکه یان زانیاریمان هه بی، بۆ ئه وه ی بتوانین ئه وه بدۆزینه وه، که کتومت بیرنهارد کردوویه تی. ئه وه ی بیرنهارد کردی نه ئه وه نده ناوازه بوو نه ئه وه نده ش فریتنه ره بوو جیگای بیزارکردن بی.

کاتیک شترتیسمان مرد سیاسه تی رۆژئاواکه ی به زنجیره یه ک سه رکه وتنی گه وره شه ره ف و گه وره بی ده سه که وت - په یمان لۆکارنۆ، قبولکردنی ئه لمانیا له کۆمه له ی گه لان، پلانه کانی داوزو به نگ، قه ره کانی ئه مریکا و کشانه وه ی سوپای داگیرکه ره هاوپه یمانه کان له راینلاندا - دا.

ئه مه ش گرنگی و بلیمه تی به شیک له سیاسه تی ده ره وه ی شترتیسمان ده رخست؛ هه ره وه ها شتیکی ئاسایی نییه، که ئه مه ش به شی هه ره زۆر بی له هه لپژاردنی دۆکیومیتته کانی بیرنهارد - دا.

له لایه کی دیکه شه وه، سیاسه تی رۆژهه لاتی شترتیسمان په یوه ندییه کانییه تی له گه ل په کیه تی شوره ویدا، وایه به تاییه تی به ره وه هه یج شوپتیک هه نگاوی نه نا؛ هه ره وه ها چونکه به شی زۆری به لگه نامه کان ده رباره ی ئه و دانوستانه ن، که ته نها ده ره ئه نجامی بی هوه دیان لیکه وتۆته وه و زۆریش سه رنج راکیش نه بوونه و هه یج شتیکیشیان نه خستۆته سه ر ناوبانگی شترتیسمان، له به ره وه

پروستیسی هه‌لبژاردن ده‌بێ زۆر وردو دروست بێ.

له‌راستیدا شترتیسما گرنگییه‌کی به‌رده‌وام و جیگای گومانی به‌په‌یوه‌ندییه‌کان ده‌دا. له‌گه‌ڵ یه‌کیه‌تی شوره‌ویدا، ئه‌و په‌یوه‌ندیانه‌ش به‌گشتی رۆلێکی گه‌وره‌تریان ده‌گیرا له‌سیاسه‌تی ده‌روه‌ی شترتیسماندا، زیاتر له‌وه‌ی خۆینه‌ری هه‌لبژاردنه‌کانی بێرنه‌ارد گومانی بۆ ده‌با.

وه‌لێ پێم وایه، کتیبه‌کانی بێرنه‌ارد له‌رووی چاکییه‌وه‌ له‌گه‌ڵ زۆریه‌ی هه‌لبژاردنه‌ی دۆکیومینته‌ بلاوکراوه‌کاندا به‌راورد بکه‌ین، که‌ به‌گشتی میژوونووسی ساده‌ پشتیان پێ ده‌به‌ستیت، چاکترن. ئه‌مه‌ش کۆتایی چیرۆکه‌که‌م نییه.

که‌مێک دواي بلاووه‌وه‌ی کتیبه‌کانی بێرنه‌ارد، هیتله‌ر هاته‌ سه‌رته‌ختی فه‌رمانه‌وه‌ی. ناوی شترتیسما له‌ ئه‌لمانیدا له‌ بێرکراو کتیبه‌کان له‌ بازار و نیوون و زۆریه‌ی کوییه‌کان بگره‌ زۆترینیان له‌ ده‌ست دران.

ئهم‌رۆکه‌ - Stresmanns Ver machtnis - یه‌کیه‌که‌ له‌ په‌رتوکه‌ زۆر ده‌گمه‌نه‌کان. به‌لام ناویانگی شترتیسما له‌ رۆژئاوا به‌رز راگیرا. له‌ ساڵی ۱۹۳۵-۱۵ بلاوکه‌ره‌وه‌ی ئینگلیز وه‌رگیرانیکی کورته‌ی کاره‌که‌ی بێرنه‌ارد بلاوکرده‌وه‌ - به‌ناوی هه‌لبژاردنه‌یه‌که‌ له‌ هه‌لبژاردنه‌ی بێرنه‌ارد؛ له‌وانه‌یه‌ سێیه‌کی کاره‌ ئه‌سلییه‌که‌ په‌رێندرا بێت.

سووتوون وه‌رگیرتی به‌ناوبانگه‌ له‌ ئه‌لمانیه‌وه‌ کاره‌که‌ی به‌بلیمه‌تی و چاکی ئه‌نجامدا. سووتوون له‌ پێشه‌کی چا په‌ ئینگلیزییه‌که‌دا روونی کردۆته‌وه‌، که‌ که‌مێک چروپرووه‌، به‌لام هه‌ستی پێده‌کرا به‌فریدانی پێکی دیاریکراوی ئه‌وه‌ی زۆر بێ سووده‌... ئه‌وه‌ی که‌م سه‌رنجی خۆینه‌ر یان قوتابیان ئینگلیز راده‌کشێ، کورت ده‌بیتته‌وه‌^(۱۳).

ئهم‌مه‌ش دووباره‌ شتیکی زۆر ئاساییه.

به‌لام ده‌رئه‌نجامه‌که‌ی ئه‌وه‌یه‌، که‌ سیاسه‌تی شترتیسما رۆژه‌لات پێشتر له‌ کتیبه‌کانی بێرنه‌اردا که‌م و کورته‌ی تیخراووه‌، و هیتشتاش زیاتر له‌ به‌رچاو ونده‌کری، هه‌روه‌ها له‌ کتیبه‌کانی سووتوونیشدا یه‌کیه‌تی شوره‌وی ته‌نها وه‌ک خۆ تێپه‌له‌قورتینه‌ریکی قێزه‌ون و کاتی له‌ سیاسه‌تی به‌ند و باوی ده‌روه‌ی رۆژئاوای شترتیسماندا ده‌رده‌که‌ویت.

هیژ راسته‌ بگوتریت، که‌ هه‌موو په‌سپۆره‌کان جگه‌ له‌ که‌مێکیان نه‌بیت - هه‌روه‌ها خودی دۆکیومینته‌کانیش به‌لام به‌راوه‌یه‌کی که‌متر - سووتوون نه‌ک بێرنه‌ارد ده‌نگی شترتیسما ده‌هه‌نبه‌ر جیهانی رۆژئاوا به‌ده‌نگی راسته‌قیسه‌ داده‌نیت.

دۆکیومینته‌کان له‌ بۆمبارانی ۱۹۴۵-دا له‌ناوچوون و پاشماوه‌ی کتیبه‌کانی بێرنه‌اردیش

نه‌مان، بۆیه‌ راستییه‌تی و متمانه‌ی سووتوون هه‌رگیز نه‌که‌وته‌ به‌ر په‌سپاره‌وه‌.

زۆریه‌ی کۆکراوه‌ی به‌لگه‌نامه‌ چاپکراوه‌کان به‌هۆی نه‌بوونی به‌لگه‌نامه‌ ئه‌سلییه‌کان به‌سووپاسه‌وه‌ له‌ لایه‌ن میژوونووسانه‌وه‌ قبوولکران، چونکه‌ پشت به‌پێگه‌ی له‌مه‌ باشتر نابه‌ستن. وه‌لێ ده‌مه‌وی چیرۆکه‌که‌ هه‌نگاوێک زیاتر به‌ره‌و پێشه‌وه‌ به‌رم.

با بێرنه‌ارد سووتوون له‌یاد بکه‌ین و سووپاسگوزاری ئه‌وه‌بین، که‌ ده‌توانین ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ هه‌لبژێرین، بگه‌رێینه‌وه‌ سه‌ر لا په‌ره‌ ره‌سه‌نه‌کانی هاوبه‌شیکی شاره‌زا له‌ چه‌ند بوویه‌ریکی گرنگی میژوویی ئه‌وروپای نوێدا.

ئایا لا په‌ره‌کان چیمان پێده‌لێن؟ له‌ نیوان شته‌کانی دیکه‌دا تۆمارگه‌لیکی چه‌ند سه‌د گه‌فتوگۆی شترتیسما هه‌یه‌ له‌گه‌ڵ بالۆیزی سوڤیه‌ت له‌ به‌رلین - دا و بیست گۆبه‌ک یان ده‌وری ئه‌و ژماره‌یه‌ له‌گه‌ڵ چیچرین - دا هه‌ن.

ئهم‌ تۆمارانه‌ به‌گشتی یه‌ک تایبه‌تمه‌ندیان هه‌یه‌ و شترتیسما ناڤۆک ده‌کهن، که‌ له‌گه‌فتوگۆکان و ده‌رخستنی گه‌فتوگۆکانیدا وه‌ک شتیکی به‌هێز و جیگری نه‌گۆراو پشکی شیری هه‌یه‌، له‌کاتیگه‌دا ئه‌وانه‌ی هاوکاره‌که‌ی به‌زۆری لاواز و شله‌ژاو و ناقایله‌کهن. ئه‌مه‌ش تایبه‌تمه‌ندییه‌کی ئاسایی هه‌موو گه‌فتوگۆ دپلۆماتیه‌کان به‌لگه‌نامه‌کان پێمان ناڵین چی روویداوه‌، به‌لکو ته‌نها ئه‌وه‌ی شترتیسما پێی وابوو روویداوه‌، یان ئه‌وه‌ی ئه‌و ویستویه‌تی خه‌لکانی دیکه‌ وایه‌ بێرکه‌نه‌وه‌، که‌ روویداوه‌. نه‌سووتوون بوو نه‌ بێرنه‌اردبوو ده‌ستیان به‌ پروستیسی هه‌لبژاردنه‌که‌ کرد، به‌لکو خودی شترتیسما بوو.

هه‌روه‌ها «بۆ نمونه‌» گه‌ر تۆماره‌کانی چیچرین - مان له‌ باره‌ی هه‌مان ئهم‌ گه‌فتوگۆیانه‌ هه‌بوايه‌، ئه‌وا هیتشتا ته‌نها ئه‌وه‌یان لێ فێرده‌بووین، که‌ چیچرین پێی وابوو ئه‌وه‌ی له‌راستیشدا روویداوه‌ هیژ ده‌بێ له‌ ئاوه‌زی میژوونووسدا رۆبندریته‌وه‌. بێگومان راستی و به‌لگه‌نامه‌کان ده‌هه‌نبه‌ر میژوونووس شتیکی سه‌ره‌کین.

وه‌لێ نابێ بیانگاته‌ شتیکی پێرۆز.

ئه‌وان له‌ لایه‌ن خودی خۆیان وه‌ میژوو پێک ناهین؛ به‌لکو خۆی له‌ خۆیاندا وه‌لامیکی سازی ئهم‌ په‌سپاره‌ ماندووکه‌ره‌ی، میژوو چیه‌ ناده‌نه‌وه‌.

لێره‌دا ده‌مه‌وی چه‌ند وشه‌یه‌کی که‌م ده‌ریاره‌ی ئه‌و په‌سپاره‌ بلێم، بۆچی میژوونووسانی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م به‌گشتی حه‌زیان له‌ فه‌لسه‌فه‌ی میژوو نه‌بوو.

زاراوه‌که‌ فۆلتیڤر دا به‌ته‌ناو له‌و ساته‌وه‌ به‌ماناگه‌لیکی جیاواز به‌کاره‌یندرا، وه‌لێ گه‌ر من به‌هه‌ر

شیتویهک به کاربیهیم، ئەوا بۆ مانای وهلامی پرسیاره که مان، میژوو چیهه؟ به کاربیده هیتیم، سه دهی نۆزده ههم دهه نهر رۆشنییرانی ئەوروپای رۆژتاوا سه رده می ئاسوودهیی بوو، که متمانه و گه شیبینی لیده تکا.

به شیتویهکی گشتی راستییه کان قایلکه ربوون؛ و چه زکردن به پرسیار و وهلامی نه شیوا و هه راسانکه ده رباره راستییه کان به چه شتیکی هاوشیوه لاوازیوو.

رانکه به شیتویهکی له خواترسانی باوه ری وابوو، که بایه خی خودایی (divine providence) ده بی بایه خ به مانای میژوو بدات ئەگه ر میژوو بایه خی به راستییه کان دابیت؛ به لام بورکهارد به دابیتی (touch) مۆدیرنتری گالته جاربییه وه تیبینی کردوه، که زانیاری شاراهوی سه ره تاییمان له مهبه سه ته کانی ژیری ئەزه لیدا نییه؛

پروفیسۆر به تهر فیلد له تاخیر و ئۆخری سالی ۱۹۳۱-دا به قایل بوونیکی دیار و بهرچاوی تیبینی ئەوه یکرد، که، میژوو نووسه کان که رهنگیان له سه ره سروشتی شته کان داوه ته وه، ته نانه ت که رهنگیان له سه ره خودی بابه ته که ی خۆشباندا داوه ته وه^(۱۴)؛ به لام پیتشینه که م له م گه لاله نامانه دا، دکتۆر ئی. ئیل. راوز، که به ته واوی زیاتر ره خه بییه، له باره ی قهیرانی جیهانی سیروینستۆن چیرچل - کتیبه که ی ده رباره ی جهنگی جیهانی یه که م - نووسیویه تی، که له کاتیکدا ئەوه یان له پرووی که سایه تی و چاپوکی و زبنده گییه وه هاوشیوه ی میژوو ی شوپشی رووسیای تروئتسکی - بووه وه لی له لایه نیکه وه که موکورتی هه بوو: ئەویش ئەوه بوو، که فه لسه فه ی میژوو ی له پشت نه بوو^(۱۵).

میژوو نووسه به ریتانییه کان ره تیان کردوه و باکهن، نه ک له بهر ئەوه ی پیتیان وابوو بی، که میژوو مانای نییه، به لکو له بهر ئەوه ی پیتیان وابوو، که مانا که ی مت له خۆدا ئاشکرایه.

تیروانینی لیبرالی سه ده ی نۆزده ههم ده رباره ی میژوو پتیه ندیییه کی نزیکه به پیرۆی ئابووری سه ره سه ت - Laissez-faire - وه هه بوو هه ره ها به ره می تیروانینیکی پووخت و متمانه به خۆکردوو بوو ده رباره ی جیهان.

با هه ره یه کتیک کاری تایبه تی خۆی په ره پیدات، و دهستی شاراهوش بایه خ به هارمۆنیای جیهانی بدات.

راستییه کانی میژوو خۆیان له خۆیاندا به لگه ی راستییه کی به هیزی چاکه و پیتشکه و تیتیکی روون و ئاشکرای بی کۆتاین به ره و شته به رزه کان.

ئهمه ش سه رده می بی تاوانی بوو، میژوو نووسان له به هه شتی عه ده ندا به پرووتی و به بی شه رمی

له به رده م خودا وهندی میژوو دا پیاسه یانده کرد به بی تۆسقالیک فه لسه فه تا دایانپوشی.

له وه ساته وه تا وانمان زانی و که و تیشمان موماره سه کرد؛ به لام ئەو میژوو نووسانه ی، که ئەمه رۆ بانگه شه ی ئەوه ده که ن ناکری واز له فه لسه فه ی میژوو به یین، ته نها ئەوه یه به له خۆرازیبوون و هۆشیاری خودبییه وه وه ک ئەندامانی کۆلۆنیایه کی روونگه رایی هه ولده دن به هه شتی عه دن له باخه کانی ده ور به ریاندا دووباره دوورستبکه نه وه.

ئهمه رۆکه ش هیه چیترا ناکری خۆمان له پرسیاره هه راسانه که بدزینه وه.

له ماوه ی په نجا سالی رابردوو دا بریکی باش کاری جدی ده رباره ی پرسیار، میژوو چیهه؟ ئەنجامدران، ئەم کاره جدیانه ش له ولاتی ئەلمان بوون، ئەو ولاته ی هه ولی زۆری دا بۆ هه لگه پرا نه وه وه له باریه کبردی فه رمانه وایی ئاسووده یی لیبرالیزم له سه ده ی نۆزده هه مدا، به شیتویهک یه که م مه یدانخوازی پیرو ی سه رده سه یی و سه ره خۆبی راستییه کانی میژوو له ۱۸۸۰-کان و ۱۸۹۰-کاندا روویدا.

ئەو فه یله سو فانه ی، که مه یدانخوازییه که یان کرد ئەمه رۆکه که میک له ناو زیاترن: دیلتی تاکه کهس له نیویاندا، که به م دوا یانه دانپیدانانیکی درهنگ ساتی له به ریتانیای گه وردها به ده سه ته یینا.

به ره له وه ره خرانی سه ده ی (نۆزده ههم) له م ولاته دا گه شه سه ندن و متمانه ده هه نهر هه ره سه رنج و گرنگییه کی به هه راتیکه کان بدرایه، که هیرشیان ده کرده سه ره په رستشی راستییه کان، هیت زۆر گه وره بوون.

وه لی له ده ستپیتی سه ده ی نویدا بلتسه که گوپزرایه وه ئیتالیا، ئەو شوپنه ی گرۆچه (Groce) تیتیدا دهستی به پیتشیناری پیتشخستنی فه لسه فه ی میژوو کرد، که تاراده یه کی زۆر قه رزاری مامۆستاکانی ئەلمان بوو.

گرۆچه رایگه یاندا، که ته واوی میژوو بریتییه له، میژوو هاوچه رخ^(۱۶) مهبه ستیشی ئەوه یه، که میژوو به شیتویهکی سه ره کی له تیروانینی رابردوو له م یانه ی چاوه کانی ئیستا و تیشکی پرسه کانییه وه پیتکدیت، به شیتویهکی کاری سه ره کی میژوو نووس تۆمارکردن نییه، به لکو هه لسه نگانده؛ بۆ نمونه، ئەگه ر میژوو نووس راستییه که هه لسه نگینتی، ئەوا چۆن ده زانی چی شایانی تۆمارکردنه؟

له سالی ۱۹۱۰ میژوو نووسی ئەمریکی کارل بیکه ره به نه نقه سه ت به زمانیکی وروژیتنه ره وه ی گفتوگو کرد، راستییه کانی میژوو بۆ هیه چ میژوو نووسیک بوونیان نییه تا وه کو میژوو نووس

ئەم مەیدانخوایانە تا ئەم ساتەش کەم تییینی کراون.

تەنها دوای سالی ۱۹۲۰ گروچە لە فەرەنسا و بەربتانای گەورەدا وای لیتەت رەواجیکی زۆری هەبیت.

ئەمەش رەنگە لەبەر ئەوە نەبوویت، کە بیرمەندیکی لیتەتوتەر یان شیتوازانیکی باشتر بوویت لە پیشینە ئەلمانییەکانی، بەلکو لەبەرئەوە بوو دوای جەنگی جیهانی یەکەم وادیاربوو راستییەکان بەشاگەشکەییکی کەمتر لە سالانی پێش ۱۹۱۴ پیمان پێدەکەن، و لەبەرئەوە زیاتر دەگەشتینە ئەو فەلسەفەی میژوو، کە بەدوای ئەودا دەگەرا راسەریان کەمبکاتەو.

گروچە کاریگەرییەکی گەرمی لەسەر فەیلەسووف و میژوونووسی ئۆکسفۆرد کۆلینگ وود هەبوو، کە تاکە بیرمەندی بەربتانییە لەم سەدەیدا هاوکارییەکی جدی لە فەلسەفەی میژوودا کردووە.

ئەو بۆ ئەوە نەزیا ئەو بەیاننامە سیستماتیکیانە بنوسیتەو، کە رەنگرێژکردبوون؛ بەلکو پەییەرە بلاوکراوە، بلاوکراوەکانی لە بارەیی بابەتە کە دوای مردنی لە بەرگی کدا کۆکرانەو بەناوی، هزری میژوو، کە لە سالی ۱۹۴۵-۱۵ دەرکەوت.

دەتوانی تێروانینەکانی کۆلینگ وود بەم شێوەیە کورت بکرتەو: فەلسەفەی میژوو نەگەرمی بەرابردو دەدات لە خودی خۆیدا، و نەگەرمی بەهزری میژوونووس دەدات دەربارەیی رابردو و خۆی لە خۆیدا، و بەلکو گەرمی بەهەردوو شتە کە دەدات لە پەییەندییە هاوشێوەکانیاندا، (ئەم گوتەییە دوو مانای بەندوبای و شەیی، میژوو - رەنگدەداتەو - لیتکۆلینەو ئەنجامدراو لە لایەن میژوونووس و زنجیرە رووداویکی رابردو، کە میژوونووس لیتان دەکۆلێتەو). ئەو رابردووی میژوونووسیک دەیتوتێتەو رابردوویەکی مردوو نییە، بەلکو رابردوویە کە بەمانایە کە هیت ئیستا لە ژباندا یە.

وەلی ئەو کردەییە رابردو و مردوو، کە بۆ نمونە لای میژوونووس بێ مانای، مەگەر نەتوانی لەو هزری لە پشتییەو دەتیبگات. لەبەرئەوە، تەواوی میژوو بریتییە لە میژووی هزر، و میژووش بریتییە لە دووبارە دانانەو یاساکان لە بیری میژوونووس دەربارەیی ئەو هزری، کە میژوونووس لە میژوو کە دەکۆلێتەو دووبارە رۆنانەو رابردو لە ئاوەزی میژوونووسدا و ابەستەیی بەلگەیی ئەزمونییە.

وەلی ئەو خۆی لە خۆیدا پروسسێکی ئەزمونی نییە، و ناشکری لە خۆیندەو دەییەکی رووتی

بەپێچەوانەو، پروسسی دووبارە رۆنانەو کە کۆنترۆلی هەلبژاردن و شۆفەکردنی راستییەکان دەکات: ئەمەش لە راستیدا بریتییە لەوەی دەیانکاتە راستییە میژووییەکان. پروفیسۆر ئۆکسۆت دەلی، میژوو بریتییە لە ئەزمونی میژوونووس، لەم خالەشدا لە کۆلینگ وود نزیکە.

میژوو جگە لە میژوونووس لە لایەن هیچ کەسیکی دیکەو دەروست ناکریت: نووسینی میژووش بریتییە لە تاکە رێگەیی دروستکردنی میژوو (۱۸).

ئەم رەخنە ورد و دروستە، هەر چەندە رەنگە چەند کۆت و پارێزکردنیکی پیوست بێ، بەلام تیشک دەخاتە سەر چەند راستییەکی دیاریکراوی لە یادکراو.

یەکەم، هەرگیز راستییەکانی میژوو بە، پووختی، بە ئیمە ناگەن، چونکە ئەو راستیانە نەهەن و نەدەشکری بەشێوەیەکی پاک هەبن: بەلکو هەمیشە لە میانەیی ئاوەزی تۆمارکەرەو رەنگدەدەنەو.

ئینجا دوای ئەو کاتیک کاریکی میژوو جیبەجێ دەکەن، نابێ با یەخی سەرەکیمان بەو راستیانە بیت، کە لەکارەدا هەن، بەلکو دەبێ بەو راستیانە بیت، کە میژوونووس نووسینە تییبەو.

با ئەو میژوونووسە گەورەییە وەک نمونەییە وەرگرم، کە ئەم گەلە نامانە لەسەر شەرەف و ناوی ئەو نووسراون جیی. ئیم. تریقیلیان، هەرەک لە ژباننامەیی خۆیدا پیمانەدەلیت، لەسەر تەقلیدیکی تارادەییە ک زبەندگی فراوانی حزبی چاکسازی بەربتان (whig) لە مالهەو دە پەرەدەبوو (۱۹).

هیوادارم لە ناوونیشانە کەیی دانەمالریت، گەر وەک دوا میژوونووس نەک کەمترین میژوونووسی نیو میژوونووسانی لیبرالی گەورەیی ئینگلیزی تەقلیدی پارتی چاکسازی، ناوکی بکەم.

لەبەر هیچ هۆکاریکی نییە، کە داری بنەچە کەیی لە جۆر ئۆتۆ تریقیلیانی میژوونووسی گەورەیی پارتی چاکسازیە بۆ ماکۆلی بگیتێتەو، کە هەردووکیان گەورەترین میژوونووسی بێ وینەیی پارتی چاکسازیوون.

تەواوترین و پینگە یشتووترین کاری تریقیلیان، بریتییە لە، بەربتانیا لە ژنر دەستەلاتی شازن تانی - دا کە لە دژی ئەو باکگراوندە نووسراوەو تەنها کاتیکیش مانای گەرمی و تەواو دەداتە خۆینەر، کە لە دژی ئەو باکگراوندە بیخوینیتەو. لە راستیدا نووسەر پاساوێک بۆ خۆینەر بەجێ ناهیلێ تا نەتوانی وا بکات.

گەر بەدوای هونەری پسرۆرانی چیرۆکە پۆلیسییەکان - دا بچین، ئەوا یەکەم جار کۆتاییە کەیی

دهخوبينهوهو له چهنډ لاپره به کي به شي ستيه ميشدا باشتريڼ پوخته زانبييتم ده باره ي نهويه، که نه مړو پتي ده گوتري شرفه ويگ له باره ميژوو؛ هره ها ده بيني نهوه ي تراقبليان هولد دات بيکات بريتيه له ليکولينهوه ي بنه چهک و پره سه نډني ته قليدي ويگ، و به ته و او ي و راسته وراست چه سپانډنيان له سالاني داوي مردني دامه زرينه رکه ي ويلي همي ستيه مدا.

هر چه نډه رهنکه نه مه تا که شرفه شي او نه بيت ده باره ي فرمانه و ابي شازن ثاني، و هلني له سه رده ستي تريقبليان ده بيته شرفه يه کي شه رعي و به ره مدار.

وهلني بو نهوه ي به نرخی ته و او ي خو ي بينرختني، پتيو سته لهوه ي ميژوونووس ده يکات تيگه ي، چونکه هره وک کولنيگ وود ده لني، گهر پتيو سته ي ميژوونووس نهوه ي به سه ر ناوه زي که سايه تيهه کاني شانويدها تيهه پيوه، دوو باره له هزردها دايانبيته وه، نهوا خو ي نه ريش يه ک له باره خو ي ده بي نهوه ي به سه ر ميژوونووسدا تيده پري له ناوه زدها دوو باره دابنيته وه.

ميژوونووس بتويته وه به رله وه ي ده ست به تو ي نه وه ي راستيهه کان بکه يت.

سه ره راي نهوه ي نه م کاره زور ناروون نييه، به لام نهوه ي پيشتر قوتابيه کي زانکو کړي، کاتيک ناموزگار يکرا کاري کي زاناي گه وره ي جو نر سانت جودز بخو ي نيته وه ده چي ته لاي ها و رپيه کي له سانت جودز بو نهوه ي لتي پرس ي جو نر چ جو ره پيا وي که (chap) و چ جو ره وه هم و خه يالتي کيشي له هزردها هه يه (bees in his bonnet).

کاتيک کاري کي ميژوو ده خو ي نيته وه، هه ميشه گو ي بو گيزه گيزه که ش ده گري.

گهر توانيت هيج نه بي ستي، نهوا يان که ري يان ميژوونووسه که ت سه گي کي ده به نکه.

له راستيدا به هيج شيوه يه ک راستيهه کان وهک ماسي سه ر ته خته ي ماسي فرو ش نين.

به لکو وهک ماسيه کن، که له زه ربا يه کي بي سه روو ين و گه وردها مه له ده کات؛ هره وه ها نهوه ي ميژوونووس به ده ستي ده هيني ت تا راده يه ک و ا به سته ي چه نسه، به لام نهوه ي به شه ي ميژوونووس له ده ربا دا بو ماسي گرتن هه ليده بزي ري و نهوا ناميرانه ش، که بو به کاره يتان هه ليا نده بزي ري، بيگومان دوو فاکته رن، به هو ي جو ري نهوا ماسيه ي ميژوونووس ده يه وي بيگري ت، ديار يده کري ت. به گس تي ميژوونووس نهوا جو ره راستيهه ي ده يه وي به ده ستي ده هيني ت.

ميژوو واته شرفه کړن.

گهر له راستيدا سي ر جو ر کلا رک له سه ر قسه ي خو ي رش تي ي، ميژووم به، کړو کي ره قي شرفه کړني ده وره دراو به کړو کي کي جي گاي گف تو گو ي راستيهه کان «ناو بردي» بيگومان ده سته واژه که م يه ک لايه ن و فر يو ده ر ده ي، به لام سه ر که شي ده که م پي و ابي، که له قسه ي نه سلتي

زياتر نييه.

خالي دووم خالي کي ناسايتره ده باره ي پيداوي ستي ميژوونووس ده هه نيه ر تيگه ي شتني خه يالي له ناوه زي نهوا خه لکانه ي لتيان ده کولتي ته وه نهوا هزره ش، که له پشت ناکاره کانيانه وه يه: من ده ليم، تيگه ي شتني خه يالي «سو زداري» نييه نه با دا سو زداري و ا گري مان بکري ت دياردي به ري که وتن ده دات. سه ده ي نو زده هه م له رو ي ميژووي ناوه راست لاوازيو و تاوه کو هه ر جو ره تيگه ي شتني کي خه يالي هه بي ده باره ي خه لکي چه رخی ناوه راست، چونکه به شي تو به کي له راده به ده ر به هو ي بيروبا و هري پرو پو چي سه رده مه کاني ناوه راست سار د ده کرايه وه و کو سپي ده خرايه به رده م، هره وه ها به هو ي نهوا به ربه ربا نه شه وه، که نه م بيروبا و هري پرو پو چانه يان ده و رو ژان د.

يان تي بي نييه ره خنه گريه به هيزه که ي بور که هار د له باره ي جه نگی سي ساله و هري گره: ده لني شو ره ييه چ بو ناني زاي کاتولي کي بيت چ بو ناني زاي پرو تستانت رزگار يووني خو ي بخاته سه رو ي مانه وه و ناشته و ابي نه ته وه (۲۰).

شتي کي زور زه حمت بو ميژوونووس ليبرالي سه ده ي نو زده هه م و ا په روه رده ببوايه باوه ر به وه به يني ت، که کوشتن له پينا و به رگر يکړن له ولاتي که سي ک شتني کي راست و شاياني په سن کړنه، و هلني کوشتن له پينا و ناي يني که سي ک کاري کي نه گريس و چه مو سانه يه (Wrong headed)، که ليک زه حمه تبو بخري ته ناوه زي نهوانه ي جه نگی سي ساله يان نه نما م دا. نه م زه حمه تيه ش به تاي به تي له و بواره دا تون دوت ي ته، که واکاري تي دا ده که م.

زور ي نه ي نهوه ي له م ده ساله دوايدا له ولاته زمان ئينگليزيه کان ده باره ي يه کيه تي شو ره ي نو سراه و نهوه ي له يه کيه تي شو ره و يش ده باره ي ولاته زمان ئينگليزيه کان نو سراه و، به م نه تواناييه پو چه لکراه ته وه ته نانه ت بو ده سته ي تاني سه ره تاي ي ترين پله ي تيگه ي شتني خه يالي نهوه ي له ناوه زي لاکه ي تر دا به رده و ام ده بيت، بويه وشه و ناکاري نهواني تر هه ميشه نازار ده رو بي مانا و دوو پروون.

مه گهر ميژوونووس جو ره پيوه ندي به ک له گه ل ناوه زي نهوانه ي ده باره يان ده نو س ي ت دروست نه کات، نهوا ناتوان ري ميژوو بنوسري ت.

خالي سي يه م نهويه ده توان ين پرو انينه رابردو، تيگه ي شتني شمان له رابردو و ته نها له ميانه ي چاوه کاني ئي سته و ده بيت.

ميژوونووس کوري سه رده مي خو يه تي و به هو ي هه لومه ر جي بووني مرؤ قيشه وه پتيه وه په يوه سته.

زۆرىنەى وشەكانى بەكارىان دەهېتى - وهك وشەكانى ديموكراسى و ئىمپىراتورىيەت و جەنگ و شۆرش - ماناى زىادەيان هەبەو ناتوانى لىيان جىباكتەوه.

مىژوونوسە كۆنەكان وشەكانى وهك دەولەتى شار (polis) و خەللكى گشتى (plebs) - يان بەكاردەهېتا، بۆ ئەوهى كت و مت پېشانى بدەن ئەوان نەكەوتونەتە ئەم تەلەبەوه. ئەمەش يارمەتبان نادات.

هەر وهە ئەوان لەم دەمەدا دەهېتىن و ناتوانن بە بەكارهېتانى وشە ئاناسايىيەكان يان وشە ناديارەكان خۆيان لە رابردو بەخەلەتېن، ئىنجا گەر گەلەنامەكانيان بە بەرامپىل (chiamys) و جلى پەرپەر (Toga) - ي يونانىش پېشكەش بكن، ئەوا نابنە مىژوونوسى يونانى يان رۆمانى چاكتر.

ئەو ناوانەى، كە مىژوونوسە يەك بەدواى يەكە فەرەنسىيەكان خەللكانى پارىسى پى ناڤۆك دەكن، كە رۆلكى گەلكى بەرچاويان لە شۆرشى فەرەنسىدا گىراوه - وهك: Le peuple, les sans - culottes, les bras - nus, la canaille - هەموو ئەمانەش دەهەنەر ئەوانەى ياساكانى گالته دەزانن برېتىن لە مانىفېستى ئىنتىماى سياسى و شۆرفە كرنىكى تايبەتى.

لەگەل ئەوهشدا مىژوونوس ناچارە ئەو زمانە بەكارهېتى، كە لە بى لايەنى ياساى دەكات. ئەمەش تەنھا پرسى وشەكان نىبە.

لە سەد سالى رابردوودا تەرازوى بارگۆراوى دەستەلات لە ئەورپا هەلوتىستى مىژوونوسانى بەرىتانى لە بەرامبەر فردىكى گەوره - دا پېچەوانە كردهوه.

هەر وهە تەرازوى بارگۆراوى دەستەلات لە كلىسە مەسىحىيەكانىشدا بەقولى لە نىوان كاتۆلىك چىبەتى و پرتوتستان چىبەتيدا هەلوتىستيان لە بەرامبەر كەسايەتییەكانى وهك لۆيولاو لوتەر و كرۆم وىل - دا گۆرى.

لە پىناو زانىنى كارى مىژوونوسە فەرەنسىيەكان دەبارەى چل سالى دواى شۆرشى فەرەنسا و تا چەند بە شۆرشى ۱۹۱۷ - ي رووسى كارىتېكراوه، مەعرفە يەكى سەر زارەكى پىويستە.

مىژوونوس كورى رابردو نىبە، وهلى كورى ئىستاكە يە.

پروفېسۆر تريفۆر - رۆيەر پىمان دەلى، مىژوونوس ناچارە رابردووى خۆش بویت (۲۱).

ئەمەش كارىكى گوماناويە.

رەنگە خۆشويستنى رابردو بەئاسانى گوزارشتىكى خۆشويستى رۆمانسىزم و مرۆفى كۆن و كۆمەلگە كۆنەكان و هېمايەكى لە دەستدانى باوهرو حەز كرن بى بەئىستا يان داهاوو (۲۲). دەبى

كلېسە بەكلېسەى ئەوهى يەكىك لە كارىگەرى رابردو لەسەر ئىستا (dead hand) رزگار دەكات بەباشتر بزنام.

ئەركى مىژوونوس نە خۆشويستنى رابردووه نە خۆ رزگار كرنىش يەتى لە رابردو، بەلكو دەستەمۆكردن و تىگە يشتىبەتى وهك كلىلىك بۆ تىگە يشتن لە ئىستا.

هەرچۆنىك بىت، گەر ئەمانە چەند تىروانىيىكى ئەوانەبن، كە پىيان دەلىم تىروانىيەكانى كولېنگ وود، ئەوا كاتى ئەوه هاتووه هەندىك مەترسى بەهەند وەر بگرېن.

جەخت كرن لەسەر رۆلى مىژوونوس لە دروست كرنى مىژوودا، گەر بەرەو دەرتەنجامى لۆجىكى ببات، بە شىوئەكى رەها رىگە لە مىژووى بابەتى دەگرت: مىژوو برىتییە لەوهى مىژوونوس دروستى دەكات.

لەراستيدا وا ديارە ساتىك لە ساتەكان كۆلېنگ وود گە يشتبايە.

ئەم دەرتەنجامە، كە لە تىبىيىيەكى بلاونە كراوودا نوسە رەكەى تۆمار بگردووه، دەلېت:

ئىس ئۆگستېن لە روانگەى دەسپىكى مەسىحىيەتەوه دەپروانىيە مىژوو؛ تىلامۆنت لە روانگەى مرۆفى فەرەنسىيەكى سەدهى حەقدەهەم دەپروانىيە مىژوو، گىبۆن، لە روانگەى ئىنگلىزىكى سەدهى هەژدەهەم دەپروانىيە مىژوو، مومسن لە روانگەى ئەلمانىيەكى سەدهى نۆزدەهەم دەپروانىيە مىژوو.

ئامانچىك نىبە لە داوا كرنى ئەوهى كامەيان تىروانىيىكى راست بووه.

هەرىە كىكبان تەنھا ئەگەر رىك بووه دەهەنەر ئەو كەسەى هەلپىژاردووه (۲۳).

ئەمەش دەگاتە رادەى گومانگە رايى گشتى، هەر وهك فراود تىبىنى ئەوهى كرددووه، كە مىژوو لە سندوقىكى پىتى مندالان، كە بەهوى ئەم سندوقەوه چ وشە يەك حەزمان لىبىت دەتوانن حىنجهى بكن.

كولېنگ وود لە بەر بەرچدانەوهى دژى، مىژووى برىن و لكاندن، و دژى ئەو تىروانىيەى مىژوو وهك كۆكردنە وه يەكى روتى راستىيەكان ناڤۆك دەكات، بەمە ترسىيەوه خەرىكە مىژوو وهك شتىكى هەلبەستراوى مېشك و ئاوهزى مرۆڤ لە قەلەمبەدات و، بىگىرپتەوه سەر ئەو دەرتەنجامەى سىر چۆرچ كلارك لەو پرگە يەى پىشتر ئامازەم پىدا، كە دەلى: راستىيەكى بابەت يانەى مىژووى نىبە.

لە جىگەى ئەو تىوهرى دەلى مىژوو ماناى نىبە، لىرەدا تىوهرىكى بى كۆتايى ماناكان پىشنيار دەكەبن، كە هېچ بەكىكبان لە وىترىان راستر نىبە - چونكە بەزۆرى دەمان گە بىنە هەمان رەوش.

تیۆری دوووم به دلنیا بییه وهک ئه وهی یه کهم بهرگری لیئاگرئ ته گهر شاخیک به شپوهی جیاواز له گوشه تیروانی بی جیاواز وه دهریکه ویت، مانای ئه وه نییه شتیکی بابه تییه و به شپوهیه کی ره ها بی شپوهیه - یان شپوهیه کی بی سنووری شپوهه کانه.

ئه گهر شروقه کردن رۆلێکی پتیویست له چه سپاندنی راستییه کانی میژوو بگپرت، و ئه گهر شروقه کردنیک به ته واوی بابه تی نه بیته، مانای ئه وه نییه شروقه کردنیک هاوشپوهی شروقه کردنیک دیکه یه، مانای ئه وهش نییه، که راستییه کانی میژوو له بنچینه دا دوو چاری شروقه کردنیک بابه تی ده بنه وه پتیویسته له قوناغیک دوواتر دا کتومت مه به ست له بابه تییه ت چیه به هه ند وه ربگرم.

ولهی مه ترسییه کی گه وره تر له گریمان هه کی کۆلینگ وودا خۆی مه لاس ده دات.

گهر میژوونووس وهک پتیویست له میان هی چاوه کانی سه رده می خۆیه وه پروانته سه رده می میژوو هه کی، و پرسه کانی رابردو وهک کلیلیک بۆ پرسه کانی ئیستا بتوێژته وه، ئه وا ناکه ویته تیروانی بیکی پراگماتیکی روتی راستییه کانه وه هیشته وه و پاراستنی پتودانگی شروقه یه کی راستیش ئایا گونجاوییه که یه تی بۆ مه به ستیکی ئیستا؟ به پتی ئه م گریمان راستییه کانی میژوو هیچ نین، به لکو شروقه کردن هه موو شتیکه.

نیته پتیشتر بنه ما که ی ئاشکر اکردبو: هه له یی بۆ چوونیک ده هه ن به ر ئیمه هیچ گازه نده یه کی لی ناگیرئ... پرسه که ئه وه یه ئایا تا چه ند بریتییه له زیده کردنی ژبان و، پاراستنی ژبان، و پاراستنی جوړه کان، و رهنگه ئه فرینه ری جوړه کانیش (۲۴).

پراگماتیسته ئه مرکییه کان به شپوهیه کی تا راده یه ک شارا وه و تاراده یه ک دل سوژ و به رده وام به درێژایی هه مان هیل ده جوولان.

مه عریفه بۆ مه به ستیک مه عریفه یه و شه رعییته تی مه عریفه ش وابه ستی شه رعییته تی مه به ست هه کیه.

ولهی ته نانه ت له شوینیکی شدا ئه م تیۆره موماره سه نه کرابیت، پراکتیزه که به زۆری هه راسانی که متر نه بووه. له کایه ی توێژینه وه یه که ی خۆمدا گه لیک نمونه ی شروقه کردن زیده رۆی شتواز رهق (riding ronghshod over) - م دهر باره ی راستییه کان بینی، که به راستییه تی ئه م مه ترسییه کاریان تینه کرابوو.

جیگای سه رسورمان نییه، توێژینه وه سه رنج بدریتته چه ند به ره مه میکی توندو تیژی یه کیه تی سوقیه ت و دژه قوتابخانه ره سمییه میژووییه کانی یه کیه تی سوقیه ت، که هه ندیک گاف تاسه و

حه زتیکی دیار بکراوی ولات بۆ ئه و په ناگه وه همیه ی سه ده ی نۆز ده هه م هه لده گرن، که بریتییه له میژووییه کی راسته قینه ی پوخت.

ئینجا ئایا چۆن ناچار بوونی میژوونووس بۆ راستییه کانی له ناوه راستی سه ده ی بیسته مدا پیناس بکه یین؟ هیوام وایه، که ژماره یه کی ته واو سه عاتم له م سالانه ی دوایدا له به دوا داچوون و توێژینه وه ی به لگه نامه کان و پرکردنی گپران وه میژووییه کان به په راوێزی راستییه دروسته کان، به سه ر بردیت، ئه مه ش له پینا و دوور که وتنه وه له شت دانه پال راستی و به لگه نامه کان به فیزیکی زۆره وه.

ئه رکی میژوونووس بۆ ریزکردن له راستییه کانی به هۆی ناچار بوونی له وه ی راستییه کانی به راستی و دروستی بیینی، به هه ده ر ناچی. ده بی میژوونووس به دوا ی ته واوی راستییه زاندراره کان یان ئه وان هی ده شی بزاند ریت بگه ریت، که به مانایه ک یان مانایه کی دیکه به و بابه ته ی کاریان له سه ر ده کات و به شروقه ی پتیشنیار کراویشه وه به ندیوارن.

گهر میژوونووس به دوا ی ناخۆک کردنی ئینگلیزیکی سه رده می فیکتوریدا وهک که سیکی ئه خلاق و نه ته وه یی بگه ریت، ده بی ئه وه ی له ۱۸۵۰ له ستالی بریج ویکسدا روویدا له یاد نه کات، به لام ئه مه یه ک له باره خۆی مانای ئه وه نییه، که ده توانی خۆی له شروقه کرن لابادات، که بریتییه له راگری ژبانی میژوو.

خه لکانی ناسایی - واته براده ره نا ئه کادیمییه کان یان ئه و براده رانه ی ئه لقه ئه کادیمییه کانی دیکه ن - هه ندیک تاو پرسیارم لیده که ن چۆن میژوونووس ده چیته سه رکار کاتییک میژوو ده نووسی.

وادیاره باوترین گریمان ئه وه بی، که میژوونووس کاره که ی بۆ دوو قوناغی زۆر لیک جیاواز یان دوو سه رده م دابه ش ده کات. یه که م جار، ماوه یه کی زۆری سه ره تایی به خویندنه وه ی سه رچاوه کانی و پرکردنی ده فته ری تیبنییه کانی به روودا وه کان: ئینجا کاتییک ئه مه ته واو ده بیته، سه رچاوه کانی ده خاته لاوه ده فته ری تیبنییه کانی ده هینی و کتییه که ی له سه ره تاوه هه تا کۆتایی ده نووسی.

ئه مه ش لای من شتیکی قایلکه ر و جیگه ی دلخۆشی نییه. ولهی ده هه ن به ر خۆم، هه ر که ئه و سه رچاوانه ی به سه ره کییان داده نیم به ده ستده هینم، تاسه و هه وه سم گه لیک به هیتز تر ده بی و ده ست به نووسین ده که م - نه ک وهک پتیویست له سه ره تاوه، به لکو له شوینیکیه وه، جا هه ر شوینیکی بیت.

دوا ی ئه وه خویندنه وه نووسین به یه که وه ئه نجام ده ده م. کاتییک ده ست به خویندنه وه ده که م نووسینه که شتی بۆ زیاد ده کړئ و لپی لاده برئ و دوو باره داده ریزرتنه وه هه ندیکیش ونده بی.

خویندنه‌وه به هۆی نووسینه‌وه ریتوینی ده‌کری و ئاراسته ده‌کری و به‌ره‌مدار ده‌بی چند زیاتر بنووسم، چند زیاتر ئه‌وه‌ی به‌دوایدا ده‌گه‌ریم بزنام، ئه‌وه‌نده باشتتر له‌گرنگی و به‌ندیواری ئه‌وه‌ی ده‌دۆزمه‌وه تیده‌گه‌م.

له‌وانه‌یه هه‌ندیك میژوونووس ته‌واوی ئه‌م نووسه‌ره سه‌ره‌تاییه له‌هزریاندا به‌بی به‌کاره‌یتانی قه‌له‌م و کاغه‌زو پیت نووس ئه‌نجام‌بدن، کت و مت وه‌ک ئه‌وه‌ی هه‌ندیك خه‌لکی له‌هزریاندا شه‌ترنج ده‌که‌ن به‌بی ئه‌وه‌ی په‌نا ببنه‌ به‌ر بۆردی شه‌ترنج و یاریکه‌ران: ئه‌مه‌ش به‌هره‌یه‌که، که‌ من ئی‌ره‌یی پیده‌به‌م، به‌لام ناتوانم رکه‌به‌ری بکه‌م.

وه‌لی دلتیام له‌وه‌ی، که‌ هه‌ر میژوونووسیتک شایانی ناوه‌که‌ بپیت ده‌بی پتی وای دوو پرۆسیس له‌وانه‌ی ئابووریناس پتیمان ده‌لی، بری وزه‌ی تیچوو (input) و به‌ره‌م (Out put) به‌یه‌که‌وه به‌رپوه‌ ده‌چن و له‌رووی پراکتیزیشه‌وه دوو به‌شی تاکه‌ پرۆسیسیکن.

گه‌ر هه‌ولبده‌ی له‌یه‌کتربان دابیری، یان یه‌کیکیان به‌سه‌ر ئه‌وی تردا به‌رز بکه‌یته‌وه، ئه‌وا ده‌که‌وتیه‌ نپو دوو هه‌رته‌که‌وه (heresy) ئینجا یان ئه‌وه‌تا میژووی برین و لکان (Scissor - and past -) به‌بی مانایی یان گرنگی ده‌نووسی، یان ئه‌وه‌تا چاوه‌روانیتک یان چیرۆکیکی خه‌یالی میژوویی ده‌نووسیت، هه‌روه‌ها راستییه‌کانی رابردو ته‌نها بۆ ره‌وشاندنی جوړتیک له‌ نووسین به‌کارده‌یتن، که‌ هیچ په‌یوه‌ندییه‌کی به‌میژووه‌وه نییه‌.

له‌به‌ر ئه‌وه، تاقیکردنه‌وه‌که‌مان ده‌باره‌ی پتیه‌ندی میژوونووس به‌راستییه‌کی میژووه‌وه به‌ره‌و ره‌وشیکی هه‌لبه‌زیومان ده‌بات، ده‌ریاوانی له‌ نیوان مه‌ترسی (Scylla) تیژتیک به‌رگری لینه‌کراوی میژوو وه‌ک کۆکردنه‌وه‌یه‌کی خودی راستییه‌کان و سه‌رده‌سته‌یه‌کی ته‌واو راستییه‌کان به‌سه‌ر شپۆقه‌کردنه‌که‌داو مه‌ترسی (charybdis) تیژتیک دیکه‌ به‌رگری لینه‌کراوی میژوو، که‌ هه‌مان ئاستی تیژری یه‌که‌می هه‌یه، ده‌لی به‌ره‌می خودی (الذاتیه) ئاوه‌زی میژوونووس راستییه‌کانی میژوو داده‌م‌زرتن و له‌ ریگه‌ی پرۆسیسی شپۆقه‌کردنیشه‌وه ده‌سته‌مۆبانه‌کات، ره‌وشه‌ هه‌لبه‌زیوه‌که‌ش له‌ نیوان تیروانینتیک میژوودایه، که‌ سه‌نته‌ری کیشکردنی له‌ رابردوودا هه‌یه و تیروانینتیکیش، که‌ سه‌نته‌ری کیشکردنی له‌ ئیستادا هه‌یه.

به‌لام ره‌وشه‌که‌مان له‌وه‌ی واده‌ده‌که‌وئ که‌م هه‌لبه‌زیوتره‌.
له‌م گه‌لله‌نامانه‌دا دووباره‌ رووبه‌رووی هه‌مان راستی و شپۆقه‌کردنی دووسه‌ره‌ ده‌بینه‌وه، وه‌لی له‌به‌رگیتکی دیکه‌دا، ئه‌م دووسه‌رییه‌ش بریتییه‌ له‌ - تاییه‌تی و گشتی، ئه‌زمونی و تیژری و باه‌تی و خودی.

ته‌نگه‌ (predic-tment) -ی میژوونووس بریتییه له‌ره‌نگدانه‌وه‌یه‌کی سروشتی مرۆف.
مرۆف جگه‌ له‌ سه‌ره‌تای مندالیه‌تی و ئه‌وپه‌ری ته‌مه‌نی پیری به‌ته‌واوی به‌ژینگه‌که‌یه‌وه به‌ندیوار نابیت و بی‌چهندوچوونی و مه‌رجیش ملکه‌چی نابیت. له‌لایه‌کی تره‌وه هه‌رگیز به‌ته‌واوی ژینگه‌که‌وه سه‌رده‌سته‌یی ته‌واوی ژینگه‌ش سه‌ره‌ست نییه‌.

په‌یوه‌ندی مرۆف به‌ژینگه‌که‌یه‌وه بریتییه له‌ په‌یوه‌ندی میژوونووس به‌به‌تانه‌که‌یه‌وه.
میژوونووس نه‌ کۆیله‌یه‌کی داماره‌وه نه‌ سه‌روه‌رتکی سه‌مه‌کاری راستییه‌کانیشیه‌تی په‌یوه‌ندی نیوان میژوونووس راستییه‌کانی بریتییه له‌ په‌یوه‌ندییه‌کی یه‌کسانی به‌خشین و وه‌رگرتن.

وه‌ک هه‌ر میژوونووسیتکی کارکه‌ر ده‌یزانت، گه‌ر بپتوو میژوونووس له‌ره‌نگدانه‌وه‌ی ئه‌وه‌ی ده‌یکات بوه‌ستنی کاتیک بیره‌که‌ته‌وه‌وه ده‌نووسی، ئه‌وا میژوونووس ده‌گلیته‌ نپو پرۆسیسیکی به‌رده‌وامی له‌ قالبانی راستییه‌کانی به‌شپۆقه‌کردنه‌که‌یه‌وه‌وه له‌ قالبانی شپۆقه‌که‌شی به‌راستییه‌کانییه‌وه.

شتیکی موسته‌جیله‌ پریری سه‌رده‌سته‌یی یه‌کیتک به‌سه‌ر ئه‌وه‌ی تراندا بدات.
میژوونووس به‌هه‌لبه‌ژاردنیکی کاتی راستییه‌کان و شپۆقه‌کردنیکی کاتی، که‌ له‌ژیر تیشکیدا ئه‌وه‌ هه‌لبه‌ژاردنه‌ ئه‌نجامدراوه، ده‌ست به‌کارده‌کات - ئینجا ئه‌مه‌ له‌لایه‌ن خۆی و خه‌لکانی دیکه‌شه‌وه ده‌ییت.

کاتیک کارده‌کات هه‌ریه‌ک له‌ شپۆقه‌کردن و هه‌لبه‌ژاردن و ریکخستنی راستییه‌کان به‌وردی و ره‌نگه‌ تاراده‌یه‌ک گۆرانکارییه‌ ناهۆشبارییه‌کانیش له‌ میانه‌ی کرده‌یه‌کی ئالوگۆرکاری یه‌کیتک یان ئه‌ویتردا تیپه‌رت.

ئه‌م ئالوگۆرکارییه‌ش ئالوگۆرییه‌تی نیوان ئیستا و رابردو ده‌گرته‌وه، چونکه‌ میژوونووس به‌شیکه‌ له‌ ئیستا و رووداوه راستییه‌کانیش ده‌گه‌رتنه‌وه رابردو.

میژوونووس و راستییه‌کانی میژوو هه‌ریه‌ک بۆ ئه‌وه‌ی تران پتوبسته‌.
میژوونووس به‌بی راستییه‌کانی بی‌ریشه‌ و بی‌سووده؛ راستییه‌کانیش به‌بی میژوونوسبان بی‌مانا و مردون.

له‌به‌رئه‌وه یه‌که‌م وه‌لام بۆ پرسیری، میژوو چییه‌؟ ئه‌وه‌یه، که‌ میژوو پرۆسیسیکی به‌رده‌وامی نیوان میژوونووس و راستییه‌کانی و دایه‌لوکیکی بی‌کۆتایی نیوان ئیستا و رابردووه.

كۆمەلگە و تاكەكەس

پرسىياري ئايا كۆمەلگە يان تاك كامەيان پىتىش كامەيان دىت وەك پرسىياري مريشك و ھىلكەكە وايە.

ئىنجا چ وەك پرسىياريكى لۇژىكى يان مېژوويى شىبەكەيتەو، ئەوا ناتوانى روونكردەوئەيەك لەم بارەيەو بەكەي، بە شىوئەيەك يان بە شىوئەيەك دىكە، ناكرى بە روونكردەوئەيەك پىچەوانە و يەك لايەنەي وەك يەك پشت راستبكرتتەو كۆمەلگە و تاكەكەش دوو شتن لە يەكتر جىيانابنەو و ھەريەكەيان تەواوكر و پىداويستى يەكترىن، نەك پىچەوانەي يەكترى بن.

لە قسە بەناوبانگەكانى دۆن: ھىچ مرۆقتىك دوورگە نىبە، تا خۆي لە خۆدا شتىكى تەواوبى، ھەموو مرۆقتىك بەشىكە لە كىشورەيىك، و بەشىكە لە خالى سەرەكى (۲۵).

ئەوئەش لايەنىكى راستىيە.

لەلايەكى ترەو گوتەي جىيى - مىللى تاكەكەس لە ئاستى كلاسكى وەريگرە، كە دەلئى: كاتىك مرۆقەكان بەيەكەو كۆدەبنەو ناپنە جوړە كرۆكىكى دىكە (۲۶).

بىنگومان نەخىر.

وئەلئى ھەلەكە لە گرمانكردى ئەوئەدايە، كە ئەوان پىتىش ئەوئە بەيەكەو كۆبىنەو ھەبوئە، يان ھەر جوړە كرۆكىكى دىكەيان ھەبوئە.

ھەر كە لە داىك دەبىن جىھان كارمان لەسەر دەكات و لە يەكەيەكى بايولۆژى رووتەو بۆ يەكەيەكى كۆمەلايەتىمان دەگۆرئەت. ھەموو مرۆقتىك لە ھەر قۇناغىكى مېژوو يان پىتىش مېژوودا لە كۆمەلگايەكدا لە داىك دەبىت و لەسەرەتايىترىن سالانى تەمەنىيەو بەھۆي ئەو كۆمەلگەيەو لە قالب دەدرئ. ئەو زمانەي قسەي پىدەكات مىراتىكى تاكەكەسى نىبە، بەلكو دەستكەوتىكى كۆمەلايەتى ئەو گروھەيە، كە لە ناويدا گەشە دەكات.

ھەريەك لە زمان و ژىنگە يارمەتى دياربكردى تايبەتمەندى بىركردەوئەي دەدەن؛ فكرە

زووينەكانىشى لەخەلكى ترەو پىدەكات.

ھەرەك گوتراو، تاكەكەس بەبى كۆمەلگە رەنگە بىن زمان و بىن ئاوەز بىن.

جادوى ھەمىشەيى ئەفسانەي روبىسن كروز بۆ ھەولئى خەيالاندنى كەسىكى سەربەخۆ (جىاواز) لە كۆمەلگە دەگەرئەتەو. ھەولكەش شكست دىئى.

رۆبىسن تاكەكەسىكى رووت (مجرد) نىبە، بەلكو ئىنگلىزىكى يۆركىيە، تەوراتەكەي لەگەل خۆي دەبات و نوئىز بۆ خوداوندە تىرەبىيەكەي دەكات.

ئەفسانەكە بەخىرايى Man Friday پىدەبەخشىنى و دەست بە رۆنانى كۆمەلگەيەكى نوئى دەكات.

ئەفسانەيەكى دىكەي پىئەند بەم بابەتە برىتىيە لە كىرېلوف، كە لە پىناو دەرختىنى سەربەستى تەواي خۆيدا لە (شەيتانەكانى دوستۇيشكىدا) خۆي دەكوئەت.

خۆكوشتن تاكە كاري سەد دەرسەدى سەربەستە، كە لەبەردەمى تاكەكەسدا كراوئەي؛ تەواي كارەكانى دىكە بەھەر شىوئەيەك بىت ئەندامىيەتى تاكەكەس لە كۆمەلگەدا دەگرتتەو (۲۷).

مرۆقناسەكان بەزۆرى گوتوويانە، كە مرۆقى سەرەتايى كەمتر تاكەكەسى بوو و زىاتر لە مرۆقى شارستانى لە لايەن كۆمەلگەكەيەو لە قالبدراو.

ئەمەش سروسىتىكە راستى تىدايە.

كۆمەلگە سادەترەكان يەكگرتوترن، بەو مانايەي داواي جوړاوجۆربىيەكى كەمترى زەبەر بەدەستى و گلدى تاكەكەس دەكەن تا لە كۆمەلگە ئالۆزتر و پىشكەوتوئەكاندا، ھەرۋەھا ھەلى ئەوئەش دەرەخسىن.

بەم مانايە زىدەبوونى بە تاكەكەسكردن بەرھەمىكى پىويستى كۆمەلگەي پىشكەوتوئەي مۆدېرنە و لە لووتكەو بۆ بىكە بەنىتو تەواي چالاكىيەكانىدا تىدەپەرئەت.

بەلام رەنگە ئەوئە ھەلەيەكى جدى بىت، بە شىوئەيەك كە دژ يەكەك دەخاتە نىوان ئەم پروسىسەي بەكەسايەتبكردن و گەشەكردنى ھىز و تۆكەي كۆمەلگە.

گەشەكردنى كۆمەلگە و گەشەكردنى تاكەكەس بەيەكەو بەرەو پىتىش دەچن و ھەريەك ئەوئە تريان مەرجدار دەكات. لە راستىدا مەبەستمان لە كۆمەلگەي ئالۆزبان پىشكەوتوئە ئەو كۆمەلگەيەيە، كە تىيدا ئالوگۆرى وابەستەيى تاكەكان شىوئە ئالۆز و پىشكەوتوئەكان گرماندەكات.

جىگەي مەترسىيە گرمانبكرئ، كە ھىزى كۆمەلگەيەكى مۆدېرنى نەتەوئەي بۆ لە قالبدانى

تایبه‌نمندی و فکری نه‌ندامه تا که سییه‌کانی و به‌ره‌مه‌پیتانی پله‌یه‌کی دیار بکراوی چونیه‌کی و به‌کرتویی له‌نیوانبانا، به‌هر شپوه‌یه‌ک له‌هیزی کۆمه‌لگه‌یه‌کی سه‌ره‌تایی تیره‌یی که‌متر بیت. کۆنه‌چه‌مکی تایبه‌نمندی نه‌ته‌وه‌یی بنیادنا و له‌سه‌ر جیا و ازبه‌بایولۆژییه‌کان ده‌میکی زۆره له‌به‌ره‌یه‌ک هه‌لۆه‌شایه‌وه، وه‌لێ نه‌سته‌مه‌تایبه‌نمندی جیا و ازبه‌یه‌نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی له‌پاشخانه‌جیا و ازبه‌نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی کۆمه‌لگه‌وه، په‌روه‌ده‌وه‌سه‌ره‌لده‌ده‌ن ره‌تبه‌کرتینه‌وه.

«سروش‌تی مرۆف» نه‌و بوونگه‌سه‌ر سوهره‌پینه‌ره‌ی له‌ولایتیکه‌وه‌بو ولایتیکی دیکه‌و له‌سه‌ده‌یه‌که‌وه‌بو سه‌ده‌یه‌کی دیکه‌زۆر گۆراوه، نه‌سته‌مه‌به‌دیاردیه‌کی میژوو‌یه‌وه‌به‌ندیوار نه‌کرت، که‌به‌هۆی هه‌لۆمه‌رج و دا‌هیتانه‌به‌ندوباره‌کۆمه‌لایه‌تییه‌کانه‌وه‌دروستبووه. بو‌نمونه‌جیا و ازبه‌یه‌کی زۆر له‌نیوان نه‌میریکی و روسی و هیندییه‌کاندا هه‌یه.

وه‌لێ هه‌ندیکی له‌م جیا و ازبانه، و له‌وانه‌یه‌گرنگ‌ترینان، شپوه‌ی هه‌لویتسه‌جیا و ازبه‌کان ده‌هه‌نبه‌ره‌په‌یوه‌ندییه‌کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی نیوان تا که‌سه‌کان، یان، به‌مانایه‌کی دیکه‌ده‌هه‌نبه‌ره‌و ریگایه‌ی، که‌ده‌بێ کۆمه‌لگه‌ی لێ دروست ببیت، وه‌ریگرن، بو‌نه‌وه‌ی به‌گشتی توێژینه‌وه‌جیا و ازبه‌یه‌کانی نیوان کۆمه‌لگه‌ی نه‌میریکی و روسی و هیندی بیه‌ته‌باشترین ریگه‌ی توێژینه‌وه‌جیا و ازبه‌یه‌کانی نیوان تا که‌سه‌ی نه‌میریکی و روسی و هیندی مرۆف شارستانی وه‌ک مرۆفی سه‌ره‌تایی به‌هۆی کۆمه‌لگه‌وه‌له‌قالب ده‌دری، هه‌روه‌ک کتومت کۆمه‌لگه‌ش به‌هۆی مرۆقه‌وه‌له‌قالب ده‌دری.

که‌وابوو هه‌چی تر ناتوانی به‌بێ مریشک هه‌لکه‌ت هه‌بێ و به‌بێ هه‌لکه‌ش مریشک هه‌بێ. پتوبست ناکات سه‌رنج بده‌مه‌نه‌م راستییه‌روون و ئاشکرایانه، به‌لام ده‌بێ، سه‌رنجی نه‌و راستییه‌بده‌م، که‌نه‌و راستیانه‌به‌هۆی سه‌رده‌میکی به‌رچاو و هه‌لاویهره‌ی میژوو له‌ئیمه‌وه‌ناروونبوون، که‌کتومت ته‌نه‌جیهانی روژئاوا لیبانه‌وه‌سه‌ره‌لده‌دا.

په‌رستشی تا که‌سه‌گه‌ری یه‌کیکه‌له‌بلاوترین بابه‌ته‌کانی نیو نه‌فسانه‌مۆدینه‌میژوو‌یه‌یه‌کان. به‌گوتیه‌ی نا‌فۆکی رامی (المالوق) بۆرکه‌هارد له‌کتیبی - شارستانی رینساس ئیتالیا - دا که‌به‌شی دووم به‌نیوی په‌ره‌سه‌ندنی تا که‌سه‌ده‌لێ، په‌رستشی تا که‌سه‌له‌گه‌ل رینسانسدا ده‌ستی پیکرد، کاتیک مرۆف هه‌شتا ته‌نه‌ها وه‌ک نه‌ندامی ره‌گه‌زیک، خه‌لکیک، حزیک، خیزانیک، یان نه‌قابه‌یه‌ک، هۆشباری له‌باره‌ی خۆیه‌وه‌هه‌بوو، له‌کۆتاییدا بوو به‌تا که‌سه‌ی رۆحانی و به‌م شپوه‌یه‌خۆی ریک‌خست؛ له‌گه‌ل ده‌ستپیکردنی شوهری پیشه‌سازیدا، په‌رستشه‌که‌به‌ندیواربوو به‌سه‌ره‌لدانی سه‌رمایه‌داری و پڕۆتستات جیتی و پترووی بازگانی سه‌ریه‌سته‌وه‌مافه‌کانی مرۆف

و هاولاتیان، که‌له‌لایه‌ن شوهری فه‌ره‌نسییه‌وه‌بانگه‌شه‌یان بو‌ده‌کرا بریتیبوون له‌مافه‌کانی تا که‌سه‌س.

تا که‌سه‌سه‌گه‌رایی بریتیبوو له‌بنچینه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی گه‌وره‌ی سوودمه‌ندگه‌رایی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م. گوته‌اره‌که‌ی مۆرلی ده‌باره‌ی، سازش، که‌بریتیبه‌له‌دۆکیۆمیتنیک گرنگی لیب‌الیزمی سه‌رده‌می فیکتوری، تا که‌سه‌سه‌گه‌رایی و سوودمه‌ندگه‌رایی به‌، ئایینی مرۆف و ئاسوودهی و خوش گۆزه‌رانی، نیو ده‌بات.

تا که‌سه‌سه‌گه‌رایی سه‌ره‌خت، بریتی بوو له‌بیرۆکه‌ی بنچینه‌یی پتیشکه‌وتنی مرۆف. ره‌نگه‌نه‌مه‌ش سه‌ده‌ده‌ره‌رقه‌کردنیک راسته‌قینه‌و شه‌ری ئایدیۆلۆژیای سه‌رده‌میکی تایبه‌تی میژوو‌یی بیت.

وه‌لێ نه‌وه‌ی ده‌مه‌وی روونیکه‌مه‌وه‌نه‌وه‌یه، که‌نه‌و به‌که‌سایه‌تیبونه‌زیده‌بووه‌ی هاوشانی جیهانی مۆدیرنی ده‌کرد بریتی بوو له‌پروسیسیکی ئاسایی شارستانییه‌کی پتیشکه‌وتوو. شوهری کۆمه‌لایه‌تی گه‌وه‌ی نوی گه‌یانه‌ده‌سته‌لات. نه‌و کاره‌ش هه‌میشه‌له‌میانیه‌ تا که‌سه‌کان و ره‌خساندن هه‌لی نوی بو‌په‌ره‌سه‌ندنی تا که‌سه‌سه‌چۆته‌باری پراکتیزه‌وه؛ هه‌روه‌ها، چونکه‌له‌ده‌ستپیک قوئای سه‌رمایه‌داریدا یه‌که‌کانی به‌ره‌مه‌پیتان و دا‌به‌شکردن به‌زۆری له‌به‌رده‌ستی تا که‌سه‌کاندا بوون، نه‌وا ئایدیۆلۆژیای پترووی کۆمه‌لایه‌تی نوی به‌توندی جه‌ختی له‌سه‌ر رۆلی ده‌ست پتیشخه‌ری تا که‌سه‌سه‌ده‌کرد له‌پترووی کۆمه‌لایه‌تیدا. وه‌لێ ته‌واوی ره‌وته‌که‌ره‌وتیکی کۆمه‌لایه‌تی بوو گوزارشتی له‌قوئاییکه‌تایه‌تی ده‌کرد له‌په‌ره‌سه‌ندنی میژوو‌یدا و ناش توانی به‌ده‌سته‌واژه‌ی شوهری تا که‌سه‌کان روونبکرتیه‌وه‌له‌دژی کۆمه‌لگه‌یان رزگاربوونی تا که‌سه‌کان له‌کۆت و به‌نده‌کۆمه‌لایه‌تییه‌کان.

زۆریه‌ی نیشانه‌کان ئامازه‌به‌وه‌ده‌ده‌ن، ته‌نانه‌ت له‌جیهانی روژئاواشدا، که‌بنکه‌ی نه‌م په‌ره‌سه‌ندن و ئایدیۆلۆژیایه‌بوو، سه‌رده‌می میژوو گه‌یشته‌بته‌کۆتایی خۆی: لیره‌دا پتوبستیم به‌وه‌ نییه‌له‌سه‌ر چه‌که‌ره‌کردنی نه‌وه‌ی پتی ده‌گوتری دیوکراسی جه‌ماوه‌ر رستم، یان له‌سه‌ر به‌ره‌به‌ره‌جیکه‌گرتنه‌وه‌ی تا که‌سه‌سه‌رده‌سته‌له‌لایه‌ن کۆمه‌له‌هه‌ره‌وه‌زییه‌کانی سه‌رکار له‌به‌ره‌مه‌پیتان و ریک‌خستنی ئابوری - دا، رستم.

وه‌لێ نه‌و ئایدیۆلۆژییه‌ی به‌هۆی نه‌م سه‌رده‌مه‌درتخایه‌ن و به‌ره‌مه‌داره‌وه‌دروستبوو هه‌ژ هه‌ژیکه‌سه‌رکاره‌له‌نه‌وروپای روژئاوا و سه‌ره‌به‌ری ولاته‌زمان ئینگلیزییه‌کاندا. کاتیک به‌زاراوه‌ی په‌تی له‌باره‌ی بارگرتی نیوان نازادی و یه‌کسانی، یان له‌نیوان نازادی تا که‌سه‌س و

دادپه‌روه‌ری کۆمه‌لایه‌تی ده‌دوین، ئەوا ئاره‌زوومه‌ندین ئەو کیشمه‌کیشمه له‌بیر بکه‌ین، که له‌ نیوان فک‌ره په‌تیه‌کاندا روونایات.

ئهمانه‌ش کیشمه‌ کیشمی نیوان تاکه‌که‌سه‌کان و کۆمه‌لگه‌ نین، به‌لکو بینه و به‌رده‌ی نیوان گروهی تاکه‌که‌سه‌کانه له‌ کۆمه‌لگه‌دا، هه‌ر گروهیک له‌ پیناو به‌هیزکردنی سیاسه‌ته کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی پشتیوانییه‌تی و پووجه‌لکردنه‌وه‌ی سیاسه‌ته کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی که دژی ئەو گروهن تیده‌کۆشیت.

تاکه‌که‌س گه‌راییی، نه‌ک به‌مانای بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی گه‌وره، به‌لکو به‌مانای به‌ره‌لستکاریکی هه‌له له‌ نیوان تاکه‌که‌س و کۆمه‌لگه‌ ئەمرۆکه بۆته دروشمی گروهیکی بایه‌خ پیده‌رو به‌هۆی تاییه‌تمه‌ندی مشتومر که‌رانه‌شی بۆته کۆسپی تیگه‌یشتنمان له‌وه‌ی له‌ جیهاندا رووده‌دات:

هیچ شتییک دژی په‌رستشی تاکه‌که‌س وه‌ک نه‌قایل‌بیک له‌ دژی ئەو له‌ریگه‌ لادانه‌ نالیم، که وه‌ک هۆ و پیناو مامه‌له له‌گه‌ل تاکه‌که‌س ده‌کات و وه‌ک مه‌به‌ستیکیش مامه‌له له‌گه‌ل کۆمه‌لگه‌ یان ده‌وله‌ت - دا ده‌کات.

وله‌ی گه‌ر هه‌وله‌بده‌ین له‌گه‌ل چه‌مکی تاکه‌که‌سیکی ته‌نهای ده‌روه‌ی کۆمه‌لگه‌ کاربکه‌ین، ئەوا ناگه‌ینه تیگه‌یشتنیکی راسته‌قینه‌ ده‌رباره‌ی هه‌ریه‌ک له‌ رابردو و ئیستا.

ئهمه‌ش له‌ کۆتاییدا ده‌مباته‌ سه‌ر خالی له‌ بابته‌ لادانی دوورو درێژم.

تیروانینی به‌ندوبای میژوو و له‌و خاله‌ ده‌روانیت، که شتییکه تاکه‌که‌سه‌کان ده‌رباره‌ی تاکه‌که‌سه‌کان نووسیویانه. بێگومان ئەم تیروانینه له‌ لایه‌ن میژوونوسه‌ لیبرالییه‌کانی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌وه به‌هه‌ند وه‌رگیراوه‌ به‌وه‌ی پیدراوه، ئهمه‌ش له‌راستیدا هه‌له‌ نییه.

وله‌ی هه‌نوکه‌ گه‌لیک ساده‌کراو و ناته‌واو ده‌رده‌که‌وئ و پیوستیمان به‌ لیکوئلینه‌وه‌ی ئەزمونی وردتر هه‌یه.

مه‌عریفه‌ی میژوونوس ته‌نھا پوانی خودی خۆی نییه؛ به‌لکو پیده‌چی مرۆفی چه‌ندین وه‌چه‌و ولاتی جیاواز له‌ که‌له‌که‌کردنی ئەم مه‌عریفه‌به‌دا به‌شداریان کردبیت.

ئەو مرۆفانه‌ی میژوونوس کرداره‌کانیان ده‌تویژیته‌وه تاکه‌که‌سی داپراو نه‌بوونه له‌ بۆشاییه‌کدا کاریانکردبیت: به‌لکو به‌گۆتیه‌ی پیشاژوو و پاله‌په‌ستۆی کۆمه‌لگه‌یه‌کی رابردوو کاریانکردووه له‌ دوا‌گه‌ل‌له‌نامه‌مدا میژووم وه‌ک پڕۆسه‌یه‌کی کارلیک‌کردن و دایه‌لۆگیک له‌ نیوان میژوونوس له‌ ئیستادا و راستییه‌کان له‌ رابردوودا وه‌سف‌کردووه.

ئیستا ده‌مه‌وئ له‌ کیشی رێژه‌ی سروشته‌کانی تاکه‌که‌س و کۆمه‌لگه‌ بکۆلمه‌وه له‌ هه‌ردوو

لاکه‌ی هاو‌کیشه‌که‌دا.

ئایا تا چ ئەندازه‌یه‌ک میژوونوسان تاکه‌که‌سانیکی سه‌ریه‌خۆن؟ و تا چه‌ند به‌ره‌می کۆمه‌لگه‌ و سه‌رده‌مه‌که‌یانن؟ ئایا تا چ ئەندازه‌یه‌ک راستییه‌کانی میژوو ده‌رباره‌ی تاکه‌که‌سه‌ سه‌ریه‌خۆکانن و تا چه‌ند راستی کۆمه‌لایه‌تین؟ که‌وابوو میژوونوس تاکه‌که‌سیکی مرۆفایه‌تییه.

هه‌روه‌ها وه‌ک هه‌ر تاکه‌که‌سیکی دیکه‌ دیارده‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه و به‌ره‌م و قسه‌که‌ریکی هۆشیار یان نا‌هۆشیاری کۆمه‌لگه‌که‌یه‌تی؛ به‌م شتیه‌یه، کار له‌سه‌ر راستییه‌کانی رابردوویه‌کی میژوویی ده‌کات.

هه‌ندیک جار وه‌ک کۆمه‌له‌ خه‌لکیکی جولاه‌وه قسه‌ له‌ باره‌ی رێژه‌ی میژوو ده‌که‌ین.

خوازه‌که (metaphor) زۆر ته‌واوه، به‌مه‌رجیک میژوونوس فیت نه‌دات، که خۆی وه‌ک هه‌لۆیه‌ک دابنیت له‌ که‌ندالیکه‌وه به‌ته‌نھا رووخساره‌که روپیو ده‌کات یان خۆی وه‌ک که‌سیکی پایه‌به‌رز (V.I.P) له‌سه‌ر ته‌ختی سلاو‌کردن دابنیت.

میژوونوس هیچ یه‌کیک له‌مانه‌ نییه، به‌لکو که‌سیکی وابه‌سته‌یی تره‌ شه‌که‌تانه له‌ به‌شه‌که‌ی تری رێ و ره‌سمه‌که‌دا ده‌روات کاتییک رێ و ره‌سمه‌که‌ جاریک به‌لای راستاو جاریک به‌لای چه‌پدا لارده‌بیته‌وه‌و پیچاوپیچ ده‌کات و هه‌ندیک ساتیش به‌سه‌رخۆیدا پیچ ده‌کاته‌وه، شۆینی رێژه‌یی به‌شه‌ جیاوازه‌کانی رێ و ره‌سمه‌که‌ش به‌به‌رده‌وامی ده‌گۆرئ، بۆ ئەوه‌ی سه‌د ده‌رسه‌د مانایه‌کی باشی هه‌بی، بۆ نموونه، بۆ ئەوه‌ی بتوانن بلێین ئەمرۆکه ئیمه له‌ چاخه‌کانی ناوه‌راست نزیکترین له‌ باب و باپیرانمان، که سه‌ده‌یه‌ک پیش ئیستا بوون، یان چه‌رخ‌ی قه‌یسه‌ر له‌ ئیمه‌ نزیکتره‌ تا چه‌رخ‌ی دانته‌ی. له‌کاتی رۆیشتنی رێ و ره‌سمه‌که‌دا، که میژوونوسیشی له‌گه‌ل‌دایه‌ وینه‌ی زه‌نی نوئ و تیروانینی نوئ ده‌رده‌که‌ون.

میژوونوس به‌شیکه‌ له‌ میژوو، ئەو شۆینه‌ی له‌رێ و ره‌سمه‌که‌دا خۆی تیدا ده‌بینیته‌وه‌ گوشه‌ نیگا‌که‌ی ده‌رباره‌ی رابردوو دیاریده‌کات.

ئەم راست گه‌راییه‌ش که‌م راستتر نییه‌ کاتییک میژوونوس سه‌رده‌میکی دوور له‌ سه‌رده‌می خۆی ده‌تویژیته‌وه. کاتییک میژووی کۆنم ده‌گوتیه‌وه، په‌رتوکه‌ کلاسیکییه‌کان ده‌رباره‌ی بابته‌که - و ره‌نگه‌ تا ئیستاش هه‌ر ئەوانه‌ بن - بریتیبوون له‌ میژووی گریک دانراوی گروته‌ و میژووی رۆم دانراوی مومسن گروته‌ بانگه‌ریکی توندپه‌وی رۆشنگه‌ریو، له‌ ۱۸۴۰-ه‌کاندا ئەم کتیبه‌ی نوسی و ئاره‌زوو ته‌ماحه‌کانی سه‌ره‌له‌دان و په‌ره‌سه‌ندنی سیاسیانه‌ی چینی ناوه‌راستی به‌ریتانی له‌ وینه‌یه‌کی ئایدیالیزکراوی دیموکراسی ته‌تینیدا به‌رجه‌سته‌کرد، که تینیدا پترکلیسی وه‌ک چاکسازیکی بینتامیتی داناوه‌ ئەتیناش له‌به‌ر پیواری عقل - دا ئمپیراتۆریه‌تیکی به‌ده‌سته‌یتنا.

رهنگه خه یال پلاوی نه بیت پینشیار بکهن، که له یادکردنی پرسى کۆبلايه تى له ئەتینادا له لایه ن گروته وه شکستی ئەو گروهی رهنگداته وه، که گروته ئینتیمای بۆی هه بووه بۆ رووبه رووبوونه وهی پرسى چینی کارگه رى، کارگه ی ئینگلیزی نوێ.

مومسن لیبرالییه کی ئەلمانی بوو، که به هۆی په شوکان و له رولاوازی شوړشى ئەلمانی ۱۸۴۸-۱۸۴۹ له وه هم رزگاری بووبوو.

مومسن له سالی ۱۸۵۰-دا په رتوکه که ی دهنووسى، له وه ده به ی که له دایکبونی چه مک و ناوی سیاسه تى راسته قینه ی به خو به وه بینى - به شیوه یه ک مومسن به هه ستى پتویست بوون به مرۆفیکى به هیتز جو شدرابوو بۆ لا بردنى ئەو که له که یه ی شکستی گه لى ئەلمانی به جیهیتشتبوو له پینا و به ده سته پینانى ته ماحه سیاسیه کانیدا، ههروه ها له وانیه هه رگیز مێژوو راسته قینه که مان به به ها راسته قینه که ی پى هه لئه سه نگیندرى، مه گه ر وا نه زانین به ئایدیالیزمکردنه به نیو بانگه که ی له باره ی قه یسه ره وه به ره همى ئەم تاسه و هه وه سه به هیتزه یه بۆ مرۆفیکى به هیتز له پینا و رزگارکردنى ئەلمانی له کاولکاری، ههروه ها مه گه ر وان زانین شیشرو ی پارێزه رى سیاسه تمه دارى چه نه هه راشى بێسوود و زمان لووسى خو گلخینه ر، که له گه تگو گوکانى پۆلکریش له ۱۸۴۸ له فرانکفورت- دا پاشه کشی کردوه.

له راستیدا، پتویسته ئەمه به دژیه که یه کی بى شو مار دانه نیم، گه ر هه ندیک که س گوتیبیتیان، که (مێژوو ی گریک) - ی گروته، ئەوه نده ی له باره ی هزرى فه لسه فه ی رادیکالی ئینگلیزیمان له ۱۸۴۰-هکاندا بۆ ده گپرتیه وه، ئەوه نده ه ده رباره ی دیموکراسی ئەتینامان بۆ ده گپرتیه وه له سه ده ی پینجه می به ر له زانیدا، یان هه ر که سییک بیه ویت له وه ی له ۱۸۴۸-دا به سه ر لیبراله کانی ئەلمانی هات تى بگات پتویسته په رتوکه که ی مومسن (مێژوو ی رۆم) بکاته یه کییک له کتیه کانی قوتابخانه.

ئهمه ش وه ک دوو کارى مێژوویى گه وه له پینگه یان که م ناکاته وه.

خۆم پى له به ر ئەو شیتوازی بیری راناگیریت، که له ده سپیکى گه لاله نامه کانیدا وای درده خات گه وه ریبى مومسن به کتیه که ی (مێژوو ی رۆم) هه به ندیوار نییه، به لئکو به کۆمه لیکى ته و او نووسینه کانی و کاره که ی درباره ی قانونی یاسادانانى رۆمانه وه به ندیواره: ئەمه ش مێژوو دیتیه تى ئاستى کۆکردنه وه ی زانیاریه کان.

راست و دروست مێژوو ی مه زن کاتیک دهنووسى، که تیروانینی مێژوونوس درباره ی رابردوو له تیروانینی کیشه کانی ئیستاوه سه رچاوه بگریت.

گه لیک چه لان سه رسورمانى ئەوه وروژیندراوه، که مومسن دواى رووخانى کۆماره که له

دریژه پیدانى مێژوو که یدا شکستی هیناوه.

مومسن نه کات و نه هه ل و نه زانیاری هه بوو.

وه لى کاتیک مومسن مێژوو که ی دهنووسى، هیتشتا پیاوه به هیتزه که له ئەلمانیادا سه رى هه لئه دابوو.

له ماوه ی ئەرکه چالا که که یدا، پرسى ئەوه ی رۆژیک له رۆژان پیاوه به هیتزه که هاتبیته سه ر ده سته لات هیتز شتیکی راسته قینه نه بوو.

مومسن هیتز شتیکی نه بوو تا وه کو ئەم پرسه بۆ دیمه نى رووداوه کانی رۆمان بگپرتیه وه؛ بۆیه مێژوو ی ئیمپراتۆریه تى به نه نووسراوى مایه وه.

شتیکی ئاسانه له نیوان مێژوونووسه مؤدیرنه کاندا له باره ی ئەم دیارده یه وه نمونه کان زیاد بکرتین.

له دوا گه لاله نامه مدا ستایشى کتیه که ی جیى. ئیم. تریقیلیانم کرد به ناوی (به ریتانیا له سایه ی ده سته لاتى شاژن ئانى)- دا وه ک یادگاریک بۆ ته قلیدى چاکسازى، که له نیو ئەم ته قلیده دا په روه رده بووه.

با ئیستا که بیه ر له ده سته که وتى گه وه و گرنگى یه کییک بکه ینه وه، که زۆریه ی هه ره زۆرمان به گه وه رترین مێژوونووسى به ریتانى داده نین، دواى جه نگی جیهانى یه که م له سه ر شانوى ئەکا دیمیدا ده رکه وت: ئەویش سیر لویس نامیه ره.

نامیه ر پارێزگاریکی راسته قینه بوو - نه ک پارێزگاریکی نمونه یی ئینگلیزبوو کاتیک سکرچ بکرایه له ۷۵٪ ده بیته که سیکى لیبرالى، به لئکو پارێزگاریک بوو بۆ ماوه ی زیاتر له سه ده یه ک هاو نمونه یان له نیو مێژوونووسه ئینگلیزه کاندا نه بینى.

له نیوان ناوه راستى سه ده ی رابردوو سالی ۱۹۱۴ ده هه مبه ر مێژوونووسیکى به ریتانى ئەسته مبوو گۆرانیکى مێژوویى وینا بکات مه گه ر گۆرانه که ی به ره و باشت نه بوايه.

له ۱۹۲۰-هکاندا چووینه نیو سه رده میکه وه گۆرانه که له هه مبه ر داها تودا به ندیوار ده بوو به مه ترسیبه وه، ده کرى وه ک گۆران به ره و خراپتر لى تیبگه ین - که بریتیه له سه رده می دووباره له دایکبوونه وه ی هزرى پارێزگاری (Conservative).

پارێزگاری گه رایى نامیه ریش وه ک لیبرالیزمی ئاکتن هه ربه ک له هیتز و قولایى له ره گیکى دا کو تراوی پاشخانى ئەوروپى وه رگرتبوو (۲۸).

نامیه ر به پینچه وانیه ی فیشهر یان توینى هیتز ره گیکى له لیبرالیزمی سه ده ی نۆزده هه مدا دانه کوتاوه و داخى په شیمانى ئەوه شى نه خوارد.

دوای جهنگی جیهانی یه کهم و ناشتییه کی کورت هینا و نابوتی لیبرالیزم دهرکهوت، دهشیا کارلیکه کهش تنها به شتیوه یه که له دوو شتیوه کان دهریکه وئ - یان سۆشیا لیزم یان پارلیزگاری گهرایی.

نامیهر وهک میژوونووسیتیکی پارلیزگار دهرکهوت.

ئو له دوو بواری هه لئبژێردراودا کاری ده کرد و هه لئبژێردادی هه ربه که شیان گرنگبوو نامیهر له میژووی ئینگلیزدا گهراپه وه دوا سهردهم، که تئیدا چینی فه رمانپه و دهیتوانی له هه وئی عهقلانی پتیه که دهسته لات له کۆمه لگه یه کی ریکوپتیک و به زۆری هه داداردا فه رمانپه وایی بکات. هه ندی کهس نامیهر - یان به دامالینی میژوو له ئاو هز تۆمه تبار کردوه (۲۹).

رهنگه ئه مه دهسته واژه یه کی زۆر به ختدار نه بیت، وه لی که سیک ده توانی ئه و خاله تیبگات، که ره خنه گر ده یه وئ ئه نجامییدا.

سیاسهت له سهرده می فه رمانپه وایی جوړجی سته مه دا هیتژ دژه به رگری له به رامبه ر هزره خه یالیه کاندا هه بوو، بیروباوه ری سۆزداریش له په ره سه ندن دابوو، که له گه ل شۆرشی فه رهنسی و مژده ی نزیکبوونه وه ی سه ده ی لیبرالیزمی سه رکه و توو، له جیهاندا شکستی خوارد.

نه هزره کان و نه شۆرش و نه لیبرالیزم: نامیهر وینه یه کی جوانی دهرباره ی سه رده میتک هه لئبژارد تا بمانداتی هیتژ جیی متمانه بوو - له گه ل ئه وه شدا به ساغی له م هه موو ئه و مه ترسیانه رزگاری نه بوو.

وه لی هه لئبژاردی نامیهر دهرباره ی باه تی دوو هم وه ک باه تی یه کهم گرنگ بوو.

نامیهر له شۆرشه مۆدیرنه گه وره کانی وه ک شۆرشی ئینگلیزی و فه رهنسی و روسی بی ناگابوه و هیچ شتیکی دهرباره ی جه وه هری هه ربه کیکیان نه نووسیوه - به لکو توپژینه وه یه کی خو تیسمی دهرباره ی شۆرشی ۱۹۴۸-ی ئه وروپا هه لئبژاردوه تا پیمانی بدات، ئه و شۆرشه ی شکستی هینا و له سه رتاسه ری ئه وروپا شدا هیواکانی سه ره لئدانی لیبرالیزمی به ره و نسکو برد، هه ره ها به لگه یه که له سه ر شاشبوونی هزره کان له به رده م هیتزه چه کداره کان و دیموکراتییه کاندا کاتیک روو به رووی سه ربازه کان ده بنه وه.

خو تی هه لئقورتانندی هزره کان له کاره جدییه کانی سیاسه تدا شتیکی بی سوود مه ترسیداره: نامیهر به نیوزهن دکردنی ئه م شکسته شه رمه زارییه به، شۆرشی رۆشنبیره کان، به رشتیکی ئه خلاقی که و تووه.

هه رچه نده دهرئه نجامه که مان پرسی دهرئه نجامیتی روت نییه، به لام له گه ل ئه وه شدا نامیهر هیچ شتیکی سیستماتیکی دهرباره ی فه لسه فه ی میژوو نه نووسیوه، و له گوتاریکدا چه ند سالیکی که م به ر له ئیستا بلا و بکردۆته وه خو ی به ناشکرایی و بی شه رمییه کی ئاسایی دهرپروه.

له به رئه وه ی نووسیویه تی، که: هه رچه ند مرۆف کۆسپ و ته گه ره ی سه ره به سستی کارو جو له ی عه قلی له رووی پتیزی سیاسی و دۆگماییه وه که م بکاته وه ئه وه نده ده هه مبه ر بیبرکردنه وه ی با شتر ده بیت.

هه ره ها دوای باسکردنی ئه و تۆمه ته ی به هو ی دامالینی ئاو هز به میژوو نه ک ره تکرده وه ی ده لیت: هه ندیک له فه یله سووفه سیاسییه کان دهرباره ی، ئوقره گرتنی شه که ت بووه به رپیواربوونی گف توگۆ هه نوکه دهرباره ی سیاسه ته گشتییه کان له م ولا ته دا، سکالا ده که ن؛ چاره سه ره پراکتیکییه کان به دوای پسه کۆنکریت کراوه کاندا ده گه رین، له کاتیکدا پرۆگرام و ئایدیاله کان له لایهن هه ربه ک له دوو پارته که وه له یاد ده کرتن.

وه لی ئه م هه لئوتسه لای من دیارده ی به پتیه گیشتنیتیکی نه ته وه یی گه وره تر ده دات و ئه وه ی به هیوای ده خوازم ئه وه یه، که بو ماوه یه کی درتژ به رده وام بی به بی ئه وه ی به هو ی کاره کانی فه لسه فه ی سیاسییه وه لیل و شله ژاوبیت (۳۰).

نامه وئ له م ده مه دا بچمه نیو پرسی ئه م تیروانینه وه: ئه م پسه بو گه لاله نامه یه کی دی ده هتلمه وه.

لیره دا مه به ستم ئه وه یه تنها دوو راستی گرنگ روونبکه مه وه. یه که میان ئه وه یه ناتوانی به ته وای کاری میژوونووس تیبگه ی یان هه لئبسه نگینی مادامیک له و تیروانینه تی نه گه یشتیت، که میژوونووس خو ی لیتیده گات؛ دوو میان ئه وه یه که ئه و تیروانینه خو ی ره گی له پاشخانیکی کۆمه لایه تی و میژوووییدا داکو تا وه.

ده بی ئه وه له یاد نه که ین هه ره وک مارکس گوتویه تی، که رۆشنبیر پتیبسته خو ی رۆشنبیربکات، به زمانی زاراوه یی هاوچه رخ، میتسکی میتسک شۆر پتیبسته خو ی شۆرابیتته وه.

میژوونووس پتیش ئه وه ی ده ست به نووسینی میژوو بکات بریتیه له به ره مه می میژوو. ئه و میژوونووسانه ی کتومت له باره یانه وه قسه ده که م - گرۆته و مومس، تریقیلیان و نامیهر - گه ر ده سته واژه یه کی ره وایی، ئه و هه ربه که یان له تا که قالبیتیکی سیاسی و کۆمه لایه تیدا له قالب درابوون؛ گۆرانیک له تیروانینی نیوان کاری پتیشتر و دواترباندا به دی ناکریت.

هه ندیک میژوونووس له سه رده مه کانی گۆرانی خبیرادا له نووسینه کانیا نندا سیسته میتکی کۆمه لگه و کۆمه لایه تی رنگی نه ده دا یه وه، به لکو به دوای یه کتری دا هاتی کۆمه لیک سیسته می جیا وازبوو. با شترین نمونه ی دهرباره ی ئه وه زانیبیتم میژوونووسی گه وره ی ئه لمانی ماینکه بوو، به شتیوه یه کی ئاسایی ته مه نی ژیان و کاره که ی درتژبوو، به ختی ولا ته که ی و ابوو زنجیره یه ک گۆرانکاری شۆرشگیتی و فه لاکه تباری روویده ن.

له راستیدا سڼی ماینکهی جیوا زمان هه یه، هه ربه که یان قسه که ری سه رده میکی میژووی
جیوازه و هه ربه که شیان له میانهی یه کتیک له سڼی کاره گه وره که ی قسه ده کات.

ماینه که ی، Weltbürgerthum و enationalstaqt له ۱۹۰۷-۱۹-د بلاوکراونه ته وه، که
به متمانه وه وهک زۆریه ی بیرمه نده کانی سه ده ی نۆزده هم به ده سه ته یانی ئایدیالی نه ته وه یی ئه لمان
له رابخی بسمارکیدا ده بیتریته وه، له مازینییه وه به ره وه سهر نه ته وه گه ری له گه ل بالاترین شپوهی
جیهانگه راییدا هاو پتیک ده کات ئه مه ش به ره می قسه ی بریقه داری ئه نجامی قیل هیلیمینه تا
ده گاته سه رده می بسمارک.

ماینه که ی، Die Idee der Staatsträson، له ۱۹۲۵-د بلاوکراونه ته وه، که به عه قلی لیک
ترازاو و ده به نگی کۆماری قائمه ر قسه ده کات: جیهانی سیاست بو به گۆره پانی کتیه رکتی
چاره سه نه کراوی نیوان پاساوی ده ولت و ئه خلاق، که له ده ره وه ی سیاست بو، وه لئ له دوا
هواردا ناتوانی ژیان و ئاسایشی ده ولت بیری.

له کۆتاییدا ماینه که ی (Die Entstehung des Historismus) له ۱۹۳۶-د بلاوکراویه وه،
کاتیک به هۆی لیشاوی نازییه وه شه ره فه ئه کادییه کانی لیکرانه وه، هاواری بئ ئومیدی راده گه به نئ
و جوړتیک له میژووگه راییی رنده کاته وه، وادیاره دان به هه رچه ک بیت، راسته داده نیت و
به نارچه ته ی له نیوان رژه ی میژووی و ره های سه رووی عه قلابیه تدا دیت و ده چیت.

دوا ی هه موو ئه مانه ش، کاتیک ماینه که له ته مه نی پیریدا بینی ولاته که ی ملکه چی
شکستیکی سه ریا زییه، که له شکستی سالی ۱۹۱۸ تیک شکینه تره، به بی پشتیوانی له کتیبی
Die Deutsche Katastrophe- دا گه راییه وه سه ر ئه و باوه رهی میژوو له ژیر به زهی چانسیکی
چه مووس و کویرانه دایه (۳۱).

له وانه یه لیره دا ده رووناس یان ژیان نامه نووس وهک تاکه که سیک بایه خ به په ره سه ندنی ماینه که
بدات: وه لئ ئه وه ی سه رنجی میژوونووس راده کیشیت ئه و شتوازه یه، که ماینه که سڼی - ته نانه ت
چوار - سه رده می دوا به دوا ییه و ته و او دژیه کی ئه م سه رده مه به ره و رابردو یه کی میژووی
ده گپرتیه وه.

یان با نمونه یه کی جیوازی نزیکتر له خۆمان وه ریرین. کاتیک له ۱۹۳۰-یه کاندا هیرش،
کرایه سه ر بیروباوه ریه پیرۆزه کان و پارتی نازادیخوازی وهک هیزتیک کارا له سیاستی به ربیتانی
کتومت دامرکتند راییه وه، پرۆفیسۆر به ته رفیلد کتیبیتیکی نووسی به ناوی راقه کردنی و پگ له باره ی
میژوو، که سه رکه وتنیکی گه وره و شایان به خۆی به ده سه ته ینا. ئه م کتیبیه ش له چه ندین لایه نه وه
کتیبیتیکی گرنگه - نهک که متر چونکه تاکه ناوتیکی ویگی نه هیتاوه جگه له فوکس، که

میژوونووس نه بوو، یان ناوی تاکه میژوونووسیکی نه هیتاوه جگه له ئاکتن، که ویگی نه بوو،
له گه ل ئه وه شدا راقه کردنی ویگی به زیاتر له ۱۳۰ لاپه ره ئاشکرا ده کات (که هیتاوه توانم به بی
هاوکاری ئیندیکتیک بیدۆز مه وه) (۳۲)

وه لئ هه رشتیک، که له په رتو که که دا له رووی درتیزی و وردی و دروستییه وه که موکورتی
هه بو بیت به جنتیوتیکی بریقه دار قه ره بوو کراوه ته وه.

خوتنه ری بیگومان کردو وه، که راقه کردنی ویگ، رابردو به ناماژه دا به ئیستا ده توژتیه ته وه، له م خاله دا
دراوه ته پالی ئه وه بوو، که راقه کردنی ویگ، رابردو به ناماژه دا به ئیستا ده توژتیه ته وه، له م خاله دا
پرۆفیسۆر به ته رفیلد دل و ره ق و کاتیگۆزی بوو: گه ر ره وای بئ بلین توژتیه نه وه ی رابردو به یه ک
چا و له م سه رده مه دا بریتیه له سه رچاوه ی ته وای گوناح و هه له کان له میژوودا... ئه وه ش بریتیه
له کرۆکی ئه وه ی له واژه ی، نامیژووییدا مه به ستمانه (۳۳).

دوانزه سال تیه رین و شپواری هیرشکردنه سه ر بیروباوه ریه پیرۆزه کان (iconoclasm) کۆتایی
پیتات.

ولاتی پرۆفیسۆر به ته رفیلد که وته جه نگیکه وه به زۆری به جه نگیکیان داده نا، که له پیناو
سه ره به ستییه ده ستووریه کانی به رجه سه ته بوو له ناو ته قلیدی ویگدا ده جه نگیته له ژیر سایه ی
سه رکرده یه کی گه وره دا، که هه میسه، گه ر ده سه ته واژه یه کی ره وایی، لاقه ی بۆ رابردو به یه ک چا و له م
سه رده مه دا ده کرد. پرۆفیسۆر به ته رفیلد له په رتو وکتیکی بچوک به ناوی، مرۆقی ئینگلیزو
میژوو هه کی، که له ۱۹۴۴-د بلاویکردۆته وه ته نها بریاری ئه وه ی نه داوه، که راقه کردنی ویگ
ده رباره ی میژوو راقه کرنیکی ئینگلیزی بوو، به لکو به تاسه وه ده رباره ی هاو په یمانی مرۆقی ئینگلیز
له گه ل میژوو هه که یداو، له پتوهندی نیوان ئیستا و رابردو، دواوه (۳۴).

سه رنجدانی ئه م سه روو بنیانه ی تپروانینه که ره خنه گریبه کی نادۆستانه نییه.
مه به ستم ئه وه نییه به ته رفیلدی یه که م له گه ل به ته رفیلدی دووه مدا به سه لماندن ره تبکه مه وه، یان

پرۆفیسۆر به ته رفیلدی سه رخۆش له گه ل پرۆفیسۆر به ته رفیلدی ناسه رخۆشدا روو به روو بکه مه وه.

به ته وای ئه وه ده زانم، ئه گه ر یه کتیک به خوتنده وه ی هه ندیک له شته کانه وه ماندوو بوو بیت،
که پینش جه نگی و له ماوه ی جه نگی نووسیوم، ئه و له وانه یه به هیچ شپوه یه ک له قابلکردندا له
باره ی شته دژیه ک و ناچونیه که کانه وه: دوو چاری ئاسته نگی نابیتته وه به لایه نی که میسه وه وهک
هه ریه کتیک ئه وه نده زه حمت نابیت، که له وانه ی تردا پشکنیوم.

له راستیدا دلنیا نیم له وه ی پتویسته ئیره یی به هه ر میژوونووسیک بیه م، که به شه ره فه وه ده توانی
بانگه شه ی ئه وه بکات، که له په نجا سالی رابردو دا به بی گۆرانه رادیکالییه کانی تپروانینه که له

میانهای بوویه ره بله رزه کانی زه ویدا ژیاوه.

مه بهستم تنها نه ویه پیشانی بدم چند بهوردی کاری میژوونوس له و کومه لگه یه رنگ ده داته وه، که کاری تیدا دکات.

نهمه به تنها نه و رووداوانه نییه، که له ته کانیکی به رده وامدان، به لکو میژوونوس خوی له ته کانیکی به رده وامدایه.

کاتیکی کاریکی میژوویی به ده سته وه ده گری، نه ونده بهس نییه سهیری ناوی نووسه ره که بکه ی له سهر روویه ری ناو ونیشانه که دا: ههروه ها ده بیت سهیری کاتی بلا وکرده وه یانیش نووسینه که بکه ی - ته نانت نه وهش هندیک سات ئاشکرا که تره.

گهر فیهله سووف له وه دا راستی، که پیمان ده لئی ناتوانین دوو جار خومان فری بدینه هه مان رووباره وه، رنگه به هه مان نه ندازه له به ره هه مان هؤکار نه وهشیان راستی، که ناکری دوو په رتووک له لایه هه مان میژوونوسه وه بنوسریت.

ههروه ها، گهر بۆ ساتیک واز له میژوونوسی تاکه کهس بهینین و بچینه سهر نه وانه ی پیمان ده گوتری ئاراسته فراوانه کان له نووسینی میژوودا، نه و تا نه و نه ندازه یه ی میژوونوس به ره هه می کومه لگه یه تی ته و او روونتر ده بیتته وه.

میژوونوسه به ریتانییه کان جگه له که میکیان نه بیت له سه ده ی نۆزده هه مدا رپه وی میژوویان به هیمای بنه مای پیشکه وتن داده نا: ئایدیولۆژیای کومه لگه کیشیان له هه لومهرجی پیشکه و تنیکی خیری بهرچاودا گوزارشت ده کرد.

میژوو ده هه نهر میژوونوسه به ریتانییه کان پر مانابوو، مادامیک له به رزه وه ندی ریگه که ماندان بوویت؛ وه لئی ئیستا که وهرچه رخانیکی هه لئی وهرگرتوو، باوهر به مانای میژوو بۆته بیدعه یه که دوا یه جنگی جیهانی به که م توینی هه ولتیکی بی هه وده ی دا بۆ نه وه ی تیژی خولاو له جیگه ی تیروانیی هیله کی میژوو دابنیت - که به ئایدیولۆژیای کومه لگه یه که له دارووخاندا جیا ده کرتته وه (۳۵).

میژوونوسه به ریتانییه کان دوا یه ناکامییه که ی توینی به زوری حه زبانه کرد ده ستیان به کین و نه وهش ئاشکرا بکه ن، که به هیچ شپه یه که نمونه یه کی گشتی له میژوودا نییه. فیشهر تیپینییه کی بی هه وده ی نه و راستییه ی کرد (۳۶) که تاراده یه که به قه دهر و ته که ی رانکه له م سه ده ی دوا ییدا جها وهری هه بوو.

گهر که سیک پیم بلئی میژوونوسه به ریتانییه کان سی سالی دوا بی نه م گورانیه یان له دلدا وه که ده رنه نجامی رهنگدانه ویه کی قولی تاکه کهس و سوتانی چراهه کی نیوه شه و له هه وره بانه

جیا وازه کانیاندا تاقیکردۆته وه، نه و به پیوستی نازانم راستییه که گفتوگۆ بکه م و رته ی بکه مه وه. وه لئی له وه دا به رده وام نه م، که ته وای بیرکرده وه ی تاکه کهس و سوتانی چرا نه و تییه که به دیارده یه کی کومه لایه تی و به ره هه م و ده رپرینی گۆرانیکی نه سلئی دابنیم له تاییه ته ندی و تیروانیی کومه لگه که ماندان دوا ی سالی ۱۹۱۴.

نامازه پیدهریکی گرنگتر به تاییه ته ندی کومه لگه یه که نییه له و جۆری میژوو وه ی دهینوسی یان شکست ده هینتی بینوسی.

میژوونوسی هۆله ندی گه یل له گوتاره سه رنج راکیشه که یدا، که له ژیر ناوونیشانی، ناپلیون لایه نگری و دژایه تی، وهرگیتدراره، پیشانی ده دات چون بریاره دوا به دوا یه که کانی میژوونوسه فهره نسپییه کانی سه ده ی نۆزده هه م ده رباره ی ناپلیون نمونه ی گۆران و کیشمه کیشی هزرو ژبانی سیاسی فهره نسی له سه رتاسه ری سه ده که دا رهنگیان دا وه ته وه.

هزری میژوونوسان، وهک مرۆقه کانی دیکه، به هۆی ژینگه ی کات و شوپنه وه له قالب ده درئ. ئاکتت به ته وای نه م راستییه ی زانیوه و به دوا ی نه وه شدا گه راوه له خودی میژوودا له وه را بکات:

پتوسته (نه و نووسیویه تی) میژوو نه که هه ر له کاریگه ری زیده ی سه رده مه کانی تر دا رزگار که رمان، بیت به لکو پیوسته له کاریگه ری زیده ی خومان و زۆردار به تی ژینگه و فشاری نه و هه وایه ییش، که هه ناسه ی بی ده ده یین، رزگار که رمان بیت (۳۷).

رهنکه نه مه هه لسه نگانندیکی گه شبیانه ی رۆلی میژوو بیت. سه رکیشی ده که م گهر باوهر به وه بکه م که نه و میژوونوسه ی زۆر له ره وش خوی ئاگاداره و زۆریش له تیپه راندنی نه وه دا به توانایه، ههروه ها له نرخاندنی سروشتی جه وهه ری جیا وازییه کانی نیوان کومه لگه و تیروانییه کانی خوی و جیا وازییه کانی نیوان سه رده مه کانی ترو ولاته کانی دیکه، له و میژوونوسه به تواناتره، که به ده نگیتی زل نارهایی نه وه ده رده پریت، که تاکه که سیکه و دیارده یه کی کومه لایه تی نییه.

وا دیاره توانای مرۆف بۆ به رزبون وه ی به سه ر ره وش کومه لایه تی و میژوویی خویدا به هۆی نه و هه ستیارییه تیبه وه مه رجدار ده کرت، که به هۆیه وه بری تیوه گلانی له و ره وشه دا ده زانی.

له گه لاله نامه ی به که مدا گوتم: پیش نه وه ی میژوو بتوژیته وه (پتوسته) میژوونوس بتوژیته وه.

هه نوکه نه وه شی ده خه مه سه ر که: پیش نه وه ی میژوونوس بتوژیته وه پیوسته ژینگه کومه لایه تی و میژوویییه که شی بتوژیته وه.

میژوونوس تاکه که سیکه، ههروه ها به ره هه می میژوو و کومه لگه یه بۆیه ده بی له ژیر نه م تیشکه

دوو بهرامبهردا قوتابی میژوو فیر بیج بایه‌خی پیدبات.

بائیسستا واز له میژوونووس بهینین و له‌ژیر تیشکی هه‌مان پرسدا بیر له‌لاکه‌ی ترهاوکیشه‌که‌م - راستیه‌کانی میژوو - بکه‌ینه‌وه.

نایا مه‌به‌ستی لیکۆلینه‌وه‌ی میژوونووس ئاکارو ره‌وشتی تاکه‌سه‌که‌نه‌یان کرده‌ی هیزه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌نه‌؟ لیره‌دا به‌سه‌ر زه‌مینه‌یه‌کی بیج له‌سه‌ر داندراودا ده‌رۆم. کاتیک سیر ئیسپاه‌ بیرلین چهند سالیکه‌ی که‌م به‌ر له‌ ئیسستا گوتاریکی جه‌ماوه‌ری و پرسنگداری له‌ژیر ناوونیشانی، حه‌قیه‌تی میژوویدا، بلاوکرده‌وه - که‌ دواتر له‌م گه‌لله‌نامانه‌دا ده‌گه‌ریمه‌وه‌ سه‌ر بابه‌ته‌ سه‌ره‌کییه‌کانی - بیرلین دروشمیکه‌ی خستۆته‌ پینشه‌وه‌ی گوتاره‌که‌ی، که‌ له‌ کاره‌کانی تی. ئیس. ئیلیۆت، هیزه‌ گه‌وره‌ ناکه‌سایه‌تییه‌کان - وه‌ هه‌لبیژاردوه‌وه، له‌سه‌راپای گوتاره‌که‌شدا گالته‌ به‌و خه‌لکانه‌ ده‌کات، که‌ باوه‌ریان به‌، هیزه‌ گه‌وره‌ ناکه‌سایه‌تییه‌کان هه‌یه‌، جگه‌ له‌و تاکه‌سه‌نه‌ی وه‌ک فاکتهریکه‌ یه‌ک لایه‌ی که‌ره‌وه‌ن له‌ میژوویدا.

ئه‌و تیۆره‌ی پیتی ده‌لیم تیۆری بادکینگ جۆن ده‌رباره‌ی میژوو - ئه‌و تیۆرانینه‌ی ده‌لئ: کاری گرنگ له‌ میژوویدا بریتیه‌ له‌ تایبه‌تمه‌ندی و ئاکارو ره‌وشتی تاکه‌سه‌که‌کان - بنچینه‌یه‌کی ره‌سه‌نی دووردریژی هه‌یه‌.

ئاره‌زووی گریمانکردنی کارامه‌یی تاکه‌سه‌س وه‌ک هیزیکه‌ی دروستکه‌ر له‌ میژوویدا بریتیه‌ له‌ قۆناغه‌ سه‌ره‌تاییه‌کانی هۆشدارمی میژووئی.

گریکه‌ کۆنه‌کان حه‌زبانده‌کرد ده‌سه‌که‌وته‌کانی رابردو له‌ ناوی پالنه‌وانه‌ تیره‌یه‌که‌نه‌وه‌ (eponymous) ناوژده‌ بکه‌ن، که‌ به‌گریمان به‌پرسی خۆیانیان داده‌نان، هه‌روه‌ها حه‌زبانده‌کرد داستانه‌کانیان بۆ هۆمه‌ر ناویکی هۆزانشان بگه‌رینه‌وه‌ه و یاساو ده‌ستوره‌کانیشیان بۆ لیکۆرگۆس یان سۆلۆتیک بگه‌رینه‌وه‌.

هه‌مان ئاره‌زوو له‌ ریتسانسدا ده‌رده‌که‌وه‌ی، کاتیک پلونارفی. ژیاننامه‌نووس و ئه‌خلاقناس، زیاتر له‌ میژوونووسه‌کانی شوینه‌واری کۆن، که‌سایه‌تییه‌کی جه‌ماوه‌ریته‌رو کاربگه‌رتربوو له‌ پاشماوه‌ی کلاسیکیدا، گه‌ر ره‌وا بلیین، به‌تایبه‌تی له‌م ولاته‌دا، ئه‌وا هه‌موومان هه‌ر له‌ کۆشی دایکه‌ماندا ئه‌م تیۆره‌ فیربوینه‌، هه‌روه‌ها ره‌نگه‌ پتیبسته‌یی ئه‌مڕۆکه‌ ئه‌وه‌ بزاین، که‌ ده‌رباره‌ی ئه‌و هه‌ندیک شتی منالانه‌ هه‌یه‌، یان به‌هه‌رحال وه‌ک کاری منالانه‌.

ئه‌و بیروکه‌یه‌ کاتیک کۆمه‌لگه‌ ساده‌تریبو تارا‌ده‌یه‌که‌ مه‌عقولانه‌بوو، هه‌روه‌ها وادیاره‌ کاروباره‌ گشتیه‌که‌کان له‌لایه‌ن ده‌سته‌یه‌کی زاندرای تاکه‌سه‌که‌نه‌وه‌ به‌رپه‌وه‌برای.

ئه‌مه‌شیان به‌شپه‌وه‌یه‌کی ئاشکرا له‌گه‌ل کۆمه‌لگه‌ ئالۆزتره‌کانی ئه‌م سه‌رده‌مه‌ماندا ناگۆنجیت؛ له‌

دایک بوون زانستی نوئی سۆسیۆلۆژیاش له‌ سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مدا وه‌لامیکه‌ گه‌شه‌کردنی ئه‌م ئالۆزیه‌ بوو.

له‌گه‌ل ئه‌وه‌شا ته‌قلیدی کۆن زه‌حمه‌ت ده‌مڕی. له‌ ده‌سپه‌یکه‌ ئه‌م سه‌ده‌یه‌دا، میژوو وه‌ک ژیاننامه‌ی مرۆقه‌ گه‌وره‌ و ده‌سته‌لاتاره‌کان، هیز گه‌وته‌یه‌کی به‌نیوانگ بوو.

ته‌نها ده‌ سالیک به‌ر له‌ ئیسستا، میژوونووسیکه‌ گه‌وره‌ی ئه‌مڕیکه‌ی، نه‌ک زۆر به‌جدی، هاوڕیکه‌نی به‌کۆشتنی به‌ره‌وه‌ی که‌سایه‌تییه‌ میژووویه‌کان تۆمه‌تبارکرد و به‌ده‌سه‌که‌لای ده‌ستی هیزه‌ سیاسی و ئابورییه‌کانی دانان (۳۸).

سه‌رخۆشه‌کانی ئه‌م تیۆره‌ ئه‌مڕۆکه‌ شه‌رم له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌مه‌دا ده‌که‌ن؛ وه‌لئ دوا‌ی گه‌ران ده‌سته‌واژه‌یه‌کی هاوشپه‌وه‌ی باشی ئه‌و باره‌م له‌ پینشه‌کی یه‌کیکه‌ له‌ کتیه‌کانی خاتوو ویج وودا بینه‌یه‌وه‌.

(ئه‌و نووسیویه‌تی) ئاکاری مرۆف وه‌ک تاکه‌سه‌س زیاتر سه‌رنجم راده‌کیشیت نه‌ک ئاکاره‌کانیان وه‌ک گروه‌ یان پۆل. ده‌توانرئ میژوو به‌م نه‌زعه‌یه‌ یانیش هه‌روه‌ها به‌نه‌زعه‌ی دیکه‌ بنووسرئ؛ ئه‌وه‌ش فریودانه‌که‌ نه‌که‌مه‌ده‌کات و نه‌زیاد ده‌کات... ئه‌م په‌رتووکه‌. هه‌ولیکه‌ بۆ تیگه‌بشتن له‌وه‌ی چۆن ئه‌م مرۆفانه‌ هه‌ستیانکردوه‌و بۆچی به‌گه‌وره‌ی هه‌لسه‌نگاندنی خۆیان ئه‌وه‌ی کردوو یانه‌ ده‌یکه‌ن (۳۹). ئه‌م ده‌سته‌واژه‌یه‌ راست و دروسته‌؛ هه‌روه‌ها له‌به‌رئه‌وه‌ی خاتوو ویج وود نووسه‌ریکی جه‌ماوه‌رییه‌، ئه‌وا دلنایام له‌وه‌ی زۆریه‌ی خه‌لکیش وه‌ک ئه‌و بیره‌که‌نه‌وه‌.

بۆ ئه‌مه‌، دکتۆر راوز پیمان ده‌لئ، که‌ پتیرۆی ئه‌لیزابیت بۆیه‌ شکستی هینا چونکه‌ جیمسی یه‌که‌م نه‌یده‌توانی لیتی تیگات و شۆرشی ئینگلیزی سه‌ده‌ی حه‌فده‌هه‌میش به‌هۆی ده‌به‌نگی هه‌ردوو پادشا ستیوارتی یه‌که‌م (۴۰) رووداویکی له‌ناکاو به‌رپه‌که‌وت بوو.

ته‌نانه‌ت سیر جیمس نیل، که‌ میژوونووسیک بوو زۆر له‌ دکتۆر راوز دلره‌قتر بوو، وادیاره‌ هه‌ندیک جار زیاتر حه‌زیکردوه‌ سه‌رسام بوونه‌که‌ی خۆی به‌شازن ئه‌لیزابیت ده‌رپرئ نه‌ک ئه‌وه‌ روونبکاته‌وه‌، که‌ پادشایه‌تی تیۆدۆر نوینه‌رایه‌تی کردوه‌ هه‌روه‌ها سیر ئیسپاه‌ بیرلین له‌ گوتاریکدا، که‌ وه‌ک خۆی وه‌رمگرتوه‌ له‌و به‌لگانه‌ زۆر درۆنگه‌، که‌ ره‌نگه‌ میژوونووسان له‌ په‌نجه‌ خستنه‌ چاوی (denounce) جه‌نگیزخان و هیتله‌ر وه‌ک دوو پیاو خراب شکست بپن (۴۱).

تیۆری بادکینگ جۆن گوود کرین بیس به‌تایبه‌تی کاتیک به‌ندو باو ده‌بیت، که‌ دینه‌ سه‌ر سه‌رده‌مه‌ نویتره‌کان. ئاسانتره‌ پیتی بگوترئ کۆمیونیزمی به‌ره‌می داهیندرای مارکس (brain - child) نه‌ک شیکردنه‌وه‌ی بنه‌چه‌ک و تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی (که‌ ئه‌م گۆله‌م له‌ بلاوکراره‌ی ده‌سته‌ به‌ره‌کانی بازاری دراو گۆرینه‌وه‌ چنیوه‌) بۆ ئه‌وه‌ی شۆرشی به‌لشه‌فی بۆ ده‌به‌نگی نیکۆلاسی دووم

یان زیری ئەلمانی بگێردرێتەووە نەک توێژینەوێ هۆکارە قوولە کۆمەڵایەتییهکانی، هەرۆهە بۆ تیگەیشن لەو، کە هەردوو جەنگە جیهانییهکە بەهۆی ئەگرێسی و ئارەزووی خراپەکاری تاکەکەسیانە ی فیلهیلیمی دووهم و هیتلەرەووە بوون نەک بەهۆی لەبەرێک هەلۆهشانی مەلێهەندیکی لە پێرۆی پەییوەندییه نیو دەولەتییهکاندا.

کەواپو دەستەواژەکی خاتوو وێچ وود دوو گریمان بەیهکەووە کۆدەکاتەووە.

دەستەواژە یەکەم بریتییە لە ئاکارو رەوشتی مەرۆفەکان وەک تاکەکەسانێکی جیاوازی لە ئاکارو رەوشتیان وەک ئەندامانی گروھێکی یان پۆلیتیک، هەرۆهە بریتیشە لەوێ رەنگە مێژوونووسی بەشێویەکی لۆژیکی چاوەبەریتە یەکیەک نەک ئەوێتر.

دەستەواژە دووهم بریتییە لە توێژینەوێ ئاکارو رەوشتی مەرۆفەکان وەک تاکەکەسانێک، کە توێژینەوێ پالەنەرە هۆشەکییەکی کارەکانیشیان دەگرێتەووە.

دوای ئەوێ پیشتر گۆتم پێویستیم بەکۆشش نابێ بۆ شیکردنەوێ خالی یەکەم.

تێروانین دەربارە مەرۆف وەک تاکەکەسیک زیاتر یان کەمتر لەو تێروانینە فریودەرتر نییە، کە مەرۆف وەک ئەندامێکی گرووھەکە دادەنێت؛ ئەوێهشیان هەلۆتیکە بۆ جیاکردنەوێهەک لە نیوان هەردووکیاندا ئایا کامەیان فریودەرە.

تاکەکەس وەک پێناسە بریتییە لە ئەندامی گرووھێک، پۆلیتیک، تیرەیهک، نەتەوێهەک، یان ئەوێ دەتەوێ.

بایۆلۆژیستە کۆنەکان بەپۆلێنکردنی جۆری بالندەکان، درندەکان و ماسییەکان لە بێرکەکان (cages) و حەوزی شووشە (aquatirum,s) و پێشەنگاکاندا قایل بوون، و بەدوای زیندەوێهە زیندەوێهەکاندا نەدەگەرێن، کە بەژینگەکانیانەووە بەندیوار بوون.

پێدەچێ هێژ زانستی کۆمەڵایەتییهکان بەتەواوی لەم قۆناغە سەرەتاییە رزگاریان نەبوویت.

هەندیکی کەس جیاوازی لە نیوان سايکۆلۆجی دەکەن وەک زانستی تاکەکەس و سۆسیۆلۆژی وەک زانستی کۆمەڵگە؛ ناوی سايکۆلۆجیزم لەو تێروانینە نراو، کە تەواوی کێشە کۆمەڵایەتییهکان بەشێویەکی بنچینەیی ملکەچی شیکردنەوێ ئاکارو رەوشتی تاکەکەسی مەرۆف دەبن.

وێلێ ئەو سايکۆلۆژیستەکی کە لە توێژینەوێ ژینگە کۆمەڵایەتی تاکەکەسدا شکستی هێناووە. رەنگە زۆر سەرکەوتوو نەبیت (٤٢).

ئەوێش فیتمان دەدات جیاوازی بکەین لە نیوان زانستی ژياننامەنووسی، کە مەرۆف وەک تاکەکەسی دادەنێت، و زانستی مێژوو، کە مەرۆف وەک بەشێک لە هەموو دادەنێت، بەمەش

فیتمان دەدات ئەوێ پێشنیار بکەین، کە زانستی باش ژياننامەنووسی مێژوویەکی خراپ دروستدەکات.

تاکت رۆژتیک لە رۆژان نووسیویەتی هێچ شتێک جگە لەو ئارەزووی، کە لەلایەن تاییهەندییهکانی تاکەکەسەووە نیگا دەکرێ نابیتە هۆی هەلە ی زیاتر ناراستی لە تێروانینی مەرۆف دەربارە مێژوو. (٤٣)

بەلام ئەم جیاکردنەوێهە زۆر ناراستە.

ناشمەوێ پەنا بێمە بەرگوتە فیکتۆری، کە لەلایەن جیتی. ئیم. یەنگ لەسەر رووپەری ناوونیشانی کتیبەکیدان، بەناوی بەریتانیای سەرەدەمی فیکتۆری: خزمەتکارەکان لە بارە خەلکەووە دەوێن، پیاووە ماقوولەکانیش هەلومەرج و کارەکان تاووتوێدەکەن. (٤٤)

هەندیکی ژياننامەکی کەسی هاوکاری جیدی مێژوون: لە بواری خۆمدا، هەردوو بایۆگرافییهکی ئیسیاک دۆیچەر دەربارە ستالین و ترۆتسکی دوو نمونە زەق و بەرچاوان.

ژياننامە کەسییهکانی دیکەش وەک رۆمانی مێژوویی دەچنەووە سەر ئەدەب.

پروفیسۆر تریشۆر رۆ پەر بۆ لیتۆن ستراشی نووسیووە، کە پرسە مێژووییەکان هەمیشە و تەنها پرسە ئاکاری تاکەکەس و نامۆیی و سەمەرەیی تاکەکەس بوونە. هەرۆهە هەرگیز بەدوای ئەوێدا نەگەرێووە وەلامی پرسە مێژووییەکان و پرسەکانی سیاسەت و کۆمەڵگە بداتەووە، یان تەنها پرسەبەش بکات (٤٥).

هێچ کەسیک ناچار نییە مێژوو بنووسێ یان بخوێنێتەووە هەرۆهە دەتوانێ باشترین پەرتووک دەربارە رابردوو بنووسێ، کە مێژوو نییە.

وێلێ پێم وایە بەگوتەری داو نەربیتی تەقلیدی راهاتووبین - هەرۆهە گریمانەکەم لەم گەڵاڵەنامانەدا بکری - بۆ هێشتنەوێ وشە، مێژوو، لە پێناو پرسەسی لیکۆلینەوێ رابردووی مەرۆف لە کۆمەڵگەدا.

خالی دووهم ئەوێهە، مێژوو گرنگی بەو لیکۆلینەوێهە دەدات، کە بۆچی تاکەکەسەکان، بەگوتەری هەلسەنگاندنی خوێانی ئەوێ کردوویانە دەیکەن، هەر لە یەکەم تێروانیندا زۆر سەیر دەردەکەوێ، هەرۆهە گومانەبەم، کە خاتوو وێچ وود وەک خەلکە هەستیارەکانی دیکە ئەوێ جیبەجی ئەکات، کە پێیدا هەلەدەدات، ئینجا گەر ئەوێ بکات، ئەوا مێژوویەکی زۆر سەیر دەنووسێ.

هەموو کەسیک ئەمڕۆ ئەوێ دەزانێ، کە مەرۆفەکانی هەمیشە، یان تەنانەت لەوانە بەشێویەکی

ناسایی له سونگهی ئهو پالنه‌رانه‌وه کارناکه‌ن، که به‌ته‌واوی له باره‌یانه‌وه هۆشیارن، یان ئه‌وانه‌ی مروّقه‌کان چه‌ز ده‌که‌ن ئاشکراییان بکه‌ن؛ هه‌روه‌ها هه‌لاوێره‌کردنی تێپروانین له پالنه‌ره‌ ناهۆشیارو شاراوه‌کان، بێگومان وه‌ک چوونه‌ سه‌ر کاری به‌کیکه‌ به‌چاویکه‌وه، که به‌ئه‌نقه‌ست داده‌خری.

هه‌رچۆنیک بێت، ئه‌مه‌ به‌گۆیهری قسه‌ی هه‌ندیک که‌س ئه‌وه‌یه، که مێژوونووسان ناچارن بیکه‌ن.

ئهمه‌ش خاله‌که‌یه.

مادام به‌وه‌ قایلن و دلنیا‌یی بلێی، که خراپه‌ی کینگ چۆن له چاو برسییه‌تییه‌که‌ی یانیش له ده‌به‌نگییه‌که‌ی یان له نه‌مانه‌که‌یدا بووه‌ بۆ ئه‌وه‌ی بێسته‌سه‌مکار، ئه‌وا له باره‌ی ئه‌و جوّره‌ تاکه‌که‌سانه‌وه‌ قسه‌ ده‌که‌ی، که ته‌نا‌هت له ئاستی مێژووی سه‌ره‌تایشدا ده‌کرێ لێیان تێبگه‌ین.

وه‌لێ کاتییک ده‌لێی کینگ چۆن ئامرازتیکی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ به‌ده‌سته‌تاه‌وه‌کان بووه، که بوونه‌ته به‌رگر بۆ گه‌یشتن به‌ده‌سته‌لاتی ده‌ره‌به‌گه‌ خاوه‌ن زه‌وی و زاوه‌کان، ئه‌وا نه‌ک ته‌نها تێپروانینیکی ئالۆزو تیکه‌ل له باره‌ی خراپه‌ی کینگ جوّزه‌وه‌ دروست ده‌که‌ی، به‌لکو وادیاره‌ ئه‌وه‌ش پێش‌نیار بکه‌ی، که ئاکاری هۆشدارێ تاکه‌که‌سه‌کان و بوویه‌ره‌ مێژوویییه‌کان دیاری ده‌کرین، که ئاره‌زووه‌ نا هۆشداریه‌کانیان به‌رپه‌وه‌ ده‌بن.

بێگومان ئهمه‌ش شتیکی بێ مانایه‌.

ئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی به‌منه‌وه‌ هه‌بێ ئه‌وه‌یه‌ باوه‌رم به‌هه‌ربه‌ک له مانه‌ی خواره‌وه‌ نییه‌: بایه‌خ و چاودێری خوداوه‌ندی و رۆمی جیهان و قه‌زاو قه‌ده‌ر و مێژوو به‌ (H) -ی کاپته‌ل، یان هه‌ر کورته‌کراو داپلۆسینیکی دیکه‌، که هه‌ندیک سات بۆ رێنماییکردنی رپه‌وه‌ی رووداوه‌کان گریمانکراون، هه‌روه‌ها ده‌بێ به‌بێ مه‌رج راغه‌کردنه‌که‌ی مارکس پشت راست بکه‌مه‌وه، مێژوو هه‌یج ناکات، سامانیکی زۆری نییه‌، ناچه‌نگیت.

به‌لکو مروّقه؛ مروّقی راسته‌قینه‌ی زیندوو ئه‌و که‌سه‌یه، که هه‌موو شتییک ده‌کات، سامانی هه‌یه‌و ده‌جه‌نگیت (٤٦).

ئهو دوو سه‌رنجه‌ی ده‌مه‌وی له باره‌ی ئه‌م پرسیاره‌وه‌ بیانده‌م هه‌یج په‌یوه‌ندییه‌کیان به‌تێپروانینی په‌تی مێژوووه‌ نییه‌و له‌سه‌ر بنه‌مای سه‌رنجدانیتیکی پوختی ئه‌زمونی دامه‌زراون.

سه‌رنجی به‌که‌م ئه‌وه‌یه‌ مێژوو تارا‌ده‌یه‌کی زۆر بریتیه‌یه‌ له‌ پرسی ژماره‌کان.

کارلیل له‌و دا‌کوکیکردنه‌ نه‌گونج‌اوه‌ به‌رپرسیاریبوو، که، مێژوو بریتیه‌یه‌ له‌ ژياننامه‌ی پیاوه‌ گه‌وره‌کان؛ وه‌لێ گوێ بۆ پاراو‌ترین و گه‌وره‌ترین کاره‌ مێژوویییه‌که‌ی بگه‌:

فشاری برسیه‌تی و رووت و ره‌باتی و میرده‌زمه‌ (***) قورسایی خسته‌وته‌ سه‌ر دلی بیست و پینج ملیۆن که‌س: ئه‌مه‌شی جو‌لینه‌ری سه‌ره‌کی بوو له‌ شو‌رشی فه‌ره‌نسا‌دا، هه‌روه‌ک ده‌کرێ جو‌وله‌که‌ له‌ هه‌موو ئه‌م جوّره‌ شو‌رشانه‌دا و له‌ هه‌موو و‌لاته‌کاندا هه‌بیت، نه‌ک فیزلیته‌ره‌ بریندارکراوه‌کان یانیش فه‌لسه‌فه‌ دژیه‌که‌کانی لایه‌نگرانی فه‌لسه‌فه‌ و خاوه‌ن دو‌کانه‌ ده‌وله‌مه‌نده‌کان و پیاو ماقووله‌ لادیتیه‌کان بووبن (٤٧).

یان، هه‌روه‌ک لینین و توویه‌تی: له‌هه‌ر کو‌تیه‌ک پۆله‌کانی جه‌ماوه‌ر هه‌بن سیاسه‌ت ده‌ست پیده‌کات، به‌لام له‌هه‌ر کو‌تیه‌کدا ملیۆنان خه‌لک هه‌بن نه‌ک هه‌زاران، ئه‌وا سیاسه‌تی جدی له‌ویدا ده‌ستپیده‌کات (٤٨). ملیۆنه‌کانی کارلیل و لینین بریتبوون. له‌ تاکه‌که‌سه‌کان:

هه‌یج شتییک له‌ باره‌یانه‌وه‌ ناکه‌سایه‌تی نه‌بووه‌.

هه‌ندیک جار گه‌فتو‌گو‌کردنی ئه‌م پرسیاره‌ بێ ئاگایی له‌ گه‌ل ناکه‌سایه‌تییه‌ تیدا تیکه‌لده‌کات.

خه‌لکی له‌وه‌ ناوه‌ستن، که خه‌لک بن، یان تاکه‌که‌سه‌کان له‌وه‌ ناوه‌ستن تاکه‌که‌س بن، چونکه‌ ناوه‌کانیان نازانین.

ئهو، هه‌یزه‌ گه‌وره‌ ناکه‌سایه‌تیانه‌ی مسته‌ر ئیلیۆت له‌ باره‌یانه‌وه‌ ده‌دو‌یت بریتبوون له‌و تاکه‌که‌سانه‌ی، که کلارندنی پارێزگاری سه‌رکه‌ش و بێ پیچ و په‌نا (Fraker) پێیان ده‌لێت، خه‌لکی پیسی بێ ناو (٤٩). ئه‌م ملیۆنان خه‌لکه‌ بێ تاوانه‌ تاکه‌که‌س بوونه‌و زۆتر یان که‌متر به‌یه‌که‌وه‌ به‌شپه‌یه‌کی ناهۆشیارانه‌ کارده‌که‌ن و هه‌یژیکی کو‌مه‌لایه‌تی پیکده‌هین.

مێژوونووس له‌ هه‌لومه‌رجه‌ ناساییه‌کاندا پتویستی به‌وه‌ نییه‌ مه‌عریفه‌ له‌ تاکه‌ جووتیاریتی دو‌ژمنکارانه‌ یانیش لادیتیه‌کی دو‌ژمنکارانه‌ وه‌ربگرێ.

وه‌لێ ملیۆنان جووتیاری دو‌ژمنکارانه‌ له‌ هه‌زاران لادیدا فاکته‌ریکن ناکرێ له‌ یاد بکرین.

ئهو هۆکارانه‌ی بوونه‌ رێگر له‌به‌رده‌م ماره‌پرینی جو‌زدا سه‌رنجی مێژوونووسان راناکبشن مه‌گه‌ر هه‌مان هۆکاره‌کان رێگه‌ له‌ هه‌زاران تاکه‌که‌سی دیکه‌ی سه‌رده‌می جو‌ز نه‌گرن، هه‌روه‌ها بینه‌ هۆی دابه‌زینیکی جه‌وه‌هه‌ری رپه‌ی ماره‌پرین: ئه‌وسا ره‌نگه‌ ئه‌و هۆکارانه‌ له‌رووی مێژوویییه‌وه‌ زۆر گرنگ‌بن.

پتویست ناکا به‌و تیبینییه‌ بێ هووده‌یه‌ دوودل‌ بین، که ده‌لی جو‌وله‌کان له‌لایه‌ن که‌مایه‌تییه‌کانه‌وه‌ ده‌ستپیده‌که‌ن.

سه‌رله‌به‌ری بزوتنه‌وه‌ کاراکانیش ژماره‌یه‌کی که‌م سه‌رکرده‌و ژماره‌یه‌کی زۆر هه‌و اداریان هه‌یه‌؛ وه‌لێ ئه‌مه‌ مانای ئه‌وه‌ نییه‌، که هه‌واداری زۆر شتیکی سه‌ره‌کی نییه‌ بۆ سه‌رکه‌وتنیان. به‌م شپه‌یه‌ به‌ ژماره‌ له‌ مێژوودا به‌هه‌ند وه‌رده‌گیرێ.

سه‌رنجی دوهم با شتر ده‌سه‌لیندری.

نووسه‌رانی قوتابخانه‌ی جیاوازه‌کانی هزر له‌سه‌رنجدانی ئه‌وه‌دا کۆکن، که ئاکارو چالاکی تاکه‌کانی مرۆفایه‌تی به‌زۆری ئه‌و دهرئه‌نجامانه‌یان هه‌یه، که ئه‌نجامده‌ره‌کان چه‌زو ئاره‌زوویان لییان نه‌بوویتن یانیش له‌راستیدا هیچ تاکه‌که‌سیکی دیکه چه‌زو ئاره‌زووی لییان نه‌بووه.

مه‌سیحی باوه‌ری وایه، که تاکه‌که‌س به‌شێوه‌یه‌کی هۆشیارانه له پیناو مه‌به‌سته زۆره خو پرستییه‌کانی خۆیدا کارده‌کات، هه‌روه‌ها بریتییه له هۆکارێکی ناهۆشیارانه‌ی مه‌به‌ستی خوداوه‌ند.

ده‌سته‌واژه‌ی ماندیقڵ، که ده‌لی، سووده تایبه‌تییه‌کان سووده گشتییه‌کان وابه‌سته ده‌که‌ن، بریتییه له ده‌سته‌واژه‌یه‌کی سه‌ره‌تایی و دژیه‌کی به‌ئه‌نقه‌ستی ئه‌م دۆزینه‌وه‌یه.

ده‌ستی شاروه‌ی ئاده‌م سمیت و عه‌ق‌لی کارامه‌ی هیگل، که تاکه‌س ئازاد ده‌کات له پیناویدا کاربکات و خزمه‌تی مه‌به‌سته‌کانی بکات، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا، که تاکه‌که‌سه‌کان باوه‌ریان به‌خۆیان هه‌یه ئاره‌زووه‌که‌سییه‌کانیان به‌ده‌سته‌به‌یتن، ئه‌وا زۆر ئاساییه پتووستیان به‌شایه‌تمانی ده‌قی وهرگه‌یرو هه‌بیت. مارکس له‌پیشه‌کی کتیبه‌که‌یدا به‌نیوی، ره‌خنه‌سازی ئابووری سیاسی، نووسیه‌یه‌تی: مرۆفه‌کان له‌به‌ره‌می کۆمه‌لایه‌تی هۆ و پیناوه‌کانی به‌ره‌مه‌یتانیاندا ده‌چنه‌نیو ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ پتووست و بچ‌کوتاییانه‌وه، که نه‌ووستیان جیاوازن.

تۆلستۆی له‌کتیبی، جه‌نگ و ئاشتییدا نووسیه‌یه‌تی: مرۆف به‌شێوه‌یه‌کی هۆشیارانه له پیناو خۆیدا ده‌ژیت، به‌لام بریتییه له‌ئامیتریک ناهۆشیار له‌به‌ده‌سته‌به‌یتانی ئامانجه‌گشتییه‌ میژوویه‌کانی مرۆفایه‌تیدا، له‌ده‌ستدا لاسایی ئاده‌م سمیتی کردۆته‌وه^(٥٠).

بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م ده‌قه هه‌لبه‌ژێردراوه‌ کۆتایی پتیبین، که پیشتر ده‌قیکی ته‌واو دوورو درێژبوو، ئه‌م و ته‌به‌ی پرۆفیسۆر به‌ته‌رفیلد ده‌هینینه‌وه: شتیکی له‌سروشتی رووداوه‌ میژوویه‌کاندا، که رێپه‌وی میژوو له‌ ئاراسته‌یه‌که‌وه ده‌گۆڕی، به‌شێوه‌یه‌ک هیچ مرۆفیک هه‌رگیز مه‌به‌ستی ئه‌وه نه‌بووه^(٥١).

پاش سه‌د سالیک ته‌نها شه‌ری بچووک ناوچه‌یی، ئه‌وا دوا‌ی سالی ١٩١٤ دوو جه‌نگی مه‌زنی جیهانیمان هه‌ن. رافه‌کردنی ئه‌م دیارده‌یه‌ به‌و شێوه‌یه‌ی، که بلتین له‌ نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مدا ئه‌و تاکه‌که‌سانه‌ی جه‌نگیان وسته‌وه‌ زۆتر بوویتن، یان ئه‌وانه‌ی ئاشتیان وسته‌به‌تین که‌تر بوویتن له‌ سێ چاره‌کی کۆتایی سه‌ده‌ی بیسته‌م، ئه‌وا رافه‌کردنیکی ناماقوله‌.

ئه‌سته‌مه‌ ئه‌وه باوه‌ر بکه‌ین، که هیچ تاکیک چه‌زبکریه‌ت یانیش ئاره‌زووی له‌وه‌ بوویت داکشانه‌وه‌ی مه‌زنی ئابووری ١٩٣٠-یه‌کان رووبدات، به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا گومانی تیا نییه به‌هۆی کرده‌ی ئه‌و تاکه‌که‌سانه‌وه‌ رووبداوه، که هه‌ره‌یه‌که‌یان به‌شێوه‌یه‌کی هۆشدارانه ئامانجیک

جیاوازی ئاودامانی پتیرۆ ده‌کرد.

دیاریکردنی راجیایی نیوان ئاره‌زووه‌کانی تاکه‌که‌س و دهرئه‌نجامی چالاکییه‌کانی هه‌میشه پتووستی به‌میژوونووسیک گتیره‌وه‌ی رووداوه‌کان نییه.

لۆج له‌ مارتی ١٩١٧-دا له‌ باره‌ی وودرۆ ویلنسه‌وه‌ نووسیویه‌تی. ویلنسن مه‌به‌ستی نییه بچیتته‌ جه‌نگه‌وه، به‌لام پتیم وایه رووداوه‌کانی راکیشی جه‌نگی ده‌که‌ن^(٥٢).

باوه‌رکردن به‌وه‌ی ده‌توانی میژوو له‌سه‌ر بنه‌مای ئه‌و رافه‌کردانه‌ بنووسری، که به‌گوتیه‌ی ئاره‌زووه‌کانی مرۆفن^(٥٣)، یان له‌سه‌ر بنچینه‌ی وه‌سفی ئه‌و پالنه‌رانه‌یاندا بنووسری، که له‌لایه‌ن خودی ئه‌نجامده‌ره‌وه‌که‌نه‌وه‌ پتیشکه‌شکراون، یان له‌سه‌ر بنچینه‌ی بۆچی به‌گوتیه‌ی مه‌زنده‌کردنی خۆیان ئه‌وه‌ی کردوویانه ده‌یکه‌ن، ئه‌وا دژی سه‌رله‌به‌ری گه‌واهییه‌کانه.

له‌راستیدا راستییه‌کانی میژوو بریتین له‌و راستیانه‌ی ده‌باره‌ی تاکه‌که‌سن، وه‌لی ده‌باره‌ی ئه‌و کردارانه‌ی تاکه‌که‌سن نین، که به‌ته‌نیا ئه‌نجامیدا، هه‌روه‌ها ده‌باره‌ی پالنه‌ره‌ راستی و خه‌یالییه‌کان نین، که تاکه‌که‌سه‌کان خۆیان پتیبان وایه له‌ سوونگه‌یانه‌وه‌ کارده‌که‌ن.

ئه‌وانه بریتین له‌و راستیانه‌ی ده‌باره‌ی په‌یوه‌ندی هه‌ر تاکیکن به‌تاکیک تره‌وه له‌ کۆمه‌لگه‌داو ده‌باره‌ی ئه‌و هه‌یه کۆمه‌لایه‌تیانه‌شن، که له‌کرده‌وه‌ی دهرئه‌نجامی تاکه‌که‌سه‌کانه‌وه سه‌رچاوه ده‌گرن، ئه‌و دهرئه‌نجامانه‌ی، که پتچه‌وانه‌ی ئه‌و دهرئه‌نجامانه‌ن، که خۆیان وسته‌ویان و هه‌ندیک جاریش دژی ئه‌و دهرئه‌نجامانه‌ن.

یه‌کیک له‌ هه‌له‌ مه‌ترسیداره‌کانی تپروانی کۆلینگ وود ده‌باره‌ی میژوو، که له‌ دوا گه‌لاله‌نامه‌که‌مدا تاووتویمکرد، بریتبوو له‌ گریمانکردنی ئه‌وه‌ی، که ئه‌و هزره‌ی له‌ دوا کرده‌که‌وه‌یه‌و میژوونووسیش پتووسته‌ لیبکۆلیته‌وه بریتبووه له‌ هزری بکه‌ری تاکه‌که‌س، ئه‌مه‌ش گریمانیکی هه‌له‌یه.

ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر میژوونووس پتووسته‌ لیبکۆلیته‌وه، ئه‌وه‌یه، که ده‌که‌ویته‌ دوا کرده‌که‌وه؛ و هزری هۆشمه‌ندانه‌یانیش پالنه‌ری بکه‌ری تاکه‌که‌س له‌وانه‌یه هیچ په‌یوه‌ندییه‌کی به‌مه‌وه نه‌بچ.

لیره‌دا پتووسته‌ هه‌ندیک شت ده‌باره‌ی رۆلی شۆرشگتیر یان تیکده‌ر له‌ میژوودا باسبکه‌م. دانانی وینه‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری تاکه‌که‌س له‌ شۆرشیدا دژی کۆمه‌لگه‌ دووباره‌ دروستکردنه‌وه‌ی دژیه‌کییه‌کی بره‌قه‌دار و هه‌له‌یه له‌ نیوان کۆمه‌لگه‌و تاکه‌که‌سدا.

هیچ کۆمه‌لگه‌یه‌ک به‌ته‌واوی چوونیه‌ک نییه. هه‌موو کۆمه‌لگه‌یه‌ک گۆرپانه‌ی کتبه‌رکی کۆمه‌لایه‌تییه‌کانه، و ئه‌و تاکه‌که‌سانه‌یش، که خۆیان له‌ دژی ده‌سته‌لاتدا ریک ده‌خه‌ن ره‌نگدانه‌وه‌و به‌ره‌مه‌یان له‌ پشتیوانانی ده‌سته‌لات که‌تر نییه.

ریچاردی دووهم و کاترینی گهوره نوینه رایه تی هیزه کۆمه لایه تییه کانیان ده کرد له بهریتانیای سه دهی چواردههم و رووسیای سه دهی ههژده همدادا: ههروهه واته تایله رو بووگاشیف - ی سه رکردهی شوژی گهوهی کۆبله کانیان نه مه یان کرد.

پادشاو شوژی گهوهی کانیان بهیه که وه به رهه می هه لومه رجه تاییه تییه کانی سه ردهم و ولاته که یان بوون.

وه سفکردنی تایله و پوگا تشیف وهک تاکه که سی شوژی گهوهی له دژی کۆمه لگه دا ساده کردنیکی فریوده ره.

ئه گه ره ئه وانه ته نه ا هه بووین، ئه و له وانه یه میژوو نووسه که هه رگیز له باره یانه وه نه ییسه ستبیت. ئه و دوو که سانه یه که له باره خو یان له میژوودا قه رزدار ی جه ماوه ری شوینکه وتوو یان، و گرنگییه که شیان له وه دایه، که دیارده یه کی کۆمه لایه تی و هیچی تر.

یان با شوژی گهوهی بهرچاوترو تاکه که س ناسیکی ئاست بالاتر وه رگرین.

هه ندیک که س زیاتر له نیتشه (Nietzsche) به شیوه یه کی توندوتیژترو توندی وه وانه تر له دژی کۆمه لگه و ولاتی رۆژگاریاندا کاردانه وه یان هه بووه ...

له گه ل ئه وه شدا نیتشه به رهه میکی راسته وخۆی کۆمه لگه ی ئه و روپی و به تاییه تیش به رهه میکی راسته وخۆی کۆمه لگه ی ئه لمانی بوو - بریتبو له و دیارده یه ی، که له چن یان پیرۆدا رووینه ده دا.

ئه مه شیان (پشتیک (Generation) دوا ی مردنی نیتشه، نه ک به و شیوه یه ی جیله کانی هاورده کانی خو ی ده یانزانی، به لکو باشتر روو نبوو یه وه، که هیزه کۆمه لایه تییه ئه و روپییه کانی و به تاییه تیش هیزه کۆمه لایه تییه ئه لمانییه کانی چهند به هیزبوونه، که ئه م تاکه که سه له باره یانه وه گوزارشتی هه بووه؛ و نیتشه هه ده نه بهر وه چه ی داها توو بوته که سایه تییه کی گرنگتر تا وه چه ی سه رده می خو ی. رۆلی شوژی گهوهی له میژوودا چهند ویک چوونیک له گه ل رۆلی پیاوی گه و ره دا هه یه .

تیۆری پیاوی گه و ره له میژوودا - که نمونه یه کی قوتابخانه ی گود کرین بیسه - له م سالانه ی دوایدا پووچه ل بووییه وه، به لام له گه ل ئه وه شدا ئه م تیۆره هیز جار به جار سه ری شپرزهی خو ی هه لده بریت.

سه رنووسه ری ئه و زنجیره په رتوو که مه نهه جیه جه ماوه رییه دوا ی جهنگی جیهانی دووهم ده ستیان پیکرد، بانگه یشتی نووسه ره کانی ده کات بو ئه وه ی، له ریگه ی نووسینه وه ی ژیا نامه ی پیاویکی گه و ره وه گفتموگزیه کی گرنگی میژووپی بکه نه وه؛ ههروهه مسته ر ئی. جیتی پی له

یه کیکی له گوتاره بچوو که کانیاندا گرتوه، که: ده توانی میژوو ی ئه و روپی هاوچه رخ له باره ی سی سته مکاره وه بنووسری: ناپلیۆن و بسمارک و لینین^(۵۴)

هه رچه نده له جدیترین نووسینه کانی خویدا نمونه ی ئه م جو ره کاره هه لئه شانه ی ئه نجام نه داوه.

رۆلی پیاوی گه و ره له میژوودا چییه؟ پیاوی گه و ره تاکه که سیکه، ههروهه تاکه که سیکی ناسراوه دیارده یه کی کۆمه لایه تی گرنگی ناسراو و بهرچاوه.

گین سه رنجی داوه، که ئه مه بریتیه له راستییه کی روون و ئاشکرا، که پیوسته سه رده مه کانی له گه ل که سایه تییه نا ئاساییه کانیاندا بگوتیندرین، و لیها تووی کرۆمیل یانیش ریتز له تارمایی رزگار بکرتین^(۵۵).

مارکس له په رتووکی (eighteenth Brumair of Louis Bonaparte) دا دیارده یه کی پیچه وانه ی دیار کردوه: شه ری چینایه تی له فه ره نسا دا ئه وه له لومه رج و په یوه ندییه نه ی دروست کرد، که له میانه یه وه کۆمه لیک که سایه تی مامنا وه ندی توانیان له جلوه رگی پاله واناندا لارو له نهجه لییده ن.

ئه و گریمانه ی ده لی بسمارک له سه ده ی هه ژده همدادا له دایکبووه جیگه ی پیکه نینه، چونکه هینشتا نه بوو بوو به بسمارک و به هیج شیوه یه کی ئه لمانیای یه ک نه خستبووه و نه شیتوانی بوو بیته پیاویکی گه و ره.

پیم وایه هیج که سیکی وهک تۆلستۆی دهیکا، پیوستی به وه نییه به توندی ره خنه له پیاوه گه و ره کانی بگریت، که ده لی: له و نازناوه زیاتر نین، که ناو له روو داوه کانی ده نین.

بینگومان رهنگه هه ندیک سات په رستشی پیاوی گه و ره کۆمه لیک تیل نیشانی نه گریسی هه بیت.

پیاوی نمونه یی نیتشه که سیکی چاره به ده.

پیوستیم به وه نییه باسی رهوشی هیتله ر، یان ده رئه نجامه مه ترسیداره کانی، په رستشی که سایه تی، له یه کیه تی سو قیه تدا بکه م.

به لام ئا مانجیشم ئه وه نییه شکۆمه ندی پیاوه گه و ره کانی له که دار بکه م، نه ده شمه وی دان به وه دا بنیم، که پیاوه گه و ره کانی هه میسه تاراده یه کی پیاو خراپن.

ئه و تیروانییه ی هیوام پییه تی ریگه له م جو ره بیر کردنه وه یه بگریت بریتیه له و تیروانییه ی، که پیاوه گه و ره کانی له ده ره وه ی میژوودا داده نیت و وهک خو سه پینه ریش به سه ر میژوو وه سه یربان ده کات به هو ی گه و ره پیاوانه وه وهک ئه و عیفریتانه ی له غه بییه وه مو عجیزه ئاسا ده رده که ون بۆ پرینی

بهرده و امیبه تی راسته قینهی میژوو^(۵۶) ته نانهت نه مریژکesh نازانم، که ده توانین وه سفیکی له وهی هیگلی کلاسیکی بکه یین: پیاوی گه وره ی سهرده مه که نه و که سه یه، که ده توانی و یستی سهرده مه که ی له چهند وشه یه کدا ده ربیری و نه وه بگپیتته وه، که ناره زووی سهرده مه که ی چیبیه و نه وهش ته و او بکات.

نه وهی ده یکا دل و کرۆکی سهرده مه که یه تی؛ سهرده مه که شی پشت راسته کاته وه^(۵۷).

دکتور لیفس مه بهستی چهند شتیکی له م بابه ته یه کاتیک ده لیت نووسه ره گه وره کان له پرووی بهرزکردنه و یی وریایی مرۆفایه تبیه وه گرنگ^(۵۸).

پیاوی گه وره هه میسه یا نه وه تا نوینه ری هیزه ناماده کانه یانیش نوینه ری نه وه هیزانه یه، که له ریگه ی بهرنگار بوونه وهی ده سه لاتدا یارمه تی دروست بوونیان ده دات.

وهلی رهنکه پله ی بالای دروستکاریه تی بو پیاوه گه وره کانی وه ک کرۆمویل. یان لینین وازی لیبه تیریت، که یارمه تی له قالبدانی نه وه هیزانه یان کرد، که به پایه بهرزی و ده سه لاتیان گه یاندن، نه ک نه وانه ی وه ک ناپلیون یان بسمارک، که له سه ر پشتی هیزه پیشتر هه بووه کاندایه گه یشتنه ده سه لات.

پتویسته نه وه پیاوه گه ورانه له یاد نه که یین، که تاراده یه ک پشتگیری پیخستنی سهرده مه که یان کرد به شیوه یه ک مه زنا یه تبیان له جیله کانی دواتردا ده رکه وت.

نه وهی لای من شتیکی سهره کییه نه وه یه تاکه که سیکی دیارو بهرچاو له پیاوی گه وره دا به دی بکریت، که له یه ک کاتدا به ره م و هوکاریکی پرۆسیسی میژووی بیت، هه ره ها نوینه رو دروستکهری نه وه هیزه کۆمه لایه تبیان هه بیت، که شیوه ی جیهان و هزری مرۆقه کان ده گوین.

که و ابو میژوو به هه ردوو مانای وشه که - واته هه م نه وه لیکنۆینه وه یه له لایه ن میژوونووسه وه نه نجامدراوه هه م راستییه کانی رابردو ویش، که میژوونووس لییان ده کۆلیته وه - بریتییه له پرۆسیسیکی کۆمه لایه تی، که تاکه که سه کان وه ک بوونه وه رتیکی کۆمه لایه تی تبیدا کارده که ن؛ و خه یالی دژیه کی نیوان کۆمه لگه و تاکه که سیش له سووره ماسیبه کی وینه کراو به و لاره زیاتر نیبه، که بو شله ژاندنی بیرکردنه وه مان له سه ر ریگاماندا دانراوه.

پرۆسیسی ئالوگۆری کارایکردنی نیوان میژوونووس و راستییه کانی، نه وه ی پتی ده لیم دایه لۆگی نیوان ئیستاو رابردوو، بریتی نیبه له دایه لۆگی نیوان تاکه که سه په تی و داپراوه کان، به لکو بریتییه له دایه لۆگی نیوان کۆمه لگه ی نه مریژ و کۆمه لگه ی دوینی.

به گویره ی وه سفی بورکه هاردت میژوو بریتییه له، تووماری نه وه ی سهرده مه یکه له سه رده مه یکی

دیکه دا به شایانی تبیینی کردن ده زانی^(۵۹).

ته نه ها له ژیر تیشکی ئیستادا ده شی له رابردوو تبیگه یین؛ هه ره ها ته نه ها له ژیر تیشکی رابردوو دا ده توانین به ته وای له ئیستا تبیگه یین.

توانادارکردنی مرۆف بو تبیگه یشتنی له کۆمه لگه ی رابردوو و زیادکردنی سهرده سه ته یی مرۆف

به سه ر کۆمه لگه ی ئیستادا، بریتییه له نه رکی دوانه یی میژوو.

میژوو، زانست و ره‌وشت

کاتییک له هه‌ره‌تی لاییتی دابووم، زۆر چه‌زنده‌کرد سه‌ره‌رای هه‌موو دیارده‌کان ئه‌وه‌ش بزانه‌م، که نه‌هه‌نگ ماسی نییه. ئەم پرسانه‌ی پۆلینکردن ئەم‌رۆکه‌ که‌متر ده‌م‌جوولێن؛ هه‌روه‌ها کاتییک د‌ل‌نیام له‌وه‌ی میژوو زانستییک نییه‌ زیاد له‌ پیتویست د‌له‌‌راوکیم بۆ دروست ناکات.

پرسی زاراوه‌ناسی (Terminology) ره‌وشیکی نامۆی زمانی ئینگلیزییه.

له‌ ته‌واوی زمانه‌ ئه‌وروپیه‌کاندا به‌ب‌خ‌ دوود‌لی میژوو هاوواتای وشه‌ی، زانسته.

وه‌لی ئەم پرسه‌ له‌ جیهانی قسه‌که‌ر به‌زمانی ئینگلیزیدا رابردوویه‌کی دووری هه‌یه، و ئه‌و پرسانه‌یش، که به‌هۆی ئەم پرسه‌وه‌ سه‌ریان هه‌ل‌داوه‌ ده‌روازه‌یه‌کی گونجاون بۆ پرسه‌کانی میژوو له‌ میژوودا.

کاتییک زانست به‌شێوه‌یه‌کی سه‌رکه‌وتوو به‌شداری له‌ هه‌ریه‌ک له‌ مه‌عریفه‌ی مرۆف‌ ده‌رباره‌ی جیهان و مه‌عریفه‌ی مرۆف‌ ده‌رباره‌ی تایبه‌تمه‌ندییه‌ سروشتیه‌کانی - دا کرد، له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌مدا پرسباری ئه‌وه‌ ده‌کرا ئایا ناکرێ زانست مه‌عریفه‌ی زباتری مرۆف‌ بیت ده‌رباره‌ی کۆمه‌لگه‌.

چه‌مکی زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و له‌ نیویشیاندا چه‌مکی میژوو په‌یتا په‌یتا له‌سه‌رتاسه‌ری سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مدا په‌ره‌ی سه‌ند؛ و ئه‌و میژوده‌یه‌ش، که زانست جیهانی سروشتی پ‌خ‌ ده‌توێژیه‌وه‌ به‌هه‌مان شپوه‌ بۆ توێژینه‌وه‌ی کاروباره‌کانی مرۆف‌یش پراکتیزه‌ ده‌کرا.

له‌ ده‌یه‌ی یه‌که‌می ئەم سه‌ده‌یه‌دا ته‌قلیدی نیوتن به‌ندوبابوو.

کۆمه‌لگه‌ وه‌ک جیهانی سروشت وه‌ک میکانیزمییک سه‌یریده‌کرا.

ناوونیشانی کاریکی هه‌ریه‌رت سپینسه‌ر، ستاتیکی کۆمه‌لایه‌تی، که له‌ سالی ۱۸۱۵-دا بلا‌بووه‌وه‌ هه‌یژ له‌ یاد نه‌کراوه.

بیترا‌ند رووسیل، که خۆی له‌م ته‌قلیده‌دا په‌روه‌رده‌ بووه، دواتر سه‌رده‌مه‌که‌ خسته‌وه‌ یاد کاتییک

هیوای ده‌خواست له‌سه‌رده‌می‌کدا ئەم چه‌مکه‌ بیته‌ کایه‌وه: ب‌یرکاری ئاکارو ره‌وشتی مرۆف‌ به‌قه‌د ب‌یرکاری ئامیره‌کان وردو دروستی (۶۰).

دواجار داروین شو‌رشیکی زانستی دیکه‌ی هه‌ل‌گیرساند؛ و زانا کۆمه‌لایه‌تییه‌کانیش قسه‌کانیان له‌ بایۆلۆجیاوه‌ ده‌ستبده‌کردو کۆمه‌لگه‌شیان وه‌ک شتیکی ئۆرگانی دادنا وه‌لی بایه‌خی شو‌رشی داروین له‌وه‌ دابوو که ئه‌وه‌ی پ‌یشتر لایل له‌ جیۆلۆجیا‌دا ده‌ستی پ‌ی‌ب‌کردبوو، داروین ته‌واوی کردو میژووشی کرد به‌ زانست.

زانست چ‌ی‌تر گرنگی به‌هه‌نیک شتی ستاتیکی و ب‌خ‌ کات نادات (۶۱)، وه‌لی گرنگی به‌پ‌رۆسیسی گۆران و په‌ره‌سه‌ندن ده‌دات.

هه‌رچۆنیک بیت شتیکی وا روونادات ت‌ی‌روانینی ئ‌ی‌ستقراتی ئه‌و میژوده‌ میژووییه‌ بگۆرێ، که له‌ گه‌ل‌اله‌نامه‌ی یه‌که‌مدا باسم ل‌ی‌وه‌یکرد: یه‌که‌م جار راستیه‌کانت کۆبکه‌ره‌وه، دواجار شو‌قه‌یان بکه.

ئهمه‌شیان به‌ب‌خ‌ تاووتوێکردن به‌میژووی زانست داندراوه. ئه‌مه‌ش بریتبوو له‌و ت‌ی‌روانینه‌ی، که ب‌یری (Bury) ب‌خ‌ پ‌ی‌چ و په‌نا له‌ ه‌زربدا هه‌بوو، کاتییک له‌ پاشه‌کی گه‌ل‌اله‌نامه‌ ده‌ستپ‌یکیه‌که‌ی کانونی ۱۹۰۳-دا میژوو وه‌ک، زانستییک، نه‌ زیاتر و نه‌که‌متر وه‌سفه‌کات. سالانی دوا‌ی گه‌ل‌اله‌نامه‌ ده‌سپ‌یکیه‌که‌ی ب‌یری د‌ژ‌کاریکی توندیان له‌ د‌ژی ئەم ت‌ی‌روانینه‌ی میژوو به‌خۆه‌ بینی. کۆل‌ینگ وود کاتییک له‌ ۱۹۳۰- یه‌کاندا ده‌ینوسی به‌تایبه‌تی له‌وه‌دا دوول‌بوو، که ه‌یل‌یکی تیژ له‌ نیوان جیهانی سروشت، که ئامانجی ل‌یکۆل‌ینه‌وه‌ی زانستی بوو، هه‌روه‌ها جیهانی میژوودا ب‌ک‌یشیت؛ له‌ ماوه‌ی ئەم سه‌رده‌مه‌شدا جگه‌ له‌ گالته‌پ‌یکردن گوته‌ی ب‌یری به‌ده‌گمه‌نی وه‌رده‌گیرا.

وه‌لی ئه‌وه‌ی میژوونوسان شکستیان ت‌ی‌یدا ه‌ینا له‌وکاته‌دا ت‌ی‌بینی بکه‌ن ئه‌وه‌بوو خودی میژوو به‌شو‌رشیکی سه‌ختدا ت‌ی‌ده‌په‌ری، که هه‌رچه‌نده‌ له‌ب‌ه‌ر ه‌ۆ‌کاریکی هه‌له‌، به‌لام ئەم کاره‌ وای له‌ ب‌یری کرد زیاتر له‌وه‌ی گریمانانده‌کرد له‌ راستیه‌وه‌ نزیک بوویت.

ئه‌وه‌ی لایل له‌ پ‌یناو جیۆلۆجی و داروین له‌ پ‌یناو بایه‌لۆجی - دا کردیان هه‌نوکه‌ ده‌رباره‌ی ئه‌ستیره‌ناسی-ش ده‌کرێ، که بۆته‌ زانستییک له‌ باره‌ی ئه‌وه‌ی چۆن گه‌ردوون بۆته‌ ئه‌وه‌ی ئ‌ی‌ستا هه‌یه، هه‌روه‌ها سروشتناسه‌کان به‌به‌رده‌وامی پ‌یمان دل‌ین ئه‌وه‌ی ل‌ی‌ی ده‌کۆل‌نه‌وه‌ راستی نییه، به‌ل‌کو رووداوه.

میژوونوس پاساوی ئه‌وه‌ی هه‌یه، که ئەم‌رۆ زیاتر وا هه‌ست به‌خۆی ده‌کات له‌ جیهانی زانست نزیکتر بیت نه‌ک ئه‌وه‌ی سه‌د سال‌یک له‌مه‌وبه‌ر کردوویه‌تی.

با سهرتا تیشک بخهینه سهر چه مکی یاساکان، زاناکان له سهرتاسهری سه ده کانی همژدهو نۆزدهدا گریمانی نه وه یانده کرد، که یاساکانی سروشت - یاساکانی جوولهی نیوتن و یاساکانی کیشکردن و یاسای بهیل و یاسای پهره سه نندن و هتد - به شتیوهیه کی چه سپاو و ئاشکرا دۆزوانه ته وه، ههروه ها گریمانی نه وه یانده کرد، که ئهرکی زانا به شتیوهیه کی سه ره کی دۆزینه وه و چه سپاندنی زیاتری ئه م جووره یاسایانه بووه به هۆی پروسیسی ئیستقرائی له سوونگهی راستییه تیبینیکراوه کانه وه.

واژه ی، Law، به شتیوهیه کی به رفه و مه زن له گالپلو و نیوتنه وه به ئیمه گه یشتوه.

قوتابیانی کۆمه لگه به هۆشه کی بچ یانیش نا هۆشه کی ئاره زوویان له وه یه پتیه کی زانستی توژیینه وه کانیان جه ختبه که نه وه ئینجا هه مان زمان هه لده بژیرن و خۆشیان باوه رپان و ایه پیوسته هه مان پروسیجه ر پیرو بکه ن.

وا دیاره زانا سیاسییه کان بو یه که م جار به هۆی یاسای گریشمان و یاسای بازاری ئاده م سمیت - وه له بواره که دا هه بووین.

بیرکه په نای برده بهر، یاساکانی بازرگانی، که بریتین له یاساکانی سروشت و له ده رئه نجامیدا بریتین له یاساکانی خودا (۶۲)

مالتووس یاسای دانیشتوانی پیشکه شکرد؛ لاسال - یش یاسای کریتی ئاسنی پیشکه شکرد، ههروه ها مارکس له پیشه کی کتیبی سه رمایه داری - دا بانگه شه ی نه وه ده کات، که یاسای ئابوری جوولهی کۆمه لگه ی مؤدیرنی، دۆزیوه ته وه.

به کل له پاشه کی کتیبه که ی، میژوی شارستانیته، - دا به دلنیا ییه وه گوزارشت له وه ده کات، که رپه وی کاروباره کانی مروفت، بنه مایه کی مه زنی ئاودامانی و نه گۆری ریکویتی په رپه وه ته سه ر. نه مرۆکه ئه م زاروا ناسییه به قه د پیشینه گریمان کردنه که کۆن ده رده که وی؛ به لام تاراده یه ک ده هه مبه ر زانا سروشتیییه کان ههروه ک ده هه مبه ر زانا کۆمه لایه تییه کان شتواز کۆن ده رده که وی.

سالتیک به رله وه ی بیتری گه لاله نامه ده سپیکیه که ی پیشکه ش بکات، بیرکاری ناسی فه رهنسی هنری بوانکاری کتیبیتی بچووی به ناوی «زانست و گریمانی La science et hypothese» بلا و کرده وه، که شوژیکی له هزی زانستیدا دروست کرد.

تیژی سه ره کی پوانکاری نه وه بوو، که نه و پیشینیاره گشتییانه ی زاناکان رایانگه یاندوون له هه ر کوئییه ک بووین ته نها پیناسه و په یماننامه ی فیلاوی نه بوونه ده رباره ی به کاره ی تانی زمان، به لکو بریتی بوون له و گریمانانه ی بو بلا و کرده وه و ریکه خستنی بیر کردنه وه ی زیاتر دانراون، ههروه ها ده شیا

دوو چاری لیکۆلینه وه وه هه موار کردن، یان ره تکر دنه وه ببوونا یه . هه موو نه مانه ش هه نوو که بوونه ته شتیکی ئاسایی.

گریمانه فیزاوییه که ی نیوتن نه مرۆکه قامکه، نه مووستیله ی په نجه ش نییه؛ ههروه ها له گه ل نه وه شدا زاناکان و ته نانه ت زانا کۆمه لایه تییه کان هیژ هه ندیک جار، گه ر ده سه ته واژه یه کی راست بی، له بهر خاتری سه رده مه کۆنه کان قسه له باره ی یاساکانه وه ده که ن، که چیتر باوه ر به بوونیان ناکه ن به و مانایه ی، که زاناکانی سه ده ی همژده و نۆزده به گشتی باوه رپان پتیبان هه بوو.

شتیکی زانداوه زاناکان دۆزینکاری ده که ن و زانیاری نو ی به ده سه تده هیتن، نه مه ش نه ک به هۆی دامه زاندنی یاسا دروست و ئاودامانه کانه وه، به لکو به هۆی ئاشکرا کردنی نه و گریمانانه وه یه، که رتیه کی لیکۆلینه وه ی نو ی ده که نه وه په رتووکیکی ستانداردی مه نه جی ده رباره ی میتۆدی زانستی، که له لایه ن دوو فه یله سووفی نه مریکیییه وه دانراوه میتۆدی زانست وهک، باز نه یه ک له پرووی جه وه ره وه، وه سف ده کات: له پتیا و بنه ماکاندا به لگه کان به ده سه تده هیتن به په نا بردنه بهر مه ترپاله مادیییه کان، واته به په نا بردنه بهر راستیییه کان ئینجا له سه ر بنچینه ی بنه ماکان مه ترپاله نه زمونییه کان هه لده بژیرن و راقه یانده که ین و شوو قه یانده که ین (۶۳).

له وانیه وشه ی، ئالوگۆر بو وشه ی، باز نه باش گونجاو بیت، له بهر نه وه ی ده رئه نجامه که نه وه یه ناگه رپته وه هه مان شوین، به لکو له میانه ی نه م پروسیسی کارلیک کردنه ی نیوان بنه ماو راستیییه کان و نیوان تیوو پراکتیزه وه به ره و دۆزینه وه نو تکان ده جوولیت.

هه موو بیر کردنه وه یه ک پیوستی به قبوول کردنی نه و پیشینه گریمان کردنه دیاریکرا وانه وه هه یه، که له سه ر بنچینه ی تیبینیکردن بنیادراون، به شتیوهیه ک بیر کردنه وه ی زانستی ده گونجین، وه لی له ژیر تیشکی نه و بیر کردنه وه یه دا دوو چاری پید اچوونه وه ده ین.

له وانیه نه م گریمانانه له هه ندیک پیفاژوودا و له بهر چه ند مه به ستیک زۆر شه رع ی بن، هه رچه نده له پیفاژووکانی دیکه دا ده بنه شتی ناشه رع ی.

تاقیکردنه وه که له هه موو حاله ته کاندای بریتییه له تاقیکردنه وه یه کی نه زمونی، ئینجا ئایا له راستیدا نه م گریمانانه له به هیز کردنی تیروانییه نو تکان و زیاد کردنی زانیارییه کانیاندا چالاکن یان نا.

به م دواییانه میتۆده کانی رووته ر فۆرد له لایه ن یه کییک له ناسراوترین قوتابییه کانی خو ی و هاوړیکانییه وه به م شتیوهیه وه سفکراون:

زۆر چه زیده کرد بزانی چۆن دیارده ناوه کییه کان کار ده که ن، به و مانایه ی، که یه کییک بتوانی قسه

بکات له باره‌ی ئه‌وه‌ی له چیشته‌خانه‌دا رووده‌دات.

باوه‌ر ناکه‌م ئه‌و به‌دوای روونکردنه‌وه‌یه‌کدا گه‌را بێت، که له شپه‌وه‌ی تیۆریکی کلاسیکیدا بێت و یاسا بنچینه‌ییه‌ دیار بکراوه‌کان به‌کار به‌یئت؛ مادام زانیبێتی ئه‌وه‌ی روویداوه به‌دلی ئه‌و بووه (٦٤)

ئهم وه‌سفه به‌هه‌مان شپه‌وه پر به‌پیتستی ئه‌و میژوونووسه‌یشه، که له‌به‌رخاتری یاسا بنچینه‌ییه‌کان وازی له‌ توێژینه‌وه هه‌تانه، و ئه‌وه‌نده‌ی به‌سه له‌ چۆنیه‌تی کارکردنی شته‌کان بکۆلیته‌وه.

په‌نگه‌ی ئه‌و گریمانانه‌ی میژوونووس له‌ پرۆسیسی لیکۆلینه‌وه‌که‌یدا به‌کار به‌یئانه‌وه‌ شپه‌وه‌یه‌کی سه‌رنج راکیش له‌ په‌نگه‌ی ئه‌و گریمانانه‌ ده‌چن، که زانایه‌ک به‌کار بانه‌هه‌ین.

بۆ نمونه‌ تایبه‌تکرده‌ نێوداره‌که‌ی مارکس قه‌یه‌ر له‌ باره‌ی پێوه‌ندییه‌کی نێوان پرۆتستانتییه‌تی و سه‌رمایه‌داری به‌نمونه‌ وه‌ریگه‌.

هه‌نووکه هه‌یج که‌سیک ناتوانی به‌مه‌ بلتی یاسا، هه‌رچه‌نده له‌سه‌رده‌میکی زووتردا پتی ده‌وترا یاسا.

هه‌رچه‌نده ئهم جۆره‌ گریمانانه تارا‌ده‌یه‌ک رێه‌وه‌ی ئه‌و لیکۆلینه‌وانه‌ ده‌گۆرن، که نیه‌گای ده‌کا، وه‌لی بێگومانه‌ تیه‌گه‌یشتنه‌مان له‌ باره‌ی هه‌ریه‌ک له‌ دوو جووله‌که‌وه فراوانده‌که‌ن.

یانیش ده‌سته‌واژه‌یه‌کی وه‌ک ده‌سته‌واژه‌یه‌کی مارکس به‌ نمونه‌ وه‌ریگه‌، که ده‌لی: کارگه‌ی (ناشی) ده‌ستی کۆمه‌لگه‌یه‌کی خودان ده‌ریه‌گمان پێشکه‌شده‌کات؛ کارگه‌ی هه‌لمی کۆمه‌لگه‌یه‌کی خودان سه‌رمایه‌یه‌کی پێشه‌سازیمان ده‌دات (٦٥).

هه‌رچه‌نده له‌وانه‌یه مارکس وه‌ک یاسا چاره‌راوی بۆ بکات، وه‌لی له‌ زاراوه‌ناسی مۆدێرندا ئه‌مه به‌ یاسا دانانریت، به‌لکو گریمانیه‌کی به‌رهمداره‌ ریه‌گه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی زیاترو تیه‌گه‌یشتنی نوێ ده‌کاته‌وه.

ئهم جۆره‌ گریمانانه ئامیتری سه‌ر بێرکردنه‌وه‌ن. ئابووریناسی به‌نیوانگی ئه‌لمانی قه‌یرنه‌ر سومبارت له‌ ده‌سپێکی ١٩٠٠-ه‌کاندا دانی به‌وه‌ داناوه، که ئه‌وانه‌ی وازیان له‌ مارکسیزم هه‌تانه، هه‌ستکردنیکی درۆنگیان هه‌یه.

(ئهو نووسیویه‌تی) کاتیک ئه‌و شپه‌وه‌ دلنه‌واکه‌رانه له‌ ده‌سته‌ده‌یه‌ن، که تائیس‌تا له‌ نێوه‌ندی ئالۆزییه‌کانی بوونگه‌دا رینماییه‌که‌رمانبوونه... هه‌ست به‌وه‌ ده‌که‌ین هه‌روه‌ک بلتی له‌ ده‌ریایی راستیه‌یه‌کاندا نقوومه‌دیه‌ن تاوه‌کو پێگرتیک ده‌دۆزینه‌وه‌ یانیش فیه‌ر مه‌له‌کردن ده‌بین (٦٦).

مشت و مری ده‌ریاره‌ی سه‌رده‌م دا به‌شکردن له‌ میژوودا ده‌که‌وته‌ ریزی ئهم کاتیگۆریه‌وه.

دا به‌شکردنی میژوو بۆ چه‌ند سه‌رده‌میک راستیه‌یه‌ک نییه، به‌لکو گریمانیه‌کی پێداویسته‌ یانیش ئامرازیه‌کی بێرکردنه‌وه‌یه، ئهم دا به‌شکردنه به‌قه‌د روونکردنه‌وه‌ی شته‌کان کارایه‌وه سه‌بارته به‌کارایه‌یه‌که‌شی وابه‌سته‌ی راقه‌کردن ده‌بیت.

ئهو میژوونووسانه‌ی ده‌ریاره‌ی ئه‌و پرسه‌ کۆک نین، که چ کاتیک سه‌رده‌مه‌کانی ناوه‌راست به‌کۆتا هاتوون ئه‌وا له‌ راقه‌کردنی رووداوه‌ دیاریکراوه‌کانیشیاندا کۆک نین.

پرسه‌که بریتی نییه له‌ پرسه‌ راستیه‌یه‌ک؛ به‌لکو پرسه‌که هه‌روه‌ها بێ مانا نییه.

به‌هه‌مان شپه‌وه دا به‌شکردنی میژوو بۆ یه‌که‌ی جوگرافیه‌ی راستیه‌یه‌ک نییه، به‌لکو بریتییه له‌ گریمانیه‌ک: له‌وانه‌یه قسه‌کردن له‌ باره‌ی میژووی ئه‌وروپا له‌ هه‌ندیک په‌یشاروو گریمانیه‌کی به‌ره‌مدارو راسته‌قینه‌ بێت و له‌ هه‌ندیکه‌ی تر بانه‌دا فربوده‌روو زبان به‌خش بێت.

زۆریه‌ی میژوونووسه‌کان ئه‌وه گریمانده‌که‌ن، که رووسیا به‌شیه‌که له‌ ئه‌وروپا، هه‌ندیکه‌شیا به‌توندی نه‌رتی ئه‌وه ده‌که‌ن.

ده‌توانی ئه‌و گریمانانه‌ی میژوونووس هه‌لبانه‌بێری پریار له‌سه‌ر نه‌زعه‌کانی بده‌ن.

پێویسته‌ راگه‌یانده‌یه‌کی گشتی ده‌ریاره‌ی میتۆدی زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌یه‌کان به‌نمونه‌ وه‌ریگه‌، چونکه له‌ قسه‌ی ئه‌و زانا گه‌وره‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌وه سه‌رچاوه‌ ده‌گرێ، که وه‌ک زانایه‌کی فیزیکی په‌روه‌رده‌بووبو.

جۆرج سۆرل به‌رله‌وه‌ی له‌ چله‌کانی ته‌مه‌نیدا ده‌ریاره‌ی پرسه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌یه‌کان بنووسی وه‌ک ئه‌ندازاریه‌ک کاریده‌کرد و داکۆکی له‌سه‌ر پێداویستی دا‌پینی سروشته‌ تایبه‌تیه‌یه‌کان له‌ ره‌وشتی‌کدا ده‌کرد ته‌نات له‌ حاله‌تی مه‌ترسی ئاسانه‌کردنی زۆریشدا:

(ئهو نووسیویه‌تی) پێویسته‌ مرۆف له‌ میانه‌ی هه‌ستکردن به‌ریه‌گی که‌سیکی تره‌وه‌ بروا؛ پێویسته‌ مرۆف گریمانانه ئه‌گه‌ر و که‌رته‌کییه‌کان تاقیه‌کاته‌وه و هه‌میشه به‌ نزیک کردنه‌وه کاتیه‌کان قایل بیت تاوه‌کو ده‌رگا له‌سه‌ر پشت به‌جی به‌یلتی بۆ راستکردنه‌وه‌کانی دواتر (٦٧).

ئهمه‌ش زۆر له‌سه‌ده‌ی نۆزده‌وه‌ دووره‌ کاتیک میژوونووس و زانایانی وه‌ک ئاکتن بۆ رۆژتیکیش بوویه له‌ میانه‌ی که‌له‌که‌بوونی راستیه‌یه‌ به‌به‌لگه‌ سه‌لمیندراوه‌کانه‌وه به‌پیر دامه‌زراندنی جه‌سته‌یه‌کی ئاودامانی ئه‌و زانیاریانه‌وه ده‌چوون، که ته‌واوی پرسه‌ کیشمه‌کیشم له‌ سه‌ره‌کانی بۆ هه‌میشه داده‌مرکاند.

ئهمه‌ش زۆر له‌ سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌وه دووره‌، کاتیک زاناو میژوونووسانی چه‌شنی ئاکتن ته‌نانه‌ت بۆ رۆژتیکیش بوویه له‌ میانه‌ی که‌له‌که‌بوونی راستیه‌یه‌ به‌لگه‌داره‌کانه‌وه به‌دوای ئه‌وه‌دا ده‌گه‌ران

جسته‌یه‌کی ئاودامانی مه‌عریفه دامه‌زرتین، که ته‌واوی دۆزه کیشمه له سه‌ره‌کان ساتیک بۆ هه‌میشه چاره‌سه‌ر بکات.

ئه‌م‌رۆکه هه‌ریه‌ک له مێژوونووسان و زانایان هیواوی مام ناوه‌ندیتری په‌ره‌سه‌ندن پیتا پیتا له گریمانیکێ پارچه‌پارچه‌وه بۆ گریمانیکێ دیکه به‌هیواوه شروقه ده‌که‌ن، راستیه‌کانیان له میان‌ه‌ی نێوه‌ندی شروقه‌کانیان‌وه داده‌برن، هه‌روه‌ها شروقه‌کانیشیان به‌هۆی راستیه‌کان‌وه تاقیده‌که‌نه‌وه؛ ئه‌و رێگایانه‌ش، که ئه‌وان هاتووچۆیان پێدا ده‌که‌ن لای من جیاوازییه‌کی جه‌وه‌رییان نییه.

له گه‌لاله‌نامه‌ی یه‌که‌مدا ئه‌و سه‌رنجه‌ی پرۆفیسۆر باراکلۆ-م وه‌رگرت، که مێژو و به‌هیچ شێوه‌یه‌ک راستی نه‌بووه، به‌لکو زنجیره‌یه‌ک راستی قبوڵکراوه.

له کاتیکدا ئه‌م گه‌لاله‌نامه‌م ئاماده‌ ده‌کرد زانایه‌کی فیزیکی له‌م زانکویه، له په‌خشیکێ که‌نالی BBC-دا راستی زانستی وه‌ک، به‌یانیک وه‌سفکرد، که به‌ئاشکرایه‌ی له‌لایه‌ن پسپۆره‌کان‌وه قبوڵکراوه، (٦٨)

هیچ یه‌کێک له‌م شێوازه‌ به‌ته‌واوی قایلکه‌ر نییه - به‌هۆی ئه‌و هۆکارانه‌وه، که ره‌نگه‌ کاتیک دیمه‌ سه‌ر پرسه‌ی بابه‌تگه‌راییه‌وه ده‌ریکه‌ون.

وه‌لێ جینگای سه‌رنجه، که مێژوونووسیک و زانایه‌کی فیزیکی به‌شێوه‌یه‌کی سه‌ریه‌خۆ هه‌مان پرس تارا‌ده‌یه‌ک به‌کتومی به‌هه‌مان وشه‌ رێک به‌خه‌ن.

هه‌رچۆنیک بێت له‌یه‌ک چونه‌کان ته‌له‌یه‌کی به‌دناون بۆ که‌سیکی بێ ناگا: له‌به‌ر ئه‌وه ده‌مه‌وێ به‌پێژهوه گه‌ستوگۆکان ده‌هه‌ن به‌وه‌ پێژمه‌وه، که سه‌ره‌رای جیاوازی زۆری نێوان زانستی بیرکاری و سه‌روشتی، یان له‌ نێوان زانسته‌ جیاوازه‌کانی نێو ئه‌م پۆلانه‌دا، ده‌توانی جیاکردنه‌وه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له‌ نێوان ئه‌م زانسته‌وه‌ مێژوودا بکری، ئه‌م جیاکردنه‌وه‌یه‌ش نێو‌بردنی مێژو و - له‌وانه‌یه‌ زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی دیکه‌ش به‌زانسته‌ بکاته‌ شتیکی ته‌فرده‌ر.

ئه‌م گازه‌ندان‌ه‌ش - که هه‌ندیکیان له‌ هه‌ندیکی تر قایلکه‌رتن - به‌کورتی بریتین له: (١) مێژو و به‌شێوه‌یه‌کی پوانکراو له‌ شتی ناوازه‌ ده‌کۆلێته‌وه، زانسته‌ له‌ شتی گه‌شتی ده‌کۆلێته‌وه؛ (٢) مێژو و هیچ وانه‌یک فێرنکات؛ (٣) مێژو و توانای نییه‌ به‌ریی بکات؛ (٤) مێژو و وه‌ک پیتوبست خودیه، چونکه‌ مرۆف خۆی سه‌رنج له‌ خۆی ده‌دات؛ هه‌روه‌ها (٥) مێژو و به‌پێچه‌وانه‌ی زانسته‌ ده‌گلیسته‌ نێو پرسه‌کانی تاین و ئه‌خلاقه‌وه. هه‌ولده‌ده‌م هه‌ریه‌ک له‌م خالانه‌ یه‌ک به‌یه‌ک تاقیبکه‌مه‌وه.

یه‌که‌م، ئه‌وه‌ی ده‌لێ مێژو و له‌ شتی ناوازه‌ و تاییه‌تی ده‌کۆلێته‌وه و زانسته‌ له‌ شتی گه‌شتی و

ئاودامانی ده‌کۆلێته‌وه.

له‌وانه‌یه‌ بگوتری ئه‌م تێروانییه‌ له‌ گه‌ل ئه‌رسته‌ودا ده‌ستپێده‌کات، کاتیک ئاشکرایکرد، که هه‌لبه‌ست له‌ مێژو و فه‌لسه‌فی ترو جدیتره، چونکه‌ هه‌لبه‌ست بایه‌خ به‌راستییه‌کی گه‌شتی داها‌ت و مێژووش بایه‌خ به‌راستییه‌کی تاییه‌تی ده‌دات (٦٩).

کۆمه‌لێک نووسه‌ری دواتر تا ده‌گاته‌ کۆلینگ وود (٧٠) هه‌مان جیاکردنه‌وه‌یان له‌ نێوان زانسته‌ و مێژوودا ئه‌نجامدا.

وادیاره‌ ئه‌مه‌ش وابه‌سته‌ی خراب له‌ یه‌که‌تر گه‌یشتنه. و ته‌ به‌ناوبانگه‌که‌ی هۆز هێژ ماوه، که ده‌لێ: جگه‌ له‌ ناوه‌کان هیچ شتیکی له‌ جیهاندا ئاودامانی نییه، چونکه‌ شته‌ نێو‌راوه‌کان هه‌ریه‌کیکیان تاک و ته‌نهایه (٧١).

بێگومان ئه‌مه‌ش راستی زانسته‌ فیزیکییه‌کانه‌ که نه‌دوو پیکهاته‌ی جیۆلۆجی و، نه‌ دوو ئازده‌لی هه‌مان جۆر، دوو گه‌ردیله‌ هاو‌ریکده‌بن.

به‌ هه‌مان شێوه‌ دوو رووداوی مێژووش هاو‌ریک نابن. وه‌لێ رشتبوون له‌سه‌ر ئاوازیی رووداوه‌ مێژوویییه‌کان هه‌مان کاریگه‌ری ئیفلیج بوونی هه‌یه، که ئه‌و ته‌ بێ هوده‌یه‌ هه‌یه‌تی که‌مۆر له‌ قه‌شه‌ به‌تلهر وه‌ریگری و به‌تاییه‌تیش سه‌رده‌میک له‌لای فه‌یله‌سوفه‌ زمانه‌وانیه‌کان بایه‌خیکێ زۆری هه‌بوو: هه‌موو شتیکی بریتیه‌ له‌وه‌ی ئه‌وه‌یه‌ و شتیکی تر نییه.

گه‌ر له‌سه‌ر ئه‌م رێگایه‌ رویشتی، ئه‌وا به‌خیرایی ده‌گه‌یته‌ جۆریک نێرثانای فه‌لسه‌فی، که ناتوانی هیچ شتیکی گه‌نگ له‌ باره‌ی هه‌ر شتیکه‌وه‌ بلێی.

به‌کارهێنانی زمان به‌چه‌شنی زانا مێژوونووسیش وابه‌سته‌ی گه‌شتان‌ده‌کات.

جهنگی پیلۆپۆنیز و جهنگی جیهانی دووهم زۆر له‌ یه‌کتی جیاوازیبوون، و هه‌ردووکیشیان ناوازه‌بوون.

وه‌لێ مێژوونووس هه‌ردووکیان به‌جهنگ نێو‌ده‌بات، و ته‌نها خۆتبه‌ری به‌ناگه‌ش ده‌توانی ناره‌زایی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌ریی. کاتیک گه‌یینه‌ له‌ باره‌ی دامه‌زراندنی مه‌سیحیه‌ت له‌لایه‌ن کۆنسته‌نتین و سه‌ره‌ل‌دانی ئیسلام وه‌ک شو‌رش - ی نووسی (٧٢).

رووداوی ناوازه‌ گه‌شتان‌ده‌ مێژوونووسی هاو‌چه‌رخ هه‌مان شته‌ ده‌کات کاتیک له‌ باره‌ی شو‌رشه‌کانی ئینگلیزی و فه‌ره‌نسی و روسی و چینی ده‌نووسن. له‌ راستیا مێژوونووس ناره‌زوی له‌ ناوازیی نییه، وه‌لێ ناره‌زوی له‌وه‌یه، که بریتیه‌یه‌ له‌ شتی گه‌شتی نێو‌ ناوازیی. ئه‌و گه‌ستوگۆیانه‌ی مێژوونووسان له‌ باره‌ی هۆکاره‌کانی جهنگی ١٩١٤-ه‌وه‌ ئه‌نجامیان‌ده‌دان هه‌میشه‌ له‌و گریمان‌ه‌وه

سهریان هه‌لده‌دا، که ئەم جەنگە یا ئەوەتا بەهۆی خراب بەرپۆه‌بردنی دیبلۆماتەکانەوه بووه که نه‌یئێ و دوور له چاودێری رای گشتی کاربانه‌کرد، یان به‌هۆی به‌دبەختی دابه‌شکردنی جیهان بوو بۆ ده‌وله‌تانی سه‌ربه‌خۆیی ناوچه‌یی.

له ۱۹۳۰-یه‌کانیشدا گفتوگو‌گۆکان له‌و گریمانه‌وه سه‌رچاوه‌یان گرتبوو، که جەنگه‌که به‌هۆی رکه‌به‌ری نیتوان هه‌تیه ئیمپریالییه‌کانه‌وه بووبه‌هۆی فشاره‌کانی سه‌رمایه‌داریه‌وه تاوه‌کو جیهان له نیتوان خۆیاندا دابه‌ش بکه‌ن.

هه‌موو ئەم گفتوگو‌گۆبانه‌ش گشتان‌دیوان له‌ باره‌ی هۆکاره‌کانی جەنگه‌وه له‌ خۆ ده‌گرت، یان به‌هه‌رحال له‌ باره‌ی جەنگه‌وه بوون له‌ هه‌لومه‌رجیه‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا مێژوونووس هه‌میشه گشتان‌دن بۆ تافیک‌کردنه‌وه‌ی به‌لگه‌کانی به‌کارده‌هێنی.

گه‌ر به‌لگه‌که روون نه‌بێ ناخۆریچارد شازاده‌کانی له‌ که‌له‌که‌دا کوشتوو، مێژوونووس له‌ خۆی ده‌پرسیت - رهنه‌گه زیاتر نا‌هۆشه‌کی بێت نه‌ک هۆشه‌کی - ئایا ئەم کوشتنه‌ نه‌ریتی فه‌رمان‌ره‌وایانی سه‌رده‌مه‌که بووه بۆ نه‌هه‌تشتنی رکه‌به‌ره‌ شاراه‌کانی عه‌رشه‌ی خۆیان یان نا؛ بپاره‌که‌شی به‌راستی به‌هۆی ئەم گشتان‌دنه‌وه کاربگه‌ر ده‌بێ.

خوێنه‌رو نووسه‌ری مێژوو گشتینه‌ریکی درێژخایه‌نه‌و تیبینی مێژوونووس به‌سه‌ر ئەو په‌یقاژوو مێژووییانه‌ی دیکه‌دا جێی به‌جێ ده‌کات، له‌گه‌ڵیان راهاتوو - یان له‌وانه‌یه به‌سه‌ر سه‌رده‌مه‌که‌ی خۆیدا جێ به‌جێ بکات.

کاتی‌ک کتیبه‌که‌ی کارلیم ده‌خوێنده‌وه به‌ناوی، شوێرشه‌ فه‌ره‌نسا، چه‌ندین جار پێم وابوو گشتان‌دنی شوێشه‌کانی به‌هۆی جیبه‌جێکردنیان له‌سه‌ر سه‌رنجی تایبه‌تی خۆم له‌ کتیبی شوێرشه‌ی رووسیا‌دا ئەنجام‌بده‌م.

بۆ نمونه ئەم وته‌یه له‌سه‌ر تیرۆر وه‌ریگه‌ر:

مه‌ترسی له‌و ولاتانه‌دا، که دادپه‌روه‌ری یه‌کسانیه‌یان تیدا ناسراوه - زۆر نا‌ئاسایی نییه له‌و ولاتانه‌دا هه‌رگیز ئەوه نه‌ناسرایت.

یان گرنگتر ئەمه‌ی لای خواره‌وه‌یه:

هه‌رچه‌نده شتیکی ئاساییه، به‌لام له‌ به‌دبەختیه‌یه، که مێژووی ئەم سه‌رده‌مه به‌گشتی هه‌ستریا نووسراوه.

زیده‌رۆیی و نه‌فهرت و سکا‌لا باوه؛ هه‌روه‌ها تاریک گه‌رابی به‌گشتی باوه (۷۳).

یان ئەم جاره پڕگه‌یه‌کی دیکه له‌ بورکه‌هاردت وه‌رده‌گرین ده‌ریاره‌ی گه‌شه‌کردنی ده‌وله‌تی مۆدێرن

له سه‌ده‌ی شانزده‌هه‌مدا: زۆر به‌م دوا‌یینه‌ ده‌سه‌لات دروستبووه، که متر ده‌توانی به‌تۆقره‌گرتوویی بێنیه‌وه - یه‌که‌م له‌به‌رئه‌وه‌ی ئەوانه‌ی ده‌سته‌لاتیان دروستکردوو له‌گه‌ڵ بزوتنه‌وه‌ی خه‌یرادا راهاتوون هه‌روه‌ها له‌به‌رئه‌وه‌ی داهینه‌رن به‌داهینه‌ریش ده‌مێننه‌وه، دووهم له‌به‌رئه‌وه‌، ئەو هه‌یزانه‌ی له‌لایه‌ن ئەوانه‌وه سه‌ره‌له‌ده‌دن و ملکه‌ج ده‌کرتین ده‌توانی تهنه‌ها له‌میان‌ه‌ی کرده توندوتیژه‌کانه‌وه بخه‌ینه‌گه‌ر (۷۴).

شتیکی بێ مانایه‌ بوتری گشتان‌دن به‌مێژوو نامۆیه؛ مێژوو به‌هۆی گشتان‌دنه‌کانه‌وه گه‌شه ده‌کات.

هه‌روه‌ک مسته‌ر ئیلتون به‌شپۆه‌یه‌کی په‌تی له‌به‌رگیکی مێژووی مۆدێرنی کتیبم‌برجا نووسبووه‌تی که: ئەوه‌ی مێژوونووس له‌ کۆکه‌ره‌وه‌ی راستیه‌یه مێژوویییه‌کان جیا‌ده‌کاته‌وه بریتیه‌یه له‌ گشتان‌دن (۷۵).

هه‌روه‌ها ئەوه‌شی وتوو که هه‌مان شت زانای سروشتی له‌ سروشتناسی یان کۆکه‌ره‌وه‌ی جۆره‌کان جیا‌ده‌کاته‌وه. وه‌لێ گریانی ئەوه ناکات، که گشتان‌دن بو‌ارمان‌ده‌دات وینه‌یه‌کی روونکاری له‌ باره‌ی مێژوو‌وه‌ دروستبکه‌ین، که پێوسته‌ رووداوه تایبه‌تیه‌کانی تیدا بگوفجیندێرن.

له‌به‌رئه‌وه‌ی مارکس یه‌کیکه له‌وانه‌ی به‌زۆری دروستکردن، یان به‌م جۆره وینه‌ روونکاریانه تۆمه‌تبار ده‌کات، من بڕگه‌یه‌ک له‌ یه‌کیکه له‌ نامه‌کانی وه‌رده‌گرم، که پرسه‌که به‌ تێروانینیکی راسته‌قینه‌دا داده‌نی:

رووداوه‌کان به‌شپۆه‌یه‌کی سه‌رنج راکێش وه‌ک یه‌کن، وه‌لێ له‌ ده‌وره‌یه‌ریکی مێژوویی جیا‌وا‌زدا رووده‌دن، که ده‌بێته‌ هۆی ئەوه‌ی به‌ته‌واوی ده‌رئه‌نجامی جیا‌وا‌زبان هه‌بیت.

له‌میان‌ه‌ی توێژینه‌وه‌ی هه‌ریه‌ک له‌م په‌ره‌سه‌ندنانه به‌جیاو دوا‌جار به‌راوردکردنیان، دۆزینه‌وه‌ی کلیلی تیگه‌یشتنی ئەم دیارده‌یه ئاسان ده‌بێ، به‌لام هه‌رگیز گونجاو نییه به‌هۆی به‌کارهێنانه‌ی کلیلی گشتی تیۆریکی فه‌لسه‌فی - مێژوویییه‌وه بگه‌ینه‌ ئەم تیگه‌یشتنه، که کاربگه‌ری گه‌وره‌یان له‌سه‌ر مێژوو ده‌مێنێه‌وه (۷۶).

مێژوو بایه‌خ ده‌دات به‌په‌یوه‌ندی نیتوان ئاوازه‌یی و گشتی، توش وه‌ک مێژوونووسیک ناتوانی زیاتر له‌ یه‌کتریان جیا بکه‌یته‌وه، یان یه‌کتیکیان پێش ئەوه‌ی تریان بخه‌یت، به‌لکه‌ زیاتر ده‌توانی راستی و شوێشه‌کان له‌ یه‌کتی جیا بکه‌یته‌وه.

له‌وانه‌یه جیگای خۆی بێت تیبینییه‌کی کورت له‌ باره‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی نیتوان مێژوو - و کۆمه‌لناسی بخه‌ینه‌روو. کۆمه‌لناسی له‌م ساته‌دا رووبه‌رووی دوو مه‌ترسی دژیه‌ک ده‌بێته‌وه -

مەترسى بوون بەئەوپەرى تېۋىرى و مەترسى بوون بە ئەوپەرى ئەزمونى.

مەترسى يەكەمىيان خۆ لە دەستدانە لە گشتاندنېكى روت و بېمانادا بەشېۋەيەكى گشتى دەربارەى كۆمەلگە.

كۆمەلگە (Society) بە (S) گەورە بەقەد مېژوو بە (H) گەورە ھەلەپەكى فرېودەرە.

ئەم مەترسىيە لەلايەن ئەوانەو نېكتەر دەخرېتەو، كە ئەركېتى تايبەتى گشتاندن بۆ كۆمەلئاسى ديارېدەكەن لە سوونگەى ئەو رووداو نوازانەو، كە مېژوو تۆمارېكردوون: تەنانەت پېشنيارى ئەوئەش دەكرى، كۆمەلئاسى بەو لە مېژوو جىادەكرېتەو، كە خودان ياسايە (۷۷).

مەترسىيەكەى تېران برېتېيە لەوئەى كارل مانھايەم نېكەى سەدەپەك بەر لە ئېستا لە بارەى كۆمەلئاسىيەو بەربىنى كرد و ئېستاش زۆر بەند و باو، كە برېتېيە لە بەش بەشېكردنى كۆمەلئاسى بۆ زنجىرەپەك دۆزى تەكنىكى بەپەكەو نەبەستراوى دووبارە سازكردنەوئەى كۆمەلگە. (۷۸)

كۆمەلئاسى بايەخ دەدات بەكۆمەلگە مېژووېيەكان، كە ھەر يەكەيان تەنھايە و لە مېانەى پېشېنە و ھەلومەرەجە تايبەتېيە مېژووېيەكانەو لە قالبدرارەو.

وئەلى ھەلدان بۆ ياساگكردنى گشتاندن و شېۋەكردن بەھۆى پەيوەستكردنى يەكېكەو بەوئەى پېى دەگوترى دۆزە تەكنىكىيەكانى ژماردن و راقەكردن، تەنھا بۆ ئەوئەى بېتتە پارېزگارېكى ناھۆشيارى كۆمەلگەپەكى ستاتېك. كۆمەلئاسى، گەر بۆ ئەوئەى بېتتە كايەپەكى بەرھەمدارى توئېنەو، پېويستە وەك مېژوو بايەخى خۆى بدات بە پەيوەندى نېوان تاك و گشتى.

وئەلى ھەرەھا پېويستە بېتتە داينامېكېك نەك توئېنەوئەى كۆمەلگەپەكى خەوتوو (كە ئەم چەشەنە كۆمەلگەيانە بوونيان نېيە) بەلكو توئېنەوئەى گۆران و پەرەسەندنى كۆمەلئەتى پېويستە. ئەوئەى پەيوەندېتتە بەشتەكانى دېكەو تەنھا ئەو دەلېم، كە ھەرچەند مېژوو كۆمەلئاسى تر بېت، و كۆمەلئاسى مېژووېتر بېت، ئەو بۆ ھەردووكان باشتەرە.

با سنورى نېوانيان بەكراوئەى بېنېتتەو لە پېناو ھاتوچۆى رېگاي ھەردووكاندا.

پرسى گشتاندن پەيوەندېيەكى زۆر نېكى بەپرسى دووھەمەو ھەپە: كە برېتېيە لە وانەكانى مېژوو.

خالى راستەقېنە دەربارەى گشتاندن برېتېيە لەو خالەى، كە لە مېانەپەو ھەلەدەدەپن لە مېژوو فېرېن، تاوەكو وانەى وەرگىراو لە كۆمەلئەك رووداو بۆ كۆمەلئەكى دېكەى رووداوكان بەكردار ئەنجامدەپن: كاتېك گشتاندن ئەنجامدەدەپن بەشېۋەپەكى ھۆشەكى بېت يانېش ناھۆشەكى

ھەلەدەدەپن ئەمە بېكەپن.

ئەوانەى گشتاندن رەتدەكەنەو ەو رشتدەپن، كە مېژوو بەشېۋەپەكى پاوئەنكارا بەتاكەو پەيوەندە، بەشېۋەپەكى تەواو لۆژېكى، ئەوانە ئەو كەسانەى ئەو رەتدەكەنەو، كە ناتوانى ھېچ شتېك لە مېژوو فېرېن بېن.

وئەلى جەختكردن لەسەر ئەوئەى، كە مېژوو ھېچ لە مېژوو فېرېن بېن بەھۆى ژمارەپەكى زۆر راستى تېبېنېكاراوئە ئەم گوتەپە پېچەوانە دەپتتەو.

ھېچ ئەزمونېك لەو بەندوپاوتر نېيە.

لە سالى ۱۹۱۹ وەك ئەندامېكى پايە نزمى شاندى بەرېتانى لە كۆنفرانسى ئاشتى لە پارس نامادەبووم.

ھەموو ئەندامانى شاندەكە باوئەريان و ابو، كە توانىوومانە كۆمەلئەك وانە لە كۆنگرەى قېيەنا فېرېن ئەو كۆنگرەپە دوا كۆنگرەى گەرەى ئاشتى ئەوروپى بوو سەد سالىك پېشتەر.

كاپتەن وېستەر، دواچار لە وەزارەتى جەنگدا كارېكرد، ئېستا ناوى كارلس وېستەرەو مېژوو نووسىكى بەرچاو، و تارىكى نووسىو و پېمان دەلئە ئەو وانانە چى بوونە. دوانىانم لە بېرماو.

لە يەكېكان مەترسىداربوو كاتى دووبارە نەخشەكېشانەوئەى ئەوروپا بۆ لەپادكردنى پرنسېپى خۆ بەرپوئەبەردن.

وانەى دووھەمېشيان ھەر مەترسىداربوو، كە بەلگەنامە شاراوەكان خرانە نېو سەبەتەى پەرە كاغەزى فرېدراوئە نېوئەكەشى بەلئىيايەو لەلايەن سېخوئەكانى ھەندېك شاندى دېكەو دەكردا.

ئەم وانانەى مېژوو لە ئاستى ئېنجىل دان و كارېشيان لە ھەلئەسوكەوئەمان كروو.

ئەم ئمۇئەپە تازە و بې ھوودەپە.

وئەلى ئاسانە لە مېژووېيەكى لەچاو كۆندا كارېگەرى وانەكانى رابردووېەكى ھېژ دوورتر بەرھەستبەكەپن. ھەموو كەسېك دەربارەى كارېگەرى يونانى كۆن لەسەر رۆمان دەزانى. بەلام دلئىانېم ئايا ھېچ مېژوو نووسىك ھەولئە داو شېكردنەوئەپەكى دروست دەربارەى ئەو وانانە بكات، كە رۆمانىيەكان لە مېژووئەى ھېلېنستەكانەو فېرى بوونە، يان خۇيان باوئەريان و ابو فېرى بوونە.

تاقىكردنەوئەى ئەم وانانە لە ئەوروپاى رۆژئاوا لە سەدەكانى حەقەدە و ھەژدە و نۆزدەدا لە

میژووی تهورات وهرگیراوه و له‌وانه‌یه پاداشتی دهرئه‌نجامه‌کان به‌خشی.

ناتوانین به‌بی‌نم تا قییکردنه‌ویه به‌ته‌واوی له شوړشی پیوریتانی ئینگلیزی تیبگه‌ین، هه‌روه‌ها چه‌مکی گه‌لی هه‌لبژارده (شعب‌المختار) هۆکاریکی گرنگ بوو بو سهره‌له‌دانی ناسؤنالیزمی هاوچه‌رخ.

لایه‌نی په‌روه‌ده‌ی کلاسیکی له‌سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مدا زۆر به توندی کاریگه‌ری خۆی له‌سه‌ر چینی فه‌رمانه‌وا له به‌ریتانیای گه‌وره‌دا به‌جته‌یشت.

هه‌روه‌ک پیشتتر باس‌مکرد، گروته وه‌ک نمونه‌یه‌کی دیموکراتی نوی تاماژدی به‌ئه‌تینا داوه؛ هه‌روه‌ها پیوسته توئیزینه‌ویه‌کی فراوان و وانه گرنگه‌کان به‌شیتویه‌کی هۆشیارانه یانیش ناھۆشیارانه بیت به‌ینمه به‌رچاو، که له میژوو ئیمپراتوریه‌تی رۆمانه‌وه بو بنیادنه‌رانی ئیمپراتوریه‌تی به‌ریتانی گوئزانه‌وه.

له بواری تایبه‌تی خۆمدا، به‌رپاکه‌رانی شوړشی روسی به‌شیتویه‌کی قوول - ته‌نانه‌ت ده‌توانرا تاراده‌یه‌ک بگوتری، دردۆنگ بووبون - به‌هۆی وانه‌کانی شوړشی فه‌ره‌نساوه کاریان تیکرابوو، له نمونه‌ی شوړشه‌کانی ۱۸۴۸، و شوړشی کۆمیونی پاریس له ۱۸۷۱-دا وه‌لی لیره‌دا دووباره ئه‌و توانسته‌کیسه ده‌هینمه‌وه‌یاد که تایبه‌تمندی دوولایه‌نه‌ی میژوو سه‌پاندوویه‌تی.

فیربوون له میژوو هه‌رگیز کرده‌یه‌ی تاک ریگه‌ی ئاسان نییه.

فیربوون دهرباره‌ی هه‌نوکه له‌ژیر تیشکی رابردوودا مانای فیربوونه دهرباره‌ی رابردوو له ژیر تیشکی هه‌نوکه‌دا.

ئه‌رکی میژوو بو تیبگه‌یشتنیکی قوولتیره له باره‌ی هه‌ریه‌ک له رابردوو- و ئیستا له‌میانه‌ی په‌یوه‌ندی ئالگوئوری نیوانیان. خالی سیبه‌م بریتیه له رۆلی به‌رینکردن له میژوودا:

هه‌ندیک کهس ده‌لین ناتوانی هیچ دهرسیک له میژوو فیرین، چونکه میژوو به‌پپچه‌وانه‌ی زانست ناتوانی به‌رینی داهااتوو بکات.

ئه‌م پرسه به‌تیشووی خراب له یه‌کتر گه‌یشتن دهردراره. هه‌روه‌ک بینیمان زاناکان هیچیتتر ئه‌وه‌نده په‌په‌رۆشه‌وه نابن له‌باره‌ی یاسا‌کانی سروشته‌وه بدوین. ئه‌وه‌ی پیی ده‌وتری یاسای زانسته‌کان کارده‌کاته سه‌ر ژینانی ئاساییمان و له راستیدا بریتیه له روونکاری ئامانجه‌کان و، روونکاری له باره‌ی شته یه‌کسانه‌کانی دیکه‌ی رووده‌دن یانیش له هه‌لومه‌رجه‌کانی تا قییکه‌دا رووده‌دن.

ئه‌وانه بانگه‌شه‌ی به‌رینی کردنی پیتشوه‌خت ناکه‌ن له ره‌وشه کۆنکریته‌کاندا چی رووده‌دات.

یاسای کیشکردن ئه‌وه ناسه‌لین، که ئه‌و سیوه تایبه‌تیبه ده‌که‌وئته سه‌ر زه‌وی: هه‌ندیک کهس له‌وانه‌یه ئه‌و سیوه له سه‌به‌ته‌یه‌کدا بگرنه‌وه.

یاسای بینایی، که ده‌لی روونکی به‌هیلتیکی راستدا ده‌روات ئه‌وه ناسه‌لین تیشکیکی تایبه‌تی به‌هۆی ئه‌و بارسته‌یه‌ی ده‌که‌وئته به‌رده‌میبه‌وه تووشی شکانه‌وه یانیش په‌رتبوون نابیت.

وه‌لی ئه‌مه مانای ئه‌وه نییه، که ئه‌م یاسایانه بی سوودن، یان بنه‌مایه‌کی شه‌رعیان نییه.

ده‌لین تیوره فیزیکیسه هاوچه‌رخه‌کان ته‌نها له ئه‌گه‌ری ئه‌و رووداوانه‌وه ده‌کۆلنه‌وه، که رووده‌دن.

له‌م سه‌رده‌مه‌دا زانست زیاتر تاره‌زووی له‌ویه ئه‌وه بینیته‌وه یاد، که ئیستیقرا به‌شیتویه‌کی لۆژیکی ته‌نها ده‌بیته هۆی ئه‌گه‌ره‌کان، یان باوه‌رپکی ئاوه‌زگه‌رای، و ئه‌مه‌شیان گومان‌اویتره روونکاریسه‌کانی وه‌ک یاسا‌گه‌لیکی گشتی یانیش وه‌ک رینماییه‌ک سه‌ودا بکات، شه‌رعیه‌ته‌که‌شی ته‌نها له کرده‌یه‌کی تایبه‌تیدا ده‌توانی تا قییکریته‌وه. به‌گویره‌ی وته‌ی کۆمه‌ته، زانست دهرئه‌نجامی به‌رینیه‌وه به‌رینیش دهرئه‌نجامی کرداره^(۷۹).

کلیلی پرسی به‌رینیکردن له میژوودا له‌م جیا‌کردنه‌وه‌ی نیوان گشتی و تایبه‌تی، و سه‌رله‌به‌ری و ناوازه‌دا خۆی ده‌نوئیت.

هه‌روه‌ها بینیمان میژوونوس ناچاره کاری گشتاندن ئه‌نجامدات؛ به‌م کاره‌شی ئه‌و رینمایانه به‌کرده‌ی داهااتوو ده‌به‌خشیت، که سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی به‌رینی کردنی تایبه‌ت نبین، شه‌رعی و سوودمه‌ندیشن.

وه‌لی ناتوانی به‌رینی رووداوه تایبه‌تیه‌کان بکات، چونکه شتی تایبه‌تی ناوازه‌یه‌و له‌به‌رئه‌ویش سروشتی ریکه‌وت ده‌چیته نیویه‌وه.

ئه‌م جیا‌کردنه‌ویه، که فه‌یله‌سووفه‌کان، ده‌خاته گومانه‌وه، سه‌د دهرسه‌د ده‌هه‌نبه‌ر خه‌لکی ره‌شوکی روون و ئاشکرایه.

گه‌ر بیتو دوو تا سی مندا‌ل له قوتاب‌خانه‌یه‌کدا تووشی سووریتزه‌بن، ئه‌وا ده‌گه‌ینه ئه‌و دهرئه‌نجامه‌ی، که به‌تاک بلا‌وده‌بیته‌وه؛ ئه‌م به‌رینی کردنه‌ش، گه‌ر به‌هۆی به‌م شیتویه‌ ناوازه‌ی بکه‌یت، ئه‌وا له‌سه‌ر بنه‌مای گشتاندنیک بنیادناوه، که له ئه‌زمونی رابردوووه سه‌رچاوه ده‌گریت و ده‌هه‌نبه‌ر کرده‌کش رینماییه‌کی شه‌رعی و به‌سووده.

وه‌لی ناتوانی به‌رینی کردنیک تایبه‌تی ئه‌نجامده‌ی، به‌شیتویه‌کی بلتی کارلس یان ماری

میژوونووسیش بهه‌مان شیوه کارده‌کات. خه‌لکی چاوه‌روانی ئه‌وه له میژوونووس ناکهن تا به‌ربینی بکات که مانگی داهاتوو له روربتانیادا جه‌نگ رووده‌دات. ئه‌و جوړه دهرئه‌نجامه‌ی ئه‌وان به‌دوایدا ده‌گه‌رین تاراده‌یه‌ک له مه‌عرفه‌ی تایبته به‌کاروباری روربتانیایا تاراده‌یه‌ک له تویتزه‌وه‌یه‌کی میژووه‌ه هه‌لی به‌ینجن، بریتیه له‌و جوړه‌ی: هه‌لومه‌رحه‌کان له روربتانیادا به‌و شیوه‌یه، که له‌وانه‌یه شو‌ریشیک له داهاتوو‌یه‌کی نزیکدا روودات، گه‌ر که‌سیک هال‌یگی‌رستیت، یان مه‌گه‌ر که‌سیک له‌لایهن ده‌وله‌ته‌وه هه‌ل‌تیک بدات شو‌رشه‌که بوه‌ستینی، ئه‌م دهرئه‌نجامه‌ش ده‌کرئ مه‌زنده‌کردنی ئه‌و هه‌لویتسه‌ی له‌گه‌لدایی، که ریکه‌وته جیا‌وازه‌کانی میلله‌ت چاوه‌روانی ئه‌وه‌ی لیده‌که‌ن بیگرنه به‌ر، ئه‌و هه‌لسه‌نگاندنانه‌ش تاراده‌یه‌ک له‌سه‌ر بنه‌مای له‌یه‌ک‌چوونی شو‌رشه‌کانی تر دامه‌زاون.

به‌ربینی کردنه‌که، گه‌ر بتوانی ئا به‌م شیوه‌یه نیوینرئ، ته‌نها ده‌توانی له‌میان‌ه‌ی روودانی ئه‌و بوویه‌ره نا‌وازان‌وه لیک‌کولینه‌وه بکات، که خو‌یان ناتوانی به‌ربینبکرین.

وه‌لی ئه‌مه مانای ئه‌وه نییه، ئه‌و دهرئه‌نجامانه‌ی دهر‌باره‌ی داهاتوو له میژوووه‌وه وه‌رگیراون بی‌سوودن، یانیش مانای ئه‌وه‌یه، که شه‌رعییه‌تیک مه‌رحداریان نییه، که‌چ وه‌ک رینماییه‌کی کرده‌که‌و چ وه‌ک کللیک بو‌تیکه‌یشتنمان له‌وه‌ی چو‌ن شته‌کان رووده‌دن، به‌کارده‌هینریت.

نامه‌وی ئه‌وه پینشیار که‌م، که دهرئه‌نجامه‌کانی زانای کومه‌لایه‌تی یانیش میژوونووس ده‌توان له‌رووی دروستییه‌وه پینشپرکیی دهرئه‌نجامه‌کانی زانای فیزیکی بکه‌ن، یان ئاست زمیان له‌م رووه‌وه ته‌نها به‌هوی دو‌اکه‌وتوو‌یه‌کی گه‌وره‌تری زانسته کومه‌لایه‌تییه‌کانه‌وه بیت.

له‌هه‌ر روانگه‌یه‌که‌وه بیت مرؤف ئالۆزترین بوونه‌وه‌ری سروشتییه، رهنگه تویتزه‌وه‌ی ئاکاره‌کانیسی کومه‌لایه‌تی ئاسته‌نگ بگریته‌وه، که له‌رووی چه‌شنه‌وه له‌و ئاسته‌نگانه جیا‌وازان، که رووبه‌رووی زانای فیزیکی ده‌بنه‌وه.

ئه‌وه‌ی ده‌مه‌وی بیسه‌لمیتم ئه‌وه‌یه، که به‌شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی ئامانج و میتۆده‌کانیان له‌یه‌کتری جیا‌وازان نین خالی چواره‌م گفتوو‌گۆبه‌کی قایل‌که‌رت‌ر ده‌ه‌نبه‌ر کیشانی هیتلیکی جیا‌کردنه‌وه له‌نیوان زانسته کومه‌لایه‌تییه‌کان له‌نیویشیاندا میژوو، زانسته فیزیکییه‌کان فه‌راه‌مه‌دکات ئه‌مه‌ش بریتیییه له‌و گفتوو‌گۆیه‌ی، که خود و بابه‌ت له‌ زانسته کومه‌لایه‌تییه‌کاندا ده‌چنه ریزی هه‌مان پۆل به‌شیوه‌یه‌کی ئالۆگۆر هه‌ریه‌کیتکیان کار له‌وه‌ی تریان ده‌کات.

مرؤفه‌کان نه‌ک ته‌نها ئالۆزتر و گۆراوترین بوونه‌وه‌ری سروشتین، به‌لکو پیوسته له‌لایهن

مرؤفه‌کانی دیکه‌وه بتویتزه‌ینه‌وه، نه‌ک له‌لایهن چاودیتزه سه‌ره‌خۆکانی جوړی دیکه‌وه.

لیره‌دا مرؤف چیتر ئه‌وه‌نده‌ی به‌س نییه، که پیکهاته‌ی جه‌سته‌یی و کاردانه‌وه فیزیکییه‌کانی خو‌ی بتویتزه‌ینه‌وه، هه‌روه‌ک له‌ زانسته بایۆلۆژییه‌کاندا به‌م شیوه‌یه‌یه.

کومه‌لناس، ئابوریناس، یان میژوونووس پیوستیان به‌وه هه‌یه خو‌یان بخزیننه نیو شیوه‌کانی ئاکارو ره‌وشتی مرؤفه‌وه، که تیا‌یاندایست و خواست چالاکه، ئه‌مه‌ش له‌ پیناو دل‌نیابوون له‌وه‌ی بو‌چی مرؤفه‌کانی، که ده‌بنه ئامانجی لیک‌کولینه‌وه‌که‌ی ئه‌وه‌ی حه‌زیان کردی کردوو‌یانه.

ئه‌مه‌ش په‌یوه‌ندییه‌ک له‌ نیوان چاودیتزه و چاودیتزه‌کرادا دروستده‌کات، که تاییه‌ته به‌میژوو - و زانسته کومه‌لایه‌تییه‌کان خالی تیروانیی میژوونووس به‌شیوه‌یه‌کی کوتایی ده‌چیته نیو هه‌موو ئه‌و سه‌رنج دانانه‌وه، که میژوونووس ده‌یانکات؛ میژوو به‌مانای وشه پره له‌ ریتزه‌یی.

به‌گۆیره‌ی وته‌کانی کارل منه‌ایم، ته‌نانه‌ت ئه‌و پۆلانه‌ی ئه‌زمونه‌کانیشیان تیدا ریک ده‌خرین، کۆده‌کرینه‌وه و پۆل پۆل ده‌کرین به‌گۆیره‌ی پایه‌ی کومه‌لایه‌تی چاودیتزه‌که‌وه ده‌گۆریت، (۸۰).

وه‌لی به‌ته‌نها هه‌ر ئه‌وه راست نییه، که لایه‌نگری زانای کومه‌لایه‌تی وه‌ک پیوست ده‌چیته نیو ته‌واوی سه‌رنجه‌کانییه‌وه، به‌لکو ته‌نانه‌ت ئه‌وه‌ش راسته، که پرۆسیسی سه‌رنج‌دانه‌که ئه‌وه‌یش سه‌رنج لیده‌درئ کاری تیده‌کات و هه‌مواری ده‌کات.

ده‌ش ئه‌مه‌ش به‌دوو ریکه‌ی به‌ره‌نگاری یه‌کتر روودات. ئه‌و مرؤفانه‌ی ئاکاره‌که‌یان ئامانجی شیکردنه‌وه و به‌ربینی کردنه له‌وانه‌یه له‌ میان‌ه‌ی به‌ربینی کردنی ئه‌و دهرئه‌نجامانه‌ی حه‌زی لی ناکهن پینش وه‌خت و شیاربینه‌وه، و ده‌بیته هۆی هه‌موارکردنی کرده‌که‌یان، گه‌ر به‌شیوه‌یه‌کی راست له‌سه‌ر شیکردنه‌وه بنیاد نرابیت، بو‌ئه‌وه‌ی به‌ربینی کردنه‌که خو‌پووجه‌لکردنه‌وه بسه‌لمینئ.

یه‌کیتک له‌و هۆکارانه‌ی بو‌چی میژوو له‌ نیو ئه‌و گه‌لانه‌ی هۆشیاری میژوو‌ییان هه‌یه به‌ده‌گه‌من خو‌ی دووباره ده‌کاته‌وه ئه‌وه‌یه، که که‌سایه‌تییه‌کانی شانۆ له‌کاری دووه‌می دوا قو‌ناعی کاری یه‌که‌م سل‌ده‌که‌نه‌وه و، هه‌لسوکه‌وتیشیان به‌م مه‌عرفه‌یه‌ی کاری تیده‌کریت (۸۱).

به‌لشه‌فییه‌کان ده‌یانزانی شو‌رشی فه‌ره‌نسا ناپلیۆن کوتایی پینشپناه و ترسی ئه‌وه‌شیان هه‌بووه که رهنگه شو‌رشه‌که‌یان به‌هه‌مان شیوه کوتایی پینشپناه.

له‌ به‌رئه‌وه متمانه‌یان به‌ترۆتسکی نه‌ده‌کرد، که له‌ نیوان سه‌ره‌کرده‌کانیاندا زۆر له‌ ناپلیۆنی ده‌کرد، وه‌لی متمانه‌یان به‌ستالین ده‌کرد، چونکه که‌متر له‌ ناپلیۆن ده‌چوو.

وه‌لی له‌وانه‌یه ئه‌م پرۆسیسه به‌ئاراسته‌یه‌کی پینچه‌وانه ئه‌و ئابوریناسه‌ی له‌ ریکه‌ی رافه‌کردنیک زانستی هه‌لومه‌رحه ئابورییه‌کانه‌وه به‌ربینی نریک بوونه‌وه‌ی بووژانه‌وه‌یه‌کی ئابوری

یانیش قهیرانئیک دهکات، ئەگەر دەستەڵاتە کە ی فراوان بێ و گفتووگۆکانیشی قایلکەربن، لەوانە یە لە میانە ی راستییەکی راستەقینە ی بەربینی کردنەو کە یەو دەهەنبەر روودانی دیار دە بەربینی کراوە کەو بە شداربیکات. ئەو سیاسەت مەدارە ی لەسەر بنەمای تیبینیە میژووویبەکانی باوەربوون بەو بەهێز دەکات، کە ستەمکاری تەمەن کورتە، لەوانە یە لە شکستەپێنانی ستەمکاردا بە شداربیکات. هەرکە سێک لە هەلبژاردنەکاندا لەگەڵ ئاکار و رەوشتی کاندیدەکاندا راها تیبیت، دەبینی ئەوانە سەرکەوتن بۆ خۆیان لە پێناو مەبەستی هۆشیاریدا بەربین دەکەن تاو هەکو بە دەستەپێنانی بەربینی زیاتر چاوەروانی سەرکەوتنی لێ بکری هەر وەها یە کێک گومانی ئەو دەکا، کاتیک ئابووریناس و سیاسەت مەداران و میژوونووسەکان دووچاری بەربینی کردن دەبنەو هەندیک جار لە میانە ی هیوا یەکی ناھۆشیارانە ی خیرا کردنی تیگە یشتن لە بەربینی یە کەو هە سروشتمە کەن. لەوانە یە ئەو یە یە کێک بتوانی دەربارە ی ئەم پە یو هەندییە ئالۆزانە بیلایت، بریتیبیت لەو یە کە کارلیکی نێوان چاودێر و ئەو ی چاودێری دەکری، و کارلیکی نێوان کۆمەڵناسی و زانیارییەکانی، و کارلیکی نێوان میژوونووس و راستییەکانی، شتیکی بەردەوامە و بە بەردەوامیش دەگۆری، هەر وەها ئەم کارلیکە وادیارە بێتە شەقلێکی جیاکەرەو ی زانستە کۆمەڵایە تیبیەکان و میژوو.

رەنگە پتیبوست بێ لێرەدا تیبینی ئەو بەکەم، کە لەم سالانە ی دواییدا هەندیک فیزیبست بە دەستەواژە گەلیک لە بارە ی زانستە کە یانەو دەوان، کە لە یە کچوونی سەرنجراکیشتر لە نێوان جیھانی فیزیکی و جیھانی میژوونووسان پێشنیار دەکەن.

لەلایە کەو دەلێن دەرئەنجامەکانیان بنەمایەکی بێ متمانە ییانیش باوەربوون بە قەزاوقەدەر لەخۆ دەگرن.

لەگەڵ ئە نامە ی داھاتوومدا لە بارە ی سروشت و سنوورە. دیاریکراو هەکانی قەزاوقەدەر لە میژوودا قسە دەکەم.

وہلی ئابا قەزاو قەدەری فیزیکی ھاوچەرخ لە سروشتی گەردووندا ئۆقرە دەگری، یان تەنھا هەر پاشکۆبەکی هیژ ناتەواوی تیگە یشتنمانە لە بارە یەو (ئەم خالە هیژ جیگای مشتومرە)، دەبێ هەمان گومانم لەو هەدا هەبێ، کە لە میانە ی توانامانەو و ی کچوونی گرنگی تیدا بدۆزینەو تاو هەکو بەربینی کردنە میژووویبە ئەنجامبەدین، هەر وەک چەند سالیکی کەم بەر لە ئیستا دەربارە ی هەولەکانی ژمارە یە کەسی گەرموگور ئەنجامدرا بۆ ئەو ی ئەوانە بە لگە یەکی تیدا بدۆزینەو لە بارە ی کرداری ویستی سەر یە خۆ لە گەردووندا.

دووہم، دەلێن لە فیزیکی ھاوچەرخدا ماوہ (المسافة) لە بۆشایی ئاسمان و کاتەکانی سەردەمیشدا پێوانە ی هە یە و ابەستە پێشنیاری «چاودێریش» دەبیت.

لە فیزیکی ھاوچەرخدا تەواوی پێوانەکان بەھۆی حەقیەتی دامەزراندنی پە یو هەندییەکی تۆکمە لە نێوان چاودێر و ئەو بابەتە ی لەژێر چاودێری دا یە دووچاری گۆرانە زگماکیبەکان دەبنەو؛ هەر یە ک لە چاودێر و چاودێری کراو - هەر یە ک لە خود و بابەت - دەچنە نێو دەرئەنجامی کۆتایی سەرنجدانە کەو.

وہلی لە کاتیکدا ئەم ناھۆکانە گۆرانکارییەکی کەم بەسەر پە یو هەندییەکانی نێوان میژوونووس و بابەتەکانی سەرنجدانیدا دەھێن، بەو قایل نابم، کە جەوھەری ئەم پە یو هەندییانە بەھیچ مانایە ک لە مانا راستەقینەکانی شایانی بەراورد کردن بێت لەگەڵ سروشتی پە یو هەندییەکانی نێوان فیزیک ناس و گەردوونە کە ی؛ هەر وەها هەرچەندە لەرووی بیروباوەرەو زیاتر با یە خ بە کەمکردنەو ی ئەو جیوازیانە دەدەم نە ک گەورە کردنیان، کە ریبازی میژوونووس لە ریبازی زاناکانی دیکە جیا دەکەنەو، ئەو هە یارمە تیمان نادات تاو هەکو هەولبەدین لە میانە ی پشت بەستن بەوی کچوونە ناتەواو هەکان ئەم جیوازیانە لابەین.

وہلی پتیب وایە لە کاتیکدا تەواو جیتی خۆبەتی بلتیم، کە تیبوہگلانی زانای کۆمەڵایەتی یانیش میژوونووس لە بابەتی توتیزینەو کەیدا بریتییە لە جۆریکی جیوازل لە جۆری توتیزینەو ی زانای فیزیکی، ئەو پرسانە ی بەھۆی پە یو هەندی نێوان خودو بابە تیشەو دەروستدەبن بە شتیوہ یەکی بێ کۆتا ئالۆزترن، کە واپو ئەمە کۆتایی پرسە کە نیبە.

ئەو تیبۆرە کلاسیکییانە ی مەعریفە، کە لەسە دەکانی حەق دە و هەژدە و نۆزدەدا باو بوون بۆ دوولق دا بە شبوونێکی بەھێزیان لە نێوان زانیی بابەت و خودی زانراو دا گریمان دەکرد.

ھەرچۆنیک وینایان کردبیت، ئەو نمونە یە ی فەیلە سووفەکان دروستیان کردبوو خودو بابەت، مرۆڤ و جیھانی دەرەو ی مرۆڤی بە دا بە شکار و جیوازل لە یە کتری دادەنا.

ئەمەش سەردەمی گەورە ی لە دایکبوون و پەرەسەندنی زانست بوو؛ هەر وەها تیبۆرەکانی مەعریفە بە توندی بەھۆی تیروانینی پسپۆرانی زانستەو کاریان تیکرا.

ھەر وەها مرۆڤیان بە توندی لە دژی جیھانی دەرەو دا دادەنا مرۆڤ بە شتیوہ یە ک کتیبە رکێ لەگەڵ جیھانی دەرەو دەکرد.

ھەر وەک بلتی لەگەڵ شتیکی چەمووس و دوژمنیکی شاراو دەدا دەیکات - بۆیە چەمووس بوو چونکە تیبە دەگە یشت بۆیە ش دوژمنیکی شاراو بوو چونکە ئەستەمبوو بەسەریا زالبیی.

هەر له گه‌ڵ سه‌رکه‌وتنی زانستی هاوچه‌رخدا ئەم تێپروانینه به‌شێوه‌یه‌کی ریشه‌یی هه‌موارکرا. ئەم‌پۆکه زانا که‌متر وه‌ک شتێک بێر له‌ هێزه‌کانی سروشت ده‌کاته‌وه، که‌ دژی بجه‌نگن، به‌لکو زیاتر وه‌ک شتێک بیریان لێده‌کاته‌وه، که‌ هاوکاری له‌گه‌ڵدا بکه‌ن و بۆ مه‌به‌سته‌کانی خۆی ژێرباریان‌بخات.

له‌مه‌ولا چیتر تیزره‌ کلاسیکییه‌کانی مه‌عریفه‌ له‌گه‌ڵ زانستی نوێتردا پراوپر نایه‌نه‌وه، به‌تایبه‌ تیش له‌گه‌ڵ زانستی فیزیکا.

جیگای سه‌رسوڕمان نییه، که‌ فه‌یله‌سووفه‌کان له‌ ماوه‌ی په‌نج سالی رابردودا گومانیان له‌ باره‌یانه‌وه‌ په‌یداکرد، هه‌روه‌ها دوور له‌ دانانی خودو بابه‌ت وه‌ک دووشتی جیا، ده‌ستیان به‌ناسینه‌وه‌ی ئەوه‌کرد، که‌ پرۆسیسی مه‌عریفه‌ پێوانه‌یه‌کی په‌یوه‌ندییه‌کی ئالوگۆپو په‌یوه‌ندییه‌کی پشت‌یه‌کتری به‌ستنی نیوان خود و بابه‌ت ده‌گرێته‌وه. هه‌رچۆنێک بێت، ئەمه‌ ده‌هه‌نیه‌ر زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بێ راده‌ گرنگه‌.

له‌گه‌ڵ ئەه‌ڵنامه‌ی یه‌که‌مدا پێشنیاری ئەوه‌مکرد، که‌ توێژینه‌وه‌ی میژوو ئەسته‌مه‌ له‌گه‌ڵ تیۆری ئەزموونی ته‌قلیدی مه‌عریفه‌دا بسازی.

هه‌نوکه‌ پێویسته‌ گه‌فتووگۆی ئەوه‌ بکه‌م، که‌ زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌شێوه‌یه‌کی گشتی له‌به‌رئ‌وه‌ی مرۆف‌ وه‌ک هه‌ریه‌ک له‌ خودو بابه‌ت، و هه‌ریه‌ک له‌ لیکۆله‌ره‌وه‌و لیکۆلدراوه‌ ده‌گرێته‌وه، ئەوا له‌گه‌ڵ هه‌یج یه‌کی له‌و تیزۆرانه‌ی دیکه‌ی مه‌عریفه‌دا ناگونجین، که‌ جیاپه‌وه‌یه‌کی توند له‌ نیوان خودو بابه‌تدا راده‌یه‌گه‌ن.

کۆمه‌لناسی له‌ هه‌وله‌کانیدا بۆ ئەوه‌ی خۆی بکاته‌ جه‌سته‌یه‌کی تۆکه‌می پێرۆکه‌ زۆر به‌ته‌واوی لقیکی دامه‌زراندوه‌ پێی ده‌وتری کۆمه‌لناسی مه‌عریفه‌.

وه‌لی هه‌رچۆنێک بێت ئەم لقه‌ هه‌یژ - به‌شێوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی زۆر به‌ره‌و پێش نه‌چوه‌، ئەمه‌ش به‌گومانی من له‌به‌رئ‌وه‌یه‌، که‌ به‌وه‌ قایل بووه‌ له‌ناو بێرکمی تیۆری ته‌قلیدی مه‌عریفه‌دا بخولیته‌وه‌.

گه‌ر فه‌یله‌سووفه‌کان یه‌که‌م جار له‌ژێر کاریگه‌ری زانستی فیزیکی هاوچه‌رخدا و دواچار و ئیستا له‌ژێر کاریگه‌ری زانستی کۆمه‌لایه‌تییدا ده‌ست به‌وه‌ بکه‌ن له‌م بێرکمه‌ رزگاریان ببیت، و بۆ پرۆسیسی مه‌عریفه‌ نمونه‌یه‌کی هاوچه‌رختر له‌ توپی بلیاردی کۆن له‌ باره‌ی کاریگه‌ری زانیارییه‌کان له‌سه‌ر هۆشیاری کارلیکراو دروستبکه‌ن، ئەوا ئەم کرده‌وه‌یه‌ بۆ زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌تایبه‌ تیش بۆ میژوو ئاگادار که‌ره‌وه‌یه‌کی باشه‌.

ئەم خاله‌ تارا‌ده‌یه‌ک گرنگه‌، و دواتر ده‌گه‌ریمه‌وه‌ سه‌ری کاتیکی قسه‌ له‌سه‌ر ئەوه‌ ده‌که‌م له‌

میژوودا مه‌به‌ستمان له‌ بابه‌تگه‌راییی چیه‌.

پێویسته‌ ئەو تێپروانینه‌ گه‌فتووگۆ بکه‌م، که‌ دواترینیانه‌ وه‌لی گرنگی که‌متر نییه‌، ئەویش ئەوه‌یه‌ میژوو به‌شێوه‌یه‌کی جه‌وه‌ه‌ری ده‌گلیته‌ نیو پرسه‌کانی ئاین و ئاکارو ره‌وشته‌وه‌، به‌م پێودانگه‌ به‌گشتی له‌ زانسته‌کان و ره‌نگه‌ ته‌نانه‌ت له‌ زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی تریش جیا ببیته‌وه‌.

له‌ باره‌ی په‌یوه‌ندی میژوو به‌ئاینه‌وه‌ ته‌نها به‌کورتی ئەوه‌ باس ده‌که‌م، که‌ بۆ روونکردنه‌وه‌ی پێگه‌ی خۆم پێویسته‌. گه‌ردووناسی جدی له‌گه‌ڵ باوه‌ربوون به‌خودایه‌ک، چوونیه‌ که‌، که‌ گه‌ردوونی باوه‌ربوون به‌خودایه‌ک چوونیه‌ک نییه‌، که‌ هه‌رکاتیکی بیه‌وی ده‌ست له‌ گۆرینی رتپه‌وی هه‌سه‌ریه‌ک وه‌ر‌دات، یان خۆرگیران و مانگ گیرانیک دو‌ابخات، یان ریساکانی میتۆدی گه‌ردوونی دروست کردوه‌ ریکی خستوه‌ وه‌لی بگۆرێ.

به‌ هه‌مان شێوه‌ هه‌ندیک جار پێشنیاری ده‌کرێ، ده‌ش میژوونووسیکی جدیش باوه‌ری به‌خودایه‌ک هه‌بێ، که‌ به‌شێوه‌یه‌کی گشتی رتپه‌وی میژووی ریک‌خستوه‌و مانای پێ به‌خشیوه‌، وه‌لی له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا ناتوانی باوه‌ر به‌و جو‌ره‌ خوایه‌ی ته‌ورات بکات، که‌ خۆی له‌ کوشتنی زه‌به‌لاحه‌کان (amalekites) هه‌لب‌قورتین، یان له‌ پیناو به‌رژه‌وه‌ندی سوپاسی یۆشه‌ ده‌ست له‌ رۆژمێر وه‌ر‌دات و ساته‌کانی رۆژی رووناک درێژ بکاته‌وه‌.

هه‌روه‌ها میژوونووس ناتوانی له‌پووی روونکردنه‌وه‌ی رووداوه‌ تاییه‌تییه‌ میژوویییه‌کانه‌وه‌ پشت به‌خوداوه‌ند به‌ستنی.

باوکی رۆمانی داری له‌ کتیبیکی نوێدا هه‌ولی داوه‌ ئەم جیاکردنه‌وه‌یه‌ ئەه‌نجام‌دات. بۆ قوتابی باش نییه‌ وه‌لامی هه‌ر پرسیاریک له‌ میژوودا به‌وه‌ بداته‌وه‌، که‌ کاری خودا بووبیت. تاوه‌کو به‌گۆره‌ی توانا له‌ ریکویتی‌کردنی رووداوه‌ دنیا‌یه‌کان و درامای مرۆف‌دا رۆبچین، ئەوا بوارمان نادری گوزارشتی فراوانتر به‌ده‌ست به‌پین (۸۲).

گیره‌شیتوینی ئەم تێپروانینه‌ له‌وه‌دایه‌، که‌وا ده‌رده‌که‌وی وه‌ک جو‌که‌ریک له‌ناو کۆمه‌له‌ کارتییکی یاری‌کردندا مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ ئاییندا بکات، بۆ ئەوه‌ی بۆ ئەو فیله‌ گرنگانه‌ هه‌لب‌بگریت، که‌ ناتوانی به‌هه‌یج رینگایه‌کی تر چاره‌سه‌ر بکرتن.

کارل بات، که‌ یه‌کیک بوو له‌ تیۆلۆژه‌کانی ریبازی لوته‌ری، کاریکی زۆرباشی ئەه‌نجام‌دا کاتیکی جیا‌و‌زییه‌کی ته‌واوی له‌ نیوان میژووی یه‌زدانی و میژووی عه‌لمانیدا راگه‌یاند، و میژووی عه‌لمانی راده‌ستی لایه‌نی سکیۆلاریزم کرد.

پروفسۆر به‌ته‌رفیلد، گه‌ر لیبی تیبگه‌م، مه‌به‌ستی هه‌مان شته‌ کاتیکی قسه‌ له‌ باره‌ی میژووی،

تهکنیکی، دهکات.

میژووی تهکنیکی تاکه جوړی میژووه که تو یانیش من همیشه له وانه یه بینوسین، یان خوئی ساتیک له ساته کان نووسیووبه تی وهلی به تهر فیلند له میانه ی به کارهینانی ئەم نازناوه سه یرو سه مهروهه به راستی وایکردووه باوه پر به بونی میژوویه کی، شاراوه یانیش به زدانی بکه یین، که ته وای ئیمه مان پیوستیمان به وه نییه خوئمانی پیوه خه ریکبکه یین.

نووسه رانی وهک بېردیاف و نیبوورو ماریتا چاوه راوی هیشتنه وهی پیگه به کی سه ره خوئی میژوو دهکن، وهلی له سه ره ئه وه رشتن، که کوئی یانیش نامانجی میژوو له دهره وهی میژوودایه. من وهک خوئم به ئه سته می ده زانم یهک پارچه یی میژوو به باوه رپوون به هیژتکی سه رووی چاره سه ر بکه م، که مانا و گرنگی میژووی له سه ره دوه سته ی، ئینجا ئه وه هیژه چ خوداوه ندی گه لی هه لېژتیرا و بیت، چ خوداوه ندی مه سیحی بیت، چ دهستی په نهانی ره بانیته بیت، یانیش جیهانی رۆحی هیگل بیت.

له پینا و مه به سته گه لاله نامه کا مندا، ئه وه گریمان ده که م، که پیوسته میژوونوس به بې پنا بردنه بهر هیچ جوړه میانجه گه راییه کی ئاسمانی (deus ex machina) کیشه کانی خوئی چاره سه ر بکات، به شپوه یه ک گهر ده سته واژه یه ی ره وای میژوویاریه که به بې جوکه ر له نا و کوئه له کارته که دا یاریده کات.

په یوه ندی میژوو به ئا کارو رهوشته وه په یوه ندیبه کی ئالوژتزه، ههروه ها له سه رده مه کانی را بردودا گفتوگوگان دهر باره ی ئەم په یوه ندیبه چه ندین جار دوو جاری گونگه راییه بوونه ته وه.

له م رۆژگاردها به ده گمن پیوست به گفتوگو کردنی ئه وه دهکا، که بلتین میژوونوس پیوستی به وه نییه برپاره ئه خلاقیه کان له باره ی ژبانی تاییه تی که سایه تیبه کانی ناو چیرۆکه که ی به ده سته وه بدات.

تیروانینه کانی میژوونوس و ئه خلاقناس هاوړتیک نابن. له وانه یه هنری هه شته م میردتیک خراپ و پاشایه کی باش بوو بې.

وهلی له حاله تی پیشوودا میژوونوس ته نها به و ئه ندازه یه نماز مه ندی هنری ده بیت، که کاریکردو ته سه ر رووداوه میژوویه کان.

ئه گهر شوره ییه ئه خلاقیه کانی هنری هه شته م ئه وه نده به ئاشکرا به قه د شوره ییه ئه خلاقیه کانی هنری دووم کاریان نه کردبایه سه ر کاروباری گشته ی، ئه و پیوستی به وه نه ده کرد میژوونوس ئه وه نده پینان هه راسان بیت.

ئهمه ش به سه ر هه ربه ک له چاکه کان و شوره ییه کاندا پراکتیزه ده بیت.

ده لئین پاستوئ و ئاینشتاین له ژبانی تاییه تیاندا دوو که سی نمونه یی ته نانه ت فریشته ئاسابوونه، ئینجا با وادابننن ئه وان دوو میردی بې وه فاو، و دوو باوکی دل رهق، و دوو هاوړتی بې وېژدان بوونه، وهلی ئایا ئه مانه هیچ له ده سکه وه میژوویه کانیا ن که مده که نه وه؟ ههروه ها ئهمه ش برتیه یه له و کارانه ی پیشوخت میژوونوس خه ریکده کات ده لئین ستالین به شپوه یه کی هه قوکانه و دل رهقانه له گه ل ژنی دووه میدا رهفتاریده کرد؛ وهلی خوئم وهک میژوونوسیکی کاروباری سو فیه ت هه ست به وه ناکه م زور خوئم به م پرسه وه خه ریک کرد بیت.

ئهمه ش مانای ئه وه نییه، که ئه خلاقیه تی تاییه تی گرنگ نییه، یان مانای ئه وه بې، که میژووی ئه خلاق به شیک شه رعی میژوو نییه. وهلی مانای ئه وه یه میژوونوس له پینا و راگه یانندی برپاره ئه خلاقیه کان دهر باره ی ژبانی تاییه تی ئه و تاکه که سانه رپه وی خوئی ناگوریت، که له رووپه ری کاره کانیدا دهرده کون. چونکه شتی دیکه هیه پیوست بیکات.

گونگه راییه جدیدتر له بابته پرسی برپاره ئه خلاقیه کان له سه ر کرده گشته ییه کان سه ره لده دات.

باوه رپوون به ئه رکی میژوونوس بو ئاشکرا کردنی برپاره ئه خلاقیه کان دهر باره ی که سایه تیبه کانی ناو شانوکه ی بنه چه کتیک دوو ردرتیزی هیه.

وهلی هه رگیز له بریتانیای سه ده ی نۆزده هه م به هیژتر نه بووه کاتیک له میانه ی هه ربه ک له به ئه خلاق کردنی ئامانجه کانی سه رده مه که و په رستشی ئازاد کراوی تاکه که سی گه راییه وه به هیژبوو بوو.

رۆژبیری تیبنی ئه وه یکرد، که ئه وه ی خه لکی ئینگلیز ده یانه وی دهر باره ی ناپلیون بیزانن ئه وه بوو ئاخو، پیاوکی باش بوو،^(۸۳) ئاکتن له نامه گورپنه وه که یدا له گه ل کرایتون ئه وه ی ئاشکرا کرد، که نهرم و نیانی ده ستووری ئه خلاق شتیک شاراوه ی ده سته لات و شکو سوو دمه ندی میژوو، ههروه ها چاوه راوی ئه وه دیده کرد میژوو بکاته برپارده رتیک له مشت و مره کان و رتیه ری گه ریده یه ک و هه لگری ئه و په رچه مه ئه خلاقیه ی که هیژه کانی زهوی و خودی ئاینیش به به رده وامی له هه ولی کپکردنی^(۸۴) تیروانینتیک دان، که تاراده یه ک له سه ر بیرو باوه رپه سو فیکه ری ئاکتن له مه ر بابته گه راییه و ده سله اتی راستیه ی میژوویه کان دامه زراوه، به شپوه یه کی بې پیچ و په ناش له سه ر میژوونوسی ده سه پینتی و بواری پیده دات وهک جوړه هیژتکی سه رووی میژوو به ناوی میژوو وه برپاره ئه خلاقیه کان له سه ر ئه و تاکه که سانه بدات، که له رووداوه

ئهم هه لۆیستته هیژ هه ندیک جار له شیوه گه لیککی چاوه روان نه کراودا دووباره دهرده که ویتته وه. پرۆفیسۆر توبنی داگیرکردنی حه به شه له لایهن موسۆلینی له سالی ۱۹۳۵-دا وهک، تاوانیکی کهسی به ئەنقه ست، وه سفده کات^(۸۵) ههروه ها ئیسا هه برلین له گوتاری کیدا، که پیشتر چهند برگه یه کی لی چنرا به توندی له سهه پشنه کهر ئه رکی میژوو نووسهه بریار بدات له سهه قه سا به خانه کانی شار له مان یانیش ناپلیۆن یانیش جه نگیزخان یانیش هیتلهه، یان ستالین^(۸۶)

پرۆفیسۆر نۆلۆز به توندی ره خنه ی له م تیروانینه گرتوه، که له ده سپیکی گه لاله نامه که یدا تۆمه تبارکردنی فلیپی دووم له لایهن موتلی - یه وه به نمونه وهرده گری (گه ره شوهری هه بیت.. ئەوا ئەو له مانه بووردراوه، چونکه ریگه به سروشتی نه دراوه له خراپه شدا پله ی سهه دهرسهه به ده ست بهیئینی) ههروه ها وه سفی ستهه له باره ی کینگ جۆن به م شیوه یه ی (به ههه تاوانیک پیس ده بیت، که مرۆفیک شه ره مه زار بکات) وهک نمونه گه لیککی بریاره ئەخلاقیه کان له سهه تاکه که سه کان، به شیوه یه ک له توانای میژوو نووسدا نییه رایان بگه یه نیت: میژوو نووس دادوه ریک نییه، به لکو به دلنیا یه وه دادوه ریکی خه لک هه لۆاسینیش نییه^(۸۷).

وه لی ههروه ها گرۆچه برگه یه کی جوانی دهر باره ی ئەم خاله هه یه، که زۆر حه ز ده که م وهک ده قیک وه ریگرم:

تۆمه تبارکردن ئەو جیاوازییه گه ورانه له یاد ده به نه وه، که دادگا کائمان (چ قه زائی بن یان ئەخلاق) بریتین له و دادگایانه ی ئەمپۆکه بۆ مرۆف زیندو، و چالاک و مه تر سیداره کان دروستبوونه، له کاتیکدا ئەو مرۆفانه ی پیشتر له به رده م دادگا کانی رۆژگاری خۆیاندا دهر که وتن، ناتوانی دوو جار تۆمه ت بار بکریت و ببووردن.

هه ره جۆنیک بیت ناتوانی له به رده م هیچ دادگایه کدا به رپر سیار بکرتن، کت و مت له به رئه وه ی ئەو مرۆفانه ی رابردو ده گه رتته وه بۆ ناشتی رابردو، ههروه ها به م شیوه یه ته نها ده کری بینه مرۆفی میژوو، ههروه ها جگه له وه ی، که رۆحی کاره که یان دهر پرن و تیده گه ن ناتوانن دوو چاری هیچ بریاریکی دیکه بینه وه... ئەوانه ی داوای گیرانه وه ی میژوو ده کهن، وهک دادوه ران په له ده کهن، لیتره خه لکی تاوانبار ده کهن و له ویش ی تاوانی ده کهن، چونکه وا ده زانن ئەمه یه ئه رکی میژوو... ئەمانه ش به گشتی هه سته میژوو ی بیان نییه^(۸۸).

ئینجا گه ره یه کیتک گزنده ی بۆ هووده له باره ی ئەو گوته بو رووژتینی، که ئەوه کاری ئیمه نییه بریاره ئەخلاق له سهه هیتلهه یانیش ستالین به دین - یان گه ره حه ز بکه ی بریاره ئەخلاق له سهه

سیناتور ماک کارتی به دی، ئەمه ش له به رئه وه ی، که ئەوانه هاوچه رخی زۆرینه یه کی ئیمه مانان بوونه، له به رئه وه ی به سه دان و هه زارانی ئەوانه ی نازارچیتزی ده سته ئا کاره کانیان بوونه ته وه چ به راسته وخۆی چ به ناراسته وخۆی هیژ له ژباندا ماون، به شیوه یه کی ورد و دروست له بهر ئەم هۆکارانه، ههروه ها له به رئه وه ی بۆ ئیمه ئەسته مه وهک میژوو نووس لییان نزیک بکه وینه وه و له ئه رکه کانی دیکه خۆمان دا مالین، که له وانیه له بریاردان له سهه کرده وه کانیان پاساومان بۆ به یئنه وه: ئەمه ش یه کیتکه له گرفته کان، ته نانه ت پیوسته بلیم گرفتیککی سه ره کی میژوو نووسی هاوچه رخه.

وه لی ئایا ئەمپۆکه هه ره یه کیتک چ سوودیککی یه ده گات له په نجه خسته نه چاوی تاوانه کانی شارلمان یانیش ناپلیۆن؟ له به رئه وه با تیۆری میژوو نووس وهک دادوه ریکی هه لۆاسه ره تیکه یه وه بگه رتته وه سهه پرسیککی زه حمه تتر وه لی به سوودتر له باره ی بریاردانی ئەخلاق له سهه تاکه که سه کان، به لکو له سهه روودا وه کان و ده زگا کان، یان سیاسه تی رابردو.

ئهمانه ش بریاره گرنگه کانی میژوو نووس؛ ئەوانه یه ش، که زۆر به گه رمی له سهه بریاره ئەخلاقیه کانی تاکه که سه رشتن هه ندیک به شیوه یه کی نا هۆشیاران به توه او ی گرووپ و کۆمه لگا کان پاسا وه یئنه وه.

میژوو نووسی فه ره نسکی لوفی بیخ به دوای ئەوه دا ده گه ری به رپر سیار به تی کاره سات و خوتن رشتنی جه نکه کانی ناپلیۆن له ملی شۆرش فیه ره نسکی بکاته وه و بیان خاته ملی دیکتاتوریه کی ژهنه رالییک... هه وه سیشی.. به ئاسانی ناتوانن میان په وی و ناشتی قبو ل بکات^(۸۹).

ئهمپۆکه ئەلمانیه کان تاوانبارکردنی خراپه کارییه که سییه کانی هیتلهه وهک جیکاریکی قایلکه ره ده هه نه بر بریاره ئەخلاق میژوو نووس له سهه ئەو کۆمه لگه یه ی هیتلهه ره ره مه یئا وه، به گه رمی پیشوا زیده کهن.

رووسی و ئینگلیز و ئەمیریکیه کان به دل خۆشیه وه به شداری هیرشه که سییه کانی سهه ستالین و نوقی شومبیرلا، یان ماک کارتی ده کهن وهک به رانی قوریانی کرده وه خراپه کانیان. سه ره رای ئەوه، په سنکاری بریاره ئەخلاقیه کان له باره ی تاکه که سه کانه وه به قه د تاوانبارکردنی تاکه که سه کان ته فره دده و زیانه خشه.

داننان به وه ی، که هه ندیک تاکه که سه کی کۆیله دار هه سته کی خانه دانانه یان هه بووه به به رده وامی وهک به هانه یه ک به کارده هینرا له پینا و تۆمه تبارنه کردنی کۆیله داری وهک شتیککی بۆ ئەخلاق.

ماکس قیبهر ئاماژه به وه دده ات، کۆیله داری بۆ خاوهن، که تیا یا سه ره مایه داری قه رزار یانیش

کریکار دهخاته توپروه؛ ههروهها بهراستی له جیگای خویدا گفتوگۆی ئهوه دهکات، که پیتویسته میژوونوس پریری ئهخلاقى لهسهر دهزگاکه بدات، نهک لهسهر ئهوه تاکه کهسانه ی دهزگاکه (یان) دروستکردوه^(۹۰).

میژوونوس دهرباره ی بریاردان لهسهر تاکه کهسیکی ستهمکاری روژهللات بهچاودیر دانانریت. وهلی پیتویست ناکات گوئی مه دی و بی لایه ن بیتیته وه، بو نمونه، له نیوان ستهمکاری روژهللات و دهزگاکانی ئه تینا لهسهرده می ئیرکلیس-دا.

میژوونوس پریر لهسهر کهسایه تی کۆله دا نادات.

بهلام ئه مه ریگه ی لیتناگریت کۆمه لگه یه کی خودان. کۆله تۆمه تبار بکات.

ههروهک بینیمان راستیه میژووبیه کان پریک شروقه کردنی پینشینه گرمانده کهن؛ شروقه میژووبیه کانیش هه میشه بریاره ئه خلاقییان له خو دهگرن - یانیش ئه گهر زاراوه یه کی بی لایانه ترن پی باشتره، ئه وا بریاره به هاداره کان له خو دهگرن.

هه رچۆنیک بیت، ئه مه ش ته نه ا ده سپیکی ئاسته نگه کافانه میژو و بریتییه له پرۆسیسیکی کیشمه کیشمکردن، که تیایا ده رئه نجامه کان چ به چاک چ به خراب بریاران لهسهر بدهین، به شپوه یه کی راسته وخۆ یانیش ناراسته وخۆ - به لام به شپوه یه کی زیاتر راسته وخۆ دهن نهک ناراسته وخۆ - چهند گروهیک لهسهر حیسابی گروهه کانی دیکه سوودیان لیتوه رده گرن. خه ساره تمه کانییش باجه که ی ددهن.

دووچار هاتنی زیان و تازار شتیکی ئاساییه له میژوودا. هه موو سه رده میکی گه وره ی میژوو قوربانیان و سه رکه وتوانی خو ی هه یه .

ئه مه ش بی راده پرسیکی ئالۆزه، چونکه پیتووانگی کمان نییه له میانه یه وه بتوانین ده سته که وتی بی شووماری هه ندیکیان له به رامبه ر قوربانیان هه ندیکی دیکه دا بیپوین: له گه ل ئه وه شدا ده بیت ئه م جوړه پیتووانگانه له نا کاو به پیتدینه ئاراوه. ئه مه ش به ته نه ا پرسیکی میژوو نییه .

زیاتر له ژیان روژانه دا سه رقا لته ر دهن نه ک وهک هه ندیک جار حه ز ده که بین پیتاویستی به باشتر زانیی خراپه ی که متر قبوول بکه یین، یان کردنی خراپه یه ک بو ئه وه ی چاکه یه کمان ده سته که وئ.

پرسه که له میژوودا هه ندیک جار له ژیر ناوونیشانی باربووی په ره سه ندن، یانیش، به های شوړش، تاووتو پیکراوه ئه مه ش چه مکیکی گومرا که ره .

ههروهک بییکن له گوتاریکدا دهرباره ی، داهینانه کان، ده لیت: چه موس بوون له سه ر ده ست

به سه ردا گرتنی نه ریته که به قه د داهینانیک ئاشووبگیری به دو اوه ده بیت؟

باربووی پاریزگار بکردنیش کتومت به قورسی ده که ویتته سه ر بیده ره تانه کانه وه، ههروهک باربووی داهینانه کهش ده که ویتته سه رشانی ئه وانه ی له ئیمتیا زانه کانیان یاساغ کراون.

ئو تیزه ی، که ده لی چاکه ی هه ندیک کهس پاسا و بو تازاره کانی هه ندیکی تر دینیتته وه بریتییه له کۆله که یه کی شاراوه له هه ر ده ولته تیکدا، ئه م چه مکه ش به قه در ئاینزایه کی رادیکالی پاریزگاری کاره .

دکتور جونسن به توندی شایه تمانی به و گفتوگۆیه داوه، که دهرباره ی خراپه ی که متره بو ئه وه ی هیشتنه وه ی نایه کسانی بیبه ر پاسا و بکات.

ئوه باشتره هه ندیک کهس زبیرکی نهک هه یچ که سیک دل خو ش نه بی، بو ئه وه ی بیته حاله تیک له حالته یه کسانی گشتی^(۹۱). وه لی ئه م دۆز له سه رده مه کانی گورانی ریشه ییدا له شپوه دراماتیکیه ییدا ده رده که ویت؛ لیره شدا توپزینه وه ی هه لوتیستی میژوونوس به و ئاراسته یه ئاسانتر دیتته به رچاومان.

با چیرۆکی به پیشه سازیکردنی به ریتانیای گه وره له نیوان ده وره ی ۱۷۸۰ و ۱۸۷۰ به نمونه وه ریگرن.

له راستیدا هه ر میژوونوسیک له وانیه به بی گفتوگۆکردن شوړشی پیسه سازی به ده سته که وتیکی گه وره و پیتشکه وتن خواز دابیت.

ههروه ها رهنه گه ده رکردنی جووتیاره کان له زهوی و زاردا، و کۆکردنه وه ی کریکاره کان له کاره ناته ندروست و نشینگه پیس و پوخله کاند او به کاره ی تانی کریکاری مندال - یش وه سف ده کات ههروه ها رهنه گه باس له وه بکات، که خراپه کاری (به د ره فتاری abnse) له کارکردنی پیتوکه دا ده رکه وتوه، و رهنه گه بشل، که هه ندیک خاوه ن کار له هه ندیکی تریان بی ره حمتربوونه، ههروه ها به هه توانکردنیک قسه له باره ی گه شه کردنی په یتا په یتای ویزدانی مرۆفایه تی ده کات، کاتیک سیسته مه که داده مزری وه لی له وانیه دووباره ئه وه گرمانبکات به بی ئه وه ی ئاشکرای بکات، که به هه ر حال له قوئاغه سه ره تاییه کاند ا پیتوانه کانی ته نگه تاوکردن و وه کارخستن به شتیکی یاساغ نه کراوی باربووی به پیشه سازیکردنه که بوونه .

له میژوونوسیکیشم نه بیستوهه. گوتییتی، که له بهر زیادبوونی باربووه کان و اباشتربوو جله ی په ره سه ندن بوه سستی و به پیشه سازیکردنیش ئه نجامه درئ؛ گهر میژوونوسیکی له م چه شنه ش هه بیت، ئه وا بیگومان سه ر به قووتابخانه ی چیتسه رتۆن و بیلۆکه، و به شپوه یه کی ته واو کتومت،

له وانه يه له لايهن ميژوونووسه جديه كانه وه به بايه خه وه وه رنه گيرت. ثم نمونه به دهه نبر من گرنگيه كي تايبه تي هه به، چونكه هيوام وايه له ميژووه كه مدا ده رياره ي روسيای شوروه وي خيرا له پرسى به هه ره وه زيكردني جووتياره كان وهك به شيتك له باربووي به پيشه سازيكردن نزيك بكمه وه؛ ههروه ها باش نه وه ده زانم، كه نه گهر به شپوه ي ميژوونووساني شوړشي پيشه سازي به ريتانيا په ژاره بو هه شوگگهري و به د رفتاربه كاني به هه ره وه زكردني هه لبيكيشم، وه لتي پرسيسه كه وهك به شيتكي ياساغ نه كراوي باربووي سياسه تي ثاره زوومه ندانه و پتويستي به پيشه سازيكردن دابنيم، نه وا دووچاري تاوانه كاني گالته جاري و لتيبوردي كرده وه خراپه كان ده به وه.

ميژوونووساني داگيكردني ناسياو نه فريقا له لايهن نه ته وه كاني روژهلالات و له سه ده ي نوزده هه مدا چاوپوشي ده كهن نهك تنها له سهر بنچينه ي كاريگه ريبه مام ناوه ندييه كه ي له سهر تابووي جيهان، به لكو به هو ي دهر نه نجامة دريژ خايه نه كانيه وه بو له سهر نه ته وه دواكه وتووه كاني ثم كيشوره انه.

سهره راي ته مه، ده لتي هيندستاني هاوچهرخ وه چهي فرمانره وايي به ريتانيايه، چيني هاوچهرخ به ره مه ي نيمپرياليزمي سه ده ي نوزده هه مي روژتا وايه وه به كاريگهري شوړشي روسياش مورتوره كرا. به داخه وه نهو كرتكاره چينبانه ي له بنده ري په يمانمه كاني كارگه روژتا واييه كاندا رنجيان ده كيتشا، يان له كانه كاني باشووري نه فريقيدا كاريانده كرد، يان نه وانه ي له جهنگي جيهاني به كه مدا له به ري روژتا وادا ده جهنگان، هيچ په كتيك له وانه له ژياندا نه ماوه، تاوه كو شانازي به ههر شكومه ندييه كه وه يانبش قازانچي كه وه بكات، كه له وانه به له شوړشي چينه وه سهرچاوه بگرتايه.

نه وانه ي باربووه كه يان داوه زور به ده گمهي نه وانه، كه قازانچي كاني ده دورنه وه. برگه به ناوبانگه ره ونه قداره كه ي نه نگلس به شپوه به كي نارحمت ده گونجي: ميژوو دهر ياره ي مي خوداوه ندي له هه موويان دلره قتره، كه دووچهرخه سهر كه وتووه كه ي نه تنها له جهنگدا، به لكو له په ره سه ندي تابووري، ناشتيخوازانه شدا، به سهر كه له كه ي جهسته كاندا راده كيشيت.

ههروه ها به داخه وه نيمه به ژن و پياوه وه نه ونده ده به نكي له پيناو پيشكه وتنيكي راسته قينه دا خو مان نازار ناده ين، مه گهر به هو ي نه و نازار چه شتنه وه بيت، كه تاراده يه كه نه گونجاوه، نينجا ناچار ده بين نهو كاره بكه ين (۹۲).

ديارديدانه مه يدانخوازيه به ناوبانگه ي نيشان كارامازوژ هه له يه كي پالنه وانه يه.

كه ده لتي: نيمه له كومه لگه دا له دايك ده بين، نيمه له ميژوودا له دايك ده بين.

ساتيك نييه، كاتيك بليتيكي قبول كردن به ناوي قايلبون يانبش ره تكردنه وه ي

پيشكه شده كه ين.

ميژوونووس وه لاميتكي نه نجماگيرتري له وه ي تيولوتري له مهر پرسى دووچاربووني نازار نييه.

ههروه ها ميژوونووس په نا ده باته بهر تيزي خراپه ي كه مترو چاكي زيتر.

وه لتي تايا نه وه برتي نييه له و راستسيه ي، كه ميژوونووس به پيچه وانه ي زانا له ميانه ي سروشتي مه تر ياله كه ي له م پرسانه ي برياري نه خلاقيدا سهرقال ده كا، كه ناچار كردني ميژوو بو پيودانگيكي به هاي سه رووي ميژوو پراكتيز ده كات؟

پيم وانبه نه وه راستي.

با نه وه گرمابكه ين، كه چه مكه په تيبه كاني وهك، باش، و، خراپ، ههروه ها په ره سه ندنه نالوزتره كانيان ده كه ونه نه وديو سنوره كاني ميژوو وه وه.

وه لتي ثم په يتكردانه ته نانه ت له توژينه وه ي نه خلاقيته ي ميژوو دا هه مان نهو رو له ده گيرن، كه فوژمه لوژيكي و بيري كاريه كان له زانستي فيزيكدا ده گيرن.

ثم چه مكانه كاتيگوري بنچينه ي هزن؛ وه لتي تاوه كو نيوره روژيكي تايبه تيان تيذا داده نري بي مانا و ياساغ كراو ده بن له پراكتيزه كردن.

گهر مه جازيكي جياوازت پي باشتر بيت، نه وا نه و بنه ما نه خلاقيانه ي له ميژوو دا يانبش له ژياني روژانه دا پراكتيزيان ده كه ين وهك چه كن له بانكيكدا: كه به شيتكي چاپكراوه - و به شيتكي نووسراويان هه يه.

به شي چاپكراو وشه په تيبه كاني وهك نازادي و يه كساني و دادپه روه ري و ديموكراسي ده گريته وه.

نه مانه ش كاتيگوري بنچينه يين.

وه لتي تاوه كو به شه كه ي تريان پر ده كه ينه وه چه كه به بي نرخ ده مينيتته وه، كه نه و به شه نه وه روونده كاته وه تا چه ند نازاديان بو به روه و ده بينين، و به يه كساني خو مانيان ده زانين، ههروه ها تا ههر راده يه ك.

نهو شيتوازي له كاتيكه وه بو كاتيك ي تر چه كه كه ي پي پر ده كه ينه وه. برتسيه له پرسيتكي ميژوو.

نهو پرؤسيسي له ميانه يه وه نيوره روژيكي ميژوويي تايبه ت ده درتته چه مكه نه خلاقيته په تيبه كان برتسيه له پرؤسيسيكي ميژوويي؛ له راستيدا برياره نه خلاقيته كانمان له نيو نهو چوارچتوه چه مكيبه كه دا دروستده بن، كه خو ي له خويدا دروستكراوي ميژوو وه.

شيوه‌ی کاربگه‌ری مشتومری نیو ده‌ولته‌تی هاوچه‌رخ ده‌بارهی پرسه نه‌خلاقیه‌کان بریتیه له جه‌ده‌لیک له‌سه‌ر چاوه‌راوه کیبه‌رکی که‌ره‌کاندا له پیناوه سه‌ریه‌ستی و دیوکراسی چه‌مکه‌کان په‌تی و تاودامانن.

وله‌تی نه‌و نیوه‌رۆکه‌ی له‌نیویاندا داده‌نری له‌کاتیکه‌وه بوکاتییک و له شوتینیکه‌وه بو شوتینیکه‌ی تر له‌سه‌رتاسه‌ری میژوودا ده‌گۆرۆ ته‌نهما له‌میانم پیتوانگه میژووییه‌کانه‌وه ده‌توانین له جیبه‌جیکردنی هه‌ر پرسیکی پراکتیکی تیبگه‌ین و تاوو توییکه‌ین.

با نمونه‌یه‌کی که‌م میللیتر وه‌ک پیتوانگیکه‌ی بابه‌تی نه‌ک وه‌ک پیتوانگیکه‌ی پر له‌مشتومر وه‌رگیرین، هه‌روه‌ک هه‌ولتی به‌کاره‌ینانی عه‌قلانیه‌تی ئابووری، دراوه، که له‌ میانیه‌وه ده‌توانی ئاره‌زوومه‌ندانگه‌راییی سیاسه‌ته ئابوورییه‌کان تاقیکرتیه‌وه وه‌رپاری له‌سه‌ر بدری. هه‌ولته‌کش له‌ناکاوه شکست دینی.

نه‌و تیۆرانه‌ره‌ی له‌سه‌ر یاسا ئابوورییه‌ کلاسیکیه‌کان په‌روه‌ده بوونه به‌شیه‌یه‌کی بنچینه‌یی پلاندانان وه‌ک خو هه‌لقورتینیکه‌ی نا عه‌قلانی له‌ پرۆسیسه عه‌قلانیه‌ی ئابوورییه‌کان نه‌فرین ده‌کن؛ بو نمونه پلانکیشکان پابه‌ندبوون به‌یاسای وه‌بازارخستن و داوا خواست له‌ سیاسه‌تی به‌هایاندا ره‌تده‌که‌نه‌وه، و ده‌لین نرخه‌کان له‌ژیر سایه‌ی پلانداناندا ناتوانن هیچ بنچینه‌یه‌کی عه‌قلانیه‌ی هه‌بیت.

ببگومان له‌وانه‌یه راستی، پلاندانان به‌زۆری به‌شیه‌یه‌کی ناعه‌قلانی هه‌لسوکه‌وتده‌کن، هه‌ر له‌به‌ره‌وه‌شه به‌گیلانه کارده‌کن.

به‌لام نه‌و پیتوانگه‌ی پیتوسته له‌ میانیه‌وه په‌ریارده‌ن بریتی نییه له‌ کۆنه عه‌قلانیه‌تی ئابووری کلاسیکی. من وه‌ک خو‌م زیاتر له‌گه‌ل نه‌و گفتوگو پپچه‌وانه‌یه‌دا هاوسۆزم، که ئابووری سه‌ریه‌خو کۆنترۆل نه‌کراو - و ریک نه‌خراو بووه نه‌مه‌ش هه‌ر له‌ بنچینه‌دا ناعه‌قلانی بووه، هه‌روه‌ها پلاندانان هه‌ولیکه‌ ده‌یه‌وی، عه‌قلانیه‌تی ئابووری، بخاته ناو پرۆسیسه‌که‌وه.

وله‌تی نه‌و تاکه خاله‌ی ده‌مه‌وی ئیستا بیلیم بریتیه له‌ حه‌قیه‌تی دروستکردنی ستانداردیکه‌ی په‌تی و سه‌رووی میژوو، به‌شیه‌یه‌ک له‌ میانیه‌وه بتوانی کرده میژووییه‌کان په‌ریاردان له‌سه‌ر بدری.

هه‌ریه‌که‌یان به‌شیه‌یه‌کی حه‌قی نه‌ستارناردیکه‌ی به‌م شیه‌یه‌دا ئاماژه به‌ نیوه‌رۆکیه‌ی تایه‌تی ده‌دن، که له‌گه‌ل هه‌لومه‌رج و خواسته میژووییه‌کانیاندا ده‌گونجیت.

نه‌مه‌ش تۆمه‌تبارکردنیکه‌ی راسته‌قینه‌ی نه‌وانه‌یه، که به‌دوای نه‌وه‌دا ده‌گه‌رین له‌ژیر تیشکی نه‌و

په‌ریاره‌ی له‌ باره‌ی حالته‌ یانیش بوویه‌ره میژووییه‌کانه‌وه ده‌دری ستانداردیکه‌ی یان پیتوانگیکه‌ی سه‌رووی میژووییه‌ی دروستبکه‌ن ئینجا نه‌و ستاندارده‌ چ له‌ ده‌سته‌لاتی یه‌زدانی وه‌رگیره‌ هه‌روه‌ک تیۆلۆژییه‌کان داوای ده‌کن، چ له‌ عه‌قلی یانیش له‌ سروشتی چه‌قبه‌ستوو وه‌رگیریت هه‌روه‌ک فه‌یله‌سووفه‌کانی چه‌رخ‌ی رۆشنگه‌ری داوایانده‌کرد.

پرسه‌که پرسه‌ی ده‌رکه‌وتنی که‌موکورتیه‌کانیه له‌ پراکتیزکردنی ستاندارده‌که‌دا، یان که‌موکورتیه‌کان له‌ خودی ستاندارده‌که‌داین. به‌لکو پرسه‌که له‌ هه‌ولتی دروستکردنی نه‌م جو‌ره ستاندارده‌ دایه، که شتیکی نامیژووییه و پپچه‌وانه‌ی جه‌وه‌ری راسته‌قینه‌ی میژووشه.

هه‌روه‌ها وه‌لامیکه‌ی دۆگمای نه‌و په‌رسیارانم ده‌داته‌وه، که میژوونووس به‌هۆی کاره‌که‌یه‌وه به‌به‌رده‌وامی ناچاره نه‌م جو‌ره په‌رسیارانم بکات: نه‌و میژوونووسه‌ی پینشوخت وه‌لامی نه‌م په‌رسیارانم قبۆل ده‌کات وه‌ک نه‌وه وایه به‌چاوه‌ستراوی بچیتته سه‌رکار و واز له‌ پپشه‌که‌ی به‌ینی.

میژوو بریتیه له‌ جووله؛ جووله‌ش به‌شیه‌یه‌کی متمانه واته به‌راوردکردن.

هه‌ر له‌به‌ره‌وه‌یه میژوونووسان په‌ریاره نه‌خلاقیه‌کانیان به‌ وشه‌گه‌لیکی به‌راوردکاری وه‌ک، په‌ره‌سه‌ندن، و، کۆنه په‌رستی، گوزارشت ده‌کن نه‌ک به‌ وشه‌ی ره‌های جیگه‌ نه‌ئاسای وه‌ک، باش، و، خراب، نه‌مانه‌ش کۆمه‌له هه‌ول و کۆششیکن بو پیناسه‌کردنی نه‌و کۆمه‌لگه جیاوازانم یانیش نه‌و دیارده میژووییه‌کان به‌کاردین، که په‌یوه‌ندیانم به‌ ستانداردیکه‌ی ره‌هاوه نییه، به‌لکو هه‌ریه‌که له‌گه‌ل نه‌وه‌ی تردا له‌ په‌یوه‌ندیانان.

سه‌ره‌رای نه‌وه، کاتییک نه‌م به‌ها سه‌ریاره‌کی و ره‌ها میژووییه‌کان له‌ رووی گرمانه‌وه تاقیده‌که‌ینه‌وه، نه‌وه ده‌دۆزینه‌وه، که له‌ راستیدا ته‌واو ره‌گیان له‌ میژوودا داکوتاه. سه‌ره‌لدانی به‌هایه‌ک یانیش ئاییدایه‌ک له‌ کات و شوتینیکه‌ی دیاریکراودا به‌ هۆی هه‌لومه‌رجه میژووییه‌کانی کات و شوتینه‌که‌وه روون ده‌بیتته‌وه.

نیوه‌رۆکی پراکتیکی گرمانه ره‌هاکانی وه‌ک یه‌کسانی و دادپه‌روه‌ی یانیش یاسای سروشتی له‌ سه‌رده‌میکه‌وه بو سه‌رده‌میکه‌ی دیکه، یان له‌ کیشوه‌رپکه‌وه بو کیشوه‌رپکی دیکه ده‌گۆرۆ. هه‌ر گروهیک به‌ها میژووییه‌کانی خو‌ی هه‌یه، که له‌ میژوودا ریشه داده‌کوتن.

هه‌ر گروهیک له‌ به‌رامبه‌ر خو‌تیه‌سمینی به‌ها نامۆ نه‌گونجاوه‌کاندا خو‌ی ده‌پاریتیت، نه‌وه‌ش به‌ هۆی نازناوه شه‌رمه‌زارکه‌ره‌کانی وه‌ک بورژوازی و سه‌رمایه‌داری، یان نادیموکراتی و توتالیتاری، یان چه‌مکی هیژ ساده‌تری وه‌ک- ناینگیلیزی و نئه‌مبیکه‌ی - جیا ده‌کریتته‌وه.

نه‌وه‌ها، یانیش ستاندارده‌ی له‌ کۆمه‌لگه‌و میژوو جیا‌ده‌بیتته‌وه به‌ قه‌د تاکه‌که‌سپکی رووت و

تهنها خه یالاوییه. میژوونوسی جدی ئەو کەسه یه، کە تاییه تمه ندییه مهرداره کان له رووی میژووییه و بنا سیتته وه، نهک ئەو کەسه بیت، کە له پشت میژووه وه له پیتناو بهاگانیدا چاوهروانی بابه تگه رایی دهکات.

ئەو بیروباوه رانهی به دهستیان دههیتن و ئەو ستانداردانهی بریارانیش، کە دایاندهمه زرتین به شیکن له میژوو، ههروهها به قهده ههرا لایه نیتیکی دیکه ی ههلسوکه وتی مرۆڤ ئاماده ی لیکۆلینه وه ی میژوویین.

له م رۆژگاره دا چهند زانستیکی کهم- به تاییه تی زانسته کۆمه لایه تییه کان- رهنگه داوای سه ره خۆبی ته واو بکه ن، وه لێ میژوو وابسته ییه کی بنچینه یی به و شتانه ی دهروه ی خودی خۆبه وه نییه، کە رهنگه ئەم خهسلته ته له زانسته کانی تری جیا بکاته وه.

بوارم بدن ئەوه کورت بکه مه وه، کە ههولم ده دا له باره ی ئەو بانگه شه یه وه بیلیم، کە میژوو بچیتته ریزی زانسته کانه وه. پیتشترواژه ی زانست گه لیک لقی جیاوازی مه عریفه ی ده گرت وه، کە کۆمه لیک ته کنیک و میتۆدی زۆر جیاوازی به کارده هیتنا. به شپوه یه ک وا دیاره بهرپرسیاریه تی و زهحمه تی زباتر که وتبیتته سه ر شانی ئەوانه ی ههولیانداوه میژوو له زانست دووربخه نه وه نهک ئەوانه ی به دوا ی ئەوه دا گه راون بیه خه نه ناو میژووه وه.

شتیکی گرنگه، کە به هانه کانی دوورخستنه وه ی میژوو له هه وه سی زاناکانه وه سه رچاوه ی نه ده گرت بۆ ئەوه ی میژوونوسان له هاو رتیه تی خۆیان دووربخه نه وه، به لکو له هه وه سی میژوونوس و فه یله سووفه کانه وه سه رچاوه ی ده گرت، کە هه زیان ده کرد پیتگه ی میژوو وه ک لقیکی ئەده بیاته مرۆیه کان به یلته وه.

کیشمه کیشمه که له که دار کردنی دابه شکردنی کۆنی نیوان مرۆقایه تییه کان و زانست رهنگ ده داته وه، کە تیایدا وا گریمانکرا مرۆقایه تییه کان گوزارشت له که لچه ریکی فراوانی چینی فه رمانه روا ده که ن، وه لێ زانست وا گریمانکرا بریتیه ی له زه بهر به دهستی ئەو ته کنیک کارانه ی، کە خزه تی ئەو چینه ده که ن. ههردوو وشه ی، مرۆقایه تییه کان و، مرۆیی، خۆیان له م په یثاژوو پاشماوه یه کی زبانی ئەم کۆنه سه رده مه پیرۆزه ن؛ ههروهها دژبه کی نیوان زانست و میژوو جگه له زمانی ئینگلیزی نه بیت، کە ئامازه دهکات به داپرانیکی سهیری له که دار کردنه که، له هه یچ زمانیکی تر دا مانا نادات. گازنده ی سه ره کیم ده رباره ی ره تکرده وه ی نیوانی میژوو به زانست ئەوه یه، کە له بهری نیوان، دوو چاندنه که، بهر پاسا و دهکات و دهیکاته شتیکی هه میشه یی.

خودی که له بهر که به ره مه یکی ئەم له که دار کردنه کۆنه یه وه له سه ر بنچینه ی ستراکتۆری چینیکی

کۆمه لگه ی ئینگلیزی دامه زراوه، کە خودی خۆی ده گه ریتته وه سه رده می رابردوو؛ من خۆم به وه قایل نیم، کە ئەو که لینه ی میژوونوس له زه ویناس جیا ده کاته وه هه یچ له و که لینه قولتتر یانیش فراوانتر نه بیت، کە زه ویناس له فیزیکناس جیا ده کاته وه. وه لێ به تیروانیی خۆم چاک کردنه وه ی که له بهر که بۆ ئەوه نییه زانستی سه ره تایی فیزی میژوونوسان بکری یان میژووی سه ره تایی فیزی زاناکان بکری. ئەمه ش بریتیه له ریگه یه کی داخراو، کە تیایا هزر کردنیکی سه رلیشیواو پیتشه نگیمان دهکات.

سه ره رای ئەوه، خودی زاناکان به م شپوه یه ههلسوکه وت ناکه ن.

هه رگیز نه مبیستوه ئەنداز یاران ئامۆژگاری بکرتن بۆ ئەوه ی له کلاسه سه ره تاییه کانی رووه کناسی ئاماده بن.

چاره سه ریک، کە رهنگه پیتشنیاری بکه م بۆ چاک کردنی ستانداردی میژووه که مانه- گه ر بکری بلیم- بۆ ئەوه ی زانستی تر بیت، ههروهها بۆ ئەوه ی داواکارییه کانمان له سه ر ئەو که سانه به هیتتر بن، کە دوا ی ئەو کاره ده که ون.

میژوو وه ک دیسپلینیکی ئەکادیمی له م زانکۆیه دا هه ندیک جار وه ک سه به ته یه کی بلاو کراوه کان سهیری ده کرتیت بۆ هه موو ئەوانه ی، کە کلاسیک زۆر به زهحمه ت ده زانن و زانستیش زۆر به جدی ده زانن.

ئەو دابه ی ئومید هوارم، کە له م گه لاله نامانه دا بیگه یه نم ئەوه یه، کە میژوو بابه تیکی زۆر زهحمه تتره له وانه کلاسیکییه کان، ههروهها کتوومت به قهده هه ر زانستیکی تر جدیه. وه لێ ئەم چاره سه ره له وانه یه باوه رتیکی به هیتتر له نیوان خودی میژوونوسه کان له سه ر ئەوه ی ده یکه ن سه پینێ. سیر کارلس سنۆ له گه لاله نامه یه کی نویدا ده رباری ئەم بابه ته ئامانجیکی هه بووه، کاتیک دژایه تی گه شبینی، هه لوه شان وه ی زانایه ک دهکات، کە، دهنگیکی کپکراو، و ههستیکی دژه کۆمه لایه تی هه یه، ئەوه ی ئەو پینی ده لێ، رۆشنفکره ئەده بییه کان (۹۳).

هه ندیک میژوونوس- ته نانه ت- زۆرتربنی ئەوانه ی به بی ئەوه ی میژوونوس بن ده رباره ی میژوو ده نووسن- سه ر به م پۆله ی، رۆشنبیره ئەده بییه کانن، ئەوانه زۆر به سه رقالبیه وه پیمان ده لێن، کە میژوو زانست نییه، ههروهها ئەوه روون ده که نه وه، کە ناکری و نابج بی و ناتوانی، به شپوه یه ک بۆ ده سته که وت و توانا شاراوه کانی کاتیان نییه.

ریگه یه کی دیکه بۆ چاره سه ر کردنی که له بهر که به هیتز کردنی تیگه یشتنیکی قولتتره له باره ی هاو رتیکی ئامانجی نیوان زاناکان و میژوونوسه کان؛ ئەمه ش به هایه کی سه ره کی بایه خی نوی و په ره سه ندنه له میژوو- و- فه لسه فه ی زانستدا.

زاناکان و زانا کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و میژوونوسان هه‌موویان به یه‌که‌وه له لقه جیاوازه‌کانی هه‌مان توێژینه‌وه سه‌رقال ده‌بن؛ واته توێژینه‌وه‌ی مرۆڤ و ژینگه‌که‌ی، توێژینه‌وه‌ی کاربگه‌رییه‌کانی مرۆڤ له‌سه‌ر ژینگه‌که‌یی و کاربگه‌ری ژینگه له‌سه‌ر مرۆڤ.

ئامانجی توێژینه‌وه‌که‌ش هه‌مان شته: که بریتییه له تیگه‌بشتنی زیاتری مرۆڤ له باره‌ی ژینگه‌که‌یه‌وه و زالبوون به سه‌ریدا.

پیشینه‌گریمان و میتۆده‌کانی فیزیکناس و زه‌ویناس و ده‌رووناس و میژوونوس به درێژی به شێوه‌یه‌کی فراوان له یه‌کتی جیاوازی؛ هه‌روه‌ها بۆ ئه‌وه‌ی گریمانکه زانستیتز بیته، نامه‌وی خۆم به پیشنیارکردنی ئه‌وه‌وه به‌ندیوار بکه‌م، که پتیبسته میژوونوس زۆر به وردی په‌یره‌وی میتۆده‌کانی زانستی فیزیکی بکات.

به‌لام زانای فیزیکی و میژوونوس له ئامانجیکی سه‌ره‌کیدا یه‌کتی ده‌گرن ئه‌ویش بریتییه له رافه‌کردن، هه‌روه‌ها له کرده‌ی سه‌ره‌کی پرسیارو وه‌لامدا یه‌کتی ده‌گرن. میژوونوسیش وه‌ک هه‌ر زانایه‌کی دیکه بریتییه له گیانه‌وه‌ریک، که به به‌رده‌وامی پرسیار، بۆچی؟ ده‌کات، له گه‌لله‌ نامه‌ی داها‌تو‌مدا ئه‌و شیوازانه تاقی ده‌که‌مه‌وه، که میژوونوس له میانه‌یانه‌وه پرسیار داده‌نیته و هه‌ر له میانه‌یانه‌وه هه‌ولتی وه‌لامدانه‌وه‌ی ده‌دات.

چواره‌م

هۆکار لیکدانه‌وه له میژوودا

گه‌ر شیر له ناو ده‌س مه‌نجه‌لێکدا دابنێین بۆ ئه‌وه‌ی بکولێ، ئه‌وا هه‌لده‌چیت.

نازانم، و هه‌رگیزیش نه‌موویستوه ئه‌وه بزانه‌م بۆچی ئه‌و کاره رووده‌دات؛ گه‌ر ناچاریش بيم، ئه‌وا له‌وانه‌یه هۆکاره‌که بده‌مه پال و یستیک سروسشی هه‌لچوون له شیردا، ئه‌مه‌ش راسته به‌لام هه‌یج شتی‌ک رافه ناکات. که‌وابوو من زانایه‌کی سروسشناس نیم.

به هه‌مان شێوه که‌سێک ده‌توانێ ده‌رباره‌ی رووداوه‌کانی رابردو و بخوێنیت‌وه، یان ته‌نانه‌ت بشنوسێ به‌بێ ئه‌وه‌ی بیه‌وی بزانه‌م بۆچی ئه‌و رووداوانه روویانداوه، یان به‌و گووته‌یه قایل ده‌بی، که جه‌نگی جیهانی دووهم بۆیه روویدا چونکه هه‌یتله‌ر جه‌زی له جه‌نگ بوو، ئه‌مه‌ش ته‌واو راسته، به‌لام هه‌یج شتی‌ک رافه ناکات.

که‌وابوو پتیبسته مرۆڤ ئه‌و هه‌له‌یه نه‌کات خۆی به قوتابییه‌کی میژوو یانیش میژوونوس ناو بیات.

توێژینه‌وه‌ی میژوو بریتییه له توێژینه‌وه‌ی هۆکاره‌کان. هه‌روه‌ک له کۆتایی دوا گه‌لله‌نامه‌مدا وتم، میژوونوس به به‌رده‌وامی ده‌پرسیته، بۆچی؟؛ مادامیکیش هیوا‌ی به وه‌لامیک هه‌بیته، ناتوانی ئارام بگری.

میژوونوسی گه‌وره- یان له‌وانه‌یه پتیبسته بکا به شێوه‌یه‌کی فراوانتر بلێم، بیرمه‌ندی گه‌وره- ئه‌و که‌سه‌یه، که ده‌رباره‌ی شته نوێکان یانیش له په‌یقاژوو نوێکاندا پرسیته، بۆچی؟

هیروڤۆتسی باوکی میژوو له ده‌سپێکی کاره‌که‌یدا مه‌به‌سته‌که‌ی وا پیناسکردوه: مه‌به‌ستی به زیندووه‌بشستنه‌وه‌ی کاره‌کانی به‌ریه‌ر و یۆتانه‌کانه، هه‌روه‌ها به تایبه‌تی دوا‌ی هه‌ر شتی‌کی تر ئه‌وه‌یه هۆکاری جه‌نگانی هه‌ریه‌که‌یان له‌گه‌ل ئه‌وه‌یترا به ده‌سته‌وه بده‌م.

هیروڤوت ژماره‌یه‌کی که‌م ده‌رویشی له جیهانی کۆندا په‌یدا کرد: ته‌نانه‌ت تیوسیدیدس به‌وه تاوانبار ده‌کرا، که چه‌مکیکی روون و ئاشکرای له باره‌ی به هۆکارکردنه‌وه نییه (٩٤).

ولهی کاتیک له سهدهی ههژدهه مدامدناخه کانی میژوونوسینی راقه کردنی رهنهیی (Historiography) داده نران، مونتسکیو له کتیبی، لیکۆلینه وهکان دهربارهی هۆکاره کانی مهزن بوونی رۆمانه کان و سه رهه لدا نیان و شکسته هیتیان-دا نه و بنه مایانه وهک خالی ده سپی کردنی کاره که ی وهرده گرت: هۆکاری گشتی ههن، نه خلاق یان سروشتی، نه مانه کار له هه موو پادشانشینییک ده کهن، به رزی ده که نه وه، ده بیاریزن، یانیش له به ریه کی هه لده وشین: به شتیه یه که هه موو نه وانه ی رووددهن ملکه چی نه م هۆکارانه ن.

مونتسکیو چند سالیکی کهم دواتر نه م بیروکه یه ی له کتیبی رۆحی یاساکاندا گه شه پیداو گشتاندى.

دهلی. جیگای پیکه نینه نه وه گریمان بکه ین، که چاره نووسی کویرانه ده بیته هۆی هه موو نه و رووداوانه ی له جیهاندا ده یانینین.

مروقه کان به تنه ا له لایه ن فه نتازباکانیانه وه فه رمانه یایی ناکرتن؛ ره فتاره کانیا ن له یاسا دیاریکراوه کانه وه یانیش له و بنه مایانه وه سه رچاوه ده گرن، که له سروشتی شته کانه وه وه رگیرون. نزیکه ی ۲۰۰ سال دوا ی نه وه، میژوونوس و فه یله سووفه کانی میژوو به هه ولی ریکه خستنی نه زمونه کانی رابردوی مروقا یه تیه وه سه رقالبون له میانه ی دۆزینه وه ی هۆکاری رووداوه میژووییه کان و نه و یاسانه ییش، که هه لیان ده سوورپتن.

هۆکارو یاساکان هه ندیک جار وهک زاراوه ی ته کنیکی، و هه ندیک جار وهک زاراوه ی بایه لۆژی، و هه ندیک جار وهک زاراوه ی نه و دیو سروشت، و هه ندیک جار وهک زاراوه ی ئابوری، و هه ندیک جار وهک زاراوه ی ده رووناسی سه یریان ده کرا.

ولهی نه و ئاینزایه قبو لبوو، که میژوو له ریکه خه ری رووداوه کانی رابردوو له ریزه ندییه کی ریکویکی هۆکارو نه نجامه کان پیکه اتوه.

قۆلتیر له گووتاره که یدا دهرباره ی میژوو بو ئینسایکلۆبیدا نووسیویه تی: گه ر هیچتان نه بی پیمانی بلین جگه له وه ی، که به ربه رییه که له سه ر که ناره کانی ئوکسوس و جاکارتادا جیگه ی به ربه رییه کی دیکه ی گرتوته وه، ئایا به ئیمه چی؟ له سالانی دواتر دا وینه که تا راده یه که گوړانی به سه ردا هات.

نه مړۆکه له به ر نه و هۆکارانه ی له دوا گه لاله نامه مداما و تو ترم کردون چیتر قسه له باره ی، یاسا میژووییه کانه وه ناکه م؛ ته نانه ت وشه ی، هۆکاری بو ته شتیکی مۆدیل کو ن، تا راده یه که به هۆی نه و گونگه راییه تاییه تیه فه لسه فیبانه وه، که پیوستیم به وه نییه ته قه له ده رگای باسکردنیا ن بده م، تا

رادیه کیش به هۆی به ندیواری گریمانکراوی له گه ل قه زاو قه ده ردا، که له م ساته دا باسی ده که م.

له به ر نه وه خه لکانیک له میژوودا له باره ی، هۆکاره وه قسه ناکه ن، به لکو له باره ی، راقه کردن یان شروقه کردن، یان له باره ی لۆژیکی ره وشه که، یان له باره ی، لۆژیکی ناوه وه ی رووداوه کان، (نه م ده سته واژه به له دایسی وه رگیراوه)، یان ره تکردنه وه ی رتیبازی هۆکاره رای (بوچی رووداوه) له پیناو به رژه ونه ندی رتیبازی وه زیفی-دا (چۆن رووداوه)، له گه ل نه وشدا وا پیده چی نه مه به شتیه یه کی حقه ی پرسپاری، چۆنیته ی روودانه که ش، بگریته وه، که وابوو ده مانباته وه سه ر پرسپاری، بوچی؟ هه ندیک خه لکی دیکه جیاوازی ده کهن له نیوان چه شنه جیاوازه کانی هۆکار- ئینجا چ میکانیکی بیته، چ بایه لۆژی بیته، چ ده روونی بیته، و هتد- هه روه ها هۆکاری میژووی خۆی له خۆیدا به کاتیگورییه ک داده نین.

له گه ل نه وشدا، که نه م جیاکردنه وانه تا راده یه که شه رعین، به لام له وانه یه له به ر نه م هۆکارانه جه ختکردنه وه له سه ر خه سلته ته هاوبه شه کانی هه موو چه شنه کانی هۆکار به سوودترین له و خه سلته ته ی له یه کترین جیا ده کاته وه.

من وهک خۆم به به کاره ی تانی وشه ی، هۆکار، به مانا میلییه که ی قایل ده بم و نه م چاککردنه تاییه تیانه پشتگۆی ده خه م. با به پرسکردنی نه وه ی میژوونوس به پراکتیکی ده یکات ده ست پییکه ین کاتیک روویه پرووی پیدایستی دیاریکردنی هۆکاری رووداوه کان ده بیته وه.

یه که م تاییه تمه ندی رتیبازی میژوونوس ده هه نبه ر پرسه هۆکاره که ی نه وه یه به گشتی چه ند هۆکاریک بو هه مان بویره ر داده نیت.

رۆژتیک له رۆژان مارشالی ئابوریناس نه وه ی نووسی، که: پیوسته خه لکی له ریگه ی هه موو هۆ پیناوه گونجاوه کانه وه له تو تیرینه وه ی کرداری هه ر هۆکاریک وشیار بکرتنه وه... به بی نه وه ی هۆکاره کانی تری له گه لیدا تیکه لاو ده بن به بایه خه وه وه رگییرین (۹۵).

نه و قوتابییه ی له وه لامدانه وه ی پرسپاری، بوچی له سالی ۱۹۱۷ دا شوړشی رووسیا هه لگیرسا؟، گه ر ته نه ا هۆکاریک پییکه ش بکات له وانه به ختدار بیته، که پله ی سییه م به ده ست بیته.

میژوونوس له کو مه لیک هۆکاری زۆر ده کو لیتنه وه. نه گه ر پیوستی به تو تیرینه وه ی هۆکاره کانی شوړشی به لسه قی هه بوو، نه واهه رنگه شکسته یه که به دوا ی یه که سه ربازییه کانی رووسیا، و گه نده لیبونی ئابوری رووسیا له ژیر سایه ی فشاری جه نگ، و چاوه پرووانی کاریگه ری به لسه قییه کان، و شکستی حکومه تی قه یسه ری له چاره سه رکردنی کیشه ی دابه شکردنی زه وی و زاردا، و چرکردنه وه ی پرۆلیتاری هه ژارو به کاره اتوو له کارگه کانی پتروگرا د-دا، و نه و راستییه ش، که لینین ناوه زی خۆی

دناسی و هیچ کهسیکی تر له لاکه دیکه نهوهی نهدهزانی- به کورتی، تیکه له یه کی رهشاویژی تابووری و سیاسی و ئابدۆلۆژی و هۆکاری کهسی و هۆکاری ماوه درێژ ماوه کورت، باس بکات.

ولهی ئەمه به خیرایی بهرهو تایبهتمندی دووهمی رتبازی میژوونوسمان دهبات.

ئهو قوتاییبهی له وهلامی پرسیارهکهماندا بهوه قایل بوو بیت کۆمه لیک هۆکاری شوژی روسیا بهک به دوا یه یک روون بکاتهوه بهم شیوهیه بهجیان بهیلتی، لهوانهیه پلهی دووهم به دهست بهییت، وهلی زهحمهته پلهی بهکه به دهست بهییت؛ لهوانهیه برباری تاقیکه رهوهکان نهوهی، که کهسیکی پر زانیاریه، وهلی خهبالاوی نییه.

لهوانهیه میژوونوسی راسته قینه ههست به زۆر لیکردنی پیشهیی بکات کاتیک رووبه پرووی ئەم لیستهی هۆکارهکانی خۆی دایان دهیتهوه بۆ نهوهی ریکیان بخت، پله دارکردنیکی ئەو هۆکارانهش دا به زینتی، که لهوانهیه په یه ندیان به وانی ترهوه بچه سپینی، و ههروها بۆ نهوهی بریار له سه ره نهوه بدات کام هۆکار، یان کام پۆلی هۆکارهکان، پیوسته له، دوا ههوار، یان، له شیکاری کۆتایی، (دهسته وازهی کاریگهری میژوونوسان) دا وهک دوا هۆکار، و هۆکاری گشت هۆکارهکان، گوزارشت بکریت.

ئهمهش بریتیه له شۆقه کردنی باه ته کهی؛ میژوونوس له میانهی ئەو هۆکارانهوه دناسریت، که شایه تمانیان پیده دات.

گیبۆن له بهریهک هه له هوشان و شکستی ئیمپراتوریه تی رۆمانی داوه ته پال سه ره کهوتنی به بهریزم و ئاییه وه.

میژوونوسه چاکسازه ئینگلیزهکانی سه دهی نۆزده هههه سه ره له دان و سه ره کهوتنی دهسه لاتی به ریتانیا یان داوه ته پال په ره سه ندنی ئەو دهزگا سیاسیانهی بنه ماکانی نازادی دامه زراوه بیان بهرجهسته ده کرد.

ئهمرۆکه گیبۆن و میژوونوسه ئینگلیزهکانی سه دهی نۆزده هههه وهک مۆدیل کۆن سه ره ده کرین، چونکه ئەو هۆکاره ئابووریانه یان پشتگوێ خستوه، که میژوونوسه هاوچه رخه کان له پیشهنگی هۆکارهکانیان داده نیتن.

هه ره تاووتوییه کی خولبای پرسی ده سه دهی هۆکاره کانه. هنری پونکاری، لهو کتیه ده، که له دوا گه له نامه مدا چهن د برگه یه کم لی وه رگرتوه، تیبینی نهوهی کردوه: زانست له هه مان کاتدا به ئاراسته ی جۆراوجۆرگه رای و ئالۆزیه تی، و، به ئاراسته ی چونیه کی و سادیه یه وه، پیشکه وتوه، ئەمهش ئەو پرۆسیسه دژیه ک و دوو لایه نه یه، که مه رجیک پیوسی مه عریقه بوه (۹۶).

ئهم تیبینییه له باره ی میژووشه وه هه ره راسته.

میژوونوس له میانهی فراوانکردن و قوولکردنه وهی توژینه وه که ی به بهر ده وامی وهلامی زیاتر ده باره ی پرسیا ری، بۆچی؟، که له که ده کات، په ره سه ندنی ئەم سالانه ی دوا یی هه ریبه ک له میژووی ئابووری، و کۆمه لایه تی و کلتووری و یاسایی- نهک باسکردنی تیروانینه نوێکان ده باره ی ئالۆزیه کانی میژووی سیاسی، و ته کنیکه نوێکانی ده رووناسی و سه ره ژمیتری- به بی شووماری ژماره و بواری پرسیاره کانه ی زیاد کردوه.

کاتیک بیترا ند رووسل سه ره نجیدا، که: هه ره پیشکه وتنیکی له زانستدا زیاتر له و چونیه که سه ره تاییانه دوورمان ده خاته وه، که یه که م جار له جیا کردنه وه یه کی گه وه تری پیشینه و پاشینه و له باز نه یه کی هه میسه فراوانتری پیشینه جیا کرا وه کان (ناسرا وه کان) وهک شتیکی به ندیوار به باه ته که وه، تیبینی ده کرین (۹۷)، ئەو به وردی ره وه که ی له میژوودا وه سف کردوه.

ولهی میژوونوس به هۆی پیدا گرتنییه وه له تیگه یشتنی رابردو له هه مان کاتدا به شیوه ی زانا ناچار ده بیت فره یی وه لامه کانی ساده بکات و هه ره وه لامیک بکاته پاشکۆی نهوه ی دیکه یان، هه ره ها ناچاره پیرویه کی و چونیه کیبه ک به پاشا گه ردانی روودا وه کان و پاشا گه ردانی هۆکاره تایبه تیه کان به خشیته. خودایه ک، و یاسایه ک، و ره گه زیک، و رووداویکی دوور له دهستی خودا؛ یان داوا که ی هنری ئاده مز بۆ، گشتان دنیکی گه وه، که ره نگه خرۆشانی مرۆف ته واو بکات بۆ نهوه ی بیته رو شنبیر (۹۸) ئەمانه له م روژ گاره دا وهک کۆمه له نوو کته به کی مۆدیل کۆن ئاماره یان پیده دری.

ولهی نه وه به راست ده مینیتته وه، که پیوسته میژوونوس له میانهی ساده کردن، و له میانهی فره کردنی هۆکاره کانه وه کاربکات.

میژوو وهک زانست له ریگه ی ئەم ره وش دوو لایه ن و به روو کهش دژیه که وه پیش ده که وی. لیته دا پیوسته به ناچاری له باه ته که لایه م و له دوو باه تی نا به ندیوار به کاره که وه بکۆمه وه، که سه ره نجه مان به لایه کی تر دا ده بن- یه کیکیان بریتیه له، قه زاو قه ده ره له میژوو- دا؛ یان نه گریسی هیگل؛ نهوه ی دیکه یان بریتیه له، ریکه وت له میژوو- دا؛ یان، ده می کلیۆتاترا، پیش هه موو شتیکی پیوسته وشه یه ک یا دوو وشه ده باره ی چونیه تی په یدا بوونیان بلیم.

له ۱۹۳۰- یه کانه دا پرۆفیسۆر کارل پۆیه ره له قیه نادا په رتو وکیکی سه نگی نی ده باره ی تیروانینی نوی له زانستدا نووسی (به م دوا ییانه له ژیر ناوونیشانی لۆژیکی لیکۆلینه ی زانستی وه رگێردایه سه ره زمانی ئینگلیزی)، له ماوه ی جه نگدا دوو په رتو وکی خودان تایبه تمه ندیه کی میلیتر به زمانی ئینگلیزی بلاو کرانه وه: کۆمه لگه ی کرا وه دوژمنه کانی هه ره ها نه داری هیستۆریسیزم (۹۹).

ئهم دوو په رتو کانه له ژیر کاریگه ریبه کی سۆزوی به هیزی دژ به کار دانه وه ی هیگل، سه ره رای

ئەفلاتون، نووسراون، كە وەك پېشېنەيەكى رۆحى ناتسىزم مامەلەيان لەگەلدا كەردوو، ھەر وەھا دژى ئەو ماركسىيەتە روو كەشەن، كە برىتى بوو لە سىياسەتى چەپى بەرىتانى لە ۱۹۳۰-يەكاندا، ئامانجە سەرەكسىيەكان بە گوێرەى گووتەى پۆپەر فەلسەفە حەقىيەكانى مېژووۋى ھېگىل و ماركس بوونە، كە بە يەكەو لە ژبى ناو ناتۆرەى خەجالەتبارى ھېستۆرىسىزم كۆكرائونەتەو (۱۰۰).

سىر ئىسىياھ بېرلېن لە سالى ۱۹۵۴-دا گووتارىكى دەربارەى، حەقىيەتى مېژووۋى، بلاوكردەو. ئىسىياھ ھېرشكردنە سەر ئەفلاتونى وەستاند، لەوانەيە لەبەر رېزگرتنى مانەوەى ئەو كۆلەكە كۆنەى دامەرزوۋەى ئۆكسفۆرد بېت (۱۰۱)؛ ھەر وەھا ئەو بەھانەيە دەخاتە سەر تۆمەتباركردنەكە، كە لە پەرتووكى پۆپەردا نابىرنىت، ئەويش ئەويە دەللىت، «Historicism»-ى ھېگىل و ماركس جىنگاى گازنەيە چونكە لە ميانەى راقەكردنى كەردەوكانى مەرۆف بە زاراوۋەى ھۆكارەندىيەو بە شىئەيەكى شارو، ئامازە دەدات بە رەتكردنەوېەكى وىستى سەرەستى مەرۆف، ھەر وەھا مېژووۋونوسان بۆ راکردن لە ئەركى گرمانكراوى خۆيان ھاندەدات (كە لە دوا گەلەلەنامەكەمدا قەسەم لە بارەيەو كرد) بۆ ئەو مەرجى ئەخلاقى لە بارەى شارلەمان و ناپلېون و ستالىنى مېژوو ئاشكرا بكنە.

بەم شىئەيە زۆر نەگۆزاو، وەلى سىر ئىسىياھ بەرلېن نووسەرىكى شايان بە خۆيەتى و بە شىئەيەكى فراوانىش شتەكانى دەخوئېرنەو. لە ماوۋەى ئەم پېنج شەش سالەى رابردودا تا رادەيەك ھەريەكېك لەم ولانەدا يان لە ولانە يەكگرتوۋەكانى ئەمريكادا، گووتارىكى دەربارەى مېژوو بنوسىياھ، يان تەنانت تېروانىيىكى جدى دەربارەى كاركى مېژوو بنوسىياھ، ئەوا گالەتەيەكى لووتبەرزانەى بە ھېگىل و ماركس و بە حەقىيەت دەكرد، ھەر وەھا ئامازەى بە گالەتە بازارى وازھىتان لە دانان بە رۆلى رېكەوت لە مېژووۋا دەكرد.

رەنگە ستمە بېت بەرپرسىيارىيەتى دەرويشەكانى سىر ئىساھ بخرىتە ئەستۆى ئەو. تەنانت كاتېك قەسەى بى ماناش دەكات، بە ھۆى دووانى لەو بارەيەو بە شىئەزىكى دلەرو سەرنجراكىش شايانى لىبووردنى ئىمەيە.

ئەو دەرويشانەى شتە بى ماناكان دووبارە دەكەنەو ئەو ناتوان بىكەنە شتىكى سەرنجراكىش. ئەوا بە ھەر حال ھېچ شتىكى نوئى لەمەدا نىيە.

كارلس كىنگسلى، كە پروفېسۆرىكى زۆر بەناوبانگى شاھانەى مېژووۋى ھاوچەرخمان نىيە، رەنگە ھەرگىز ھېگلى نەخوئېندىتەو يانىش لە بارەى ماركسەو نەبىستىت، بەلام لە دەستپىكى گەلەلەنامەكەيدا لە ۱۸۶۰-ەكاندا لە بارەى، ھىزى مەرۆفى نەيىنى ئامىز لە شكاندنى ياساكانى بوونى خۆى» قەسەى كەردوو، وەك بەلگەيەك، كە دەلى ناتوانى، دەرتەنجامى حەقى» لە مېژووۋا ھەبېت (۱۰۲).

وەلى لە ساىەى بەختەوېە كىنگسلى-مان لە يادكردوو. پروفېسۆر پۆپەر و سىر ئىسىياھ بېرلېن لە نىوان خۆياندا ئەم كۆششە بە ھەدەرچووانەيان بۆ دياردەيەكى ژيانى زىندوو گىراپەو؛ ھەر وەھا بۆ لابردنى شىئەيەكە ئارامگرتىك پىتوستە.

كەوا با يەكەم جار قەزاو قەدەر (determinism) وەرگرم، كە بەو بىروباوەرە پىناسى دەكەم ھەر شتىك روودات ھۆكارىك يان چەند ھۆكارىكى ھەيە، وەلى ھىوام وايە لە شىئەى مشتومردا نەبىت، ھەر وەھا ناكرىت بە شىئەيەكى جىواو رىوودات مەگەر چەند شتىك لە رووى ھۆكارىك يانىش ھۆكارەكانەو جىواو زىن (۱۰۳).

قەزاو قەدەر دۆزىكى مېژوو نىيە، بەلكو دۆزى تەواى ھەلسوكەوتەكانى مەرۆفە.

ئەو مەرۆفەى كەردەوكانى بى ھۆكارن بە شىئەيەك ھۆكارەكان ديارى نەكراو بن ئەوا مەرۆف وەك تاكەكەسىكى تەنھايە لە دەرەوۋەى كۆمەلگەدا، ھەر وەك لە گەلەلەنامەى پىشتىردا تاووتىمان كرد.

جەختكردنى پروفېسۆر پۆپەر ئەويە، ھەموو شتىك لە بوارى كاروبارەكانى مەرۆفدا شىاوە (۱۰۴).

ئىنجا ئەم جەختكردنەوېە چ بى مانا بى چ ھەلە بېت، ھېچ كەسىك لە ژيانى رۆژانەدا نە باوەر بەمە دەكات و نە دەشتوانى باوەرپى پىبكات.

ئەو راستىيە حاشا ھەلەگرەى دەلى ھەموو شتىك ھۆكارىكى ھەيە برىتىيە لە مەرجىكى تواناى ئىمە بۆ تىگەيشتن لەوۋى لە دەرووبەرماندا بەردەوامە (۱۰۵).

چەشنى مېردزمەى رۆمانى كافكا دەكەوئتە چوارچىوۋەى ئەو راستىيەو، ھەر شتىك روودات ھۆكارىكى روون و ئاشكراى نىيە، يان ھېچ ھۆكارىك ناتوانى دلتىابوونەوۋەى لە بارەو ئەنجام بدرى: ئەمەش دەبىتتە ھۆى لەبەريەك ھەلەشاندى سەرلەبەرى كەسايەتى مەرۆف، كە لەسەر ئەو گرمانە بنىاندراو، دەلى رووداوەكان ھۆكارىان ھەيە، ھەر وەھا دەلى تەواى ئەم ھۆكارانە ئامادەگى دلتىابوونەوۋەيان ھەيە بۆ ئەوۋى لە ئاوەزى مەرۆفدا نمونەيەكى تەواو بەندىوار لە بارەى ئىستاو رابردوو دروست بكن بە شىئەيەك وەك رىبەرىكى كەدەكە بەكاربەيتىرى.

لەوانەيە ژيانى رۆژانە شتىكى حەقى بووايە مەگەر يەكېك گرمانى ئەوۋى نەكردبايە، كە ئاكارو رەوشتى مەرۆف بە ھۆى ئەو ھۆكارانەو دياربىكراو، كە لە بنچىنەدا ئامادەگى لى دلتىابوونەوۋەيان ھەيە.

جارى جارن خەلكانىك بە كفر لە توپژىنەوۋەى ھۆكارى دياردە سروسىيەكان دەگەيشتن، چونكە پىيان وابو ئەم دياردانە لە لايەن وىستى يەزدانەو ھەلدەسوورپىندىرىن.

گازەندە كەردنى سىر ئىسىياھ بەرلېن لە بەرامبەر راقەكردنەكەماندا، بۆچى مەرۆفەكان ئەوۋى

کردوویانه دەیکەن، لەسەرئەو بڻەمایە ئێم ئاكارانە لە لایەن ویستی مەرۆقەو هەڵدەسووریتدەری، بۆ هەمان سیستەمی ئایدیاکان دەگەریتەو، و لەوانە یە ئامازەش بەو بەدات، کە ئەمەرۆکە زانستە کۆمەڵایەتییهکان لە هەمان قۆناغی پەرەسەندندان، هەرۆک زانستە سروشتییەکان بربووانە کاتییک ئێم چۆرە بیانوانەیان ئاراستە دەکرا. با سەیرکەین چۆن چۆنی لە ژبانی رۆژانەدا هەڵسوکهوت لەگەڵ ئێم پرسیدا دەکەین.

هەرۆک بە دواى کاروبارى رۆژانەدا دەگەریت، خوو بەووە دەگری بەردەوام بگەیتە سمیت.

بە زمانیکی نەرم و نبان ئەحوال پرسییهکی دەربارەى کەش و هەوا، یان دەربارەى رهوشى کۆلیژ یا کاروبارهکانى زانکۆ لێدەکەیت، بەلام ئەمە شتیکی بێ ئامانجە؛ لە بەرامبەردا سمیت بە هەمان بێ مەبەستەى و هەمان نەرم و نیانییهو تیبینییهکە دەربارەى کەش و هەوا یا کاروبارهکان وەلامدەداتەو.

وہلئى وا دەبینى بەیانییەک سمیت لە جیاتى ئەوہى ئەحوال پرسییەکەت بە شتێزە ئاساییەکەى وەلام بەداتەو، رەخنەپەکی توندی گالتەجاری ئاراستەى سیما، یا تاییەتمەندى کەسیەتییهکەت دەکات، ئایا ئەوسا بەو قایل دەبی شانەکانت هەلتەکتینی، و ئەم کارە وەک بەلگەپەکی قایلکەری ویستی سەریهستی سمیت سەیر بکەى، هەرۆهە وەک ئەو راستییە سەیری بکەى هەموو شتییک لە کاروبارى مەرۆقدا شیاو؟ گومان دەبەم نەخیر، بەو قایل نابیت.

بە پێچەوانەو لەوانەپە چەند دەستەواژەپەکی لەم چەشنەى خوارەو بوورووتینی: «سمیتی هەژار! پێگومان دەزانى باوکی لە تیمارستانیکی عەقڵدا کۆچی دواپى کردووە، یان» سمیتی هەژار! پێویستە چەرمەسەرییهکی زۆرتى لەگەڵ ژنەکیدە هەبووین؛ بە مانایەکی دیکە، لەوانەپە هەولبەدی هۆکاری بە رووکەش بێ هۆکاری هەڵسوکهوتى سمیت بە بەلگەى تەواو دیارى بکەیت، بە شتێپەک بگەیتە ئەو دەرئەنجامەى پێویستە هۆکارییک هەبیت.

بەم شتێپە لەوانەپە لە میانەى بە دەستەوهدانى راقەکردنیکى هۆکارگەرابی هەڵسوکهوتى سمیت دووچارى توورەپى سیر ئیسپاھ بەرلین بپیتەو، کە بە تووندی سکالای ئەو دەکات گریمانى قەزاو قەدەرى هیگل و مارکست بە ئاسانى باوەرکردوو لە ئەرکەکەى خۆت دوورکەوتوویتەو بۆ ئەوہى سمیت وەک دەپەنگیک تۆمەتبار بکەیت. وەلئى هیچ کەسێک لە ژبانی رۆژانەدا ئەم تێروانییە بە هەند وەرناگریت، یان ئەو گریمان بکات، کە چ قەزاو قەدەر چ بەرپرسیارییهتى ئەخلاقى لە سەنگى مەحەکدان بە لای دۆران و بردنەو.

تەنگرەى لۆژیکی تاییەت بە ویستی سەریهست و قەزاو قەدەر لە ژبانی راستەقینەدا روونادات.

ئەمەش مانای ئەو نییە، کە هەندیک کردەوکانى مەرۆف سەریهستان و هەندیکى تریشیان سنووردارکراون. بەلگو راستییەکەى ئەوہپە تەواوی کردەوکانى مەرۆف وەک پەک سەریهست و سنووردان، ئەمەش دەکەویتە سەر تێروانیى ئەو مەرۆقەى لیبیان دەکۆلیتەو.

دوو بارە پرسە پراکتیکییەکە شتیکی جیاوازه.

کردەوہکەى سمیت هۆکارییک، یان ژمارەپەک هۆکاری هەبوو؛ وەلئى ئەوہندەى بە هۆى هەڵسوکهوتى کەسییهتى خوێبەو بوو، ئەوہندە بە هۆى ناچارکردنیکى دەرەکییەو نەبوو، بە شتێپەک لە رووی ئەخلاقییەو بەرپرسیار بوو، چونکە ئەو مەرجیکی ژبانی کۆمەڵایەتییه، کە مەرۆقە پێگەیشتووکان لە رووی ئەخلاقییەو لە کەسایەتى خوێبان بەرپرسیارن. وەلئى ئایا لەم حالەتە تاییەتییهدا بەرپرسیاریهتى کردنى کیشەپەکە دەهەنەر بریاردانى پراکتیکیت.

وہلئى گەر ئەمەش بکەى مانای ئەو نییە، کە کردەوہکەى ئەوت بەبێ هۆکار داناو: چونکە هۆکارو بەرپرسیارییهتى ئەخلاقى دوو کاتیگۆرى جیاوازن.

بەم دواپیانە دامەزرادەپەک و کورسییهکی تاوانناسى لەم زانکۆپەدا دامەزران.

بە دنیایییهو واهەست دەکەم هیچ پەکیک لەوانەى باپەخ بە لیکۆلینەوہى هۆکارەکانى تاوان دەدەن ئەو گریمان ناکەن، کە ئەم کارە وای لیکردوون بەرپرسیارییهتى ئەخلاقى تاوانبارەکە رەتیکەنەو.

با هەنووکە بروانییە میژوونووس.

میژوونووس وەک مەرۆقیکی رەشۆکی باوەر بەو دەکات کردەوکانى مەرۆف خودانى ئەو هۆکارانەن، کە لە بنچینەدا دەشى لیبیان دلتیا بیینەو.

لەوانەپە میژوو بە چەشنى ژبانی رۆژانە شتیکی ئەستەمبوواپە گەر ئەم گریمانەپە بە ئەنجام نەگەپەندرابا پە.

ئەرکیکی تاییەتى میژوونووسە لەم هۆکارانە بکۆلیتەو. رەنگە هەندیک کەس پیبیان وایئى ئەم کارە لە لایەنیکى دیاریکراوى ئاکارى مەرۆقدا گرنگییهکی تاییەتى دەپەخشیتە میژوونووس: بەلام ویستی سەریهست رەت ناکاتەو مادامیک ئەو گریمانە بەرگری لیتەکراوہ بلئى کردەو خۆویستەکان هۆکاریان نییە.

بە هەمان شتێو میژوونووس بە هۆى پرسى حەقییەتیشەو دەردۆنگ نابى.

میژوونووسان وەک خەلکانى دیکە، هەندیک جار زمانى رەوانبیتى بەکار دەهینن، هەرۆهە وەک شتیکی، حەقى، لە بارەى رووداویکەو قسە دەکەن لە کاتییکدا تەنھا مەبەستیان ئەوہپە هاوکاتى

هۆکاره‌کانی وایان له مەژۆف کردوو پێشبینی ئەوه بکات بێ راده به‌هێز بووه.

بەم دوایانە بۆ وشە یەکی وروژێنەر ته‌واوی مێژوو هه‌م گه‌رام، وه‌لێ ناتوانم به‌ ته‌واوی ته‌ستۆ پاکێ به‌ خۆم ببه‌خشم: له‌ بڕگه‌یه‌کدا نووسییومه‌ دوای شۆرشێ ۱۹۱۷ به‌ یه‌ک‌دادانی نیوان به‌لشه‌قییه‌کان و هه‌وادارانێ کلێسه‌ی ئه‌رته‌دۆکسی شتیکی، حه‌قی، بوو.

گومانی تێدا نییه‌ عاقلانه‌ تر ده‌بوو گه‌ر بمانووتایه‌، زۆر پێده‌چێ، وه‌لێ ئایا به‌ راستکردنه‌وه‌ی فکریه‌کی پێداتنیکانه‌ ده‌مبوورن؟ مێژوونووسه‌کان به‌ شتیوه‌یه‌کی پراکتیکی ئەوه‌ گریمان ناکه‌ن، که‌ رووداوه‌کان پێش ئەوه‌ی رووبه‌ده‌ن شتیکی حه‌قین.

مێژوونووسه‌کان به‌ شتیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام له‌سه‌ر بانه‌مای ئەو گریمانە‌ی ده‌لێ هه‌لپێژاردنه‌کان و الابه‌ونه‌ ئەو رێپه‌وه‌ جێکارانه‌ تاوتوێ ده‌کهن، که‌ له‌ چیرۆکدا بۆ ئه‌کتاره‌کان فه‌راهه‌من، به‌لام له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا به‌ شتیوه‌یه‌کی راست و دروست ئەوه‌ راقه‌ ده‌کهن بۆچی له‌ سه‌ره‌نجامدا رێپه‌ویک له‌ بری رێپه‌ویکی تر هه‌لپێژاوه‌.

هیچ شتیکی له‌ مێژوودا حه‌قی نییه‌، مه‌گه‌ر به‌و مانا شکلییه‌ نه‌بێت، که‌ ئه‌گه‌ر به‌ جوړتیکی تر روویاندا بێت، ئەوا پێویسته‌ هۆکاره‌ به‌راییه‌کانیش جیاوازی بوین.

من وه‌ک مێژوونووسێک ئاماده‌یی ته‌واوم هه‌یه‌ واز له‌ هه‌ریه‌ک له‌م وشانه‌ به‌یتیم: «حەقییه‌ت، ineluctable، Unavoidable، inescapable، هه‌روه‌ها ته‌نانه‌ت،

له‌م ره‌وشه‌دا ژبان ده‌بێته‌ شه‌وه‌زنگ، به‌لام ئیمه‌ بۆ هۆزانه‌کان و میتافیزیکناسه‌کان به‌جێیان ده‌هێلین. ئەم تۆمه‌تی حه‌قییه‌ته‌ بێ ئامانجی و نه‌زۆکییه‌کی زۆر دره‌ده‌خا، هه‌روه‌ها له‌م سالانه‌ی دواییدا به‌ هۆی ئەم تۆمه‌ته‌وه‌ ره‌خنه‌ و توندوتیژییه‌کی گه‌لیک زۆر درێژه‌یان هه‌بوو، به‌ شتیوه‌یه‌ک پێم وایه‌ ده‌بێت به‌ دوای پالنه‌ره‌ شاراوه‌کانی دوای ئەم تۆمه‌ته‌دا بگه‌ڕێین.

گومان ده‌بم سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی ئەم تۆمه‌تی حه‌قییه‌ته‌ ئەوه‌بێ، که‌ پێی ده‌وتری، قوتابخانه‌ی هه‌زی- ئه‌گه‌ر مه‌گه‌ر- یان به‌ شتیوه‌یه‌کی دروستتر ئەوه‌ی پێی ده‌وتری قوتابخانه‌ی سوژداری.

ئەم قوتابخانه‌یه‌ش تا راده‌یه‌ک به‌ ته‌نها خۆی به‌ مێژووی هاوچه‌رخه‌وه‌ ده‌لکێنێ.

سالی رابردوو له‌ زانکۆ کینیمبرجدا لێدوانیکی یه‌کتیک له‌ کۆمه‌لگاکانم بینی له‌ ژێر ناوونیشانی، ئایا شۆرشێ رووسی شتیکی حه‌قی بوو؟ دلایه‌م له‌وه‌ی ئەو لێدوانه‌ وه‌ک لێدوانیکی جدی مه‌به‌ستدار بووه‌.

وه‌لێ ئه‌گه‌ر لێدوانیکت له‌م باره‌یه‌وه‌ بینی، ئایا جه‌نگی گوڵه‌کان حه‌قی بووه‌؟ له‌وانه‌یه‌ به‌ خێرایێ گومانی نوکته‌یه‌ک به‌ری.

مێژوونووس ده‌رباره‌ی داگیرکردنی نۆرمان یان جه‌نگی سه‌ربه‌خۆیی ئەم‌ریکا به‌ شتیوه‌یه‌ک ده‌نووسیت وه‌ک بلێی ئەوه‌ی روویدا له‌ راستیدا پێویست بوو رووبدات، هه‌روه‌ها وه‌ک بلێی مێژوونووس ئه‌رکی خۆیه‌تی به‌م شتیوه‌ ساده‌یه‌ ئەوه‌ی روویداوه‌ بۆچی روویدا راقه‌ بکات؛ هه‌روه‌ها که‌س به‌وه‌ تاوانباری ناکه‌ن خۆی دیتیرمینیسته‌ و له‌وه‌دا شکستی هێناوه‌ ئەو ئه‌گه‌ره‌ جێکارانه‌ تاوتووی بکات، ئە‌ی ئه‌گه‌ر به‌هاتایه‌و ولیه‌می رزگارکه‌ر یان هه‌لگه‌راوه‌کان تێکشکانایه‌.

هه‌ر چۆنیک بێت، کاتیک به‌ وردی به‌م شتیوازه‌ ده‌رباره‌ی شۆرشێ ۱۹۱۷- رووسیام ده‌نووسی- تاکه‌ شتیوازی راسته‌قینه‌ی مێژوونووسانه‌ی- خۆم له‌ ژێر هێرشێ ره‌خنه‌گره‌کامدا بینییه‌وه‌ به‌و بیانه‌وه‌ی به‌ شتیوه‌یه‌کی شاراوه‌ ئەوه‌ی روویداوه‌ وه‌ک شتیکی وه‌سفم کردوو که‌ پێویست بوو رووبدات، هه‌روه‌ها له‌به‌رئه‌وه‌ی به‌ وردی چاوم نه‌بریبویه‌ هه‌موو ئەو شتانه‌ی دیکه‌، که‌ له‌وانه‌ بوو رووبه‌ده‌ن.

هه‌ندیک که‌س ده‌لێن با وا دابنێن، ئه‌گه‌ر ستۆلیپین کاتی هه‌بوایه‌ چاکسازی زه‌وی و زار ته‌واو بکات، یان ئه‌گه‌ر رووسیا نه‌رۆیشتبایه‌ جه‌نگ، له‌وانه‌یه‌ شۆرش رووی نه‌دایه‌؛ یان ئەوه‌ گریمان بکه‌، که‌ ئه‌گه‌ر حکومه‌تی کێرنسکی چاکه‌ی بکراوه‌، هه‌روه‌ها گه‌ر به‌هاتایه‌و له‌ جیاتیی به‌لشه‌قییه‌کان مه‌نشه‌قییه‌کان یاخود شۆرشگێره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان سه‌رکراوه‌تی شۆرشیان به‌ ده‌سته‌وه‌ بگرتایه‌.

ئەم گریمانانه‌ له‌ رووی تیۆرییه‌وه‌ ده‌سی وینا بکرتین؛ هه‌روه‌ها هه‌میشه‌ مەژۆف ده‌توانی به‌ ئه‌گه‌رو مه‌گه‌ره‌کانی مێژوو یاری ناو مال بکات.

وه‌لێ ئەم گریمانانه‌ هیچ په‌یوه‌ندییه‌کیان به‌ قه‌زاو قه‌ده‌ره‌وه‌ نییه‌؛ ئەوه‌ی له‌سه‌ر باوه‌ردار به‌ قه‌زاو قه‌ده‌ر پێویسته‌ وه‌لامی بداته‌وه‌ ئەوه‌یه‌ ئەو شتانه‌ی پێویسته‌ رووبه‌ده‌ن هه‌روه‌ها پێویسته‌ هۆکاره‌کانیشیان جیاوازی.

بەم پێوانگه‌ هیچ په‌یوه‌ندییه‌کیان به‌ مێژوووه‌ نییه‌.

خالی مه‌به‌ست ئەوه‌یه‌ ئه‌مرۆکه‌ هیچ که‌سیک به‌ جدی حه‌ز ناکا ده‌رئه‌نجامه‌کانی داگیرکردنی نۆرمان یاخود سه‌ربه‌خۆیی ئەمه‌ریکا پێچه‌وانه‌ بکاته‌وه‌، یان ناڕه‌زاییه‌کی توند له‌ دژی ئەم رووداوانه‌دا ده‌برێ؛ هه‌روه‌ها هیچ که‌سیک نایه‌تته‌ رێگر کاتیک مێژوونووس ئەم رووداوانه‌ وه‌ک به‌شێکی داخراو سه‌ودا ده‌کات.

به‌لام زۆریه‌ی خه‌لکی ئەوانه‌ی راسته‌وخۆ یانیش به‌ له‌ بری دانان له‌ ده‌ره‌نجامه‌کانی سه‌رکه‌وتنی به‌لشه‌قییه‌کان تووشی هاتوون، یان له‌ ده‌ره‌نجامه‌ دوورته‌کانیشی ترسیان هه‌یه‌، ئاره‌زوویان له‌وه‌یه‌ ناڕه‌زاییه‌کانیان له‌ دژی ئەو سه‌رکه‌وتنه‌ تۆمار بکه‌ن؛ ئینجا کاتیک ئەمان مێژوو ده‌خویننه‌وه‌ ئەم کاره‌ شتیوه‌یه‌کی خراپی خه‌یالکردنیان وه‌رده‌گرت ده‌رباره‌ی هه‌موو ئەو شته‌ گونجاوانه‌ی له‌وانه‌ بوو رووبه‌ده‌ن،

ههروهه ئه‌م کاره له به‌رامبهر ئه‌و مێژوونووسه‌ی به‌ ئارامی له‌سه‌ر کاره‌که‌ی به‌رده‌وام ده‌بیت له‌ باره‌ی راقه‌کردنی ئه‌وه‌ی روویداوه‌و بۆچی خه‌ون و ویسته‌کانیان نایه‌ده‌ی - شپه‌ی گله‌یی و گازه‌نده‌یه‌ک وهرده‌گرئ. دردۆنگی مێژووی هاوچه‌رخ له‌وه‌دایه‌ خه‌لکی ئه‌و کاته‌یان بیره‌ده‌که‌وێته‌وه‌، که‌ هێشتا هه‌لبژاردن و ویسته‌کان سه‌ره‌ستبوون؛ هه‌روه‌ها به‌ ئه‌سته‌می ده‌زانن هه‌لوێستی ئه‌و مێژوونووسه‌ هه‌لبژێرن، که‌ به‌ هۆی ئه‌م‌ری واقیعه‌وه‌ هه‌لبژاردنی ویسته‌کانی له‌ به‌رده‌مدا داخستون.

ئهمه‌ش بریتیه‌ی له‌ کاردانه‌وه‌یه‌کی سه‌د دهر سه‌د سۆزدار و نامێژوویی.

وه‌لێ ئه‌مه‌ زۆرتین بری سووته‌مه‌نی بۆ ئه‌م شالاوه‌ نوێیه‌ له‌ دژی رێبازی گریمانکراوی، حه‌تمیه‌تی مێژوویی، ده‌سته‌به‌ر ده‌کات.

با بۆ هه‌تا هه‌تایه‌ خۆمان له‌م بابه‌ته‌ لایه‌لایه‌ رزگار بکه‌ین. سه‌رچاوه‌یه‌کی تری هێرشه‌که‌ بریتیه‌ی له‌ خاچه‌ نیوداره‌که‌ی لووتی کلیۆپاترا.

ئهمه‌ش بریتیه‌ی له‌و تبه‌وره‌ی به‌ شپه‌یه‌یه‌کی گشتی مێژوو به‌ به‌شیک له‌ ریکه‌وته‌کان، و زنجیره‌یه‌ک رووداوی سنوورداری به‌ هۆی ریکه‌وتی خۆوه‌خته‌وه‌، داده‌نیت، هه‌روه‌ها ده‌لێ ئه‌مانه‌ ته‌نها به‌ هۆی هۆکاری ریکه‌وته‌وه‌ن.

ده‌رئه‌نجامی جه‌نگی ئاکتیوم به‌ هۆی جوړی ئه‌و هۆکارانه‌وه‌ نه‌بوو، که‌ مێژوونووسان گریمانیان ده‌کرد، به‌لکو به‌ هۆی هه‌زکردنی ئه‌نتۆنی بوو له‌ کلیۆپاترا.

کاتیکی باجرت به‌ هۆی تووشبوونی به‌ نه‌خۆشی جومگه‌کانه‌وه‌ (gout) نه‌یتوانی به‌ره‌و ناوه‌راستی ئه‌وروپا بکشیت، گیبۆن تیبینی ئه‌وه‌ی کرد، تووشهاتنی مه‌زاجی مرۆفیک به‌ نه‌خۆشیه‌یه‌کی توند له‌وانه‌یه‌ ریکه‌ له‌ په‌ژاره‌ی چه‌ندین نه‌ته‌وه‌ بگریت یان دوا‌ی بخت(١٠٦).

کاتیکی ئه‌سکه‌نده‌ر پاشای یۆنانی له‌ پایزی ١٩٢٠-١٩٢١-دا به‌ هۆی قه‌پی مه‌یوونیک (pet) گیانی له‌ ده‌ستدا، ئه‌م رووداوه‌ زنجیره‌یه‌ک رووداوی لیکه‌وته‌وه‌ به‌ شپه‌یه‌یه‌ک بوونه‌ هۆی ئه‌وه‌ی ویستۆن چه‌رچلی تیبینی ئه‌وه‌ بکات، که‌ چاره‌که‌ ملیۆنیک که‌س به‌ هۆی قه‌پی ئه‌م مه‌یوونه‌وه‌ مردن(١٠٧). یان دووباره‌ لێدوانه‌که‌ی ترۆتسکی ده‌رباره‌ی ئه‌و حه‌مه‌ مائه‌ ناره‌حه‌ته‌ی له‌ کاتی راوکردنی مراویه‌ کتوبدا دووچاری هات وه‌ک نمونه‌یه‌ک وه‌رگره‌، ئه‌م حه‌مه‌ مائه‌یه‌ له‌ ساتیک هه‌ره‌ گرنگی هه‌را هه‌راکه‌ی ترۆتسکی دا‌بوو له‌ پایزی ١٩٢٣- له‌گه‌ڵ هه‌ریه‌ک له‌ زینۆفیف و کامینیف و ستالین-دا؛ مرۆف ده‌توانی به‌ربینی شو‌رشیک یاخود جه‌نگیک بکات، به‌لام مه‌حاله‌ بتوانی به‌ربینی ده‌رئه‌نجامه‌کانی گه‌شتیک پاییزه‌ بکات له‌ پێناو راوه‌ مرای کتوبدا(١٠٨).

یه‌که‌م شت، که‌ پێویسته‌ روون بکرتیه‌وه‌ ئه‌وه‌یه‌ ئه‌م پرسه‌ هه‌یچ په‌یوه‌ندییه‌کی به‌ دۆزی

قه‌زاوقه‌ده‌روه‌ نییه‌.

شه‌یدابوونی ئه‌نتۆنی به‌ کلیۆپاترا، نه‌خۆشی جومگه‌ی باجرت، یان له‌رزووتای ترۆتسکی، کتومت له‌ رووی هۆکاره‌وه‌ به‌ ئه‌ندازه‌ی هه‌ر شتیکی دیکه‌ سنوورداری بوونه‌، که‌ رووده‌دات.

شتیکێ زۆر بیه‌وه‌دیه‌ له‌مه‌ر جوانی کلیۆپاترا ئه‌وه‌ پێشنیار بکه‌ین، که‌ شه‌یدابوونی ئه‌نتۆنی بێ هۆکار بووه‌.

هه‌روه‌ک له‌ ژبانی رۆژانه‌دا تیبینی ده‌که‌ین، په‌یوه‌ندی نیوان نێرو جوانی مێ به‌کیکه‌ له‌ ئاسایترین سه‌ره‌نجامه‌کانی هۆ و ئه‌نجام.

ئهم ریکه‌وته‌ رووداوانه‌ له‌ مێژوودا گوزارشت له‌ زنجیره‌یه‌ک سه‌ره‌نجامی هۆ و ئه‌نجام ده‌که‌ن، به‌ شپه‌یه‌یه‌ک ئاسته‌نگ ده‌خه‌نه‌ به‌رده‌م ئه‌و سه‌ره‌نجامه‌ی، که‌ مێژوونووس به‌ شپه‌یه‌یه‌کی سه‌ره‌کی خوازباری ئه‌وه‌یه‌ لێی بکو‌لیته‌وه‌- هه‌روه‌ها گه‌ر ده‌سته‌واژه‌یه‌کی ره‌وابی له‌گه‌ڵ هه‌مان سه‌ره‌نجامدا به‌ یه‌کتیدا ده‌ده‌ن.

له‌ راستیدا بیری له‌ جیگای خۆیدا له‌ باره‌ی به‌یه‌ک‌دادانیکی نیوان دوو زنجیره‌ هۆکارگرایی سه‌ره‌خۆدا قسه‌ ده‌کات(١٠٩) سیر ئیسیاه بیرلین گووتاره‌که‌ی له‌ باره‌ی حه‌تمیه‌تی مێژوویییه‌وه‌ به‌ ستایشکردنی بابه‌تیک بێرنارد بێرنسن ده‌ست پیده‌کات، که‌ ئه‌و بابه‌ته‌ ده‌رباره‌ی، تبه‌روانیی ریکه‌وت به‌ندییه‌ له‌ مێژوودا، یه‌کیکه‌ له‌وانه‌ی ریکه‌وت به‌م مانایه‌ له‌گه‌ڵ به‌رپێواربوونی چاره‌نووسسازی هۆکاربه‌ندی تیکه‌لاوه‌کات. وه‌لێ جیا له‌م تیکه‌لاوه‌کردنه‌، پرسیکی راسته‌قینه‌مان هه‌یه‌. ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ چۆن ده‌توانن سه‌ره‌نجامیکێ تۆکه‌می هۆ و ئه‌نجامه‌کان له‌ مێژوودا بدۆزینه‌وه‌، هه‌روه‌ها چۆن ده‌توانن هه‌ر مانایه‌ک له‌ مێژوودا بدۆزینه‌وه‌، کاتیکی له‌ هه‌ر چرکه‌ساتیکدا ریزه‌ندییه‌که‌مان به‌ هۆی ریزه‌ندییه‌کی تره‌وه‌ دووچاری تیکشکان یاخود له‌ ربه‌ره‌ولادان بیه‌ته‌وه‌؟، ئه‌مه‌ش له‌ تبه‌روانیی ئیمه‌دا په‌یوه‌ندی به‌ بابه‌ته‌که‌وه‌ نییه‌.

ره‌نگه‌ له‌ پێناو تیبینی کردنی به‌چه‌کی ئه‌م رشتبوونه‌ به‌ربالاوه‌ تازه‌یه‌ له‌سه‌ر رۆلی ریکه‌وت له‌ مێژوودا بۆ چرکه‌ ساتیک لێره‌دا بوه‌ستین.

وا دیاره‌ پۆلیسیۆس یه‌که‌م مێژوونووس بووبیت به‌ هه‌ر شتوازیکی سیستماتیکی گرنگی به‌م چه‌مه‌ک دا‌بیت؛ هه‌روه‌ها گیبۆن به‌ خیرایی په‌رده‌ی له‌سه‌ر هۆکاره‌که‌ رامالی. گیبۆن تیبینی ئه‌وه‌ی کرد، که‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی گرگه‌کان ولاته‌که‌یان بۆ (Province) یک بچووک بوویه‌وه‌، هۆکاری سه‌رکه‌وته‌نه‌کانی رۆم ده‌به‌نه‌وه‌ سه‌ر به‌خت، نه‌ک شایانبوونی کۆماره‌که‌(١١٠).

هه‌روه‌ها تاکیتوس، که‌ مێژوونووسیکێ سه‌رده‌می گه‌نده‌لی ولاته‌که‌یه‌تی، یه‌کیکی تر بووه‌ له‌و

میژوونوسه کونانه‌ی دهربارهی رهنگدانه‌وه فراوانه‌کانی به‌خت زۆر قوولبۆته‌وه. نووسه‌ره به‌ریتانییه‌کان له سوونگه‌ی سه‌رده‌می گه‌شه‌سه‌ندنی مه‌زاجی دردۆنگی و ترس و بیمی چاره‌روانکراوه‌وه دووباره له‌سه‌ر گرنگی ریکه‌وت له میژوودا رشتبوون، که له‌گه‌ل ده‌سپییکی ئەم سه‌ده‌یه‌دا ده‌ستی پیکردو دوا‌ی سالی ۱۹۱۴-ش تییینی ده‌کرا.

وا ده‌رده‌که‌وی یه‌که‌م میژوونوس دوا‌ی داپرا‌نیکی زۆر ئەم تییینییه‌ی دووباره‌ توتیبیته‌وه بیری بوویت، که له گووتاریکی سالی ۱۹۰۹-دا دهربارهی، داروینیزم له میژوودا سه‌رنجی دایه، سروشتی ریکه‌وتی به‌خت، که به راده‌یه‌کی زۆر، یارمه‌تی چاره‌نووس‌ساز کردنی رووداوه‌کان ده‌دات له په‌ره‌سه‌ندنی کۆمه‌لایه‌تیدا؛ هه‌روه‌ها له سالی ۱۹۱۶-دا گووتاریکی تاییه‌تی بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ ته‌رخانکرد له ژیر ناوونیشانی، لووتی کلیۆپاترا-دا^(۱۱۱).

ئێچ. ئی. فیشهر، له پرگه‌یه‌که‌دا که پیشتر وه‌ک نمونه وه‌مانگرت، رزگاربوونی خۆی له وه‌م رهنگ ده‌داته‌وه له به‌رامبه‌ر شکستی خه‌ونه‌کانی لیبرالی دوا‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م، که تیا‌یا له خۆینه‌ره‌کانی ده‌پارێته‌وه له میژوودا، رۆلی به‌ریینی نه‌کراوه‌کان و نه‌گه‌ره گومانداره‌کان، بناسنه‌وه^(۱۱۲).

میللی بوونی ئەو تیۆری ده‌لی میژوو به‌شیک‌ی رووداوه به ریکه‌وته‌که‌نه له‌م ولاته‌دا هاوکاته له‌گه‌ل سه‌ره‌له‌دانی قوتابخانه‌ی ئەو فه‌یله‌سووفانه له فه‌ره‌نسا‌دا ده‌یانگوت (بوون) نه‌هۆکار، و نه لۆژیک، و نه پێداو‌ب‌ستیشی هه‌یه - له‌م باره‌یه‌شه‌وه کتیبه‌ نێوداره‌که‌ی سارته‌ر، L'Etre et le nean (بوون و نه‌بوون) وه‌ک نمونه‌یه‌ک وه‌رده‌گرم.

له ولاتی ئەلمانیا‌شدا هه‌روه‌ک پیشتر تییینیمان کرد، ماینه‌که‌ی (meinke) میژوونوسی شاره‌زا له دوا‌ ساته‌کانی ته‌مه‌نیدا که‌وته ژیر کاریگه‌ری به‌خت له میژوودا. ماینه‌که (meinke) به بیانووی ئەوه‌ گله‌یی له رانکه (Ranke) ده‌کات، که سه‌رنجی ته‌واوی نه‌داوه‌ته چه‌مکی به‌خت؛ هه‌روه‌ها دوا‌ی جه‌نگی جیهانی دووم فه‌لاکه‌ته نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی چل سالی رابردووی خسته‌ نه‌ستۆی زنجیره‌یه‌ک رووداوی به ریکه‌وت، فه‌لاکه‌ته‌کانیش به‌م شێوه‌یه‌ن: کرده‌وه پرۆپو‌چه‌کانی قه‌یسه‌ر، و هه‌لبێژاردنی سه‌رۆکایه‌تی کۆماری فایمه‌ر له هیندن بوورگدا، و تاییه‌قه‌ندی دردۆنگانه‌ی هیتله‌رو هتد... ئەمانه‌ش نابوو‌تیبوونی مه‌زاجی میژوونوس‌یکه‌ گه‌وره له ژیر فشاری به‌ده‌ختی ولاته‌که‌یدا گوزارشت ده‌که‌ن^(۱۱۳) ئەو تیۆرانه جه‌خت ده‌که‌نه سه‌ر رۆلی به‌خت یاخود ریکه‌وت له میژوودا له ناو گروه‌تیک یا نه‌ته‌وه‌یه‌که‌دا باون، که له ئاستیکی نزم- نه‌ک به‌رزی- رووداوه میژووییه‌کاندان. ئەو تیۆرانییه‌ی ده‌لی ده‌رئه‌نجامی تاقیکردنه‌وه‌کان ته‌واو وابه‌سته‌ی یانسیه‌ن هه‌میشه‌ له نێو ئەوانه‌دا به‌ندو باوی

هه‌یه، که له په‌لی سێیه‌مدا دانراون.

وه‌لی دۆزینه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌کانی باوه‌ریک مانای خۆ رزگارکردن نییه له‌و باوه‌ره؛ ته‌نانه‌ت هێژ ناچارین کتومت ئەوه‌ بدۆزینه‌وه، که ئایا، لووتی کلیۆپاترا، چی له رووپه‌ره‌کانی میژوودا به ئەنجام گه‌یاندووه.

به شێوه‌یه‌کی بێ پیچ و په‌نا مۆنتسکیۆ یه‌که‌م که‌س بوو هه‌ولیدا له دژی ئەم خۆتیه‌له‌قورتاننده به‌رگری له یاسا‌کانی میژوو بکات. هه‌روه‌ها له په‌رتووکه‌که‌یدا دهرباره‌ی مه‌زنی و دارمانی رۆمان نووسیویه‌تی، ئە‌گه‌ر هۆکاریکی تاییه‌تی وه‌ک ده‌رئه‌نجامیکی ریکه‌وتی شه‌ریک ولاتیکی کاولکرد، ئە‌وا هۆکاریکی گشتی هه‌بووه بۆته هۆی ئەوه‌ی له سوونگه‌ی تاکه جه‌نگیکه‌وه دارمانی ولاتیکی سه‌رچاوه بگرت.

هه‌روه‌ها مارکسیه‌کان له‌سه‌ر ئەم پرسه‌ تا راده‌یه‌ک دوولیان هه‌بوو. مارکس ته‌نها جارێک له‌و باره‌یه‌وه نووسیویه‌تی، ئە‌ویش ته‌نها له نامه‌یه‌که‌دا: رهنگه میژووی جیهان تاییه‌قه‌ندییه‌کی پر له رازی هه‌بوویه گه‌ر به‌هاتایه‌و یواریک بۆ به‌خت له میژوودا نه‌بوویه. بێگومان خودی ئەم به‌خته ده‌بیته به‌شیک له ئاراسته‌ی گشتی په‌ره‌سه‌ندن و له میانه‌ی شێوه‌کانی تری به‌خته‌وه قه‌ره‌بوو ده‌کرتیه‌وه.

وه‌لی خیراکردن و دوا‌خستن وابه‌سته‌ی ئەم چه‌شنه، رووداوه به ریکه‌وتانه، ده‌بیته، به شێوه‌یه‌ک به‌خته‌که، تاییه‌قه‌ندی ئەو تاکانه ده‌گرتیه‌وه، که له سه‌ره‌تادا له پیشه‌نگی بزوتنه‌وه‌یه‌که‌دان^(۱۱۴).

هه‌روه‌ها مارکس به‌ سێ چه‌شن له میژوودا پاساوی بۆ به‌خت هێناوه‌ته‌وه. چه‌شنی یه‌که‌م زۆر گرنگ نه‌بووه ئەم چه‌شنه، خیراکردن، و، دوا‌خستنی، له توانا‌دایه، به‌لام ناتوانی به هۆی ماته دیاردیدانه‌وه به شێوه‌یه‌کی ریشه‌یی رپه‌وی رووداوه‌کان بگۆژی.

چه‌شنی دووم، به‌ختیک له میانه‌ی به‌ختیک تروه قه‌ره‌بوو کراوه‌ته، به شێوه‌یه‌ک له کۆتاییدا به‌خت خودی خۆی پو‌چه‌ل کردۆته‌وه.

چه‌شنی سێیه‌م، به‌خت به شێوه‌یه‌کی تاییه‌تی له تاییه‌قه‌ندی تاکه‌که‌سه‌کاندا روونبۆته‌وه^(۱۱۵). ترۆتسکی له ریکه‌ی ویکچوونیکه‌ی به‌رپه‌وری زبیره‌کانه‌وه تیۆری قه‌ره‌بووکردن و خۆپو‌چه‌له‌کردنه‌وه‌ی ریکه‌وته‌کانی پشت‌ نه‌ستور کردووه:

سه‌رله‌به‌ری پرۆسیتی میژوو بریتییه له تیشکدانه‌وه‌یه‌کی یاسای میژوویی له میانه‌ی بوویه‌ری ریکه‌وته‌وه.

رهنگه له زمانه‌ی بایۆلۆژیدا باس له‌وه بکه‌ین، که یاسایی میژوویی له میانه‌ی هه‌لبێژاردنی سروشتی

ریکه و ته کانه وه په ی پنده بری (۱۱۶).

دان به ودا دهنیم، که هم تیوره نه قایلکهره و نه دلته واییکهریشه.

همرکه رولی ریکه و ته له میژو ودا به شیوه یه کی جدی له لایه نه و که سانه وه زیده رویی تیدا ده کرت، که ناروویان له جه ختکرده وهی گرنگیه که یه تی.

ولهی ریکه و ته هیه، هر وه ها نه و گوته یه ی ده لته به خت ته نها رو ودا وه کان خیرا ده کات یا دوا ده خات، ولهی ریره وه که ناگزی، ته نها بۆ نه وه یه گالته و یاری به وشه کان بکات.

هر وه ها هۆکار یکم نه دوزیه وه بۆ نه وه ی باوه ر به و یتم، که بو یه ریکی به ریکه و ته - بۆ نمونه مردنی پیش وه ختی لینین له تمه نی په نجاو چوار سالی د - له لایه نه هیچ ریکه و تیکی تری به م شیوازه وه به چه شتیکی ئوتوماتیکی قهره بوو بکرتیه وه بۆ نه وه ی ته رازووی پروسیسی میژووی نۆژن بکات وه.

نه و تیروانی نه ی ده لته ریکه و ته له میژو ودا ته نها پتوره ی نه زانیمانه - به شیوه یه کی ساده ناوی چند شتی که، که ناتوانین تی بیان بگه ی (۱۱۷)، به همان نه ندازه ی تیوره که ی تر ناته واوه.

گومانی تیا نییه هم کاره هندی که جار رو وده دات. ناوی هه ساره گه رۆ که کان له وه وه سه ری هه لدا، که بیگومان گه رۆکن، له کاتی که خه لکی وایان ده زانی هم هه سارانه به شیوه یه کی ره شاویژی به ئاسماندا دین و ده چن، و پی وودانگی جو لانه وه کانی شیان نه زاندر اوه. وه سفکردنی هندی که شت به به ده خت بریتیه له شیوازیکی کاریگه ری خو قورتار کردن له ئه رکی ماندو وکه رانه ی لیکولینه وه ی هۆکاره کانی؛ هر وه ها کاتی که سیک پی م ده لته میژو به شتیکی ریکه و ته کانه، گومانی ته مبه لته عه قلی یا خود گومانی ئاست نرمی چالاکي روشنبیری لیده که م. پیشه یه کی پراکتیکی به ندوباوی میژو و نووسه جدیه کانه ئامازه به وه بدن، که هندی که له و شتانه ی تا ئیستا وه ک ریکه و ته مامه له یان له گه لدا کراوه، به هیچ شیوه یه ک ریکه و ته نه بوونه، ولهی ده شتی له رووی عه قلییه وه راقه بکرتن و به چه شتیکی گرنگ له شیوازیکی فراوانتری رو ودا وه کاند ا هاوریک بکرتن.

ولهی هم کرده یه ش به ته واوی وه لایمی پرسباره که مان ناداته وه.

ریکه و ته ته نها شتی که نییه نه توانین لیتی تی بگه ین.

باوه ریم وایه، پیوسته له پیرویه کی ته واو جیاوازی ئایدیاکاندا ده بیت بۆ چاره سه ری ریکه و ته له میژو ودا بگه رین.

له قوناغیتی پیشتردا بینیمان، میژو و نووس راستیه کان هه لده بژتیریت و ریکیان ده خات بۆ نه وه ی بینه راستی میژووی، ئینجا له گه ل نه و کاره دا میژو ده ست پنده کات. هر چه نده سه رله به ری

راستییه کان راستی میژووی نین، به لام جیا کرده وه ی نیوان راستیه میژووی و نامیژووییه کان نه وه نده ره ق و به رده و ام نییه؛ هر وه ها گه ر ده سته واژه یه کی ره وایی، ده توانری هه ر راستیه ک بگه یه نریته ئاستی راستیه کی میژووی نه گه ر بیت و گرنگی و به ندیواریه کانی بزاندترین.

هه نو که پروسیسیکی تا راده یه ک هاوشیوه له ریازی لیکولینه وه ی میژو و نووسدا ده بینین، به شیوه یه سه رقالی لیکولینه وه ی هۆکاره کانه.

په یونده ی میژو و نووس به هۆکاره کانی خودانی هه مان نه و تاییه تمه ندیه دوو لایه نه و ئالوگزییه، که په یونده ی میژو و نووس به راستیه کانییه وه هیه تی.

هۆکاره کان شپۆقه کردنی پروسیسی میژووی میژو و نووس چاره نووس ساز ده کن، که ابوو شپۆقه کانی میژو و نووسیش هه لبژاردن و ریکه خستنی هۆکاره کان چاره نووس ساز ده کات. پله دارکردنی هۆکاره کان و گرنگی ریژی هه ر هۆکاریک یا خود کومه له هۆکاریک یانیش گرنگی ریژی هه ر هۆکاریکی دیکه بریتیه له جه وه ره ی شپۆقه کردنه که ی میژو و نووس.

هم کرده یه ش کلیلی چاره سه ری پرسی ریکه و ته له میژو ودا ده سازینی.

شیوه ی لووتی کلیویاترا، و نه خوشی جوومگه کانی باجرت، و قه پی نه و مه یوونه ی پادشا نه سه کنده ری کوشت، هر وه ها مردنی لینین - هه موویان بریتی بوون له و ریکه و تانه ی ریره ی میژو و بیان گوری.

شتیکی بیته وده یه هه ولی نه وه بدین نه و ریکه و تانه به خیرایی له به رچا و لا به یین، یان به شیوه یه ک له شیوه کان وایان نشان بدین بی نه نجامبوونه.

له لایه کی تره وه، به و نه ندازه یه ی ریکه و ته بوویه ربوونه، نه وه نده نه چونه ته چوارچیوه ی شپۆقه کردنی عه قلاتی میژو و وه، یان به و نه ندازه یه نه چونه ته چوارچیوه ی پله دارکردنی هۆکاره گرنگه کانی میژو و نووسه وه.

زیاتر له جارتیک ئامازه به هه ریه ک له پروسیسور پویه رو پروسیسور به رلین ده دم به و ناوه دیارترین و پر خوتنه رترین نوتنه رانی هم قوتابخانه یه ن - نه وه گریمان ده کن، که هه ولی میژو و نووس بۆ دوزینه وه ی گرنگی له پروسیسی میژو و بییدا و هه لیتجانی ده رته نجامه کان له و پروسیسه وه یه کسانه به هه ولی که مکرده وه ی، نه زمونی گشتی، بۆ پیرویه کی چونیه ک و هه ماهه نگ، هر وه ها بوونی ریکه و ته له میژو ودا هه ر هه ولیکی له م بابه ته به ئاقاری شکستدا ده بات.

ولهی هیچ میژو و نووسیکی عه قلاتی چاوه روانی نه وه ناکات کاریکی خه یالی نه نجام ده دات له پینا و ده رده سترکردنی، ته واوی نه زمونه کاند ا؛ چونکه ناتوانی زیاتر له پارچه یه کی بچووی

راستیبه‌کان به‌دهست بهیمنی تهنانهت نه‌گهر بر‌گه بازنه‌ی هه‌لبژیراوی خو‌ی یاخود لایه‌نیکی میژووش بیت.

جیهانی میژوونوس به‌چهنی جیهانی زانا کو‌ییبه‌کی فوتوگرافی جیهانی راسته‌قینه نییبه، به‌لکو به‌پیچه‌وانه‌وه دروستکردنی نه‌و مودیل‌یه، که که‌متر یان زیاتر به‌شپوه‌یه‌کی چالا‌کانه وزه‌ده‌بخشیته میژوونوس لیتی تی‌بگات و راسه‌ری بکات.

میژوونوس نه‌و به‌شه له نه‌زمونه‌کانی رابردو ده‌پالیتی، یان زوری‌ه هه‌ره‌زوری نه‌زمونه به‌رده‌سته‌کانی رابردو ده‌پالیتی، که پیتی وایه به‌که‌لکی رافه‌کردن و شپوه‌کردن دیت، ئینجا له سو‌نگه‌ی نه‌م به‌شه‌وه نه‌و ده‌رئه‌نجامانه هه‌لده‌هینجیت، که وه‌ک رتیبه‌ریکی کرده‌که به‌کار ده‌هینترین.

نوسه‌ریکی میللی هاوچه‌رخ له باره‌ی ده‌سکه‌وته‌کانی زانست قسه‌ده‌کات و به‌شپوه‌یه‌کی گرافیکی ئامازه به‌روه‌شی مه‌زاجی مروف‌ده‌کات، به‌شپوه‌یه‌ک نه‌م ره‌وشی مه‌زاجه (ده‌ماغ)، له چه‌مه‌دانی جل و جو‌ری «راستیبه» تی‌بینی‌کراو‌کاندا کنه‌و پشکنین ده‌کات، به‌یه‌که‌وه راستیبه په‌یوه‌ندی‌داره‌کان هه‌لده‌بژیرتی و پینه‌یان ده‌کات و به‌و شپوه‌یه دروستیان ده‌کات تا وه‌کو به‌یه‌که‌وه ده‌بهنه لیتفه‌یه‌کی دوراوی عه‌قلانی و لوژیکی «مه‌عریفه»؛ به‌لام نه‌و پارچه‌و په‌رۆبانه‌ی په‌یوه‌ندی‌یان به‌با‌ه‌ته‌که‌وه نه‌بیت ده‌یان‌خاته لاوه (۱۱۸).

پتوبسته له‌بهر سنور بو‌دانانیکی مه‌ترسیبه‌کانی په‌یوه‌ند به‌خودگه‌رایه‌ی هیژ نه‌گونج‌اوه‌وه نه‌و چه‌مکه وه‌ک وینه‌یه‌کی نه‌و شپوه‌یه قبول‌بکه‌م، که مه‌زاجی میژوونوسه‌که کاری پتیده‌کات. له‌وانه‌یه نه‌م رتسا‌یه فه‌بله‌سوفان و تهنانهت هه‌ندپک له میژوونوسانیش سه‌رسام بکاو راجله‌کیتنی. وه‌لن رتسا‌که سه‌د در سه‌د لای نه‌و خه‌لکه ره‌شوکیانه کاریکی ئاساییه، که به‌دوای کاریکی پراکتیکی ژباندا ده‌گه‌رتین.

با‌گه‌رانه‌وه‌ی جو‌ن له‌ناهه‌نگیک روون بکه‌مه‌وه، که زیاتر له‌ناستی پتوبسته مه‌شروباتی خواردیو‌یه‌وه، جو‌ن به‌ئوتومبیل‌یک گه‌رایه‌وه بریکه‌کانی کاریان نه‌ده‌کرد، ئینجا له‌په‌نایه‌کی زور نه‌دیو‌ا خو‌ی به‌رۆبسن-دا ده‌کیشی و ده‌یکوژی، رۆبسن له‌و ساته‌وه‌خته‌دا له‌ریگاکه ده‌په‌ریبه‌وه بو‌نه‌وه‌ی له‌دوکانی سه‌ر سو‌چه‌که جگه‌ره بکرتی.

دوای نه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌ی هه‌راو هۆر‌باکه روونبو‌یه‌وه- با‌بلین له‌بنکه‌یه‌کی پۆلیس-دا کو‌ده‌بینه‌وه بو‌نه‌وه‌ی له‌هۆکاره‌کانی رووداوه‌که بکو‌لینه‌وه.

ئایا نه‌م رووداوه به‌هۆی حاله‌تی نیمچه سه‌رخو‌شی شو‌فیره‌که‌وه بو‌وه، که له‌وانه‌یه له‌م حاله‌ته‌دا سکالا‌یه‌کی تاوانباری لیت‌دیرتته دادگا؟ یان ئایا به‌هۆی ناته‌واوی بریکه‌کانه‌وه بو‌وه- له‌م حاله‌ته‌شدا

له‌وانه‌یه نه‌و گاراژه لیت‌رسینه‌وه‌ی له‌گه‌لدا بکرتی، که تهنه‌هفته‌یه‌ک پتیش نه‌م رووداوه سه‌یاره‌که‌ی به‌وردی پشکنی بو‌و؟ یان ئایا به‌هۆی په‌نا نه‌دیوه‌که‌وه بو‌و، له‌م حاله‌ته‌شدا له‌وانه‌یه ده‌سته‌لات‌دارانی ریگاکه بانگه‌شیت بکرتین بو‌نه‌وه‌ی سه‌رنجی خو‌بان له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌که پتیشکه‌ش بکه‌ن؟ له‌کاتیکدا نه‌م په‌رسیاره پراکتیکیانه‌مان گفتوگو‌ده‌کرد، دوو پیاوماقو‌ولتی ناسراو- که نامه‌وی بیاناسینم- خو‌بان کرد به‌ژووره‌که‌داو به‌زمانیکی پاراو و رازی کردنیکی به‌هیتزه‌وه ده‌لین، نه‌گه‌ر رۆبسن نه‌و ئیواره‌یه جگه‌ره‌ی لی نه‌برابایه، له‌وانه‌یه له‌ریگاکه نه‌په‌ریبایه‌وه له‌وانه‌یه نه‌کوژرابایه؛ که وابوو ئاره‌زووی رۆبسن بو‌جگه‌ره هۆکاری مردنه‌که‌ی بو‌وه؛ به‌شپوه‌یه‌ک هه‌ر لیکو‌لینه‌وه‌یه‌ک نه‌م هۆکاره پشنگوی بخات تهنه‌ه‌بیته‌کات به‌فیرو‌دان، که وابوو هه‌ر ده‌رئه‌نجامیکی لیوه‌ی هه‌لینج‌رابیت بی‌سو‌ده. باشه، نه‌ی چی بکه‌ین؟ نه‌وه‌نده‌ی توانیمان به‌خیرایی لیت‌شاوی قسه‌پاراوه‌کانیان ده‌وه‌ستینین و به‌ره‌به‌ره گه‌شتیاره‌کانمان به‌رتزه‌وه به‌ره‌و ده‌رگا‌که پال ده‌نیتین، ئینجا ده‌رگا‌وانه‌که ئاگادار ده‌که‌ینه‌وه، که به‌هیچ شپوه‌یه‌ک ریگه‌یان نه‌دات جاریکی تر بینه‌ ژووره‌وه، ئینجا ده‌ست به‌لیکو‌لینه‌وه ده‌که‌ین.

به‌لام ئایا چ وه‌لام‌میکمان بو‌قسه‌په‌کان پیته؟ بی‌گومان رۆبسن بو‌یه کوژرا، چونکه جگه‌ره‌کیش بو‌و. هه‌رچی‌یه‌ک له‌میژوودا له‌لایهن پشتیوانانی به‌خت و نه‌گه‌رانده‌وه بگووترتی سه‌د در سه‌د راسته‌و سه‌د در سه‌د لوژیکیه.

نه‌م چه‌مکه هه‌مان نه‌و چه‌شنه لوژیکیه بی‌رحمه‌ی هه‌یه، که له‌م په‌رتوو‌که‌دا به‌رچاومان ده‌که‌و‌یت: (Alice in wonderland and through the looking glass).

له‌کاتیکدا هیچ که‌سپک به‌قه‌د من به‌م نمونه‌ گونج‌اوانه‌ی رۆشن‌بیری ئوکسفورد سه‌رسام نییبه، به‌لام وای به‌باشتر ده‌زانم شپوه‌ جیا‌وازه‌کانی لوژیکی خو‌م له‌چهنده‌شیتیکی جیا‌وازا به‌هیتمه‌وه. شپوازی دۆج سۆنی شپوازیکی میژو نییبه.

له‌به‌رته‌وه‌ی میژو ره‌وشیتی هه‌لبژاردنه له‌سه‌ر بنه‌مای گرنگی مانایی میژووی، بو‌یه جاریکی دیکه ده‌سته‌واژه‌که‌ی تالکو‌ت پارسن وه‌رده‌گرین، ده‌لن: میژو بریتییبه له «سیسته‌میکی هه‌لبژیر» نه‌ک تهنه‌ له‌رووی ئاراسته‌کانی مه‌عریفیبه‌وه، به‌لکو له‌رووی ئاراسته‌کانی هۆکارگه‌راییشه‌وه به‌ره‌و ئاقاری واقع‌بینی.

میژوونوس له‌ده‌ریای بی‌سه‌رو بنی راستیبه‌کاندا کتومت نه‌و راستیبه‌انه هه‌لده‌بژیرتی، که بو‌مه‌به‌سته‌کانی خو‌ی گرنگن، هه‌روه‌ها له‌فره‌ریزه‌ندیبه‌کانی هۆ و نه‌نجامدا تهنه‌وه هۆ و نه‌نجامانه هه‌لده‌بژیرتی، که له‌رووی میژوویبه‌وه گرنگن؛ پی‌و‌دانگی گرنگی میژوویبیش بریتییبه له‌توانای میژوونوس بو‌گونج‌اندنیان له‌شپوازی شپوه‌کردن و رافه‌کردنی عه‌قلانی خو‌یدا.

پتیبسته سه ره نجامه نامه بهسته کانی دیکه ی هۆ و نه نجامه کان ره تبکرینه وه، نهک له بهرئه وهی په یوه ندی نیوان هۆ و نه نجام شتیکی جیاوازه، به لکو له بهرئه وهی خودی سه ره نجامه که هیچ په یوه ندیبه کی به بابه ته که وه نیبه.

میژوونوس ده توانی واز له م سه ره نجامه بهینی؛ نهو سه ره نجامه به که لکی شروقه کردنی عه قلی نایهت، ههروه ها نه بو رابردو- و- نه بو ئیستا هیچ مانایه کی نیبه.

راسته هه ربهک له لووتی کلیو پاترا، و نه خووشی جوومگه کانی باجزت، یان قه پی مه میونه که ی نه سه که ندر، یان مردنی لینین، یان جگه ره کیشانی روینسن، نه نجامیان هه بوو.

به لām وهک پیشنیار کردنیکی گشتی وتنی نهو دهسته وازیه هیچ مانایهک نادات، که: جه نه راله کان بویه جه نگه کان ده دۆرین، چونکه شهیدای شازنه جوانه کان ده بن، یان بلتین بویه جه نگه کان هه لده گیرسین، چونکه پادشاکان مه میونی متووبوو راده گرن، یان بلتین خه لکی بویه له سه ر جاده کان ده کوژین، چونکه جگه ره ده کیشن.

نه گه له لایه کی تروه به که سیکی ره شوکی بلتی بویه روینسن کوژرا، چونکه شوپیره که سه رخوش بوو، یان له بهرئه وهی بریکه کان کاربان نه ده کرد، یان له بهرئه وهی په نایه کی نه دیوو له سه ر جاده که هه بوو، نه مه لای نهو که سه سه دهر سه د راقه کردنیکی عه قلاتنی و مه عقول ده بیت؛ ئینجا گه ر جیا کردنه وهی هۆکاری راسته قینه ی مردنی روینسن هه لبرئ، ته نانهت له وانیه بلتی نه م هۆکارانه هۆکاری راسته قینه ی مردنی روینسن، نهک ئاره زووی جگه ره کیشانی. به هه مان شیوه گه ر نهو به قوتابیه کی میژوو بلتی، که کیشمه کیشمه کانی به کیبه تی شووره ی له ۱۹۲۰-هکاندا به هۆی مشتومر که نه وه بوون له مه ر تیکرای پری به پیشه ساز بکردندا، یان به هۆی مشتومر کردنه وه بوون له باره ی دابین کردنی باشترین هۆ و پیناو و که رهستی هاندانی جووتیاره کان بو نه وهی ده غل و دان دابچین و خواردنی شاروچکه کان ده سه بهر بکه ن، یان ته نانهت خواسته که سیبه کانی سه رکرده کیبه رکیکه ره کان ده سه بهر بکه ن، نهو سا قوتابیه که هه ست به وه ده کات نه م هۆکارانه عه قلاتین و له رووی میژوویبه وه بریتین له کومه له راقه کردنیکی گرن، بهو مانایه ی ده توانی له سه ر ره وشه میژوویبه کانی دیکه دا پراکتیس بکرتن، ههروه ها بهو مانایه ی بریتین له هۆکاره، راسته قینه کانی، نه وهی رویدا، له کاتیکدا روودای مردنی پیشه وه ختی لینین به م شیوه به نه بوو. گه ر قوتابیه که باش له م شتانه وردیته وه، له وانیه ته نانهت نهو گووته ی هیگلی بیتته وه یاد له پیشه کی په رتووی «فه لسه فه ی ماف» دا نه م گووته یه زۆر به نمونه وهرگیراوه زۆریش به هه له لیتی تیگه یشتوون، ده لئی: «نه وهی عه قلاتنی بیت بریتیه له راستی، ههروه ها نه وهی راست یی بریتیه له عه قلاتنی».

با بو چرکه ساتیک بگه رینه وه سه ر هۆکاره کانی مردنی روینسن.

له جیا کردنه وهی نهو ده دا هیچ ئاسته نگیکمان نیبه، که هه ندیک هۆکار عه قلاتنی و راسته قینه «بوونه وه ندیکی تر ناعه قلاتنی و ناجه وهه ری بوونه.

وه لئی ئایا له میانه ی چ پیتودانگیکه وه جیا کردنه وه که مان نه نجامدا وه؟ توانسی عه قل به شیوه یه کی ئاسایی بو مه به ستیک مومامه ره سه ده کرت.

هه ندیک جار رو شنبیره کان له وانیه له پیناو گالته دا بیبرکه نه وه، یان پینان وایه به شیوه یه کی عه قلاتنی بیبرده که نه وه، وه لئی گه ر به شیوه یه کی بی پیتج و په نا بدوین، نهوا مروقه کان بو مه به ستیک بیبرده که نه وه.

ئینجا مادامیک چند راقه کردنیکی دیار بیکراومان به عه قلاتنی داناو هه ندیک راقه کردنی تریشمان به ناعه قلاتنی دانا، پیشنیار ده کم، که جیا وازیمان کردوه له نیوان نهو راقه کردنانه ی، که خزمه تیان به مه به ستیک کردوه نهو راقه کردنانه ییش، که خزمه تیان به هیچ مه به ستیک نه کردوه.

له م حالته ی هه نووکه له ژیر گفتوگودایه شتیکی ماقولبوو نهو هه گریمان بکه ی، که کونترۆل کردنی خواردنه وهی زۆری کحول لای شوپیره کان، یان کونترۆل کردنی توندتری چاودیزی بریکه کان، یان چاک کردنی ریگاویانه کان، له وانیه خزمهت به مه به سستی که مکردنه وهی ژماره ی قه زاو قه ده ره کانی په رینه وه بکات. وه لئی به هیچ شیوه یه ک عه قلاتنی نه ده بوو، که گریمان بکه ین ده توانا به هۆی ریگرتنی خه لکی له جگه ره کیشان ژماره ی قوربانیا نی قه زاو قه ده ری په رینه وه که م بکرتنه وه. نه مه ش بریتی بوو لهو پیتودانگه ی له میانه یه وه جیا کردنه وه که مان نه نجامدا.

ههروه ها هه مان شت ده سه بهر هۆکاره کان له میژوودا له سه ر هه لویتستان پراکتیس ده بیت.

که و ابو پتیبسته جیاوازی له نیوان هۆکاره عه قلاتنی و ناجه وهه ریبه کاندایه بکه ی.

چونکه نه وانیه ی پیشتر به شیوه یه کی شاراره له سه ر ولاته کانی ترو له سه ر سه رده مه کانی تر، ههروه ها له سه ر هه لومه رجه کانی تر دا پراکتیس ده بن، ده بنه هۆی گشتاندنیکی به ره همدار، ههروه ها ده توانین وانیه یان لی فیبرین؛ که و ابو نه وانیه خزمهت به فراوان کردن و قوول کردنه وهی تیگه یشتنمان ده که ن (۱۱۹).

ناتوانی هۆکاره ناجه وهه ریبه کان بگشتیندرین؛ چونکه پر به مانای وشه بریتین له هۆکاری هه لا ویره (ناوازه)، ههروه ها هیچ وانیه کمان فیتر ناکه ن سه ره نجام هیچ ده ره نجامیکیشیان لی ناکه ویتته وه.

به لām پتیبسته لیته دا خالیکی تر بهینمه نه نجام.

کومت بریتیه له بیرۆکه‌ی نامانجیک بهو تپروانینه‌ی، که کلیلی چاره‌سهرکردنی هۆکارلیکدانه‌وه له میژوودا بۆ ئیتمه ده‌سته‌به‌ر ده‌کات؛ ئەم تپروانینه‌ش وه‌ک پتویست پرپاره به‌هاداره‌کان ده‌گرتیه‌وه.

هه‌روه‌ک له دوا گه‌لاله‌ نامادا بینیمان، هه‌میشه شپۆقه‌کردن له میژوودا وابه‌سته‌ی پرپاره به‌هاداره‌کان ده‌بیت، هه‌روه‌ها هۆکارگه‌رابی وابه‌سته‌ی شپۆقه‌کردن ده‌بیت.

به‌گوێهری قسه‌کانی ماینه‌که (Meinecke) - ماینه‌که‌ی گه‌وره، ماینه‌که‌ی ۱۹۲۰-ه‌کان- توێژینه‌وه‌ی هۆکارگه‌رابیه‌کان به‌ میژوودا به‌بێ ناماژدان به‌ به‌هاکان شتیکی مه‌حاله... هه‌میشه توێژینه‌وه‌ی به‌هاکان ده‌که‌وێته‌ دوا‌ی توێژینه‌وه‌ی هۆکارگه‌رابیه‌کان چ راسته‌وخۆ بیت چ ناراسته‌وخۆ (۱۲۰).

هه‌روه‌ها ئەم چه‌مکه ئەوه‌م بیره‌خاته‌وه، که پتیشتر ده‌باره‌ی ئەرکی دوو‌لایه‌نه‌و ئالوگۆزی میژوو قسه‌م له باره‌یه‌وه کرد- ئەم ئەرکه تیکه‌یشتنمان له ژیر تیشکی ئیستادا له باره‌ی رابردو به‌هیز ده‌کات هه‌روه‌ها له ژیر تیشکی رابردوودا تیکه‌یشتنمان له باره‌ی ئیستادا به‌هیز ده‌کات.

وه‌لێ هه‌ر شتیکی- وه‌ک شه‌یدا بونی نه‌نتونی به‌ کلیپاترا- به‌شدارێ ئەم مه‌به‌سته دوو‌لایه‌نه‌یه نه‌کات، ئەوا له روانگه‌ی میژوونوسه‌وه شتیکی مردوو-و- نه‌زۆکه. کاتی ئەوه هاتوو له‌م کاته ناسک و گرنه‌گه‌دا دان بنیتم به‌ فیلتیکی زۆر خراب، که له ئیوه‌م کردوو، به‌لام له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا، چونکه بیتگومان له میان‌یه‌وه بۆ تیکه‌یشتن له‌ باب‌ه‌ته‌که هه‌یج ئاسته‌نگی و دوو‌لایه‌یه‌کتان تووش نه‌هاتوو، هه‌روه‌ها چه‌ندین جار بۆ کورت‌کردنه‌وه‌ ساده‌کردنی ئەوه‌ی وتوو مه‌ یارمه‌تی داوم، که‌واته‌ رهنه‌گ زۆر لیبوورده‌ بووبیت، که ئەم فیلته‌ وه‌ک پاژتیکی گونجایی لیک‌کردنه‌وه‌ کورت‌کردنه‌وه‌ سه‌یر کردوو. تا به‌ ئەم ساته‌ش ده‌گا به‌ به‌رده‌وامی ده‌سته‌واژه‌ی «رابردو-و- ئیستا» ی ته‌قلیدیم به‌کاره‌یتاوه.

وه‌لێ مادام هه‌موومان ئەوه بزاین، ئیستا شتیکی تیورییه به‌ شیوه‌یه‌ک بریتیه له هیلتیکی دابه‌شکهری خه‌یالی له نیتوان رابردو-و- داها‌توودا.

کاتیکی له باره‌ی ئیستاوه قسه‌م ده‌کرد ره‌هنه‌دیکی تری کاتم به‌ قاچاغ کرده بیانوو.

پتم وایه‌ پێشاندانی ئەوه شتیکی ئاسانه، که به‌ه‌ودان به‌ رابردو-و- به‌ه‌ودان به‌ داها‌توو دوو شتی به‌ندیوارین، چونکه رابردو-و- داها‌توو به‌شیکی هه‌مان ماوه‌ی سه‌رده‌مه‌که‌ن.

هیلتی سنووردانانی نیتوان سه‌رده‌مه‌کانی پێش میژوو-و- سه‌رده‌مه‌ میژووییه‌کان ته‌نها کاتیکی ده‌کیشری، که خه‌لکی له سه‌رده‌می ئیستادا له ژیان گوزه‌راندن ده‌هستن، هه‌روه‌ها به‌ شیوه‌یه‌کی هۆشیارانە چ له رابردوویان و چ له داها‌توویاندا تامه‌زرۆ ده‌بن.

میژوو به‌ گوزه‌رکردنی که‌له‌پوورو ته‌قلیدی وه‌چه‌کان ده‌ست پێده‌کات؛ ته‌قلیدیش بریتیه له

گواسته‌وه‌ی داب و نه‌ریت و وانه‌کانی رابردو بۆ داها‌توو.

تۆماره‌کانی رابردو له پیناو سوودی وه‌چه‌کانی داها‌توودا هه‌لده‌گیرین.

میژوونوسی هۆله‌ندی هویتسینگا ده‌لی: هزری میژوویی هه‌میشه شتیکی نارمانج گه‌رابیه (۱۲۱).

به‌م دواییانه سیر کارلس سنۆ له باره‌ی رۆته‌رفۆرده‌وه ئەوه‌ی نووسیوه، که «ئه‌ویش وه‌ک هه‌موو زانا‌کان... تا راده‌یه‌ک به‌بێ بیره‌کردنه‌وه له‌وه‌ی چ مانایه‌کی هه‌بووه، له ئیسقانه‌کانیدا داها‌توویه‌کی هه‌بووه» (۱۲۲).

گومان ده‌بم، که میژوونوسه‌ باشه‌کان، چ بیره‌ له‌وه‌ بکه‌نه‌وه‌ چ بیره‌که‌وه‌ له ئیسقانه‌کانیاندا داها‌توو هه‌یه.

میژوونوس سه‌ره‌رای پرسپاری «بۆچی؟» پرسپاری «بۆ کوێ؟»-ش ده‌کات.

هیچ ریگایه ک نییه پیمان بلتی پرۆفیسۆر پۆویک چی له هزردا بووه کاتیک ئەم دەسته واژه بهی نووسیوه، بۆیه ههول ددهم شڕۆقه کردنی تایبه تی خۆم له و باره یه وه بخوینمه وه. به شیوه یه کی جه وه هری چاندی کلاسیکی گریک و رۆمان به شیوه ی چانده کۆنه کانی ئاسیا دوو چاندی نامپژووی بوون. ههروهک پيشتر بينيمان، هپروۆتسی باوکی مپژوو چهند نه وه به کی که می هه بوو؛ ههروه ها نووسه ره کانی شوپنه واری کلاسیکی به شیوه یه کی گشتی بایه ختیکی که میان به هه ره ک له رابردو و- و- داهاتوو ده دا.

تیوسیدیدس باوه ری وابوو، که هپچ شتیکی گریک پیش سه رده می ئەو رووداوانه رووی نه داوه، که ئەو وه سفی کردوه، ههروه ها باوه ری وابوو، که پیناچی هپچ شتیکی گریک له مه ولا روویدا، لۆکریتوس له سوونگه ی گوئی مه دیبی خۆبه وه ده هه نبه ر رابردو گوئی مه دیبی مرۆف ده هه نبه ر داهاتوو دینیتته ئەنجام و ده لئی:

له وه وردبینه وه چۆن پیش له دایکیوومان سه رده مه کانی رابردووی سه رده مه یی بئ کۆتایی جیگای بایه خی ئیمه نه بوونه. ئەمه ش بریتییبه له ئاوپنه یه ک، که سروشتی سه رده می داهاتووی دوای له دایکیوومان ده خاته به رچاو (۱۲۵).

تپروانینه هۆزانه یه که کان له باره ی داهاتوویه کی گه شتر شیوه ی تپروانینه کانی گه رانه وه یه ک بۆ سه رده مه یی زپینی رابردوویان وه رگرتوه- ئەمه ش بریتییبه له تپروانینیکی بازنه یی، که ره وته کانی مپژوو ده کاته هاوشیوه ی ره وته کانی سروشت.

ته نه ها قیرجیل له چوارم سروودی شوانانه ی خۆیدا وینه یه کی کلاسیکی له باره ی گه رانه وه یه ک بۆ سه رده می زپین به ده سه ته وه ده دات، ههروه ها به شیوه یه کی کاتی له (Aeneid)- دا سروشتی ئەوه ی کردوه چه مکی بازنه یی بپرت: «imperium sine fine deadi» که دواچار نازناوی نیمچه پینغه مبه رتیکی مه سیحی به قیرجیل به خشی.

جوله که کان و دواتریش مه سیحییبه کان له میانه ی گریمان کردنی ئامانجیک که پینان وابوو ره وتی مپژووی به ئاراسته ی ئەو ئامانجه ده جوولیت، به ته واری سرشتیکی نوپیان دروست کرد- ئەمه ش بریتییبه له تپروانینی ئامانجگه رای مپژوو.

که وابوو مپژوو مه به ست و مانایه کی ده رده سه تکه وتوه، به لام له سه ر حیسابی له ده ستدانی تایبه تمه ندییبه عه لمانییه که ی. ده رده سه تکه وتنی ئامانجی مپژوو له وانیه به شیوه یه کی ئۆتوماتیکی

پینجه م

مپژوو وه ک پيشكه وتن

بوارم بدن به وه رگرتنی پرگه یه کی ده سپتیکی گه لاله نامه ی پرۆفیسۆر پۆویک ده ست پیبکه م، که سی سال به ر له ئیستا نووسیویه تی، به و ناوه ی پرۆفیسۆری شاهانه یه له مپژووی هاوچه رخ له زانکۆی ئۆکسفۆرد- دا:

لاشه کردن بۆ شڕۆقه کردنی مپژوو ئەوه نده به قوولئ ره گی داکووتاوه، مه گه ر تپروانینیکی ئاقاداریمان نه بیت ده رباره ی رابردو، ئەوا یا ئەوه تا به ره و سوؤفیگه ری ده چین یانیش به ره و گومانگه رای ده چین (۱۲۳).

پیم وایه، سوؤفیگه ری، گوزارشت له و تپروانینه ده کات، که پپی وایه مانای مپژوو ده که وپته شوپنیک له ده ره وه ی مپژوودا، واته له بواره کانی تیولۆژی یان له بواره کانی توپینه وه ی کۆتایی بوونه وه رو جیهاندا (Eschatology)- ئەم تپروانینه ش تپروانینی نووسه ره کانی وه ک بپردیاف یان نیبوور یان توینی بو (۱۲۴).

گومانگه رای، ههروه ک چه ندین جار نمونه م بۆ هینایه وه، گوزارشت له و تپروانینه ده کات، که پپی وایه مپژوو مانای نییه، یانیش کۆمه لیک مانای راست یا ناراستی وه ک یه کی هه یه، یان ئەو مانایه ی هه یه، که وه ک سه پاندنیک هه لیده بپترین تا به به ر مپژوویدا بکه ین.

ره نگه ئەم دوو تپروانینه ئەمڕۆکه به هه ره مینترین تپروانین بن له باره ی مپژوو وه.

وه لئ بئ سی و دوو هه ره ک له م دوو تپروانینه ره تده که مه وه.

ئەم ره وشه ش له گه ل ئەو ده سه ته واژه نامه یه به جیمان ده هیلئ، به لام ئەوه نده هه یه سه رنجراکیشه، که ده لئ «تپروانینیکی ئاقادار له باره ی رابردو».

مانای کوتایی میژوو بگه یه نیت: خودی میژوو بوته نیولۆژیا یه کی سروشتی برپاردانی خودایی (The-odicy).

ئه مهش تیروانینی چهرخی ناوه راست بوو له باره ی میژوو. له چهرخی رینسانسدا تیروانینی کلاسیکی له باره ی جیهانی چه فگه رای میروث (anthropocentric) و پیشه نگی عه قل نو تکرایه وه، وه لئ تیروانینی ره شبینانه ی کلاسیکی دهه نهر داهاتوو له لایه ن تیروانینیکی گه شبینانه وه جیگه ی گیرایه وه، که له ته قلیدی جوو- مه سیحی وه رگیرابوو.

سه رده م، که روژیک له روژان دووژمن و خراپه کار بوو، ئیستاکه بوته هاوړی و ئه فرینه ر: دهسته واژه که ی هوراس، سه رده می ویرانکه ر چ شتیکی ویران ناکات؟

«Damnosa quid non imminuit dies?» بیخه نه قالبی به اوردکاریه وه له گه ل دهسته واژه که ی باکوندا، که ده لئ «راستی دهسته خوشکی سه رده مه» «Veritas temporis fila».

عه قلا نییه کانی سه رده می روژنگه ری خوژان دامه زرینه ری هیستۆریوگرافی هاوچه رخ بوون، هه روه ها تیروانینی ئامانجگه رای جوو- مه سیحیان پاراست، وه لئ ئامانجگه یان به عه لمانیکرد؛ که وابوو توانیویانه تاییه قه ندی عه قلا نی خودی ره وتی میژووی نوی بکه نه وه.

میژوو به ئاراسته ی ئامانجی کاملکردنی پینگه ی مرۆف له سه ر زه ویدا په ره ی ده سه ند.

گیبۆن، که یه کیکه له گه وره ترین میژوونووسانی سه رده می روژنگه ری، به هوی سروشتی بابه ته که به وه ریگه ی تو مارکردنی نه وه ی لینه گیرا، که پیی ده وت، ده رئه نجامی که یف خوژی نه ویش نه وه یه هه مو سه رده میکی جیهان هه ربه ک له مانه ی خواره وه ی زیاد ی کردوو ته نانه ت هیت زبادیان ده کات ئه وانیش بریتین له سامانی راسته قینه و کامه رانی و مه عریفه و ره نگه نایابی ره گه زی مرۆفیش بیت (۱۲۶).

په رستشی په ره سه ندن له و چرکه ساته دا گه یشته چله پۆیه، که هه ربه ک له ده سه لات و گه شه سه ندوویی و باوه ر به خو بوون له ئاست به رزی خوژاندا بوون؛ هه روه ها کاتیکی میژوونووس و نو سه ره به ریتانییه کان له نیو گه رم و گو رترین ده رویشه کانی په رستشیه که دابوون. دیارده که نه ونده ئاساییه پیوستی به روونکردنه وه نییه؛ هه روه ها ته نها پیوستیم به وه هه یه برگه یه ک تا دوو برگه وه ک نمونه بۆ پیشاندانی نه وه وه ربرگم، که چۆن به م دواییانه باوه ربوون به پیشکه وتن بوو به گریمانیکی نکۆلی لینه کراوی سه رله به ری بیرکردنه وه مان.

ناکتۆن له راپۆرتی سالی ۱۸۹۶-دا ده راره ی پرۆزه ی میژووی هاوچه رخی کی میمبج- له گه لاله نامه ی یه که مدا به نمونه وه رم گرت- وه ک «زانستیکی پیشکه وتنه خوان» ئامازه ی به میژوو داوه؛ هه روه ها له پیشه کی به رگی یه که می میژوو که دا نووسیویه تی «ناچارین وه ک گریمانیکی زانستی نه و گریمانیه ی به پیی یاسا و ریساکانی میژوو ده نووسری، پیشکه وتنیکی له کاروباره کانی مرۆفدا گریمان بکه یین».

دامپیه ر، که مامۆستایه کی کۆلیژه که م بوو کاتیکی قووتایی زانکو بووم، له دوا به شی میژوو که دا، که له سالی ۱۹۱۰-دا بلاو کراوه ته وه، هه سستی به هیچ گومانیک نه کردوو ده لئ «سه رده مه کانی داهاتوو له مه ر په ره سه ندن ی توانای مرۆف به سه ر سه رچاوه کانی سروشت و زرنگی به کاره یان یان له پیئاو خوژگوزهرانی ره گه زه که یدا هیچ سنووردانانیک به خو یانه وه نابین» (۱۲۷).

به هوی نه وه ی ده مه وی بیلیم، شتیکی شه رعییبه دان به وه دا بنیم، که نه مه بریتی بووه له و ده ووبه ره ی تیبیدا په روه رده بوومه، هه روه ها بی هیچ پاریزکردنیک پشتگیری واژه کانی بیتراند رووسیل ده که م، که به نیو پشت ده که ویتنه پیش منه وه ده لئ: «من له نیو لافاوی به جو ش و خرۆشی گه شبینی سه رده می قیکتۆریدا په روه رده بوومه و، هه روه ها... هه ندیک هیوا و ئااتم لا ده مینیتته وه، که نه وسا ئاسان بوو» (۱۲۸).

کاتیکی بیی له سالی ۱۹۲۰-دا کتیبیتیکی خو ی به ناوی بیی پیشکه وتن (The Idea of progress) نووسی، پیش نه و کاته که ش و هه وایه کی ساردوسپر به ندویاوی هه بوو، بیی گوناخی نه و که شه ساردوسره به گویره ی چه شنی گوپرایه لی سه رده م ده خاته نه ستۆی نه و تیوردانه ره دۆگمایانه ی فه رمانه وایی تو قاندنی نه مرۆکه یان له رووسیادا دامه زراند، له گه ل نه وه شدا بیی هیث پیشکه وتنی وه ک زیندوو که ره وه کۆنترۆلکه ری هزی چاندی روژئاوا وه سفکردوو» (۱۲۹).

له و ساته وه نه م سه رنجه خامۆش بوو. ده لئین نیکۆلاسی یه که می رووسییا برپاریکی ده رکرد به پیی نه و برپاره وشه ی، پیشکه وتنی قه ده غه کرد،: ئیستا که دوا ی تپه ره یوونی ماوه یه کی زۆر تازه به تازه فه یله سووف و میژوونووسانی نه وروپای روژئاوا، ته نانه ت فه یله سووف و میژوونووسه کانی ولاته یه کگرتوو ه کانی نه مریکاش له گه لیدا کۆکن.

تیوری پیشکه وتن بوو به شتیکی مانده ل لیکراو.

چەمكى دارمانى رۆژتاوا بوو بە دەستەواژەيەكى ئەوندە ئاسايى، كە چىتر پىتويستى بە وەرگرتنى شايەت حال نەبىت.

وہلئ بە چاوپوشين لە ھەموو زاڤەلەيەك، ئايا لە راستيدا چى روويدا؟ لە لاڤەن چ كەسيكەوہ ئەم شەپۆلى بېروباوڤرە نوڤيە دامەزرىترا؟ پىم وايە رۆژيكي تر تەنھا بە بينيني تىبينىيەكەى بىتراند رووسل راجلەكاوم، كە ھەرگىز نەمبينىبوو بە شىوہيەك لای من دەرەدەكەوت، كە ھەستىكي گرنكي چىنايەتى دەريخات: بە شىوہيەكى گشتى ئەمروكە لە جىھاندا ئازادىيەكى زۆر كەمتر لەو ئازادىيە ھەيە، كە سەد سالىك پيش ئىستا ھەبوو، (١٣٠).

بۆ پىتوانەكردنى ئازادى توليكي پىتوانم نىيە، ھەروەھا نازانم چۆن ئازادى كەمترى كۆمەليك خەلكى كەم لە بەرامبەر ئازادى زۆرتري كۆمەليك خەلكى زۆرترا پىتووانگ دەكرئ. وەلئ بە ھەر پىتووانگيكت بىت تەنھا دەتوانم دەستەواژەكە بە ناراستىيەكى خەيال پلاوى داڤنيم.

ھەروەھا يەكيك لەو تىپرواينە بە لەزە سەرنجراكيكشەرانیەى زياتر سەرنج رادەكبشيت، ئەو تىپرواينەيە، كە جار بە جار مستەر ئىي. جىي. پى. تىيلەر لە بارەى ژيانى ئەكادىمى ئوكسفۆردەوہ پيشكەشمان دەكات.

تىيلەر دەلئ: ھەموو ئەو قسەو قسەلۆكانەى لە بارەى دارمانى چاندنەوہ دەكرين تەنھا ماناي ئەو، كە پروفيسۆرەكانى زانكو لە سەر ھەبوونى خزمەتكارى مالى راھاتوون و ئىستاكەش خوڤان قاپ و قاچاخەكان دەشۆرن، (١٣١).

بىگومان لەوانەيە شۆردنى قاپ و قاچاخەكان لە لاڤەن پروفيسۆرەكانەوہ لە جياتى خزمەتكارە مالىيەكانى پيشتر خۆى لە خۆيدا ھىمايەكى پيشكەوتن بىت.

ھەروەھا لە دەستدانى دەسەلاتى سىي پىستەكان لە ئەفرىقيادا، كە ھەوادارانى ئىمپراتۆرىيەت دەخاتە گومانەوہ، كۆمارستەكانى باشورى ئەفرىقياش، ھەروەھا بەرھەمەينەرەكانى پشكى زىرو مس، لەوانەيە لای ھەندىك كەسى تر وەك پيشكەوتن بىنە بەرچاو. ھىچ عەقلاڤىيەتيك لەوہدا ناڤنيم بۆچى دەبىت لە بارەى ئەم پرسى پيشكەوتنەوہ ھەر بە سروشت برىارى ١٩٥٠-كانم پى لە برىارى ١٨٩٠-كان باشتري، يان برىارى خەلكى ئىنگلېزم پى باشتري لە برىارى خەلكى رووسى و ئاسياو ئەفرىقىا، يان برىارى رۆشنىبىرانى چىنى ناوہراستم پى باشتري بىت لە برىارى خەلكى سەر جادە، كە بە گوڤرەى قسەكانى مستەر ماكميلان ھەرگىز شتىكى ئەوندە باشيان نەبووہ.

بوارمان بەدەن بۆ چركەساتيک ھەلۆەستە برىارىك لەسەر پرسەكە بەدەن ئاخۆ لە سەردەمى پيشكەوتندا دەژيڤين ياخود لە سەردەمى دارماندا، ھەروەھا بوارمان بەدەن تۆزىكي تر بە وردى ئەوہ تاقي بكەينەوہ، كە بە شىوہيەكى شاراوہ لە چەمكى پيشكەوتندا دىارى پىدەدرىت، و چ گرمانانىك دەكەونە پشتىيەوہ، ھەروەھا تا چ ئەندازەيەك ئەم چەمك و گرمانانە بوونەتە چەمك و گرمانى بەرگرى لىتەكراو.

بەر لە ھەموو شتىك پىتويستە ئەو ھاشوو ھوشەى دەربارەى پيشكەوتن و بەرەسەندن لە ئارادايە برەوتنەوہ.

بىرمەندانى چەرخى رۆشنگەرى دوو تىپرواينى بە ئاشكرا دژيەكيان ھەلئباردووہ. ئەو بىرمەندانە وىستوويانە شوڤنى مرؤف لە جىھانى سروشتدا بپارىزن: واتە ياساكانى مېژووڤيان لەگەل ياساكانى سروشتدا يەكسان كردووہ.

لە لاڤەكى ترەوہ باوہرپان بە پيشكەوتن ھەبووہ. وەلئ ئايا بۆ دانانى سروشت وەك پيشكەوتنخاواز بە بەردەوامى دانانى وەك پيشكەوتننىكى بەردەوام بە ئاراستەى ئامانجىك چ زەمىنەيەكى ھەبووہ؟

ھىگل لە ميانەى جياكردنەوہيەكى تووندى مېژوو لە سروشت، كە يەكەمىيان پيشكەوتنخاواز بووہ دووہمىيان پيشكەوتنخاواز نەبووہ دووچارى ئاستەنگى و دلەراوكى ھات.

وا دىار بوو شۆرشى داروينى لە رىگەى يەكسان كردنى پيشكەوتن و بەرەسەندنەوہ تەواوى كۆسپ و تەگەرەكان راباليت:

لە كۆتاييدا سروشت بە چەشنى مېژوو بوو بە پيشكەوتنخاواز. وەلئ ئەم يەكسانكردنە رىگەى لە يەكتر نەگشتىتيكى مەترسېدارترى كردوہ، ئەويش بە ھۆى تىكەل و پىكەلكردنى بۆ ماوہى بايەلۆژى لەگەل دەسكەوتى كۆمەلايەتيدا، كە يەكەمىيان سەرچاوەى پەرەسەندنەوہ دووہمىشيان سەرچاوەى پيشكەوتنە لە مېژوودا.

جياكردنەوہكە ئاسايى و بى پىچ و پەنايە. منالتيكى بچكۆلە لە خىزانتيكى چىنىدا داڤن، منالەكە بە سىي پىستى گەورە دەبى، بەلام بە چىنى قسە دەكات.

رەنگى پىست بۆ ماوہيەكى (مىرات) بايەلۆژىيە، زمان دەسكەوتىكي كۆمەلايەتيە، كە لە

ریگه‌ی توانای میتشکی مرۆقه ده‌گوێزرتنه‌وه. له میان‌ه‌ی بۆماوه‌یه‌وه په‌رده‌سەندن به‌هه‌زاران یان به‌ ملیۆنه‌ها ساڵ پیتوراوه؛ دوا‌به‌دوای ده‌ستپێکردنی میترووی نووسراو هیچ جوهره‌گوێزانیکی به‌رپیتوانه‌کراو له‌ مرۆقدا رووی نه‌داوه.

به‌لام پیتشکه‌وتن ده‌توانی له‌ میان‌ه‌ی ده‌سکه‌وته‌وه له‌ وه‌چه‌کاندا پیتوانه‌ بکری.

جه‌وه‌ه‌ری مرۆق وه‌ک بوونه‌وه‌رێکی عه‌قلانی ئه‌وه‌یه، که له‌ میان‌ه‌ی که‌له‌که‌ کردنی ئه‌زموونی وه‌چه‌کانی رابردوووه‌هه‌ توانا شاروا‌ه‌ه‌کانی په‌ره‌پێدات.

ده‌لێن مرۆقی مۆدێرن میتشکیکی فراوانترو توانایه‌کی زگماکی فراوانتری ه‌زری نییسه‌ له‌ پیتشین‌ه‌کانی پیتنج هه‌زار ساڵ به‌ر له‌ ئیستای.

وه‌لێ چالا‌ک‌کردنی بیه‌ر‌کردنه‌وه‌ی مرۆق چه‌ندین جار به‌ هۆی فیه‌ریبون و به‌یه‌که‌وه‌ گریدانی ئه‌زموونه‌کانی له‌گه‌ڵ ئه‌زموونی وه‌چه‌کانی رابردوودا زیاد‌ی کردوو.

گواستنه‌وه‌ی تایه‌مه‌ندییه‌ ده‌رده‌سته‌که‌وتوه‌ه‌کان، ئه‌و گواستنه‌وه‌یه‌ی بایه‌لۆژیناسه‌کان ر‌ه‌ت ده‌که‌نه‌وه، بریتیه‌یه‌ له‌ بناغه‌یه‌کی راسته‌قینه‌ی پیتشکه‌وتنی کۆمه‌لایه‌تی.

میتروو له‌ میان‌ه‌ی گواستنه‌وه‌ی زه‌بر به‌ ده‌ستییه‌ ده‌رده‌سته‌که‌وتوه‌کانه‌وه‌ له‌ وه‌چه‌یه‌که‌وه‌ بۆ وه‌چه‌یه‌کی تر پیتش ده‌که‌ویت. دووهم، نه‌ پیتوبستیمان به‌وه‌ هه‌یه‌وه‌ نه‌ ده‌شی پیتشکه‌وتن وه‌ک خودان سه‌ره‌تایه‌ک یان کۆتاییه‌کی دیاریکراو وینا بکه‌ین.

ئه‌و باوه‌ر‌ه‌ی که‌متر له‌ په‌نجا ساڵ به‌ر له‌ ئیستا هه‌ره‌میه‌نی هه‌بوو، که به‌ گوێره‌ی ئه‌م بیه‌روباوه‌ر‌ه‌ شارستانییه‌ت له‌ هه‌زاره‌ی چواره‌می به‌ر له‌ زاییندا له‌ دۆلی نیل داهینراوه، ئه‌مرۆ له‌و کۆنۆلۆژیایه‌ پتر جیگای متمانه‌ نییه، که دروستکردنی جیهانی له‌ ۴۰۰۴ - ی به‌ر له‌ زاییندا داده‌نا.

له‌وانه‌یه‌ له‌ دایکبوونی شارستانییه‌ت وه‌ک خالێکی ده‌ستپێکردنی گریمانی پیتشکه‌وتن وه‌ر‌بگرین، به‌لام به‌ دلنیا‌یه‌وه‌ شارستانییه‌ت داهینانیک نه‌بووه، به‌لکو بریتی بووه له‌ ره‌وتیکی له‌سه‌رخۆی بێ کۆتایی په‌رده‌سەندن، که تیبیدا له‌وانه‌یه‌ له‌ سه‌رده‌میه‌که‌وه‌ بۆ سه‌رده‌میه‌کی تر کۆمه‌له‌ قه‌له‌مبازێکی سه‌رنج‌اکتیش روویاندا بێ.

پیتوبست نا‌کا خۆمان به‌و پرسیاره‌وه‌ دوو‌چاری ده‌رده‌سه‌ری بکه‌ین که‌ی پیتشکه‌وتن - یان شارستانییه‌ت - ده‌ستی پیکردوو. گریمانی کۆتاییه‌کی دیاریکراوی پیتشکه‌وتن له‌ به‌کتر حالی نه‌بوونیکی خراپتری لیکه‌وتۆته‌وه.

هیگه‌ل به‌و بیان‌ه‌ی کۆتایی پیتشکه‌وتنی له‌ حکومه‌تی پاشایه‌تی پروسایادا ده‌بینی که‌وته‌ به‌ر گازانده‌و تۆمه‌تبار‌کردنه‌وه - به‌ شیوه‌یه‌کی بێ پیتج و په‌نا ئه‌مه‌ ده‌رئه‌نجامی شرۆقه‌کردنیکی ماندوو‌بوونه‌ی تیره‌وانینی خۆی بوو له‌ باره‌ی مه‌حالبوونی به‌ربینی کردنه‌وه.

وه‌لێ گومراییه‌که‌ی هیگه‌ل به‌ هۆی نووسه‌ری به‌ناوبانگی سه‌رده‌می قییکتوری ئارنۆلد روگبایه‌وه‌ تاجی کرایه‌ سه‌ر، رووگبای له‌ ده‌سپێکی گه‌ل‌له‌نامه‌که‌یدا وه‌ک پرۆفیسۆری میترووی هاوچه‌رخ له‌ زانکۆی ئۆکسفۆرد له‌ ساڵی ۱۸۴۱-دا پیتی وابوو میترووی هاوچه‌رخ دوا قوناغ ده‌بیت له‌ میترووی مرۆقایه‌تیدا؛ ئه‌م چه‌مکه‌ وا دیاره‌ هیماکانی نه‌مانی کات هه‌لبگریت، وه‌ک بلتی له‌ دوا‌ی میترووی هاوچه‌رخ میترووی داهاتوو بوونی نابێ (۱۳۲).

به‌ربینی کردنی مارکس، که ده‌لێ شوێشی کریکاری له‌وانه‌یه‌ ئامانجی کۆتایی کۆمه‌لگه‌یه‌کی بێ چینه‌یه‌تی ده‌سته‌به‌ر بکات چ له‌ رووی لۆژیک و چ له‌ رووی ئه‌خلاقه‌وه‌ که‌متر ده‌که‌وتنه‌ به‌ر ره‌خنه‌و توانج لێدانه‌وه؛ وه‌لێ پیتشین‌ه‌ گریمان‌کردنی کۆتاییه‌کی میتروو عه‌لقه‌یه‌کی ئیسکاتۆلۆژیانه‌ی هه‌یه، که زیاتر له‌گه‌ڵ تیبۆلۆژیناسدا ده‌گونجیت نه‌ک له‌گه‌ڵ میتروونووسدا، هه‌روه‌ها بۆ هه‌له‌ی ئامانجیکی ده‌ره‌وه‌ی میتروو ده‌گه‌رتنه‌وه.

گومانی تیا نییه‌ کۆتاییه‌کی سنووردار سه‌رنجی عه‌قلی مرۆق راده‌کیشیت؛ هه‌روه‌ها وا دیاره‌ تیره‌وانینی ئاکتن له‌ باره‌ی رپوره‌سمی میتروو وه‌ک پیتشکه‌وتنیکی بێ کۆتایی به‌ ئاراسته‌ی ئازادی ناره‌ح‌ت و نادیار بیت.

وه‌لێ ئه‌گه‌ر بیت و میتروونوس بیه‌وی گریمانی پیتشکه‌وتنه‌که‌ی رزگار بکات، ئه‌وا پیت وایه‌ ده‌بیت ئاماده‌گی ئه‌وه‌ی هه‌بیت ئه‌م گریمانه‌یه‌ وه‌ک ره‌وتیک دابنیت، که داخواست و هه‌لومه‌رجی سه‌رده‌مه‌کانی دواتر کۆکی تایه‌تی خۆیان ده‌خه‌نه‌ نێو ئه‌م ره‌وته‌وه.

ئه‌مه‌ش بریتیه‌یه‌ له‌ مه‌به‌ستی تیره‌که‌ی ئاکتن، که ده‌لێ میتروو ته‌نها تۆماریکی پیتشکه‌وتن نییه، به‌لکو «زانستیکی پیتشکه‌وتنه‌خوازه»، یان گه‌ر بتانه‌وی، میتروو به‌ هه‌ریه‌که‌ له‌ دوو ماناکانی وشه‌که - چ وه‌ک رپه‌وی رووداوه‌کان و چ وه‌ک تۆماری ئه‌و رووداوانه - پیتشکه‌وتنه‌خوازه.

بوارمان بدن وه‌سفی ئاکتن له‌ باره‌ی پیتشکه‌وتنی ئازادی له‌ میتروودا بینینه‌وه‌ یاد: به‌ هۆی کۆششه‌یه‌که‌گرتوه‌ه‌کانی په‌ژموره‌که‌نه‌وه‌یه‌ له‌ ژیر سایه‌ی ته‌نگه‌تاو کردندا دروستبووه، تا وه‌کو به‌ره‌نگاری قه‌له‌مره‌وی هیتزو هه‌له‌ی به‌رده‌وام بکات، به‌ شیوه‌یه‌ک له‌ گۆزانیکی خیرادا به‌لام له‌ پیتشکه‌وتنیکی

تهوات و سستی چوارسه د ساله دا، نازادی پاریزراوه و دهسته بهرکراوه و فراوانکراوه و دواچار مانای به دهسته و داوه (۱۳۳). ناکتن له رووی رپهروی رووداوه کانهوه میژووی وهک پیشکه وتن بهره و نازادی وینا کردوه، بهلام له رووی تواماری نه و رووداوانه میژووی وهک پیشکه وتن بهره و تیگه یشتنی نازادی وینا کردوه: که و ابو ههردوو رهو ته که شان به شانی به کتری په ریهان سه ندووه (۱۳۴).

برادلی فیهله سووف له سه رده می کدا دینووسی، که بهراوردکار بیه کان له سوونگه ی په ره سه ندنه و باو بوون، ئینجا سه رنجی داوه و دهلی: «له روانگه ی بیروبا و هری ئایینی به وه کوتایی په ره سه ندن نه وه پیشکه ش دهکات، که پیشتر په ره ی سه ندووه» (۱۳۵).

بهلام له روانگه ی میژوونو سه وه کوتایی پیشکه وتن پیشتر په ره ی نه سه ندووه.

نهمه ش بریتیه له شتیک هیژ به چه شنیکی بی سنور دووره دهسته؛ ههروها دیار دیده ره کان به و ناراسته یه تنها کاتیک دهکونه بهرچاو، که ئیمه پیشکه وین.

نهمه ش له گرنگیه که ی که م ناکاته وه.

قیبله نووماکه ریه ریکی به نرخ و بایه خداره.

وهلی نه خسه ی ریگا که نیبه، بهم شیویه تنها کاتیک نیوهریکی میژو و تا قی دهکینه وه ده توانی نه و نیوهرۆکه به دهسته بهتری.

خاللی سیبه م نه وه یه هیچ که سکی ژیر هه رگیز با و هری به و چه شنه پیشکه وتن نه بووه، که له هیلکی راستی بی هه ورازو نشیو دا پیشکه و تیبیت و به به رده و امی تپه ر بی، ته نانه توند و تیزترین هه لگه رانه وه ش وهک پیوست نه و نه ده بو بیروبا و هره که کوشنده نیبه. به شیویه کی روون و ئاشکرا سه رده مه کانی داکشانه وه و سه رده مه کانی پیشکه وتن هه ن.

سه ره رای نه وه، رهنگه کرده یه کی هه له شانه بیت گرمانی نه وه بکه ین، که دوا ی پاشه کسه کردنیک، پیشکه وتن له هه مان خاله وه یا خود به درتزیای هه مان هیل دووباره ده ست پیده کاته وه.

سی چوار شارستانیه که ی هیگل و مارکس، بیست و یهک شارستانیه که ی توینی، و تیوری خوولی ژبانی شارستانیه کان که پیتی وایه شارستانیه کان به نیو سه ره له دان و له بهر به که هه له وه شان و دارماندا تپه ر بوون- نه م جو ره نه خسه سازیه نه خو ی له خو یدا مانایه ک نابه خشن.

وهلی نه م نه خسه سازیه نه هیمایه کی نه و راستیه تیبینی کرا وانه ن، که نه و کوشه ی بو به ره و پیش بردنی شارستانی پیوسته له شوینیکدا له ناو ده چیت و دواتر له شوینیکی تر دا دووباره ده بیه ته وه، که

و ابو هه ر جو ره پیشکه و تنیک له میژو و دا تیبینی بکه ین، نه و به دلنیا بیه وه چ له رووی کات و چ له رووی شوینه وه به هه میسه به رده و ام نیبه.

له راستیدا، گه ر خووم به فورمه لکردنی یاسا کانی میژو و وه گرتبیت، نه و ا یه کیتک له و یاسا یانه له وانه یه ده ر نه نجامی نه و گروهه بی- ناوی ده نیی چین، نه ته و ده یه ک، کیشوهرنیک، شارستانیه یه ک، نه وه ی ده ته و ی- که له سه رده می کدا رو لی پیشه نگیبون له پیشه ستنی شارستانیه تیکدا ده گپری، به لام له وه ناچی هه مان رو ل له سه رده می داها تودا بگپریت، نه مه ش له بهر نه و هو کار یه، که سه رده مه که تا سه ر ئیسقان به ته قلیدو سه رنج و ئایدیو لؤزیا کانی سه رده می پیشتر جو شدرا وه بو نه وه ی بتوانی خو ی له گه ل خواست و هه لومه رجه کانی سه رده می داها تودا بگوجینی (۱۳۶).

که و ابو له جیگای خو به تی سه رده می کی له بهر به ک هه له وه شان لای گروهیک له دایکسو نی پیشکه و تنیک نو ی لای گروهیکی دیکه بنوینی.

پیشکه و تن به هیچ شیویه ک مانای پیشکه و تنی یه کسان و هاوزه مان بو هه مووان ناگه یه نی.

شتیکی گرنگه نه وه بزاین، که تا راده یه ک هه موو پیغه مبه رانی روژگاری دواتری باس لیوه که رانی له بهر به ک هه له وه شان و نه و گومان به رانه شمان، که هیچ مانایه ک له میژو و دا به ره و نا بینین و گرمانی نه وه ده که ن پیشکه و تن شتیک مردووه، سه ر به و به شه ی جیهان و سه ر به نه و چینیه ی کو مه لگه ن، که به شیویه کی سه رکه و تو وانه بو چه ندین و چه رو لی پیشه نگیک و سه رده سه ته یه کیان له پیشه ستنی شارستانیه تدا گپراوه.

هیچ شین و گریانیکی بو نه و ان تیدا نیبه، گه ر باس له وه بکه ن، که نه و رو له ی گروهه که یان له رابردو و دا گپراویه تی له م ساهه دا گروهی دیکه ده یگپرن.

به شیویه کی روون و ئاشکرا میژو و یه ک، که گالته به کی زور سووک و چروکانه یان پیده کات ناتوانی بیته ره و تنیکی پر مانا و عه قلانی .

وهلی نه گه ر مه به ستمان ده ست پیوه گرتنی گرمانی پیشکه و تن بیت، نه و ا پیتم وایه ده بیت مه رجه هیله پچر پچره که قبول بکه ین.

له کوتاییدا، دیمه سه ر باسی نه و پرسه ی نیوه رو کی جه وه هری پیشکه و تن به گویره ی کرده ی میژووی چیه.

بو نمونه، نه و خه لکانه ی له پینا و فراوانکردنی مافه مه ده نیبه کان بو هه مووان، یان له پینا و

چاکسازی جیبه جیکردنی سزادا، یان له پیناو له ناوردنی نایه کسانییه کانی ره گزه ساماندا تیده کوئن، ئەوانه خه لکانیکن کتومت به شیوهیه کی هوشیارانه دهیانوی ئەو حاله تانه ئەنجام بدن: ئەوان به شیوهیه کی ناهوشیارانه به دوا، «پیشکەوتن» دا دهگرتین بۆ ئەوهی «یاسایهک» یان «گریمانیک» یان «پیشکەوتنیک میژوویی» به دست بهینن.

ئەو کەسه میژوونوسه، که گریمانی پیشکەوتنی خودی خودی به سەر کرده وکانیاندا جیبه جی دهکات، ههروهها کرده وکانیان وهک پیشکەوتن شۆقه دهکات.

وهلئ ئەمه چه مکی پیشکەوتن پووچەل ناکاته وه.

خۆم به خۆش حال دهزانم، که له خاله دا هاوای سیر ئیزیا ه بیلیم، که هه رچه نده هه ریه ک له وشه کانی، پیشکەوتن و کۆنه پهرستی» له وانه یه تا راده یه کی زۆر به خرابی به کارهینرابن، به لام دوو چه مکی پووچ و قالانین» (۱۳۷).

ئەم دهسته واژیه بریتییه له پیشینه گریمانی میژوو، که دهلئ مرۆف له میانه ی ئەزمونی پیشینه کانییه وه توانای سوود وهرگرتنی هه یه (هه رچه نده وهک پیویست سوود وهرناگرتت)، ههروهها دهلئ پیشکەوتن له میژوودا به پیچه وانه ی پهرسه ندن له سروشتدا وابهسته ی گواستنه وهی سه رچاوه دهردهسته کوه توه کان ده بیت.

ئەم سه رچاوانه هه ریه ک له سامانی ماددی و توانای دهسته سه رگرتنی ژینگه و گۆپینی بۆ ژینگه یه کی به سوود، دهگرنه وه.

له راستیدا هه ریه ک له دوو فاکته ره که به ندیواریه کی زۆر نزیکیان به یه کتره وه هه یه وه هه ریه که یان کار دهکاته سه ر ئەوهیتر.

مارکس کۆشش و کرده وهی مرۆف وهک بناخه ی کۆشکیکی ئاودامان داده نیت، وا دیاره ئەم فورمه له یه شیوا ی قبو لکردن بیت، به مه رجیک گهر بیت و مانایه کی فراوانتری ته واه و به واژه ی، کۆشش و کرده وه، وه بلکیتند ریت.

وهلئ که له که کردنی سه رچاوه کان به ته نها سوودی نییه، ته نها مه گهر بیتوو نه ک ته نها له گه ل که له که کردنی سه رچاوه کاند ئەزمون و مه عربقه ی ته کنیکی و کۆمه لایه تی زیده بو بهینریت به رهه م، به لکو ده بئ سه ردهسته یی زیده بووی ژینگه ی مرۆفیش به مانایه کی فراوانتر به رهه م بهینریت، ئینجا ئەم که له که کردنه سوودی ده بیت.

پیم وایه له م تان و ساته دا که میکی خه لک پرسیار له باره ی راسته قینه یی پیشکەوتن ده که ن له که له که کردنی هه ریه ک له سه رچاوه ماددییه کان و مه عربقه زانستیدا، ههروهها به هه مان شیوه له باره ی سه ردهسته یی زالبوون به سه ر ژینگه شدا به مانایه کی ته کنۆلۆژی خه لکیکی که م ده که ونه پرسیار کردنه وه.

ئەوهی دهخریتته ژیر پرسیاره وه ئەوهیه ناخۆ هیچ پیشکەوتنیک له سه دهی بیسته مدا له سیسته می به رتیه بردنی کۆمه لگه مان، و سه ردهسته بیمان به سه ر ژینگه ی کۆمه لایه تی، و ژینگه ی نه ته وه یی یان نیونه ته وه یی ئەنجام دراوه، ناخۆ له راستیدا هیچ به ره و پاشه وه چوونیکه به رچاو رووی نه داوه. ئایا په ره سه ندنی مرۆف وهک بوونه وه ریکی دامای کۆمه لایه تی به شیوه یه کی چاره نووس ساز ناکه ویتته پشتی پیشکەوتنی ته کنۆلۆژییه وه؟

ئەو نیشانه ی ئەم پرسیاره سروش ده که ن روون و به رچاون. وهلئ سه ره رای ئەوه گومانی ئەوه ده به م، که به هه له بخریتته روو.

میژوو چه ندین خالی وه رچه رخی زاندرای هه یه، ئایا له کوئدا سه رکرده یه تی و ده سادیه ی له گره یکه وه بۆ گره یکی دیکه تیپه ریووه، ئایا له کامه برکه ی جیهانه وه بۆ برکه که ی تر گوتراوه ته وه: سه رده می سه ره له دانی ده وله تی مۆدیرن و گوتیرانه وهی چه قی ده سه لات له ناوچه کانی ده ریای ناوه راسته وه بۆ ئەوروپای رۆژئاوا، و سه رده می شۆرش فهره نسی، گهر هه ریه ک له مانه بریتی بووبن له نمونه ی مۆدیرنی روون و ئاشکرا، ئەوا ئەم سه رده مانه هه میشه سه رده می گۆرانکاری توندوتیژو تیکۆشانن له پیناو هیژو ده سه لاتدا.

ده سه لاته کۆنه کان لاواز ده بن، و نیشانه کانی وه رچه رخی کۆن ون ده بن، له سوونگه ی به یه کدادانیکه تیکورکانه و جارسیوونیشه وه سیسته می نوئ سه ره له ده دات.

ئەوهی ده مه وی پیشنیاریکه م ئەوه یه، که ئیمه به نیو سه رده میکی له م چه شنه دا تیده په رین.

پیم وایه به سادیه ی و ساکاری لای من هه له یه باس له وه بکه م، که تیگه یشتنمان له پرسی ریک خستنی کۆمه لایه تی یانیش هه ستی هاو رتیه تیمان بۆ ریک خستنی کۆمه لگه له ژیر سایه ی ئەوه ی، که ئەم تیگه یشتنه به ره و دوا نشووستی هیناوه: له راستیدا به سه رکه شییه وه ده لیم ئەم تیگه یشتنانه زۆر زیاتریونه.

مه سه له که ئەوه نییه توانا کافان که میان کرد بیت، یان چۆنیه تییه ئەخلاقیه کافان له به ریه ک

هه‌لوه‌شاین، به‌لکو مه‌سه‌له ئه‌وه‌یه به هۆی گۆزانی ته‌رازووی ده‌سه‌لات له نێوان کیشوه‌ره‌کان و نه‌ته‌وه‌کان و چینه‌کاندا سه‌رده‌می کیشمه‌کیشم و گۆزانی له پیری کۆمه‌لایه‌تی بێ شوومار فشاری له‌سه‌ر ئه‌م تواناو چۆنیه‌تی‌یانه زیادکردوه و چالاکی‌و‌نیایشی له پیناو ده‌سکه‌وتی پۆزه‌تی‌فدا سنوورداری پووجه‌لکردۆته‌وه، که وابوو ئیمه‌ش له ناو ئه‌و سه‌رده‌مه نیتویراوه‌دا ژبان ده‌گۆزه‌رتن.

له کاتی‌کدا هه‌ز ناکه‌م هێزی مه‌یدان‌خواری په‌نجای سالی رابردوو له‌مه‌ر باوه‌ربوون به پیشکه‌وتن له جیهانی رۆژئاوا‌دا له‌که‌دار بکه‌م، وه‌لێ هێژ به‌وه قایل نیم، که پیشکه‌وتن له میتروودا به کۆتاهاتبیت. وه‌لێ پیم وایه، گه‌ر زیتیر له سه‌ر نیتوهرۆکی پیشکه‌وتن ته‌نگه‌تاوم بکه‌ن، ئه‌وا ته‌نها ده‌توانم شتیکی له‌م چه‌شنه وه‌لام بده‌مه‌وه.

بهرۆکه‌ی ئامانجی‌کی سنوورداری خوێش پیناسی پیشکه‌وتن له میتروودا به زۆری له لایه‌ن بیرمه‌ندانی سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌مه‌وه گریمانکرا، ئینجا سه‌لمیندرا نه‌زۆک و نه‌پراکتیزه. باوه‌ر به پیشکه‌وتن مانای باوه‌ربوون نییه به هه‌ر ره‌وتی‌کی حه‌قی و ئۆتۆماتیکی، به‌لکو باوه‌ربوونه به په‌رسه‌ندنی پیشکه‌وتن‌خواری توانا شاراوه‌کانی مرۆف. پیشکه‌وتن زاراوه‌یه‌کی په‌تییه؛ هه‌روه‌ها ئه‌و ئامانجه به‌ره‌ستانه‌ی مرۆف عه‌ودالی ده‌رده‌ستکردنی‌ییه له کاتی‌که‌وه بو کاتیکی له سوونگه‌ی ره‌وتی میترووه‌وه سه‌رچاوه ده‌گرن، نه‌ک له سه‌رچاوه‌یه‌کی تری ده‌ره‌وه‌ی میتروو.

دان به‌وه‌دا ده‌نیم نه‌ باوه‌رم به ته‌واوکاری مرۆفه‌وه نه‌ به به‌هه‌شتی‌کی داها‌توه له سه‌ر زه‌بیدا. ده‌نگه‌ تا ئه‌و ئه‌ندازه‌یه له‌گه‌ڵ تبولۆژیست و سو‌فیه‌کاندا بسازیم، که جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌وه بکه‌ن ئه‌و قه‌بالبوونه له میتروودا به‌ر بار نییه.

وه‌لێ به توانستی بێ سنووری پیشکه‌وتن- یان پیشکه‌وتنی‌ک که ناکه‌وێته ژیر هه‌یج سنووریکه‌وه بو‌ئه‌وه‌ی بتوانین یان پینوستان پیتی بێ وینای بکه‌ین- به ئاراسته‌ی ئه‌و ئامانجانه رازیم، که ته‌نها کاتی‌ک ده‌توانی پیناس بکرتین، که ئیمه به‌ره‌و پیرانه‌وه بچین، هه‌روه‌ها ته‌نها له پرۆسیسی به‌ده‌سته‌ینانیاندا بتوانی راستیه‌تیان هورکار بکرت.

نازانم چۆن کۆمه‌لگه به‌بێ چه‌مکی‌کی له‌م چه‌شنه‌ی پیشکه‌وتن له ژبان به‌رده‌وام ده‌بیت. هه‌موو کۆمه‌لگه‌یه‌کی ژبار له پیناو به‌رزه‌وه‌ندی وه‌چه هێژ له دایک نه‌بووه‌کاندا کۆمه‌لی‌ک قوربانی به‌سه‌ر وه‌چه زیندووه‌کاندا ده‌سه‌پینی.

به‌ر پاساوکردنی ئه‌م قوربانی‌یانه به ناوی جیهانی‌کی باشت‌ر له داها‌توودا بریتییه له قامی‌کی

عه‌لمانی به‌ر پاساوکردنیان به ناوی مه‌به‌ستی‌کی به‌زدا‌نییه‌وه.

به‌گوتیه‌ی گووته‌کانی بی‌ری، به‌مه‌ی ئه‌رک و فه‌رمانی وه‌چه‌ی داها‌توو ده‌رئه‌نجامی‌کی سروشتی راسته‌وخۆی به‌رۆکه‌ی پیشکه‌وتنه» (١٣٨).

له‌وانه‌یه ئه‌م ئه‌رک و فه‌رمانه پینوستانی به‌ه‌رپاساوکردن نه‌بیت. ئینجا گه‌ر پینوستانی به‌ه‌رپاساوکردن بیت، ئه‌وا رینگه‌یه‌کی تری به‌ه‌رپاساوکردنی ئه‌م ئه‌رک و فه‌رمانه نازانم.

ئهمه‌ش به‌ره‌و خالی‌کی گرنگتری باه‌تگه‌رایم ده‌بات له میتروودا. خودی وشه‌که فریوده‌رو به‌رگومانه.

له‌گه‌لله‌ نامه‌یه‌کی پینشترا ئه‌وه‌م تاووتوێکردبوو، که زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به میترووشه‌وه ناتوانن خۆیان له‌گه‌ڵ تیۆری ئه‌و مه‌عریفه‌یه‌دا بگۆنچین، که خودو باه‌ت دوور له یه‌کتی داده‌نی، هه‌روه‌ها جیا‌کردنه‌وه‌یه‌کی توند له نێوان چاودێری‌که‌رو چاودێری‌کاراوا ده‌سه‌پینی. پینوستانی‌مان به شیوازی‌کی نوێ ده‌بیت، که له‌مه‌ر ره‌وتی ئالۆژی په‌یوه‌ندی ئالۆگۆرو کارلی‌ککردنی نیتویناندا دادوهری بکات.

راستی‌یه‌کانی میتروو ناتوانن بینه راستی په‌تی باه‌تی‌یانه‌ی میتروو، چونکه ته‌نها کاتی‌ک ده‌بته راستی میتروو، که میتروونوس گرنگی و مانایان پتوه ده‌لکین.

گه‌ر هێژ له‌سه‌ر به‌کاره‌ینانی زاراوه ته‌قلیدییه‌که به‌رده‌وامین، ئه‌وا ناتوانی باه‌تگه‌رایی له میتروودا ببیته باه‌تگه‌رایی راستیه‌ک، به‌لکو ته‌نها ده‌بیته باه‌تگه‌رایی په‌یوه‌ندی نیتوان راستی و شروقه‌کردن و په‌یوه‌ندی نیتوان رابردوو، و ئیستا، و داها‌توو.

پینوستانی به‌وه نییه بگه‌ریمه‌وه سه‌ر ئه‌و هۆکارانه‌ی، که وایان لیک‌کردم هه‌ولێ پریاردان له‌سه‌ر رووداوه میترووییه‌کان له میان‌ه‌ی دامه‌زراندنی پیوودانگینی ره‌های به‌هاکان له ده‌ره‌وه جیا له میتروو وه‌ک شتی‌کی نامیترووی ره‌ت بکه‌مه‌وه.

به‌لام چه‌مکی راستی ره‌ها له‌گه‌ڵ جیهانی میتروودا ناگۆنچ، یان گومان ده‌بم له‌گه‌ڵ جیهانی زانستی‌شدا ناگۆنچ. ته‌نها ساده‌ترین جو‌ری روونکاری میترووی ده‌توانی پریار له‌سه‌ر ئه‌وه بدات به شیوه‌یه‌کی ره‌ها راسته یان به شیوه‌یه‌کی ره‌ها هه‌له‌یه.

بو‌نموونه، له ئاستی‌کی ئالۆژتردا میتروونوس، که مشتومری بریاری یه‌کی‌ک له پیشینه‌کانی

دهکات، هه‌لده‌ستی به شیوه‌یه‌کی ئه‌خلاقێ تۆمه‌تباری ده‌کات، نه‌ک وه‌ک هه‌له‌یه‌کی ره‌ها، به‌لکو وه‌ک نات‌ه‌واوی، یان وه‌ک تاک لایه‌نه، یان وه‌ک فریوده‌ر، یان وه‌ک به‌ره‌مه‌می ئه‌و تیروانینه‌ تۆمه‌تباری ده‌کات، که به‌لگه‌کانی دواتر که‌ونا‌راو نا پیتوه‌ند‌کراوه.

ئ‌ه‌و گووته‌یه‌ی ده‌لێ شو‌پ‌شی رووسیا به‌ هۆی گه‌وجی نیکۆلاسی دووهم یان به‌ هۆی لیت‌ه‌اتوویی لینینه‌وه‌ هه‌لگیرسا ئه‌وه‌نده‌ نات‌ه‌واوه، که به‌ ته‌واوی فریوده‌ره.

به‌لام نات‌وان‌رێ به‌ شیوه‌یه‌کی ره‌ها پیتی بووترێ هه‌له.

می‌ژوونووس له‌ شته‌ ره‌هاکانی ئه‌م چه‌شنه‌ نا‌کو‌لیته‌وه.

با دووباره‌ بیتییه‌وه‌ سه‌ر حاله‌ته‌ په‌ژاره‌داره‌که‌ی مردنی رۆبنسن.

بابه‌ت‌گه‌راییی لیکۆلینه‌وه‌که‌مان له‌م رووداوه‌ وابه‌سته‌ی ئه‌وه‌ نابێ راستییه‌کانمان به‌ شیوه‌یه‌کی دروست به‌ ده‌ست‌به‌یته‌ین- چونکه‌ ئه‌مانه‌ جیگای مشتوم‌ر نه‌بوونه‌- به‌لکو وابه‌سته‌ ده‌بی به‌ جیا‌کرده‌نه‌وه‌ی نیوان راستی یا راستییه‌ گرنه‌گه‌کان، که تامه‌رزۆیان بووین، و راستییه‌ ریکه‌وته‌کان، که توانیمان فه‌رامۆشیان بکه‌ین.

به‌ ئاسانمان زانی ئه‌م جیا‌کرده‌وه‌یه‌ ئه‌نجام بده‌ین، چونکه‌ پیتوودانگ و ئه‌زمونی گرنگی مانا‌که بریتی بوو له‌ بن‌چینه‌ی باب‌ه‌ت‌گه‌راییی روون و ئاشکرای ئیسه، هه‌روه‌ها به‌ندیواربوو به‌ ئامانجی که‌م‌کرده‌وه‌ی مردووه‌کان له‌سه‌ر‌ریگه.

وه‌لێ ئه‌و می‌ژوونووسه‌ که‌سیکی که‌م به‌خت‌ره‌ له‌و لیکۆله‌ره‌ی، که له‌ پیتش ئه‌ودا مه‌به‌ستی ساده‌و سنوورداری که‌م‌کرده‌وه‌ی قوربانیا‌نی په‌رینه‌وه‌ی هه‌یه.

هه‌روه‌ها می‌ژوونووس له‌ ئه‌رک و فه‌رمانی شو‌پ‌شه‌کرده‌که‌یدا پیتووستی به‌ پیتوودانگی گرنگی مانا‌که‌ ده‌بیته‌، که بریتییه‌ له‌ پیتوودانگی باب‌ه‌ت‌گه‌راییکه‌شی، بۆ ئه‌وه‌ی جیا‌وازی له‌ نیوان رووداوی گرنگ و ریکه‌وتی نا‌جه‌وه‌ه‌ریدا بکات؛ هه‌روه‌ها ته‌نها ده‌توانێ له‌ به‌ندیوارییه‌تی ئامانجه‌که‌دا ئه‌م پیتوودانگه‌ بدۆزیت‌ه‌وه.

به‌لام ئه‌م ئامانجه‌ وه‌ک پیتووست ئامانج‌یکێ په‌ره‌په‌نده‌ره، چونکه‌ شو‌پ‌شه‌کرده‌ی په‌ره‌په‌نده‌ری رابردوو ئه‌رک‌یکێ پیتووستی می‌ژووه‌وه.

ئ‌ه‌و گرمانه‌ ته‌قلیدییه‌ی ده‌لێ گۆزان هه‌میشه‌ به‌ گوێره‌ی شتیکی چه‌سپاو و نه‌گۆروه‌ه‌ رافه‌ ده‌کریت، پیتچه‌وانه‌ی ئه‌زمونه‌کانی می‌ژوونووسه.

پرو‌فیسۆر به‌ ته‌رفیلده‌لێ: ئ‌ه‌و می‌ژوونووسه‌ی ته‌نها ره‌ها‌بوون به‌ گۆزان یزانی له‌وانه‌یه‌ به‌ شیوه‌یه‌کی شاراه‌ بواریک بۆ خۆی به‌ شایان بیینی، که می‌ژوونووسان پیتووستیا‌ن به‌وه‌ نییه‌ په‌یره‌وی ئ‌ه‌و بکه‌ن(۱۳۹).

ره‌هاییی له‌ می‌ژوودا شتیکی نییه‌ له‌ رابردوو تا لیت‌ه‌وه‌ ده‌ست پیت‌بکه‌ین؛ شتیکی نییه‌ له‌ ئیستادا، چونکه‌ هه‌موو هزر‌یکێ ئیستا وه‌ک پیتووست ریت‌ه‌یه‌یه.

ره‌هاییی شتیکه‌ هیت‌ز نات‌ه‌واوه‌ له‌ ره‌وتی دروست‌بوون‌دا‌یه‌- ره‌هاییی شتیکه‌ له‌ دا‌هاتوودا، که به‌ پیرییه‌وه‌ ده‌چین، ته‌نها کاتیک شیوه‌ ده‌گرێ، که به‌ پیرییه‌وه‌ بچین، ئینجا له‌ ژیر تیشکی ره‌هاییدا کاتیک به‌ پیرییه‌وه‌ ده‌چین به‌ره‌ به‌ره‌ شو‌پ‌شه‌کرده‌ی رابردوو‌مان دروست‌ده‌که‌ین.

ئ‌ه‌مه‌ش بریتییه‌ له‌ راستییه‌کی عه‌لمانی له‌ دوا‌ی ئ‌ه‌و ئه‌فسانه‌ ئایینییه‌ی ده‌لێ ته‌نها له‌ رۆژی دوا‌یدا مانای می‌ژوو ده‌رده‌که‌وێ. پیتوودانگه‌که‌مان پیتوودانگ‌یکێ ره‌ها نییه‌ به‌ مانایه‌کی چه‌قه‌ستووی هه‌ندیک شت، به‌ شیوه‌یه‌ک بلێ دوتین و ئه‌م‌ر و هه‌میشه‌ هه‌مان شته‌: ئ‌ه‌م چه‌شنه‌ ره‌هاییه‌ش له‌گه‌ل سروشتی می‌ژوودا نا‌گونجیت.

به‌لام له‌ رووی رافه‌کردمان له‌ باره‌ی رابردوو‌وه‌ شتیکی ره‌هایه.

ئ‌ه‌م ره‌هاگه‌راییه‌ ئ‌ه‌و تیبۆره‌ ریت‌ه‌یه‌یه‌ ره‌ت ده‌کاته‌وه‌، که ده‌لێ هه‌ر شو‌پ‌شه‌کرده‌ی وه‌ک یه‌ک‌یکێ تر باشه، یان ده‌لێ هه‌موو شو‌پ‌شه‌کرده‌ی له‌ کات و شو‌پ‌ش خۆیدا راسته، هه‌روه‌ها ئ‌ه‌و سه‌نگی مه‌حه‌که‌ ده‌سته‌به‌ر ده‌کات، که له‌ میان‌ه‌یه‌وه‌ شو‌پ‌شه‌که‌مان له‌ باره‌ی رابردوو‌ بریاری کو‌تایی له‌سه‌ر ده‌دریت.

ئ‌ه‌مه‌ش تاکه‌ مانای ئاراسته‌یه‌ له‌ می‌ژوودا، که وزه‌مان پیت‌ده‌به‌خشێ رووداوه‌کانی رابردوو ریک‌بخه‌ین و شو‌پ‌شه‌یان بکه‌ین- ئ‌ه‌مه‌ش بریتییه‌ له‌ ئه‌رکی می‌ژوونووس- هه‌روه‌ها تاکه‌ ئاراسته‌یه‌ له‌ ئیستا وزه‌و توانا‌کانی مرۆف له‌ پیناو دا‌هاتوودا به‌ره‌للا بکات و ریک‌بخات- ئ‌ه‌مه‌ش ئه‌رکی پیاوانی ده‌وله‌ت و ئابووریناسان و چاک‌سازه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانه.

وه‌لێ خودی به‌ دا‌ینامیکی و پیت‌شکه‌وت‌ن‌خواز ده‌می‌نیت‌ه‌وه‌ه. کاتیک هه‌ریه‌ک له‌ هه‌ستی ئاراسته‌که‌مان و شو‌پ‌شه‌که‌مان له‌ باره‌ی رابردوو پیت‌شکه‌ش ده‌که‌ین هه‌ردووکیان دوو‌چاری په‌ره‌سه‌ندن و هه‌موار‌کردنی به‌رده‌وام ده‌ین.

هیگ‌ل ره‌هاییه‌که‌ی له‌ شیوه‌یه‌کی سو‌فیگه‌رانه‌ی جیهانی رۆحدا دا‌پۆشیه‌وه‌ هه‌له‌یه‌کی بن‌چینه‌یی له‌وه‌دا کردووه‌ له‌ جیاتی ئ‌ه‌وه‌ی می‌ژوو به‌ره‌و دا‌هاتوو ئاراسته‌ بکات له‌ سه‌رده‌می ئیستادا کو‌تایی به‌

هیگل رهوتیکی بهردهوامی پهرسهندن له رابردودا ده‌بینیتته‌وه، کهچی به شیتویه‌کی نه‌شیاو ئەم ره‌وته له داهاتودا رتده‌کاته‌وه. ئەوانه‌ی دوا‌ی هیگل، که تا سەر ئیسقان بیریان له سروشتی میژوو کرده‌وه تیکه‌له‌یه‌کی پیکهاتوو له رابردوو-و- داهاتویان له نیو ئەو سروشته‌دا بینیه‌وه. توکفیل هه‌رچه‌نده به ته‌واوی خۆی به‌رینه‌کرد له زمانی تیولۆژی سه‌رده‌مه‌که‌ی و نیوه‌رۆکیکی زۆر ته‌نگی به ره‌هاییه‌که‌ی به‌خشی، به‌لام گه‌یشته‌ جه‌وه‌ه‌ری پرسه‌که.

توکفیل وه‌ک دیارده‌یه‌کی ئاودامان و به‌رده‌وام قسه‌ی له باره‌ی پهرسه‌ندنی یه‌کسانیه‌وه کردوو‌وه ده‌لتی: ئەگه‌ر خه‌لکی ئەم سه‌رده‌مه‌مان وه‌ک رابردوو-و- داهاتوی میژوو‌ه‌که‌یان له یه‌ک کاتدا پروانه پهرسه‌ندنی هه‌نگاو به هه‌نگاو و پيش‌ک‌ه‌وتن‌خ‌وازی یه‌ک‌سانی، ئەوا ئەم تاکه‌ دۆزینه‌وه‌یه تایبه‌تمه‌ندییه‌کی پیروزی و یستی سه‌روه‌رو په‌روه‌ردگاریان به‌م پهرسه‌ندنه‌ ده‌به‌خشی^(١٤٠).

ده‌توانرا به‌شیک‌ی گرنگی له‌سه‌ر ئەو بیروکه‌ هیتز نا‌ه‌واوه بنوسرایه.

مارکس هه‌رچه‌نده به‌شداری چه‌ند قه‌ده‌غه‌کردنیک‌ی هیگل‌ی کردوو له باره‌ی روانین له داهاتوو، هه‌روا به شیتویه‌کی سه‌ره‌کی خۆی به‌وه‌ خه‌ریک‌کردوو، وانه گووتنه‌وه‌که‌ی به شیتویه‌کی چه‌سپاو له میژووی رابردودا ریشه‌داکو‌تی، به‌لام به هۆی سروشتی بابه‌ته‌که‌یه‌وه ناچاربوو ره‌هاییه‌که‌ی له باره‌ی کۆمه‌لگه‌ی بی‌چینایه‌تییه‌وه په‌راگه‌نده‌ی داهاتوو بکات.

بیری تو‌زیک به‌ده‌به‌نگی بیروکه‌ی پيش‌ک‌ه‌وتنی به هه‌مان مه‌به‌ست به تیوریک وه‌سف‌کردوو، که پیکهاته‌یه‌کی رابردوو-و- به‌ربینیه‌کی داهاتوو ده‌گریتته‌وه^(١٤١).

نامیه‌ر له ده‌سته‌واژه‌یه‌کی به ئەنقه‌ست دژیه‌ک‌دا بو ده‌له‌مه‌ند‌کردنی نمونه‌کانی ده‌لتی: «میژوونووسه‌کان رابردوو وینا ده‌که‌ن و داهاتوو وه‌بیر خۆیان دپننه‌وه»^(١٤٢). ته‌نها داهاتوو ده‌توانی کلیل‌ی شروقه‌کردنی رابردوو ده‌سته‌به‌ر بکات؛ ئیمه‌ش ته‌نها به‌و مانایه‌ ده‌توانین قسه‌ له باره‌ی بابه‌تگه‌راییی کۆتایی له میژوودا بکه‌ین.

ئهو گوته‌یه‌ی ده‌لتی رابردوو تیشک ده‌خاته‌ سه‌ر داهاتوو، هه‌روه‌ها داهاتووش تیشک ده‌خاته‌ سه‌ر رابردوو له یه‌ک کاتدا له ناستی به‌ر پاساو‌کردن و شروقه‌کردنی میژوودایه.

که وابوو مه‌به‌ستمان له‌وه‌ چیه‌ کاتیک ستایشی بوونه بابه‌تگه‌راییی میژوونووسیک ده‌که‌ین، یان ده‌لتین میژوونووسیک له میژوونووسیک‌ی تر بابه‌تیتره؟

به شیتویه‌کی دیارو به‌رچاو مه‌به‌ستمان ئەوه نییه میژوونووس راستیه‌کانی به دروستی به دست یینی، به‌لکو زیاتر مه‌به‌ستمان ئەوه‌یه راستیه‌ دروسته‌کان هه‌لبژیرئ، یان به مانایه‌کی دیکه مه‌به‌ستمان ئەوه‌یه پیوودانگی دروستی گرنگی ماناکه جیه‌جی بکات.

پیم وایه کاتیک به میژوونووسیک ده‌لتین بابه‌تی مه‌به‌ستمان دوو شته.

پیش هه‌موو شتیک مه‌به‌ستمان ئەوه‌یه توانای هه‌یه له سه‌ر ناستی تیروانینه سنوورداره‌کانی پیگه‌ی خۆی له کۆمه‌لگه‌و میژوودا زالبیت و به‌رزیتته‌وه- توانایه‌ک، هه‌روه‌ک له گه‌لاله‌ نامه‌یه‌کی پیشتردا پیشنیارم‌کرد، تا راده‌یه‌ک وابه‌سته‌ی توانای خۆی بیت بو ناسینه‌وه‌ی ئەندازه‌ی تیه‌وه‌گلانه‌که‌ی له‌و پیگه‌یه‌دا، واته بو ناسینه‌وه‌ی مه‌حالییه‌تی بابه‌تگه‌راییی گشتی.

دووم، مه‌به‌ستمان ئەوه‌یه میژوونووس توانای ئەوه‌ی هه‌یه به‌ریگایه‌کی له‌م چه‌شنه تیروانینه‌که‌ی په‌راگه‌نده‌ی داهاتوو بکات به شیتویه‌کی تیروانینه‌که‌ی بتوانی روانینکی به‌رده‌وامتر و قوولتری له‌مه‌ر رابردوو بداتی، که زیاتر بی له روانینی ئەو میژوونووسانه‌ی تیروانینیان به ته‌واوی به هۆی پیگه‌ی راسته‌وه‌خۆیان له کۆمه‌لگه‌دا کۆسپی تیده‌که‌وی. ئەم‌رۆکه‌ هیچ میژوونووسیک له‌رووی، میژووی کۆتایی» متمانه‌ی ئاکتن دووباره‌ناکاته‌وه.

وه‌لی هه‌ندی میژوونووس به شیتویه‌کی توکمه‌تر میژوو ده‌نووسن، هه‌روه‌ها تایبه‌تمه‌ندی ئەم چه‌شنه کۆتایی و بابه‌تگه‌راییه‌ی له میژوونووسانی دیکه زیاتره، ئەمانه‌ش ئەو میژوونووسانه‌ن، که تایبه‌تمه‌ندییه‌کیان هه‌یه رهنگه‌ من به، تیروانینی ماوه‌ درێژ به سه‌ر رابردوو-و- داهاتوودا نیوزه‌دی بکه‌م.

میژوونووسی پسپۆر له رابردوو ته‌نها کاتیک ده‌توانی خۆی له بابه‌تگه‌راییی نزیک بکاته‌وه، که به پیر تیگه‌یشتنی داهاتوو‌وه‌ به‌جیت.

هه‌ر له‌به‌ر ئەوه‌ بوو له گه‌لاله‌ نامه‌یه‌کی پیشتردا وه‌ک دایه‌لوگیک له نیوان رابردوو-و- داهاتوو قسه‌م له باره‌ی میژوو کرد، به شیتویه‌کی وردتر ده‌بوو به دایه‌لوگی نیوان بوویه‌ره‌کانی رابردوو-و- بوویه‌ره‌کانی داهاتوو، و به‌ره‌ به‌ره سه‌ره‌له‌دانی ئامانجه‌کانی داهاتوو ناوم ببردنایه. شروقه‌کردنی میژوونووس له باره‌ی رابردوو و هه‌لبژاردنی راستی مانادارو به‌ندیوار به بابه‌ته‌که‌، به هۆی سه‌ره‌له‌دانی پيش‌ک‌ه‌وتن‌خ‌وازان‌ه‌ی ئامانجه‌ نو‌ب‌کانه‌وه‌ په‌رده‌سه‌ینیت.

با ئاسانه‌ترین روون‌کردنه‌وه‌ وه‌ر‌ب‌گ‌رین، مادام ئامانجی سه‌ره‌کی ریک‌خ‌س‌ت‌نی ئازادیه‌

دستوربیه‌کان و مافه سیاسیه‌کان بیت، ئەوا مپژوونوس به زارووی سیاسی و دستوری رابردوو شپۆشه ده‌کات.

کاتییک ئامانجه ئابووری و کۆمه‌لایه‌تیبیه‌کان جیگای ئامانجه سیاسی و دستورییه‌کان ده‌گرنه‌وه، مپژوونوسان ده‌گه‌رینه‌وه سهر شپۆشه ئابووری و کۆمه‌لایه‌تیبیه‌کان له باره‌ی رابردوو.

له‌م ره‌ته‌دا ره‌نگه‌ گومانبه‌ر به شپۆشه‌یه‌کی ماقوولانه بلتی شپۆشه‌ی نوی له شپۆشه‌ی کۆن راستتر نییه؛ و هه‌ریه‌کیان بۆ سه‌رده‌می خۆیان راستن.

سه‌ره‌رای ئه‌وه، چونکه خۆخه‌ریک‌کردنی پێشوه‌خت به ئامانجه کۆمه‌لایه‌تی و ئابوورییه‌کان قۆناغیکی فراوانتر و پێشکه‌وتوتری په‌سه‌ندنی مرۆف له خۆخه‌ریک‌کردنی پێشوه‌خت به ئامانجه سیاسی و دستورییه‌کان گوزارشت ده‌کات، که‌وابوو ره‌نگه‌ بوتری شپۆشه‌کردنی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی مپژووش قۆناغیکی پێشکه‌وتوتری مپژوو له شپۆشه‌کردنیکی پوانکراوی سیاسی گوزارشتبکات.

شپۆشه‌کردنی نوی شپۆشه‌کردنی کۆن ره‌ت ناکاته‌وه، به‌لکو له نیو خۆی ده‌گریت و جیگه‌ی ده‌گریته‌وه.

نوسینی مپژوو له‌سه‌ر بنه‌مای تاقیک‌کردنه‌وه‌ی ره‌خنه‌یی سه‌رچاوه‌کان (Historiography) بریتیه‌یه له زانستییکی پێشکه‌وتنه‌خواز، به‌و مانایه‌ی به‌ه‌رده‌وامی هه‌ولتی دابین‌کردنی فراوان‌کردن و قوول‌کردنه‌وه‌ی تیروانینه‌کان ده‌دات به نیو ره‌وتی ئه‌و بوویه‌رانه‌ی، که خۆی له خۆیدا ره‌وتیکی پێشکه‌وتنه‌خوازه. ئەمه‌ش ئه‌و تیروانینه‌یه، که تییدا پتوبستیمان به‌چه‌مکی، تیروانینیکی رۆنه‌ر له رابردوو» دا ده‌بیت.

هیستۆریگرافی هاوچه‌رخ له ماوه‌ی ئەم دوو سه‌ده‌یه‌ی رابردوو دا به‌باوه‌ربوونیکی دوولایه‌نه‌ به پێشکه‌وتن گه‌شه‌ی سه‌ندوو، هه‌روه‌ها ناتوانی به‌بێ ئەم چه‌شنه‌ باوه‌ره‌ له بووندا بمینیته‌وه، چونکه ئەمه بریتیه‌یه له‌و باوه‌ره‌ی، که به‌پتوودانگی گرنه‌گ و پر مانای خۆیی و به‌سه‌نگی مه‌حه‌کی خۆی هیستۆریوگرافی ساز ده‌کات بۆ جیا‌کردنه‌وه‌ی نیوان راستی و ریکه‌وتی ناچه‌وه‌ه‌ریدا.

گۆته (Goethe) له‌گفتوگۆیه‌کی دوا‌ساته‌کانی ته‌مه‌نیدا تا راده‌یه‌ک به‌بێ په‌روایی گرتی گۆردبانی پری و ده‌لی: کاتییک سه‌رده‌مه‌کان به‌ره‌و نه‌مان ده‌چن، هه‌موو ئامانجه‌کان خودین، به‌لام له‌ لایه‌کی تره‌وه کاتییک هه‌موو دۆزه‌کان ئاماده‌ی سه‌رده‌میکی نوین، هه‌موو ئامانجه‌کان باه‌تین (۱۴۳).

هیچ که‌سیک ده‌سه‌ر‌داری ئه‌وه نییه‌ نه‌ باوه‌ر به‌ داها‌تووی مپژوو نه‌ باوه‌ر به‌ داها‌تووی کۆمه‌لگه‌ش بکات.

ده‌شی بلتین له‌وانه‌یه‌ کۆمه‌لگه‌که‌مان به‌هۆی گه‌نده‌لی له‌ سه‌رخۆ‌کاول ده‌بێ یانیش تباده‌چی، هه‌روه‌ها بلتین له‌وانه‌یه‌ مپژوو به‌بێ ئامانج یان مانایه‌کی گرنه‌گ ده‌بیته‌ تپۆلۆژیا (ئاینزانی) - واته‌ نه‌ک توێژینه‌وه‌ی ده‌سکه‌وته‌کانی مرۆف، به‌لکو توێژینه‌وه‌ی مه‌به‌ستی یه‌زدانی - یان بیتته‌ وێژه - واته‌، گپزانه‌وه‌ی چپۆک و ئەفسانه‌کان. به‌لام ئەمه به‌و مانایه‌ مپژوو نییه، که له‌ دوو سه‌د سالی رابردوو دا زانیومه‌نه.

هیژ پتوبسته له‌ گازه‌نده‌ی به‌هه‌رمین و ئاسایی هه‌ر تپۆریک بکۆله‌وه، که پتوودانگی کۆتایی پریاری مپژوویی له‌ داها‌توودا ده‌بینیته‌وه.

ده‌لین تپۆریکی له‌م چه‌شنه‌ به‌ شپۆشه‌یه‌کی شاراوه‌ پریار له‌سه‌ر سه‌رکه‌وتویی پتوودانگی کۆتایی پریاره‌که‌ ده‌دات، هه‌روه‌ها ده‌لین به‌ شپۆشه‌یه‌کی شاراوه‌ پریار له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌دات، ئەگه‌ر شتییک ئیستا نه‌بێ، له‌ داها‌توودا ده‌بێ، هه‌ر راسته‌. له‌ دوو سه‌د سالی رابردوو دا زۆریه‌ی هه‌ره‌ زۆری مپژوونوسان نه‌ک هه‌ر ته‌نها ئه‌و ئاراسته‌یان گریان ده‌کرد، که مپژوو له‌ میانه‌یه‌وه‌ ده‌جوولتی، به‌لکو به‌ شپۆشه‌یه‌کی گشتی هۆشیارانه‌ یانیش نا‌هۆشیارانه‌ پتوبستیمان و ابوو ئەم ئاراسته‌یه‌ ئاراسته‌یه‌کی راسته، به‌ شپۆشه‌یه‌ک له‌ خراپه‌ره‌وه‌ بۆ چاکترو له‌ نزمه‌ره‌وه‌ بۆ به‌رزتر مرۆفی جوولاندوو.

مپژوونوس نه‌ک ته‌نها دانی به‌ ئاراسته‌که‌دا نه‌ناوه، به‌لکو لیشی که‌وتۆته‌ گومانه‌وه. ئەو پتوودانگه‌ پر مانایی و گرنه‌گییه‌ی مپژوونوس له‌مه‌ر رابردوو له‌ ریبازی لیکۆلینه‌وه‌که‌یدا پراکتیسی کردوو نه‌ک ته‌نها مانایه‌کی ئه‌و ره‌وته‌ نییه، که مپژوو له‌ سه‌ری جوولاو، به‌لکو مانایه‌کی تپوه‌گلانی ئەخلاقی خۆیه‌تی له‌و ره‌وته.

دوو لق چیه‌تی نیوان، وا هه‌یه‌و، ده‌بیت بیی»، هه‌روه‌ها دوو لق چیه‌تی نیوان راستی و به‌ها له‌ نیو چوو، ئەوه‌ش تیروانینیکی گه‌شبینانه‌یه، به‌ره‌می سه‌رده‌می ئه‌ویه‌ری باوه‌ربوونه‌ به‌ داها‌توو؛ چاکسازو نازادیه‌خواه‌کان، هه‌یگلی و مارکسییه‌کان، تپۆلۆژیست و عه‌قلا‌نییه‌کان، که‌م یا زۆر به‌ شپۆشه‌یه‌کی چه‌سپاو و ویکساز پابه‌ندی ئەم دوو لق چیه‌ته‌ بوون.

ئەم دوو لق چیه‌تیه‌یه بۆ ماوه‌ی دوو سه‌د سال به‌بێ زیده‌روویی تپیدا‌کردن وه‌ک وه‌لامیکی قبوول‌کراو و شاراو‌ی پرسیاری، مپژوو چیه‌یه؟» وه‌سف‌کراوه، له‌گه‌ل میزاجی ترس و ره‌وشی هه‌نوکه‌دا

په‌رچه‌کردارېک له دژې هم تېروانېنه‌دا رووېدا، که بواری بژ نه‌و تېلوژېستانه چوژکرد، که له دهره‌وی میژوودا به دواى مانای میژوودا ده‌گه‌رېن، هه‌روه‌ها بواری دایه نه‌و گومانبارانه‌ی به هیچ شېوه‌به‌ک مانا له میژوودا نادژنه‌وه.

به نه‌وپه‌رې دلنیاىی و به نه‌وپه‌رې جه‌خت‌کردنه‌وه‌وه ده‌لېن جیا‌وا‌زیکردن له نیوان، وا هه‌یه «وا، ده‌بې بی‌یت» شتېکی ره‌هایه‌و ناتوانرې چاره‌سه‌ر بکریت، هه‌روه‌ها ناتوانرې، به‌هاکان «له، راستیبه‌کان» وه‌رېگېرېن. پېم وایه نه‌مه ریگه‌به‌کی هه‌له‌یه.

با سه‌یرکه‌ین چوژ ژماره‌یه‌کی که‌می میژوونوسان، یان نوسه‌رانی میژوو که‌م یا زور به ره‌شاوېژى دیدو بو‌چوونیان دهریاره‌ی هم پرسه هه‌لېژاردووه.

گېبون نه‌و به‌شهی له چېرۆکه‌که‌یدا بو‌سه‌رکه‌وته‌کانی نیسلا‌می ته‌رخان‌کردووه له‌سه‌ر نه‌و بن‌چینه‌یه به‌ریاسا‌وی ده‌کات، که، هیژ په‌یره‌وانی محمه‌د نایینی و مه‌ده‌نی له جیهانی روژه‌ه‌لا‌تدا به ده‌سته‌وه ده‌گرن.

هه‌روه‌ها ده‌لې هه‌مان کوژش له به‌رامبه‌ر نه‌و کوژه‌له هه‌شو‌کانه بې هووده بو، که له نیوان سه‌ده‌کانی حه‌وت و دوانزه‌دا له ده‌شته‌کانی سه‌کیزیاوه سه‌ر به‌ره‌و ژیر بوونه‌وه، چونکه شو‌کومه‌ندی عه‌رشى بېزه‌نته هم هېرشه گېره‌شېو‌تانه‌ی تېک به‌رپه‌رچ ده‌دایه‌وه ده‌هېشته‌وه (۱۴۴).
وا دياره هم به‌ریاسا‌و‌کردنه ناماقوول نه‌بیت.

میژوو به شېوه‌یه‌کی گشتی بریتیه‌یه له تو‌ماری نه‌وه‌ی خه‌ل‌کی کردوویانه، نه‌ک نه‌وه‌ی نه‌یان‌توانیوه بېکه‌ن: تا هم نه‌ندازه‌یه به شېوه‌یه‌کی حه‌قی چېرۆکیتکی سه‌رکه‌وتووه.

پرو‌قیسور تو‌نی تېبینی نه‌وه ده‌کات، که میژوونوسان له میانه‌ی دهر‌خستنی ناو و ناویانگی نه‌و هیزانه‌ی سه‌رکه‌وتونه‌و له بنه‌کو‌ک خزان‌دنی نه‌و هیزانه‌ی له نیو‌چوونه رو‌خسار‌تیکى حه‌قی بوون ده‌به‌خشنه پېرۆی هه‌بى (۱۴۵).

وه‌لې نایا نه‌مه به مانایه‌ک جه‌وه‌ه‌ری کارى میژوونوس نییه؟ پتو‌یسته میژوونوس به‌ره‌نگار‌بوونه‌وه به سووک سه‌یر نه‌کات؛ میژوونوس نابج سه‌رکه‌وتن وه‌ک شتېکی ساده‌و ساکار سه‌یر بکات مه‌گه‌ر به شتېکی زور گرنگ و هه‌ستیاریشی سه‌یر نه‌کات. هه‌ندیک جار نه‌وانه‌ی شو‌کستیان خواردووه به قه‌د سه‌رکه‌وتوه‌کان به‌شداریه‌کی گرنگ له نه‌نجامی کو‌تاییدا ده‌که‌ن.

نه‌مانه‌ش لای هه‌ر میژوونوس‌تیک پېرۆی بن‌چینه‌ی ناسایین. وه‌لې به شېوه‌یه‌کی گشتی

میژوونوس خو‌ی به‌وانه‌وه خه‌ریک ده‌کات، که شتېکیان به ده‌سته‌یتناوه، ئینجا براوه بن یانیش شو‌کست خواردوو.

من له یاری کریکیتدا پسپور نیم، به‌لام پېده‌چی لاپه‌ره‌کانی به ناوی نه‌و که‌سانه نه‌خشیندرا‌بن، که چه‌ند سه‌ده‌یه‌کیان له میژووی هم یاریبه‌دا دروست‌کردووه نه‌ک نه‌وانه‌ی دژان‌دوویانه.

ده‌سته‌واژه به‌ناویانگه‌کی هیگل نه‌وه‌ی ده‌لې له میژوودا، ته‌نها نه‌و خه‌ل‌کانه ده‌توانن بینه ژیر تېبینیمان‌وه، که ده‌ولت دروست‌ده‌کن (۱۴۶) «هه‌ر زوو به زوو که‌وته به‌ر ره‌خنه‌وه، چونکه به‌هایه‌کی پاوان‌کراو به شېوه‌یه‌کی ری‌ک‌خستنی کوژه‌لایه‌تیه‌وه ده‌لکینیت و ری‌گا بو‌په‌رستیار‌تیکى زیان‌به‌خشى ده‌ولت خوژ ده‌کات.

به‌لام له رووی بنه‌ماوه نه‌وه‌ی هیگل ده‌یه‌وی بیل‌ی راسته، و جیا‌کردنه‌وه‌یه‌کی ناسایى له نیوان پېش میژوو-و- میژوودا رهنگ ده‌داته‌وه؛ ته‌نها نه‌و خه‌ل‌کانه‌ی تا راده‌یه‌ک له ری‌ک‌خستنی کوژه‌لگه‌که‌یاندای سه‌رکه‌وتنیان به ده‌سته‌یتناوه وازیان له هه‌شو‌کگه‌ری سه‌ره‌تایى هېناوه‌و چوونه‌ته میژوووه‌و.

کارلیل له په‌رتو‌وکه‌که‌یدا به ناوی، شو‌رشى فه‌رهنسا «لوی (Louis) چوارده‌هم به، لاده‌رچیه‌کی به‌رجه‌سته‌ی جیهان» نیوزه‌د ده‌کات. به شېوه‌یه‌کی روون و ئاشکرا حه‌زى له‌م ده‌سته‌واژه‌یه بووه، چونکه دواتر له بر‌گه‌یه‌کی درېژتردا ره‌وشاندوویه‌تی: نایا چ بزووتنه‌وه‌یه‌کی ده‌مده‌می نو‌تی جیهانی نه‌مه‌یه: بزووتنه‌وه‌ی داموده‌زگاکان، بزووتنه‌وه‌ی ری‌ک‌خستنه کوژه‌لایه‌تیه‌کان، بزووتنه‌وه‌ی میزاجه تاکه‌که‌سییه‌کان، که روژتیک له روژان به نالی‌کاری کاریان کردووه، ئیستاکه‌ش له به‌یه‌ک‌دانی به سه‌هو‌چوودا دین و ده‌چن و سته‌م ده‌که‌ن؟ نه‌مه شتېکی حه‌قییه؛ نه‌مه شوکان‌دنی له ریز دهر‌چوونی داب و نه‌ریتیکى جیهانیه، که له کو‌تاییدا بو‌ته شتېکی که‌ونارا (۱۴۷).

پتو‌ودانگه‌که جار‌تیکى تر میژووییه: نه‌وه‌ی له سه‌رده‌می‌ک‌دا گونجاو بو‌بیت له سه‌رده‌می‌تیکى تردا بو‌ته لاده‌ری (solecism)، نه‌ویش له‌سه‌ر نه‌و حساب‌ه تو‌مه‌تبار ده‌کری.

ته‌نانه‌ت سپر ئیسیاه به‌رلین کاتیک له به‌رزاییه‌کانی په‌تیکردنی فه‌لسه‌فیه‌وه دپته خواری و له ره‌وشه هه‌ستیاره میژووییه‌کان ده‌کو‌ل‌یتنه‌وه، وا دياره هات‌بیته سه‌ر هم تېروانینه.

بیرلین دواى بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی گو‌تاره‌که‌ی به ناوی «حەقیه‌تی میژووی» له په‌خش‌تیکى رادی‌بیدا سه‌ره‌رای که‌مو‌کوریبه‌کانی بیسمارک نه‌ک ته‌نها وه‌ک که‌سیتیکى «لېهاتوو» ستایش ده‌کا، به‌ل‌کو به

گه ورتين نمونه‌ی سياسه‌مه‌داريكي پر هيتزين ده‌ستخه‌ري برپاري سياسي سه‌ده‌ی رابردوي داناوه، هه‌روه‌ها له‌م روانگه‌يه‌وه له پيناو به‌رزه‌وه‌ندی بيسمارکدا چونکه به‌قازانجي نه‌و ته‌واو ده‌بيت، بپرلين له‌گه‌ل پياواني وه‌ک جوژيفي دووه‌می نه‌مساو رويسپيرو لينين و هيتله‌ردا به‌راوردی ده‌کات، به شپوه‌به‌ک نه‌يانتواني نامانجه پوزه‌تيفه‌کانيان به‌دی بيتن.

من نه‌م برپاره به‌سه‌ير ده‌زانم، وه‌لئ نه‌وه‌ی له‌م چرکه‌ساته‌دا سه‌رنجم راده‌کيتشيت پيتوودانگي برپاره‌که‌يه.

سپر ئيسيا ه ده‌ليت بيسمارک له‌و مادانه تينگه‌يشتبوو، که‌کاري تيدا ده‌کردن؛ نه‌وانيتر به‌هوي نه‌و تيوره په‌تيانه‌وه ريگان و نکردبوو؛ که‌نه‌يانده‌تواني کاريان پيکه‌ن.

ناوه‌رؤکي چيرؤکه‌که نه‌وه‌يه، شکست له‌به‌رنگاري کردنی نه‌وه‌وه سه‌رچاوه ده‌گرت، که‌کامه‌يان باشترو... له‌پيناو ميتوؤديکي سيستماتيکي يان بانگه‌شه‌ی پرنسيپي شه‌رعيه‌تتيک کارده‌کات» (١٤٨).

به‌ده‌سته‌واژه‌يه‌کي ديکه پيتوودانگي برپاردان له‌ميژوودا، بانگه‌شه‌کردنيکي سه‌ره‌کي شه‌رعيه‌تي تاودامان، نييه، به‌لکو پيتوودانگي برپاردان له‌ميژوودا برتبييه له‌وه‌ی، کامه‌يان باشترو کارده‌کات.

پيويست ناکا ناماژه به‌وه بده‌م ته‌نها له‌کاتي رافکردنی رابردوودا خوازباري نه‌م پيتوودانگه‌ين، نه‌وي باشترو کارده‌کا.

گه‌ر به‌کينک بيت بلئ پيني و ابووه له‌م حاله‌ته‌دا يه‌کيه‌تي به‌ريتانياي گه‌روه و لانه به‌گرتوه‌کانی نه‌مريکا له‌دوله‌تیکداو له‌ژير يه‌ک سه‌رده‌سته‌يي و سه‌روه‌ريدا شتيکي خوازباريو، نه‌وا له‌وانه‌يه به‌وه قايل بيت، که‌تيروانينيکي هه‌ستياربووه.

گه‌ر به‌رده‌وامبووايه و بيوتايه پاشايه‌تي ده‌ستووري وه‌ک شپوه‌به‌کي حکومه‌ت له‌ديموکراسي سه‌رؤکايه‌تي باشتربوو، نه‌وا هه‌روه‌ها به‌وه قايل ده‌بيت، که‌گوته‌يه‌کي ته‌واو هه‌ستياربووه.

به‌لام وا ده‌بيني پييده‌وتی نه‌و پيشنياري کردوه خوی بؤ نه‌نجامدانی شالوويک ته‌رخانکردوه له پيناو يه‌ک‌خستنی هه‌ردوو ده‌وله‌ته‌که له‌ژير سه‌رده‌سته‌يي تاجي به‌ريتانياادا؛ نه‌وا له‌وانه‌يه به شپوه‌به‌ک وه‌لام بده‌يته‌وه، که‌له‌وانه‌يه کاتي خوی به‌فيرو داييت.

گه‌ر هه‌ولده‌يت هؤکاره‌که روون بکه‌پته‌وه، له‌وانه‌يه پيني بلبيت ناکري دوزه‌کانی له‌م چه‌شنه له‌سه‌ر بنچينه‌ی پرنسيپيکي نه‌پليکاسيوني گشتيدا مشتومر بکرتن، به‌لکو پيويسته له‌هه‌لومه‌رجه

ميژووييه دياربکراوه‌کاندا کاريان پيکرتي؛ ته‌نانه‌ت له‌وانه‌به به‌قسه‌کردن له‌بارهي ميژوو به (H) ي گه‌وره تاوانيکي گه‌وره نه‌نجامده‌يت و پيني بلئي، که (History) دژي نه‌وه.

کاري سياسته‌دار ته‌نها نه‌وه ناگرتيه‌وه، که له‌روي نه‌خلاقتي و تيورييه‌وه خوازباريه‌تي، به‌لکو پيويسته هيزه هه‌بيه‌کان و نه‌وه‌ش بگرتيه‌وه، که چون ده‌توانن به‌ريه‌باريوني که‌رته‌که‌ي نامانجه ويستراوه‌کان ده‌سکاري بکه‌ن يانيش ناراسته بکه‌ن.

برپاره سياسييه‌کامان نه‌و برپارانه‌ی له‌تيشکي شروقه‌که‌مان له‌بارهي ميژوو وه‌رگيراون له‌م چاره‌سه‌ره مامناوه‌ندييه‌دا ريشه داده‌کوتن.

به شپوه‌به‌کي ريشه‌يي هيچ شتيک له‌دانانی پيتوودانگي په‌تي گرمانکراوي خوازبارانه‌و تومه‌تبارکردنی رابردوو له‌ژير تيشکي نه‌و پيتوودانگه هه‌له‌تر نييه.

له‌به‌رته‌وه‌ی وشه‌ی، سه‌رکه‌وتن، زور ديارديدانی ده‌خسؤکي شاراوه‌ی پيوه‌کيندراوه، بوامان بدن به‌هر نرخيک بيت ده‌سته‌واژه‌ی، کامه‌يان باشترو کارده‌کاي بئ لايه‌نی له‌جئ دابنين.

چونکه له‌چهندين شويني نه‌م گه‌لاله نامانه‌دا له‌گه‌ل سپر ئيسيا ه بپرليندا ناسازم، به‌خته‌وه‌رم هه‌رچونتيک بيت بتوانم وه‌سفه‌که به‌م ناسته ته‌بايي بوونه به‌کوتا بيتن. قبوولکردنی پيتوودانگي، نه‌وه‌ی باشترو کارده‌کات، بواري جيبه‌جئ کردنه‌که‌ی نه‌خويا (self-evident) ده‌کات نه‌ناسانده‌کات.

نه‌مه بريتي نييه له‌و پيتوودانگه‌ی برپاره خيراکان هانده‌دات، يان مل بوئه‌و تيروانينه‌که‌چ بکات، که ده‌لئ نه‌وه‌ی هه‌يه راسته.

وه‌نه‌بئ ميژوو ره‌وشي پر له‌نشووستي به‌خوبه‌وه نه‌بيني. ميژوو دان ده‌نيت به‌وه‌ی پيني ده‌لئيم، ده‌سکه‌وتی جيماره: ره‌نگه نشووستييه خوياکانی نه‌مرو به‌شداری کردنيکي ژيواري ده‌ستکه‌وتی سه‌ی بئ‌فرين- له‌سه‌ر شپوه‌ی نه‌و پيغه‌مه‌رانه‌ی پيش سه‌رده‌می خويان له‌دايکده‌بن. له‌راستيدا، يه‌کينک له‌خه‌سله‌ته‌چاکه‌کانی نه‌م پيتوودانگه له‌سه‌رووی پيتوودانگي پرنسيپي تاودامان و چه‌سپاوي گرمانکراوه نه‌وه‌يه داوامان ليده‌کات برپاره‌که‌مان دوابخه‌ين يا نه‌وه‌تا له‌ژير تيشکي نه‌و شتانه‌ی هيژرويان نه‌داوه بيسازنين.

پروؤن، که به شپوه‌به‌کي بئ پيچ و په‌نا له‌بارهي پرنسيپه په‌تبييه نه‌خلاقيه‌که‌انه‌وه دواوه، کوده‌تای ناپليوني سببه‌می به‌خشيوه دواي نه‌وه‌ی سه‌رکه‌وتنی به‌ده‌سته‌پيناوه؛ مارکس له‌به‌رته‌وه‌ی پيتوودانگي پرنسيپه په‌تبييه نه‌خلاقيه‌کانی ره‌تکرؤته‌وه، به‌هوي نه‌م ليبيوورده‌وه پروؤنی

ئەگەر لە سونگەى تېروانىيىتىكى مېژووى كۆنترهوه سەرنجبدەين، لەوانەيه بهوه قايلبين، كه پرودۆن هەلەبووه و ماركس راستبووه.

دەسكەوتەكەى بسمارك دەرھاوېشتەيهكى ناياپ بۆ تاقىكردنهوهى ئەم پرسە برباره مېژووبيه دەستەبەر دەكات؛ لە كاتىكدا پېژودانگى سېر ئىسيياھ بېرلين، ئەوهى باشتر كاردەكات، قبوڵ دەكەم، ئەوا هېژ بە هۆى ئەو سنووره ماوه كورت و تەنگەبەرانهوه سەرسام دەبم، كه بېرلين بە ئاشكرايى بهوه قايله لە نىوياندا ئەم پېژودانگە پراكتيس بكات.

ئايا ئەوهى بسمارك كروويه تى لە راستيدا كارتىكى باش بووه؟ پيتم وايه ئەوهى ئەو كروبووى به هۆى فەلاكه تىكى گهوره.

ئەمە ماناى ئەوه نىيه دەمەوى بسمارك تۆمه تبار بكەم، كه رايخى ئەلمانىاي دروستكرد، يان جەماوهرى ئەلمانيا ئەوانەى ئەوهيان دەويست و هاريكاري دروستكردنيانكرد.

وهلى وهك مېژوونووسىك هېژ چەندين پرسىيارم هەيه. ئايا فەلاكه تى دوماهى بۆيه روويدا، چونكه چەند كەم و كورتى و چەوتىيهكى شاراوه لە پىكها تەى رايخدا هەبوون؟ يان بە هۆى چەند شتىكهوه بوو لە هەلومەرجە ناوخۆيه كاندا، كه ئەفرانديان و چارەنووسازكرا بوو بۆ ئەوهى ببىتە خۆسەپين و دوژمنكار؟ يان ئايا لەبەرئەوه بوو، كاتىك رايخ دروستبوو، ئەوروپا يان گۆره پانى جيهان زۆر قەرەبالغ و بە هاش و هووشبوو، هەروها ئايا ئامانجەكانى فراوانخووزى لە نىوان دەسەلاتە هەيهكانى ئەوروپادا پىشتەر زۆر بە هېژبوونه، بە شىويهك سەرھەلدانى دەسەلاتىكى مەزنى ديكە بەسبوو بۆ ئەوهى ببىتە هۆى بە يەكدادانىكى مەزن و تەواوى سيستەمى جيهان بەرەو كاولى بەرىت؟ لەسەر بنچينهى دوا گرماندا لەوانەيه هەلە بيت بە تەنها بەرپرسىاربىه تى فەلاكه تەكه بخرىتە ئەستوى بسمارك و خەلكى ئەلمانيا: لە راستيدا ناتوانى دوا فەلاكه ت (Last straw) بخهيتە بەر گله يى و گازندە.

وهلى بربارىكى بابە تى لە هەمبەر دەسكەوتى بسمارك و چۆن كار بكردووه لە مېژوونووسەوه چاوه نوارى وهلامىكى ئەم پرسىيارانەيه، هەروها دلنيام لەوهى هېژ مېژوونووس ماويه تى بە يەكجارى وهلامى هەموو پرسىيارەكان بداتەوه. ئەوهى دەمەوى بىلېم ئەويه مېژوونووسى ۱۹۲۰-ەكان لە مېژوونووسى ۱۸۸۰-كان نزىكتر بووه لە بربارى بابە تى، هەروها مېژوونووسى ئەمرۆ نزىكترە لە

ئەمەش تىزەكەم روون دەكاتەوه، كه دەلى ناكرى و نابى بابە تگه رايى لە مېژوودا وابەستەى پېژودانگى چەسپاو و نەلقىنبارى بربارى هەيهى (here and now) بيت، بەلكو تەنها وابەستەى پېژودانگىك دەبى، كه لە داھاتوودا هەلبگىردرىت و هەر كاتىكيش رەوتى مېژوو پەرەبسەنى پېژودانگەكەش پەرە بسىنى.

مېژوو تەنها كاتىك پىويستى بە مانا و بابە تگه رايى دەبىت، كه پەيوەندىيهكى تۆكەم لە نىوان رابردوو-و- داھاتوودا داھەزرىنى.

با ئىستاكە جارىكى تر پروانينە ئەم دوو لق چىيه تىيهى نىوان راستى و بەھا. ناتوانرى بەھاكان لە راستىيه كانەوه وهگرين.

ئەم دەستەواژهيه تا رادايەك راستە، وهلى تا رادەيهك هەلەيه. پىويستە سىستەمى بەھا بەندو باوسەندووهكان لە هەر سەدەو ولا تىكدا تاقى بكەيتەوه بۆ بەرپەباكردى ئەوهى تا چ ئەندازەيهك سىستەمەكه بە هۆى راستىيهكانى ژينگەكه لە قالب دەدرى.

لە گەلە نامەيهكى پىشتردا سەرنجدايه گۆرانى ناوهرۆكى مېژووى بەھا- وشەكانى وهك ئازادى و يەكسانى، يان دادپەرودرى.

يا ئەوتە كلىسەى مەسىحى وهك دەزگايەك وهربگرە، كه بە شىويهكه سەرەكى بايەخ بە بلاوكردنهوى بەھا ئەخلاقىيهكان دەدات.

هەريەك لەمانە لەگەل يەكترى بەراورد بكە: بەھاكانى مەسىحىيه تى سەرەتايى و بەھاكانى پاپايە تى سەدەكانى ناوهراست، يان بەھاكانى پاپايە تى ناوهراست و بەھاكانى كلىسە پروتستانتىيهكانى سەدەى نۆزدەهەم.

يان بۆ نمونە بەراورد بكە لە نىوان ئەو بەھايانەى ئەمرۆ كلىسەى مەسىحى لە ئىسپانيادا بلاويان دەكاتەوه و ئەو بەھايانەيش، كه كلىسە مەسىحىيهكان لە ولا تە يەكگرتووهكانى ئەمريكادا بلاويان دەكەنەوه.

ئەم جياوازييهى بەھاكان لە جياوازي راستىيه مېژووبىه كانەوه سەرچاوه دەگرىت. يان سەرنج بە ئەو راستىيه مېژووبىانەى، كه لە سەدەو نىوى رابردوودا بوونە هۆى ئەوهى كۆبلايه تى و جياوازي رەگەزى و ژير بارخستنى كارى مندالان بە شىويهكه گشتى وهك بى ئەخلاقى

سهر بکرتین- هه موو سه درده مه کانی پیشتر وهک کاری بئ لایه ن له رووی نه خلاقتی یانیش وهک کاری به نیوانگ قبولده کران.

ئهو پیشنیاره ی ده لئ ناتوانی به هاکان له راستیه کانه وه وهریگیرتین به لایه نی که مه وه تاک لایه ن و فریوده ره. یان بو ارمان بدن دهسته واژه که پیچه وانه بکهینه وه. ناتوانی راستیه کان له به هاکان وهریگیرتین.

ئه م دهسته واژه به تا راده یه ک راسته، به لام له وانه یه فریوده ر بیت، ههروه ها پیوستی به زه مینه ساز کردنی که هه یه.

کاتی که ده مانه وی راستیه کان بناسین، کاتی که ده مانه وی ئه و پرسیارانه بزاین، که ده یانکه یین، ههروه ها دوا جار ده مانه وی ئه و وه لامانه بزاین، که درده ستیان ده خه یین، هه موو ئه مانه به هو ی سیسته می به ها کا ئمانه وه فیتده درتین. وینه ی راستیه کانی ژینگه که مان به هو ی به ها کا ئمانه وه له قالب ده درئ، واته بهر هو ی ئه و کاتی که گۆریانه وه، که له میانه یانه وه له راستیه کان نزیک ده که وینه وه؛ ههروه ها ئه م وینه یه یه کتی که له و راستیه گرنگانه ی ده بی بایه خی پی بده یین.

به هاکان ده چنه نیو راستیه کانه وه ده بنه به شتیکی جه وهه ربیان.

به ها کا ئمان وهک ئیمه ی مرؤف بریتین له به شتیکی جه وهه ری که رهسته کا ئمان.

له میانه ی به ها کا ئمانه وه یه، که ده توانین خو مان له گه ل ژینگه که ماندا بگو ئجینین، ههروه ها ژینگه که مان له گه ل خو ماندا بگو ئجینین بو ئه وه ی سه درده ستیه ی به سه ر ژینگه که ماندا به ده ستینین، ئه و سه درده ستیه ی میژوو ده کاته تو ماری پیشکه وتن.

وه لئ له به در ا ما کردنی کیشمه کیشمی مرؤف و ژینگه که ی دژی که یه کیه کی هه له و جیا کردنه وه یه کی هه له ی نیوان راستی و به هاکان دروست مه که ن.

پیشکه وتن له میژوودا له میانه ی پشت به یه کتری به ستان و کارلیکی نیوان راستی و به ها کانه وه دپته ئه نجام. میژوونوسی بابه تی ئه و میژوونوسی به، که تا سه ر ئیسقان له م ره وته ئالو گۆره دا قال ده بیته وه.

کلیلی پرسی راستی و به هاکان له میانه ی به کاره یینی ئاسایی وشه ی، راستیه وه دهسته بهر ده بیت، ئه و وشه یه ی جیهانی به هاکان و جیهانی راستیه کان له یه کتری جیا ده کاته وه له سروشته کانی هه ردوو جیهانیش پیکدیت.

وه نه بی ئه مه خه سله تیکی زمانی ئینگلیزی بیت، به لکو وشه کانی به رامبه ر (Truth) له زمانه لاتینی به کانداهک Wahrheit له زمانی ئه لمان و Pravada^(۱۴۹) له زمانی رووسیدا خودانی ئه م تاییه تمه ندیه دوو لایه نه ن.

وا دیاره هه موو زمانیک له پینا و راستیه کدا پیوستی به وشه یه کی له م جو ره هه بیت، که ته نها بریتی نییه له روونکاری راستیه ک و بریاری به هایه ک، به لکو هه ریبه که له دوو سرشته که ده گرتته وه. رهنگی ئه وه راستیه ک بیت، گه ر بلتیم حه فته ی رابردوو رویشتمه له نده ن.

وه لئ له وه ناچی به شتی وه یه کی ئاسایی به (Truth) نیوزه دی بکه ی: چونکه هه یج ناوه رو کتیکی به ها دارانه له نیوخوی ناگرت.

له لایه کی تره وه، کاتی که دامه زرتنه رانی داموده زگا کانی^(****) ولاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا له راگه یاندنی سه ره خو بییدا ئا ما ژه یان به راستیه کی خو یان (self-evident) دا، که هه موو مرؤفه کان به یه کسانی دروست کران، رهنگه هه ست به وه بکه یته ناوه رو کتی به های دهسته واژه که به سه ر ناوه رو کتی راستیه که دا زاله، ئینجا به م حسابه دهسته واژه که به، راستی، له قه لئم ناده یته.

جیهانی راستیاری میژووی ده که ویتته شو تینیکی نیوان ئه م دوو جه مسه رانه: جه مسه ری باکووری راستیه بی به هاکان و جه مسه ری باشووری ئه و بریاره به ها دارانه ی هه یژ پرکیشی ئه وه ده که ن خو یان به رنه نیو راستیه کان.

ههروه ک له گه لاله نامه ی یه که مدا گوتم، میژوونوس پیوانه ی نیوان راستی و شو رقه کان، و نیوان راستی و به هاکان ده کات و ناتوانی له یه کتریان جیا بکاته وه.

گه ر بیت و له جیهانیتی که قه به ستوودا ژبان بگوزه رتینی، ئه و ناچاری جیا بو نه وه یه ک له نیوان راستی و به ها دا بدرکینی.

وه لئ له جیهانی قه به ستوودا میژوو شتیکی بی مانایه. میژوو له جه وهه ری خویدا بریتییه له گۆران و لغین، یان -ئه گه ر نه تانه وی تبینی پرو پوچ له باره ی وشه کۆنه که وه بورو وژتین- ئه و بریتییه له پیشکه وتن.

که وابوو له سه ره نجامدا ده گه رتیمه وه سه ر وه سفی ئا کتن له مه ر پیشکه وتن، که به م چه شنه وه سفی ده کات: «بریتییه له گرمانیتیکی زانستی پیوسته میژوو له سه ر بنه مای ئه و گرمانه زانستییه بنووسری».

که وابوو گهر بتانه وی ده توانن له میانه ی وابه سترکردنی مانای رابردوو به هیژنکی سه رباره کی میژویی و سهرووی عه قلاتیبه توه میژوو بکه نه تیولوتیا.

ههروه ها گهر بتانه وی ده توانن میژوو بکه نه ویژه واته کۆکردنه وهی چیرۆک و ئه فسانه کان ده رباره ی رابردوو به بی ئه وهی مانا و گرنگییان هه بیت.

ته نه ها ئه و که سانه ده توانن میژوو به مانای پر به پیستی خۆی بنوسن، که مانای ئا راسته یه ک له خودی میژوودا ده دۆزنه وه و قبو لده که ن.

ئه و بیرو با وه ره ی ده لی ئیمه له شوینیکه وه هاتووین به ندیواریه کی زۆر نزیکی له گه ل ئه و بیرو با وه ره دا هه یه ، که ده لی به نیازین به ره و شوینیک پرۆین.

ئه و کۆمه لگه به ی با وه ری به توانای خۆی نه بیت به وه ی له داهاتوودا پیش ده که ویت، ئه و خیرا خۆخه ربیکردنی به پیشخستنی خۆی له رابردوودا ده وه ستینتی.

ههروه ک له ده سپیکه گی لاله نامه ی به که مدا وتم، تیروانیمنان له باره ی میژوو تیروانیمنان له باره ی کۆمه لگه ره نگه داته وه.

وا ئیستاکه له میانه ی ئاشکرا کردنی با وه ریوونم به داهاتووی کۆمه لگه و داهاتووی میژوو ده گه ریتمه وه سه ر خالی ده سپیکردنم.

ناسۆیه کی بهر فراوان

ئهو چه مکه ی له م گه لاله ناماندا وهک رهوتیتکی بهردهوام لئین بار له باره ی میژوو پیشکه شمکرد، به میژوونوسیشیه وه، که له نیو ئهم رهوتهدا دهجوولئ، وا دیاره ده ربایستی چند تیرامانکم بکات له باره ی پیگه ی هه ربهک له میژوو-و- میژوونوس له م سهردهمه ماندا. له سهردهمیگدا ژیان دهگوزهرتین- نهک بو جاری به که م له میژوودا- که بهربینییه کانی فه لاکه تی جیهانی خه ربهک بینه دی و خه ربهک نه یه نه دی، ئه مانهش قورسایه ده خه نه سه رشان ی هه موو که سیک.

ئهم بهربینیانه نه ده سه لمیندرتین و نه رهتده کرینه وه. وه لئ به هه ر چه شنیک بیت له و بهربینییه که متر راسته، که ده لئ روژتیک له روژان هه موومان ده مرین؛ چونکه دلنایه ی بوون له م بهربینییه له دانانی نه خشه کانی داها توو یاسا غمان ناکات، ئه وا له سه ر بنچینه ی ئه و گرمانه ی مه زنی جیهان بیت- له و سه رکه شیانه رزگاری ده بیت، که هه ره شه مان لیده که ن، هه روه ها میژوو بهرده و امده بیت. دوا ی ئه وه ی جیهانی چه رکه کانی ناوه راست به ره و ویرانی رویش و بناخه کانی جیهانی مۆدیرن له سه ده کانی پانزه هه م و شانزه هه مدا دانان، له سالانی ناوه راستی سه ده ی بیسته مدا جیهان رهوتیتکی گووانی وای به خو به وه بینی رهنگه له هه ر رهوتیتکی دیکه قوولتر و ئاودامانتر بو بیت، که به سه ر جیهان ها تووه.

گومانی تیدا نییه له سه ره نجامدا گووان به ره هه می دۆزینه وه و دا هیتانه زانستییه کان و به ره هه می به رفه ری جیبه جیکردنی بی ئه ندازه یان و به ره هه می ئه و په ره سه ندنه یه، که له سه ونه گه یانه وه سه ره له ده دات ئینجا چ راسته وخو بیت چ ناراسته وخو. بهرچاوترین لایه نی گووان ئه و شوپشه کۆمه لایه تیبیه یه، که ده شی له گه ل ئه و شوپشه دا بهر او رد بکری، که له سه ده کانی پانزه هه م و شانزه هه مدا چینیکه نوئی بنگرتوو له سه ر دارایی و بازرگانی و دوا جار له سه ر پیشه سازی گه یانده پایه ی ده سه لات.

پیکهاته ی نوئی پیشه سازیمان و پیکهاته ی نوئی کۆمه لگه که مان په رسی ئه وه نه دی بی شو و مار ده خه نه وه، که ناتوانم لیره دا باسیان بکه م.

وه لئ گووان دوو لایه نی په یوه ندیبار به با به ته که ی منی هه یه- به کیتکیان ئه و لایه نه یه بیی ده لئیم گووان به قوولئ، ئه وه ی تریان ئه و لایه نه یه، که بیی ده لئیم گووان له پانتایی جوگرافیا پیدا. هه ول ده ده م به کورتی باس له هه ربه که یان بکه م.

میژوو کاتیک ده ستپیده کات، که مرۆقه کان له رووی زنجیره ی ئه و روودا وه تاییه تیبانه وه بیر له تپه رینی روژگار بکه نه وه، که مرۆقه کان به شیوه یه کی هوشیارانه تپه ریان ده گلین و کاریان تیده که ن، نهک له رووی ره وته سه وشتییه کانی وهک خولی وه رزه کان و ماوه ی ژیان مرۆف. بو رکهاردت ده لئیت: «میژوو به هوی بیدار کردنه وه ی وشیاری له گه ل سه وشتا ناته بایه (١٥٠). میژوو بریتیه له کیشمه کیشمی درتخایه نی مرۆف بو تپه گه یشتن له ژینگه و کارتیدا کردنی به هوی به کاره یانی عه قلییه وه».

وه لئ سه رده می مۆدیرن به شیوازیکی شوپشیکیرانه کیشمه کیشمه که ی فراوانتر کردووه. هه نو که مرۆف به دوا ی ئه وده دا وئله نهک ته نها له ژینگه که ی تیبگات و به رفه رمانی بکات، به لکو عه ودالی ئه وه یه له خودی خو شی تیبگات؛ گه ر ده سه ته واژه یه کی ره وایی، ئه وا ئه م چه مکه ره هه ندیکه نوئی بو عه قل و میژوو زیده کردووه.

ئهم چه رکه ی ئیستا به چه شنیکه میژوو بیانه له هه موو چه رکه کان هسکارتره. مرۆقی مۆدیرن له رووی راده ی هوشیاری خودییه وه له پیشه نگی مرۆقه کانی پیشتر دایه، که وابوو له باره ی میژوو شه وه هوشیاره.

مرۆف به تاسه وه ده نواریته ئه و زه رده و گزنگانه ی لپه وه وه ها تووه، به و هیوا به ی تیشکه لاوازه کانی ئه و تارماییه رامالیت، که پیندا گوزهر ده کات؛ به پپچه وانه وه به رزخوازی و گومانه کانی مرۆف له باره ی ئه و ریگایه ی له به رده می دایه تپروانینه کانی به نیو په نه اندا خیرا ده کات. هه ربهک له رابردوو، و ئیستا، و داها توو له زنجیره یه کی بی کۆتای میژوودا به یه که وه به ندیوار ده بن.

له وان به بگوتری گووان له جیهانی مۆدیرندا به له نیو خوگرتنی په ره سه ندنی هوشیاری مرۆف له باره ی خو به وه له گه ل دیکار تدا ده ستپیده کات، دیکارت یه که م که س بوو پیکه ی مرۆقی وهک

بوونه وهریک چه سپاند، که نهک تنها ده توانی بیریکاته وه، به لکو ده توانی له باره ی بیرکردنه وه ی خودی خوشییه وه بیریکاته وه، مرۆف ده توانی له کرده ی چاودیری کردندا چاودیتی خودی خو بکات، که وابو له یهک کاتدا مرۆف خود و بابه تی هزر و چاودیری کردنه.

وله ی تاوکو دوابه شی سه ده ی ههژده هم په ره سه نندن به ته وای روون نه بوو بوویه وه، کاتیک رۆسو قولاییه نوپکانی تیگه یشتی خودی و هوشیاربوونه وه ی خودی مرۆفی ئاوه لاکرد و تیروانیکی نوئی دهرباره ی سروشتی جیهان و شارستانییه تی تهقلیدی به مرۆف به خشی.

دوتوکشی (de tocqueville) ده لی، شوپشی فه ره نسلی له میانه ی ئه و بیروبا وهره ی سروشکرا بو، که پیوست بوو رتسا سه ره تاییه ساده داتاشراوه کان له موماره سه ی عه قلی مرۆف و یاسای سروشتی جیگای ئه و نه رتبه تهقلیدییه ئالوزانه بگره وه، که فه رمانرانی سیسته می کومه لایه تی ئه م رۆزگار ده که ن^(۱۵۱).

ئاکت له تیبینیه کی ده ستنوسی خۆیدا ده لی: تا ئه وسا مرۆف هه رگیز عه ودالی نازادی نه بوو، هه رگیز عه ودالی ئه وه نه بوو بزانی به دوا ی چیدا عه ودال بووه^(۱۵۲).

له تیروانیی ئاکت-دا به هه مان شیوه ی تیروانیی هیگل، نازادی و عه قلی هه رگیز له یه کتری جیاواز نه بوونه. ههروه ها شوپشی فه ره نسلی به شوپشی ئه مریکیه وه به ندیوار کردوه.

هه شتا و هه وت سال بهر له ئیستا باب و باپیرانمان نه ته وه یه کی نوپیان له سه ر ئه م کیشوه رده دا دروستکرد، نه ته وه یه ک به نازادی ویناکرا بوو، ئه مه ش له سه ر ئه و بنه مایه بوو، که مرۆقه کان به یه کسانێ دروستده کرتین. ههروه ک دهسته واژه کانی لینکۆلین پیشنیا ریده کات، رووداوتیکی ناوازه بووه بو یه که م جار له میژوودا مرۆقه کان به ئه نقه ست و هوشیاری خۆیان بکه نه نه ته وه یه ک و دوا جار به هوشیار و به ئه نقه ست مرۆقه گه لپکی دیکه له نه ته وه دا له قالب بدات.

مرۆف له سه ده کانی حه قده هم و ههژده هه مدا به ته وای له هه مبه ر جیهانی ده وره به ری و یاساکانی جیهانی بوو به بوونه وهریکی هوشیار.

مرۆقه کان له وه زیاتر ده ربا یستی بریاره نادیاره کانی چاودیر بکردنیکه په نهان نامیزی خودایی نه بوون، به لکو ده ربا یستی یاساکانی که هینباری عه قلی بوو.

وله ی ئه م یاسایانه یاسا گه لپک بوون مرۆف ملکه چیان بوو، نه ک ده سکردی خودی مرۆف بووبن. له قوناعی دواتردا مرۆف به ته وای بوو به بوونه وهریکی هوشیار له باره ی دهسته لاتی خو ی به سه ر

ژینگه ی خۆیدا و زالبوونی به سه ر خودی خۆیدا، ههروه ها له باره ی مافه کانی هوشیاری ده رده ست خست بو ئه وه ی ئه و یاسایانه دابنیت، که له ژیر سایه یاندا ده ژیت.

قوناعی گواستنه وه له سه ده ی ههژده هه مه وه بو جیهانی مۆدیرن قوناعیکی درپژخایه ن و به ره به ره بوو. هه ریه ک له هیگل و مارکسی فه یله سووف نمینه نده کاری ئه م گواستنه وه یه بوون، هه ریه ک له م دوو فه یله سووفانه پیگه یه کی ده ژیه ک و دوو به هایان داگیر کردبوو.

هیگل ره گ به نیو ئه و یاسایانه ی چاودیری یه زدانیدا داده کوتی، که بو یاسای عه قلی گۆراون رۆحی جیهانی هیگل چاودیری یه زدانی قایم به ده ستیک ده گریت و عه قلیش به ده سه ته کی تر.

هیگل له مه دا لاسایی ئاده م سمیت ده کاته وه.

«تا که که سه کان به رژه وه ندیه کانی خۆیان جیه جی ده که ن؛ وه لی به م پیوودانگه هه ندیک شتی زیده تر ده رده ست ده کات، که له کرده وکانیاندا هه یه، به لام له هوشیار بیاندا نییه».

هیگل له باره ی ئارمانجی عه قلاتی رۆحی جیهانه وه ده لی، مرۆقه کان له کاتی به ریا کردنی ئه م مه به سه ته دا، ئه م ئامانجه له گه ل تیرکردنی ئامانجه کانیاندا ده گونجین، که مانا که ی له مه به سه ته که جیاوازه.

به شیوه یه کی ساده و ساکار ئه مه بریتیه له هارمۆنیای ئامانج و به رژه وه ندیه وه رگێردرا وه کان بو زمانی فه لسه فی ئه لمانی^(۱۵۳).

هیگل ده سه واژه ی، گزی عه قلی «وه ک ها وواتای، ده ستی په نهانی» ئاده م سمیت به کار ده هینی، که مرۆقه کان هانده دات بو ئه وه ی ئه و ئامانجان به ده سه ته یین، که له باره یانه وه هوشیار نین. سه ره رای ئه وه ی هیگل فه یله سووفی شوپشی فه ره نسلی نه بوو، به لام یه که م فه یله سووف بوو جه وه ره ی راستیه تی له گۆرانی میژوویی و په ره سه نندی هوشیاری مرۆف له باره ی خودی خو یه وه ببینیت.

په ره سه نندن له میژوودا مانای په ره سه نندن بوو به ئاراسته ی چه مکی سه ره به ستی.

وله ی پاش سالی ۱۸۱۵ سروشکردنی شوپشی فه ره نسلی تیکه ل به خا و خلیسکییه کانی (Res-toration) کرا.

هیگل له رووی سیاسییه وه زور تر سنوک بوو، به لام له سالانی ئاخیره ئۆخری ته مه نیدا له دامه زراوی رۆزگاری خۆیدا زور خۆراگرو یه ک هه لوتیست بوو بو ئه وه ی هه ر مانایه کی به ره سه ت بوو گریمانه میتافیزیکییه کانی خو ی به فرینتی.

هیترتزن تیۆره‌کانی هیگل وهک، جه‌بری شوړش «ناڅوک ده‌کات، ئەم ناڅوک‌ه‌ش به راده‌یه‌کی هه‌لاویره له جینگای خوښه‌تی.

هیگل نووسین به کۆمه‌لێک هیتما فه‌راهه‌مده‌کات، به‌لام هیج نیوه‌رۆکیکی پراکتیکیان پت نابه‌خشیت.

ئەم کاره‌ بۆ مارکس به‌جیما بۆ ئەوه‌ی ژمیرزانی له‌ هاوکیشه‌ جه‌برییه‌کانی هیگلدا دابنیت.

مارکس وه‌ک قوتابی هه‌ریه‌ک له‌ ئاده‌م سمیت و هیگل له‌ سوونگه‌ی ئەو چه‌مکه‌وه‌ ده‌ستی پیکردوه‌، که‌ ده‌لێ جیهان له‌ لایه‌ن یاسا عه‌قلانییه‌کانی سروشته‌وه‌ فه‌رکاری ده‌کریت.

مارکس به‌ چه‌شنی هیگل، وه‌لێ ئەم جارهیان به‌ شتیه‌یه‌کی به‌ره‌ست و پراکتیکی، گواستنه‌وه‌ بۆ ئەو چه‌مکه‌ ده‌ئه‌فریتنی، که‌ جیهانییک هه‌یه‌ به‌ هۆی ئەو یاسایانه‌وه‌ فه‌رکاری ده‌کریت، که‌ له‌ میانه‌ی ره‌وتیکی عه‌قلانی هاوده‌نگی ده‌ساده‌یی شوړشگێترانه‌ی مرۆقه‌وه‌ په‌رده‌سه‌ینن.

له‌ دوا په‌رتووی مارکس-دا میژوو مانای سێ شتی گه‌یاندوه‌وه‌، هه‌ریه‌ک له‌م شتانه‌ به‌ یه‌کتیه‌وه‌ به‌ندیوارن و ته‌کووزیه‌کی عه‌قلانی و سفت دروستده‌که‌ن: جووله‌ی بوویه‌ره‌کان به‌ گوێره‌ی یاسا بابه‌تییه‌کان، یاسا ئابوورییه‌کان به‌ پله‌ی یه‌که‌م؛ چوونیه‌ککردنی په‌ره‌سەندنی هزر له‌ میانه‌ی ره‌وتیکی دایالیکتی؛ هه‌روه‌ها چوونیه‌ککردنی کرده‌وه‌که‌ له‌ شتیه‌ی خه‌باتی چینایه‌تی به‌ شتیه‌یه‌ک تیۆرو پراکتیکی شوړش ته‌باو یه‌کرێز بکات.

ئەوه‌ی مارکس پێشکه‌شیده‌کات بریتیه‌ له‌ پیکهاته‌یه‌کی یاسا بابه‌تییه‌کان و کرده‌وه‌ی هۆشیاری بۆ ئەوه‌ی به‌ پراکتیکیان بکات، که‌ بریتین له‌و یاسایانه‌ی جار به‌ جار (هه‌رچه‌نده‌ به‌ شتیه‌یه‌کی ریووده‌ر) پێیان ده‌ووتری قه‌زاو قه‌ده‌ر و خوویستی.

مارکس به‌ شتیه‌یه‌کی به‌رده‌وام له‌ باره‌ی ئەو یاسایانه‌وه‌ ده‌نووسیت، که‌ تا ئیستا مرۆف ملکه‌چیانه‌ به‌بێ ئەوه‌ی هۆشیاری له‌ باره‌یانه‌وه‌ هه‌بیت؛ مارکس زیاتر له‌ جارێک سه‌رنجی داوه‌ته‌ ئەو چه‌مکه‌ی پێی ده‌لێ، هۆشیاری هه‌له‌، ی ئەو که‌سانه‌ی که‌وتونه‌ته‌ داوی ئابووری سه‌رمایه‌داری و کۆمه‌لگه‌ی سه‌رمایه‌داری؛ ئەو چه‌مکه‌نه‌ی ده‌رباره‌ی یاسا‌کانی به‌ره‌مه‌پێنان له‌ هزری کارگوزه‌رانی به‌ره‌مه‌پێنان و به‌کاربردنا دروستبوونه‌ به‌ شتیه‌یه‌کی ته‌واو له‌ یاسا راسته‌قینه‌کان جیاوازن» (١٥٤).

وه‌لێ مرۆف چه‌ندین نمونه‌ی سه‌رنج‌راکیش له‌ باره‌ی بانگه‌وازه‌کانی کرده‌وه‌ی هۆشیاری شوړشگێتری له‌ نووسینه‌کانی مارکسدا ده‌دۆزیته‌وه‌.

مارکس له‌ تیزه‌ نیۆداره‌که‌یدا ده‌رباره‌ی فۆریاخ ده‌لێ: «فه‌یله‌ سووفه‌کان به‌ شتیه‌یه‌کی جیا‌جیا جیهانیان شوړقه‌ کردوه‌؛ وه‌لێ ئامانج گوێینی جیهانه‌».

مانیفیستی کۆمونیستی ده‌لێ: «پرولیتاریا ده‌سه‌لاتی سیاسی خۆی بۆ ئەوه‌ به‌کارده‌هێنی هه‌نگاو به‌ هه‌نگاو سه‌رمایه‌ له‌ چینی بوورژوازی دابالێ و هه‌موو هۆ و پێناوه‌کانی به‌ره‌مه‌پێنان له‌به‌رده‌ستی ده‌وله‌ تدا چریکاته‌وه‌».

هه‌روه‌ها مارکس له‌ هه‌ژده‌هه‌مین برومیری لوی پزناپارتدا ده‌لێ: «خووده‌ هۆشاری روژنبیری به‌ هۆی ره‌وتی سه‌ده‌یه‌که‌وه‌ ته‌واوی ئاییدا ته‌قلیدییه‌کان تارومار ده‌که‌ن» پتویسته‌ پرولیتاریا هۆشیاری هه‌له‌ی کۆمه‌لگه‌ی سه‌رمایه‌داری تارومار بکات، و هۆشیاری راسته‌قینه‌ی کۆمه‌لگه‌ی بێ چینایه‌تی دروست بکات.

وه‌لێ نشووستی شوړشه‌کانی سالی ١٨٤٨ کۆسپیکی دراماتیک و جدی بوو له‌ به‌رده‌م ئەو په‌ره‌سەندانه‌دا، که‌ وا دیاربوو ها‌کا روویدهن کاتیک مارکس ده‌ستی به‌کار کرد. به‌شی دووه‌می سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م به‌ که‌شی و هه‌وایه‌کدا گوزه‌ربکرد، که‌ هیتز بوورژانه‌وه‌و ئاشته‌وایی تیتیدا باو‌بوو. به‌ چه‌شنیک نه‌گه‌یشه‌ وه‌رچه‌رخانی سه‌ده‌که‌، که‌ گواستنه‌وه‌مان به‌ره‌و سه‌رده‌می هاوکاتی میژوو ته‌کووزکرد له‌ نیۆ ئەم سه‌رده‌مه‌دا ئەرکی سه‌ره‌کی عه‌قل چیتر بۆ تیگه‌یشه‌تی ئەو یاسا بابه‌تیانه‌ نه‌بوو، که‌ فه‌رکاری ئاکارو ره‌وشتی مرۆف ده‌که‌ن له‌ کۆمه‌لگه‌دا، به‌لکو به‌ شتیه‌یه‌کی دروستتر بۆ دووباره‌ دروستکردنه‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌و ئەو که‌سانه‌یه‌، که‌ کۆمه‌لگه‌ دروستده‌که‌ن له‌ میانه‌ی کرده‌یه‌کی هۆشیارانوه‌.

هه‌رچه‌نده‌ مارکس به‌ شتیه‌یه‌کی دروست پێناسه‌ی «چین»ی نه‌کردوه‌، وه‌لێ به‌ چه‌مکیکی بابه‌تی ده‌مبێتته‌وه‌ بۆ ئەوه‌ی له‌ میانه‌ی رافه‌کردنی ئابوورییه‌وه‌ بچه‌سپین.

لینین له‌ جیاتی ئەوه‌ی جه‌خت له‌سه‌ر «چین» بکات جه‌خت له‌سه‌ر «پارت» ده‌کات، که‌ پتی وایه‌ پێشه‌نگی «چین» پیکدیئێ و سرشتی پتویستی هۆشیاری «چین» له‌ ناو «چین»دا بلاو ده‌کاته‌وه‌. مارکس «ئایدیۆلۆژیا» به‌ زاراوه‌یه‌کی نیگه‌تیف داده‌نیت- به‌ به‌ره‌می هۆشیاری هه‌له‌ی سیسته‌می سه‌رمایه‌داری کۆمه‌لگه‌ی داوه‌ته‌ قه‌له‌م.

ئایدیۆلۆژیا له‌ لای لینین ده‌بیتته‌ زاره‌وايه‌کی بیلایه‌ن یان پۆزه‌تیف- بریتیه‌ له‌و بیروباوه‌ری ده‌سته‌بێتریکی سه‌رکرده‌ هۆشیاره‌کان له‌ باره‌ی چینه‌وه‌ له‌ نیۆ ئەو کارگوزارانه‌یاندا بلاوکردۆته‌وه‌، که‌ به‌

شپوهیه کی شاروه هوشیاربیان له باره ی چینه وه هیه . چیتر له قالبدانی هوشیاری چینایه تی رهوتیکی ئوتوماتیکی نییه ، به لکو کاربکه پیوسته له ئهستو بگیری . بیرمه ندیکی دیکه ی مه زن ، که له م سرده مه ماندا ره هندیکی تازه ی خسته سهر عه قل فرۆیده .

فرۆید ئه مړۆکه وه ک که سایه تیبیه کی بزر ماوه توه .

فرۆید به هۆی چه شنی په روه رده و پاشخانه که یه وه تاکه که سیکی لیبرالی سه ده ی نۆزده هم بو ، هه روه ها به بی چه ندو و چون ئه و گریمانه به ندو باوه فریوده ی قبوول کرده و ، که ده لی دژایه تیبیه کی جه وه هری له نیوان تاکه که س و کۆمه لگه دا هیه .

فرۆید وه ک بوونه وهریکی بایؤلۆژی له مرۆف ده کۆلیتته وه ، نه ک وه ک بوونه وهریکی کۆمه لایه تی ، فرۆید ده یه وی ژینگه ی کۆمه لایه تی له روه ی میژوو بیه وه زیترو وه ک شتیکی دیاریکراو دابنیت نه ک وه ک شتیکی ، که له لایه ن خودی مرۆقه وه له رهوتیکی به رده و امی ئه فراندن و گواستنه وه دابیت .

فرۆید هه میشه به هۆی نزیک کرده وه ی پرسه به ناو راسته قینه کۆمه لایه تیبیه کان له تاکه که سه وه که وتۆته بهر هیرشی مارکسییه کان ، هه روه ها به م پیوودانگه وه ک که سیکی کۆنه په رست تۆمه تبار کراوه ؛ ئه م تۆمه ته ی خراوه ته ئه ستوی فرۆید ته نها تا راده یه ک راسته ، هه روه ها ئه م تۆمه ته به شپوهیه کی تیرو ته سه ل له لایه ن قوتابخانه ی نویی فرۆیدیزمه وه له ولاته یه ک گرتوه کانی ئه مریکا دا به ریاسا و کرا ، قوتابخانه که ئه وه گریمان ده کات ، که به د گونجانه کان به پیکهاته ی کۆمه لگا وه سه رچاوه ناگرن ، به لکو وه ک شتیکی زگماکی له تاکه که سدا بوونیان هیه ، هه روه ها خو گونجاندانی تاکه که س له گه ل کۆمه لگه دا وه ک ئه رکیکی جه وه هری ده رووناسی داده نیت .

تۆمه تیکی به هه ره مینتری دیکه له دژی فرۆید ، ئه وه یه گوايه فرۆید رۆلی ناعه قلانییه تی له کاروباره کانی مرۆفدا به رفره کرده وه ، ئه مه ش سه د ده ر سه د هه له په و وابه سته ی تیکه ل و پیکه ل کرده تیکی سه ره تایه ده بیت له نیوان دانان به سرشتی ناعه قلانییه ت له ئاکارو رهوشتی مرۆفدا و ئاینزای ناعه قلانییه ت . به داخه وه له م رۆژگاردا ئاینزایه کی ناعه قلانییه ت به شپوهی له که دارکردنی ده سکه وت و توانسته شاراوه کانی عه قل له جیهانی قسه که به زمانه ئینگلیزیدا هیه ، ئه م ئاینزایه به شیکه له شه پۆلی ره شبینی ئیسته کی و پارێزباری تووندره و ، که دواتر باسیان لپوه ده که م .

وه لی ئه مه له فرۆیده وه سه رچاوه ناگرت ، که که سیکی ناشایسته و عه قل مه ندیکی سه ره تاییتر

بوویت . ئه وه ی فرۆید کرده و یه تی له پینا و فراوانکردنی بواری مه عریفه و تیکه یشتنماندا بووه له میانه ی والا کردنی ریشه نا هوشه کیسه کانی ئاکارو رهوشتی مرۆف به ره و ئاقاری هوشیاری و لیکۆلینه وه ی عه قلانی .

ئه مه بریتی بوو له به رفره کردنی کایه ی عه قل و زیده بوونی ده سه لاتی مرۆف بو تیکه یشتن و کۆنترۆل کردنی خودی خو ی و دوا جار بو تیکه یشتن و کۆنترۆل کردنی خودی ژینگه که ی ؛ هه روه ها ئه م کاره گوزارشت له ده سکه وتیکی شو رشگێرانه و پینشکه وتووخواز ده کات . له م روانگه یه شه وه فرۆید کاره که ی مارکس ته کوزز ده کات نه ک دژایه تی بکات .

فرۆید به و مانایه سه ر به جیهانی هاوچه رخه ، که سه ره رای ئه وه ی سه د ده ر سه د له ده ست چه مکی چه سپا و نه گۆری سه روشتی مرۆف راناکات ، که ره سه ته کانی تیکه یشتنی قوولتر له ریشه کانی ئاکارو رهوشتی مرۆف فه راهه مده کات و له میانه ی ره وته عه قلانییه کانیشه وه که ره سه ته ی هه موارکردنی هوشیاری تیکه یشتنه که فه راهه مده کات .

گرنگی تاییه تی فرۆید له روانگه ی میژوونوسدا له دوولایه نه وه سه رچاوه ده گرت .

یه که م ، فرۆید دوا ئارمانجی وه همه کۆنه که ی پیکاره ، که ده لی ئه و پالنه رانه ی مرۆقه کان ده بیتن یان باوه ر به خو یان ده هینن ، که له سوونگه یانه وه کارده که ن و له راستیشدا پراوپری راقه کردنی کرده وکانیانن : بریتییه له ده سته و تیکی نیگه تیقی تا راده یه ک گرنگ ، هه رچه نده هه ندیک که سی خوین گهرم به شپوهیه کی پۆزه تیف بانگه شه ی ئه وه ده که ن ، که له میانه ی میتۆده کانی شیکردنه وه ی ده روونییه وه تیشک به خرپته سه ر ئاکارو رهوشتی پیاوه مه زنه کانی میژوو ، وه لی پیوسته ئه م بانگه شه یه به پارێزه وه وه ریگریت .

کرده ی شیکردنه وه ی ده روونی وابه سته ی گه واهی ئه و نه خو شه ده بیت ، که ده بشکرتیت : چونکه ناتوانی گه واهی له مردوو وه ریگری .

دووم ، فرۆید له وه دا کاره که ی مارکس به هیز ده کات ، که میژوونوس له سه ر تاقیکردنه وه ی هه ریبه ک له مه انه ی خواره وه هان ده دات : تاقیکردنه وه ی خودی خو ی و پیکه که ی له میژوودا ، تاقیکردنه وه ی ئه و پالنه رانه ی - له وانه یه پالنه ره شاراوه کان بن - که بژارده ی بابه ته که ی یانیش سه رده م و هه لبژاردن و شو رقه کردنی راستییه کان رینمایی ده که ن ، تاقیکردنه وه ی ئه و پاشخانه نه ته وه بی و کۆمه لایه تیبیه ی ، که گو شه نیگه یه کانی دیاری کرده وه ، تاقیکردنه وه ی ئه و چه مکه ی داها توو ،

که چه مکی میژوونوس له باره ی رابردوو دروستبکات.

دوای ئەوێ ئەوێ ماركس و فرۆید له م باره یه وه نووسینه کانیان به کۆتا هینا، میژوونوس ههچ په لپیکه له بهره مدا نه ما بۆ ئەوێ وهک تاکه که سیکه په تی له دهره وێ کۆمه لگه وه دهره وێ میژوودا بیر له خودی خوێ بکاته وه.

ئهم سه رده مه مان بریتیه له سه رده می هۆشیا ری خودی؛ میژوونوس ده توانی و ده بی بزانی چی ده کا.

ئهو گواسته وه یه ی به گواسته وه بۆ جیهانی هاوچه رخ نیژده م کرد- واته به رفه کردنی ئه رک و دهسته لاتتی عه قل به ره و ئاقاری بواره نوپکان- هه یژ نا ته وا وه: ئهم گواسته وه یه به شیکه له و گۆرانه شۆرشگه یه ی، که له میانه یه وه جیهانی سه ده ی بیسته هه م گۆره ده کات.

په یوسته چه ند ماکیکی سه ره کی گواسته وه که تا قی بکه مه وه. بوارم بده ن به ما که ئابوورییه کان ده ستپه یکه م.

با وه ربوون به یاسا با به ته یه ئابوورییه کان، ئەوانه ی فه رکاری ئاکارو ره وشتی ئابووریانه ی مرۆف و نه ته وه کان ده کهن، هه ره ها ئەوانه ی ته نها به ره نگاری زبانی خو یان ده بنه وه تا وه کو سالی ۱۹۱۴ به شپه وه کی کرده یی هه یچ مشتمه ی کیکان له سه ر نه بوو.

خوله بازرگانییه کان و به رزو نزمی نرخه کان و بیکاری له میانه ی ئەو یاسایانه وه دیاری ده کران. ئهم تپهروانیه تا وه کو کۆتایی ۱۹۳۰-یه کان هه یژ له به ندو باو سه ندندا بوو کاتییک داکشانه وه ی گه وه دی ئابووری ده ستپه یکرد.

له وسا به ولاره بارودۆخه کان به خه یایی ده گۆران. له ۱۹۳۰-یه کاند خه لک با سی له «کۆتایی مرۆفی ئابووری» ده کرد واته ئەو مرۆفه ی به گونجان له گه ل یاسا ئابوورییه کاند به بهره وامی عه ودالی به رژه وه ندیه ئابوورییه کانی بوو؛ ئه یجا له وسا وه جگه له کۆمه لیکه که م نه بیته به ناوی (Rip van winkle) ی سه ده ی نۆزه ده م، هه یچ که سیک به م مانایه با وه به یاسا ئابوورییه کان نا هه ینته.

له م رۆژگاره دا ما که ئابوورییه کان یا ئەوه تا بوونه ته زنجیره ک هاو کیشه ی تپه زری بیکارییه، یان ئەوه تا بوونه ته توپه یه وه ی پراکتیکی چۆنه تی فه رکار کردنی هه ندیک که س به هه ندیک که سی دیکه.

به شپه وه کی سه ره کی گۆران بریتیه له گواسته وه له سه رمایه داری تاکه که سییه وه بۆ سه رمایه داری به رفراوانی زۆریه خه لک.

مادام به لپه ده ره بازرگانه کان سه رده سه بن، ئەوا هه یچ که سیک نا توانی ئابووری کۆنترۆل بکات، یان به هه یچ شپه یه کی گرنج نا توانی کاریگه ری بخاته سه ر ئابووری؛ هه ره ها وه همی ره وت و یاسا و نا تاکه که سییه کان وه ک خو یان مایه وه.

ته نانه ت «بانکی ئه ینگلیزی» له رۆژانی ئەوه یه ی به ره و ده سه لاتیدا وه ک تۆمار کاریکی نیمچه ئۆتۆماتیکی ئاراسته ئابوورییه کان سه یری ده کرا نه ک وه ک میکانیک کاریک و ده سکار کاریک، وه لی ئهم وه همه هه ر له گه ل گواسته وه له ئابووری سه ره سه وه بۆ ئابوورییه کی به رپه و برا و به ره و نه مان ده چی (ئه یجا چ ئابوورییه کی سه رمایه داری به رپه و برا و بیت چ ئابوورییه کی سۆشیا لیستی بیت، ئه یجا ئهم به رپه و برده چ له لایه ن سه رمایه یه کی به رفه وه بکری چ له لایه ن سه رمایه یه کی به ناو تاییه ته وه بکری یان له لایه ن ده وله ته وه بیت).

رو ونده بیته وه که خه لکانی دیاری کران له پینا و ئامانجی دیاری کراندا پر یاری دیاری کران ده دن، هه ره ها ئهم پر یارانه ره وتی ئابوورییه کان دیاری ده کهن. ئهم رۆژگاره هه موو که سیک ئەوه ده زانی، که نرخه نه وت یانیش سا بوون له به ر خاتری یاسای با به تی دا خواست و وه بازار خستن نا گۆریت.

هه موو که سیک ده زانی، یان پته ی وایه ده زانی، که بێ بازاری و بیکاری ده سکر دی مرۆف ن: حکومه ته کان پر یار ده دن، یان له راستیدا بانگه شه ی ئەوه ده کهن، که ئەوان ده زانن چۆن ئهم چه شه پر سانه چاره سه ر بکن.

گواسته وه له ئابووری سه ره سه وه بۆ پلان دانان و له نا هۆشیا رییه وه بۆ هۆشیا ری خودی و له با وه ربوون به یاسا با به ته یه ئابوورییه کانه وه بۆ با وه ربوون به وه ی مرۆف به هۆی کرده وه ی خو یه وه ده توانی بیته سه ره وه ی چاره نووسی ژه ینگه که ی خو ی، ئەنجام درا.

سیاسه تی کۆمه لایه تی شانه شانی سیاسه تی ئابووری هه نگاوی نا وه: له راستیدا سیاسه تی ئابووری له گه ل سیاسه تی کۆمه لایه تیدا یه کتریان گرتوه.

با پر گه یه ک له دوا به رگی چاپی یه که می میژووی کتیمبرجی هاوچه رخ وه ر بگرم، که له سالی (۱۹۱۰) -دا بلا و کرا وه ته وه، پر گه که لپه وانیکی گرنجی نو سه ریکه، که به هه یچ شپه وه یه ک مارکسی نه بو وه ره نگه هه رگه ییش له باره ی لینه وه نه ییسته ی:

با وه ربوون به توانستی چاک سازی کۆمه لایه تی له میانه ی کۆششی هۆشیا رانه وه ئاراسته یه کی به ندو و باوی هزی ئەوه ییسه؛ ئهم بیرو با وه ره وه ک ده رمانی هه موو ده ردیک جیه گی با وه ربوون به

نازادی گرتوتهوه... برهوی ئەم بیروبواوه‌ره له‌م سه‌رده‌مه‌دا به‌قه‌د باوه‌رپوون به‌مافه‌کانی مرۆف له سه‌رده‌می شوژی فه‌ره‌نسیدا گ‌رنگ و پرمانایه (١٥٥). په‌نج‌ساڵ‌ د‌وای نووسینی ئەم بره‌گه‌یه‌و زیاتر له‌ چ‌ل‌ ساڵ‌ د‌وای شوژی رووسی و سی‌ ساڵ‌ د‌وای داکشانه‌وه‌ ئابوورییه‌ مه‌زنه‌که‌، وا له‌م رۆژگارهدا ئەم بیروبواوه‌ره‌ بۆته‌ شتیکی ئاسایی؛ هه‌روه‌ها گواستنه‌وه‌ له‌ یاسا ئابوورییه‌ ملک‌چ‌ ک‌راوه‌کانه‌وه‌ بۆ‌ئ‌وه‌ یاسا‌ب‌ابه‌تییه‌ ئابووریانه‌ی، هه‌رچه‌نده‌ له‌ رووی‌ گریمان‌ کردنه‌وه‌ عه‌قلانین، که‌ له‌ توانای‌ مرۆف‌دا نه‌بوونه‌ له‌ میان‌ه‌ی‌ کرد‌ه‌ی‌ هۆشیارانه‌وه‌ باوه‌ر‌ به‌ توانای‌ مرۆف‌ به‌ی‌ئ‌ن‌ بۆ‌ئ‌وه‌ی‌ چاره‌نووسی‌ ئابووری‌ خۆی‌ کۆنترۆل‌ بکات، ئەم‌ کرد‌ه‌ هۆشه‌کییه‌ لای‌ من‌ وه‌ک‌ پیشکه‌وتتی‌ک‌ د‌ه‌رده‌که‌وئ‌ له‌ بواری‌ کرد‌ه‌ی‌ عه‌قل‌ له‌ هه‌مه‌ر کاروباره‌کانی‌ مرۆف‌دا، هه‌روه‌ها گوزارشت‌ له‌ توانای‌ زێده‌بووی‌ مرۆف‌ ده‌کات‌ بۆ‌ تی‌گه‌یشتن‌ و سه‌روه‌رب‌کردن‌ به‌سه‌ر‌ ژینگه‌و‌ خودی‌ خۆیدا، به‌ شێوه‌یه‌ک‌ گه‌ر‌ پ‌ی‌ویستبکات‌ ده‌ب‌ێ‌ ئاماده‌گیم‌ هه‌ب‌ێ‌ به‌ نێوه‌ کۆنه‌که‌ی‌ پ‌ی‌شکه‌وتن‌ نێوزه‌دی‌ بکه‌م.

بو‌ارم‌ ن‌ی‌یه‌ به‌ درێژی‌ باس‌ له‌ ره‌وته‌ هاوچه‌شنه‌ کارکه‌ره‌کانی‌ بکه‌م‌ له‌ بو‌اره‌کانی‌ دیکه‌دا. ته‌نانه‌ت‌ زانست‌ هه‌روه‌ک‌ ب‌ینیمان‌ هه‌نوکه‌ ئه‌وه‌نده‌ی‌ به‌ دروست‌کردنی‌ ئه‌و‌ گریمانانه‌وه‌ خه‌ریکه‌، که‌ ره‌نگه‌ له‌ میان‌ه‌یانه‌وه‌ مرۆف‌ بتوانی‌ سروشت‌ بۆ‌ مه‌به‌سته‌کانی‌ خۆی‌ ده‌سته‌مۆ‌ بکات‌ و ژینگه‌که‌ی‌ بگۆرێ، ئه‌وه‌نده‌ به‌ لیکۆلینه‌وه‌وه‌ دامه‌زراندنی‌ یاسا‌ب‌ابه‌تییه‌کانی‌ سروشته‌وه‌ خه‌ریک‌ ن‌ی‌یه‌. له‌وه‌ش‌ گ‌رنگتر‌ مرۆف‌ له‌ میان‌ه‌ی‌ پ‌ی‌اده‌کردنی‌ عه‌قله‌وه‌ نه‌ک‌ ته‌نها‌ ده‌ستی‌ به‌ گۆرینی‌ ژینگه‌که‌ی‌ کرد، به‌ل‌کو‌ ده‌ستی‌ به‌ گۆرینی‌ خودی‌ خۆی‌ کرد.

مالتووس له‌ په‌رتووکیکی‌ هه‌ره‌گ‌رنگ‌دا هه‌ولیدا ئه‌وه‌ ب‌چه‌سه‌پ‌یتنی، که‌ یاسا‌ب‌ابه‌تییه‌کانی‌ دانیش‌تووان‌ به‌ چه‌شنی‌ «یاسا‌کانی‌ بازاری» ئاده‌م‌ سمیت‌ کارده‌که‌ن‌ به‌ب‌ج‌ ئه‌وه‌ی‌ ه‌ی‌چ‌ که‌سه‌تیک‌ هۆشیار‌ی‌ له‌ باره‌ی‌ ره‌وته‌که‌وه‌ هه‌ب‌یت.

له‌م‌ رۆژگارهدا‌ ه‌ی‌چ‌ که‌سه‌تیک‌ باوه‌ر‌ به‌م‌ چه‌شنه‌ یاسا‌ب‌ابه‌تیانه‌ ناکات؛ به‌ل‌کو‌ کۆنترۆلی‌ دانیش‌تووان‌ بۆ‌ته‌ دۆزیک‌ی‌ عه‌قلانی‌ و هۆشیار‌ی‌ سیاسه‌تی‌ کۆمه‌لایه‌تی.

له‌م‌ سه‌رده‌مه‌ماندا‌ به‌ هۆی‌ کۆششی‌ مرۆفه‌وه‌ درێژ‌کردنه‌وه‌ی‌ ته‌مه‌نی‌ مرۆف‌ وگۆرینی‌ هاوسه‌نگی‌ ن‌ی‌وان‌ وه‌چه‌کامان‌ ب‌ینی‌ له‌ نێو‌ دانیش‌تووانماندا.

هه‌روه‌ها‌ له‌ باره‌ی‌ ئه‌و‌ ده‌رمانانه‌مان‌ ب‌یست، که‌ به‌ چه‌شنیک‌ی‌ هۆشیارانه‌ بۆ‌ کار‌کردنه‌ سه‌ر‌ ئاکارو‌ ره‌وشتی‌ مرۆف‌ به‌کاره‌یتراون، هه‌روه‌ها‌ گۆب‌یستی‌ ئه‌و‌ کرد‌ه‌ نوژداریانه‌ بووین، که‌ به‌ ئامانجی‌ گۆرینی‌

رووخساری‌ مرۆف‌ ئه‌نجام‌دراون.

به‌ به‌رچاوی‌ ئیمه‌وه‌ هه‌ریه‌ک‌ له‌ کۆمه‌لگه‌و‌ مرۆف‌ له‌ میان‌ه‌ی‌ کۆششی‌ هۆشیارانه‌ی‌ مرۆفه‌وه‌ گۆراون‌ و گۆرین‌دراون.

وه‌لی‌ گ‌رنگترینی‌ ئەم‌ گۆراوانه‌ ره‌نگه‌ ئه‌وانه‌ بن، که‌ به‌ هۆی‌ په‌ره‌سه‌ندن‌ و به‌کاره‌یتانی‌ میتۆده‌ مۆدیرنه‌کانی‌ قایل‌کردن‌ و هین‌کردنی‌ هه‌زه‌وه‌ ئه‌فرین‌دراون.

ئه‌مه‌رۆکه‌ هین‌که‌ره‌کان‌ له‌ هه‌موو‌ ئاستیک‌ا‌ به‌ شێوه‌یه‌کی‌ هۆشیارانه‌ زۆتر‌ به‌وه‌وه‌ خه‌ریک‌ ده‌بن‌ به‌شدارین‌ له‌وه‌ی‌ کۆمه‌لگه‌ له‌ قالبیک‌ی‌ تایبه‌تیدا‌ دروست‌بکه‌ن، هه‌روه‌ها‌ هه‌لو‌ت‌یست‌ و د‌ل‌سۆزی‌ و بۆ‌چوونه‌ رابینه‌کانی‌ ئه‌و‌ چه‌شنه‌ی‌ کۆمه‌لگه‌ له‌ هه‌زی‌ وچه‌ی‌ رابووندا‌ ب‌چه‌سه‌پ‌یتن؛ سیاسه‌تی‌ په‌روه‌رده‌یی‌ بریتییه‌ له‌ به‌شیک‌ی‌ ته‌کووزی‌ هه‌ر‌ سیاسه‌تیک‌ی‌ ره‌نگ‌رێژ‌ک‌راوی‌ کۆمه‌لایه‌تی‌ له‌ رووی‌ عه‌قلانییه‌ته‌وه‌.

ئه‌رکی‌ سه‌ره‌کی‌ عه‌قل‌ له‌ رووی‌ به‌ند‌ی‌واربوونی‌ به‌ مرۆفه‌وه‌ له‌ نێو‌ کۆمه‌لگه‌دا‌ چ‌یت‌ر‌ به‌ ته‌نها‌ بۆ‌ لیکۆلینه‌وه‌ ن‌ی‌یه‌، به‌ل‌کو‌ بۆ‌ گۆرین‌یشه‌؛ هه‌روه‌ها‌ ئەم‌ ئاسته‌ به‌ره‌زی‌ هۆشیار‌ی‌ ده‌سه‌لاتی‌ مرۆف‌ بۆ‌ چاک‌کردنی‌ به‌ر‌تۆه‌بردنی‌ کاروباره‌ سیاسی‌ و کۆمه‌لایه‌تی‌ و ئابوورییه‌کانی‌ له‌ میان‌ه‌ی‌ پ‌راکتیس‌کردنی‌ ره‌وته‌ عه‌قلانییه‌کانه‌وه‌، لای‌ من‌ وه‌ک‌ یه‌ک‌تیک‌ له‌ لایه‌نه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی‌ شوژی‌ سه‌ده‌ی‌ ب‌یسته‌م‌ د‌ه‌رده‌که‌وئ‌.

ئەم‌ به‌رفراوانبوونه‌ی‌ عه‌قل‌ ته‌نها‌ به‌شیک‌ه‌ له‌و‌ ره‌وته‌ی‌، که‌ له‌ گه‌ل‌ئه‌نامه‌یه‌کی‌ پ‌ی‌ش‌تردا‌ به‌ ره‌وتی‌ «به‌ تاکه‌سه‌کردن» ن‌ی‌وزه‌دم‌ کرد- واته‌ هه‌مه‌جۆر‌کردنی‌ زه‌بره‌ده‌ستی‌ و کارو‌ هه‌ل‌ و د‌ه‌رفه‌ته‌کانی‌ تاکه‌سه‌س، ئەمه‌ش‌ بریتییه‌ له‌ پ‌ی‌داو‌یستی‌ هه‌ر‌ شارستانییه‌تییه‌کی‌ پ‌ی‌شکه‌وتنه‌خواز. ره‌نگه‌ سه‌ره‌نجام‌دارترین‌ ئاکامی‌ شوژی‌ پ‌ی‌شه‌سازی‌ زێده‌بوونی‌ پ‌ی‌شکه‌وتنه‌خوازی‌ بووب‌یت‌ له‌ ژماره‌ی‌ ئه‌و‌ که‌سانه‌دا، که‌ فێرده‌بن‌ ب‌یربکه‌نه‌وه‌ فێرده‌بن‌ عه‌قلیان‌ به‌کاره‌یتن.

له‌ به‌ریتانیای‌ گه‌وره‌دا‌ سه‌وداسه‌ریمان‌ بۆ‌ گۆرانی‌ به‌ره‌به‌ره‌ (Gradulism) له‌ چه‌شنی‌ ئه‌و‌ بزووتنه‌وه‌یه‌دايه‌، که‌ هه‌ندیک‌ جار‌ به‌ ده‌گمه‌نی‌ ره‌چاو‌ ده‌کرئ‌.

به‌ درێژایی‌ سه‌ده‌یه‌ک‌ وابه‌سته‌ی‌ چه‌پکه‌ سه‌ره‌تاییه‌کانی‌ فێر‌کردنی‌ جیهان‌ بووین، هه‌روه‌ها‌ ئەم‌ ساته‌شی‌ له‌ گه‌ل‌ ب‌یت‌ ه‌ی‌ژ‌ به‌ره‌و‌ فێر‌کردنی‌ بالایی‌ جیهانی‌ هه‌نگاوی‌ خ‌یراو‌ به‌رفراوانمان‌ نه‌نانه‌وه‌.

ئەمه‌ش‌ مادام‌ ر‌یبه‌ری‌ جیهانمان‌ کرد‌ب‌یت‌ دۆزیک‌ی‌ ئه‌وه‌نده‌ گه‌وره‌ نه‌بووه‌، وه‌لی‌ کاتیک‌ ده‌ب‌یت‌ه‌

دۆزۈكى گەورە، كەكەسانى دىكە بە خىرايىيەكى زياتر پىشمان بىكەنە، ھەر ھەك كاتىك پىشېرېكىكە لە ھەموو شۇنىيىكدا بە ھۆى گۆرانى تەكنۆلۇژىيەو خىرا بووېت.

لەبەر ئەو شۆرشى كۆمەلەيەتى و شۆرشى تەكنۆلۇژى و شۆرشى زانستى چەند بەشىكى بەندىواربووى ھەمان رەوتن.

گەر ئومونەيەكى ئەكادىمى رەوتى بە تاكەكەسكردنت گەرەكە، ئەوا ھەمەجۆر بوونى مەزنى پەنجا شەست سالى رابردوى مېژوو، يان زانست، يان ھەر زانستىكى تاييەتى، بخە ژىر ھزرو رامانەو، ھەر ھەا لە ھەمەجۆرى بى شومارى زىدەبووى ئەو پىسپۇرېيانەى تاكەكەس وردبەرەو، كە بە تاكەكەسكردن فەراھەمى دەكات.

ولەى لە ناستىكى جىباوژدا ئومونەيەكى زۆر سەرنجراكىشترم ھەيە.

زىاتر لە سى سال پىش ئىستا ئەفسەرىكى پايە بەرزى سەربازى ئەلمانى سەردانى يەكەيتى شورەوى كردد لە ئەفسەرىكى شورەوى تاييەت بە دروستكردنى چەكى ئاسمانى سووپاى سوورەو گوتبىستى چەند سەرنجىكى رۆشكەرەو بوو: ئىمەى روس ھىتر ناچارىن پشت بە مەتريالى سەرەتايى مرۆف بىستىن. ناچارىن بزوتنەرى فرۆكە لەگەل ئەو جۆرە فرۆكەوانەدا بگۇنچىن، كە لە بەردەستماندا ھەيە. ئەوئەندەى لە پەرەپىدانى جۆرىكى نوتى مرۆفدا سەركەوتوبىن، ئەوئەندەش پەرەسەندنى تەكنىكى ماددەكە تەكووز دەبىت.

ھەردوو فاكترەكە يەكترى مەرجدار دەكەن. ناتوانرى مرۆفە سەرەتايىيەكان لە نىبو بزوتنەرو كەرەستە ئالۆزەكاندا دابرىن (۱۵۶).

ئەمپۆكە تەنھا وەچەيەك دواتر، دەزانىن، كە بزوتنەره رووسىيەكان چىتر سەرەتايى نىن، ھەر ھەا بە ملىونەھا ژن و پىباوى روسى ئەم بزوتنەرانە نەخشە دەكىشن و دروستدەكەن و كارپىدەكەن، كە ھەريەكەيان چىتر سەرەتايى نىن.

وەك مېژوونوسىك زىتر تامەزۆرى دياردەى دواترم.

بە عەقلانىكردنى وەبەرھىتان ماناى شتىكى زۆر گرنگتر دەگەبەنەت- ئەويش برىتبيە لە بە عەقلانىكردنى مرۆف. ئەمپۆكە مرۆفە سەرەتايىيەكان لە سەرتاسەرى جىھاندا فىرى چۆنەتى بەكارھىتانى بزوتنەره ئالۆزەكان دەبن، بەم پىدوانگە فىردەبن بىرىكەنەو و عەقلبان بەكاربەتەن.

ئەو شۆرشەى رەنگە ھەر زوو بە زوو ئىو بە شۆرشى كۆمەلەيەتى نىوزەدى بىكەن، ولەى من لەم

پىنقاژەى ئىستادا بە فراوانبوونى عەقل نىوزەندى دەكەم، كتومت تەنھا لە دەستپىكدايە.

ولەى ئەم شۆرشە لە پىشېرېكىيەكى فەركوسىدا بەرەوپىش دەچىت بۆ ئەوئەى لەگەل پىشكەوتنە تەكنۆلۇژىيە فەركوسىيەكانى وەچەى رابردوودا لە يەك ئاستا بىت.

ئەم جۆرە بەرەوپىش چوونە لای من وەك يەكىك لە لايەنە سەرەكسىيەكانى شۆرشى سەدەى بىستەمان دەردەكەوئى. گەر لىرەدا ئامازە بە لايەنە گۆنگ و مەترسىدارەكانى رۆلى بەرمەبەستى عەقل نەدەم لە جىھانى ھاوچەرخدا، ئەوا بىگومان ھەندىك رەشپىن و گومانبەر گوناحبارم دەكەن.

لە گەلەئەنامەيەكى پىشتردا ئامازەم بە زىدەبوونى تاكەكەس كردندا، بەو مانايە وەسەم كرددو، كە دياردى بە ھىچ لاوازكردنىكى فشارە كۆمەلەيەتبيەكان نەدايىت بۆ تەبايى و يەكپىزى.

لە راستىدا ئەمە يەكىكە لە پارادۆكسەكانى كۆمەلگەى ھاوچەرخى ئالۆز.

پەرەردەكردن، يەكىكە لە ئامرازە بەھىزو پىتوبىستەكانى بەھىزكردنى بەرفرەبى دەرفەت و تواناكانى تاكەكەس و دواچارەكەستەيەكى بەھىزو پىتوبىستى زىدەكەرى بە تاكەكەسكردنە، ھەر ھەا لە ھەمان كاتدا ئامرازىكى بەھىزە لە بەردەستى ئەو گروھانەدا، كە تامەزۆرى بەھىزكردنى تەبايى كۆمەلەيەتەن.

ئەو راقەكردنەى لە ھەمبەر دەزگا بەرپرسەكانى پەخش و تەلەفزيۇندا دەبىستىن، يان لە ھەمبەر رۆژنامەوانى بەرپرسدا دەبىستىن، بە پلەى يەكەم لە دژى ئەو دياردە نىگەتىقە دياربىكراوہ ئاراستە دەكرىن، كە تۆمەتباركردنى كارىكى ئاسانە.

ولەى بە خىرايى دەبنە راقەكردنى بەكارھىتانى ئەم ئامرازە بەھىزانەى قايلكردنى جەماوەر بۆ ئەوئەى بۆچوونە بە چىژو چىژە خوازبارەكان (لە نىبو خەلكدا) بلاو بىكەنەو- پىدوانگى خوازبارەتبيش لە بۆچوون و چىژە قىبولكراوہكانى كۆمەلگەدا دەدۆزىتەوہ.

ئەم چەشنە شالوانە لە تىروانىنى ئەو كەسانەدا، كە پايەبەرزىان دەكەن برىتەن لە كۆمەلەك رەوتى ھۆشەكى و عەقلانى بەرئامانج بۆ دارىشتى، كۆمەلگە لە ئاراستەيەكى خوازباردا بە ھۆى دارىشتى بىچمى ئەندامە تاكەكەسەكانى كۆمەلگەوہ.

ئومونە پىشنگدارەكانى دىكەى ئەم مەترسىيەانە لە لايەن راگەيەنەرى بازىگانى و چاوەراوہكەرى سىياسىيەوہ فەراھەم دەكرىن.

لە راستىدا ھەردوو رۆلەكە بە زۆرى دوو ئەوئەندەى خۇيان رۆلدەگىرن؛ چونكە پارت و كاندىدكراوہكان راگەيەنەره پىشەكارەكان بۆ مسۆگەر كردنى سەركەوتنى خۇيان لە ولاتە يەكگرتوہكانى

ئەمەرىكادا بە ئاشكرايى و لە بەرىتانىيە مەزندا بە شىۋەيەكى خەجالەتمەندانە تر بە كار دەھيئەن.

ئەم رىبازە تەنەت ئەگەر بە شىۋەيەكى رەسمى لە يەكترى جىياوازىن، ئەوا بە شىۋەيەكى سەرنجراكىش لە يەكترى دەچن. راگەيەنەرە پىشەكارەكان و سەرۆك بەشى چاۋەرەۋاگەرى پارتە گەورەكان كەسانى زۆر زىرەكن، چونكە تەواۋى سەرچاۋەكانى عەقل لە پىناۋ كارەكەى خۆياندا بە كار دەھيئەن.

ھەرچۆنىكە بىت، عەقل ھەرەك لە چەند نمونەيەكى تردا تاقىمانكردەۋە تەنھا بۆ دۆزىنكارى بە كارناھيئەت، بەلكو بە شىۋەيەكى ئاۋاگەرەۋە بە كار دەھيئەت، تەنھا بە شىۋەيەكى چەقبەستو بە كارناھيئەت، بەلكو بە شىۋەيەكى دىنامىكى بە كار دەھيئەت.

راگەيەنەرە پىشەكارو بەرپۆبەرى ھەلمەتەكان بە شىۋەيەكى سەرەكى خۆيان بە راستىيە ھەيىەكانەۋە خەرىك ناكەن.

ئەوان بايخ بەۋە دەدەن، كە بەكاربەر يان دەنگدەر لەم ساتەدا باۋەرى پىيەتى، يان تەنھا تا ئەو ئەندازەيىبە باۋەر بەۋە رووداۋانە دەكەن، كە دەچىتە ئەنجامى كۆتايىبەۋە، واتە تا ئەو ئەندازەيىبە لە ميانەى مامەلەى كارامەۋە دەتوانى دەنگدەر يان بەكاربەر تەفرە بدرى تاۋەكو باۋەرى پىيكات يان ھەزى لىي بىت. سەرەراى ئەۋە توپزىنەۋەكانيان لە بارەى دەرووناسى جەماۋەرەۋە پىشانىانداۋن، كە خىراترەن رىگەى دەستەبەركردنى تىروانىنەكانيان لە ميانەى پەنابردنە بەر سرشتىكى ناعەقلانى لە پىكھاتەى كرىار يانىش ھەلبىزەردا دىتەدى، بە شىۋەيەك ئەۋە وىنەيەى، كە رووبەرۋومان دەبىتەۋە وىنەيەكە تىايدا دەستەبىزىكى پىشەسازكارەكان يانىش سەرکردەى پارتەكان لە ميانەى رەۋتە عەقلانىيە ھەرە پەرەسەندۋەكانەۋە، كە لە رەۋتى ھەر سەردەمىكى پىشتر پىشكەوتوترن بە ھۆى تىگەبىشتن و بازىرگەنى كردن بە ناعەقلانىيەتى جەماۋەرەۋە ئامانجەكانى بە دەستدەھيئەتى.

ھاۋار بردنەكە بە پەلەى يەكەم بۆ بەر عەقل نىيە: بەلكو بە شىۋەيەكى سەرەكى دەسادەيى ئەۋە مەيتۋدە دەكات، كە ئۆسكار و ايلد بە، لىيدانى ژىرەۋەى ھزر «نىۋزەدى كردۋە». تا رادەيەك لە وىنەكەدا زىدەپۆيىم كردۋە، نەۋەكو لەمەر لەكەداركردنى مەترسىبەكەۋە تۆمەتبار بىكرىم (۱۵۷).

ۋەلى لەگەل ئەۋەشدا وىنەيەكى راستەقىنەيە، ھەرۋەھا بە ئاسانى بەسەر بوارەكانى تردا جىبەجى دەبىت.

لە ھەموو كۆمەلگەيەكدا گروھە فەرمانرەۋاكان لە پىناۋ رىكخستىن و كۆنترۆل كردنى راى

جەماۋەردا كەمتر يا زىاتر رىۋوشىنە زۆرەملىكان دەگرنەبەر.

ۋا ديارە ئەم مەيتۋدە لە مەيتۋدەكانى تر خراپتر بىت، چونكە خراپ بەكارھيئەتلىكى عەقل لە نىۋخۆ دەگرىت.

لە ۋەلامدانەۋەى ئەم تۆمەتباركردنە جدى و چەسپاۋەدا تەنھا دوو پاساۋم ھەيە.

پاساۋى يەكەمىيان پاساۋىكى ئاسايىبە، دەلى ھەموو داھيئەتلىك و ھەموو نشارىك و ھەموو تەكنىكىك، كە لە رەۋتى مەيتۋودا دۆزرايىتەۋە لايەنى نىگەتىف و لايەنى پۆزەتىقى ھەيە.

باربەكەش ھەمىشە لە لايەن كەسەكەۋە لە ئەستۋ دەگىرىت.

نازانم دواى داھيئەتى چاپ چەندى خاياندۋە، كە رەخنەگرەكان دەستياندايە ئامازەدان بەۋەى ئەم داھيئەتەنە بلاۋكردنەۋەى بىرۋبۆچۈنە ھەلەكانى ئاسانكردۋە.

لەم رۆزگارەدا شىن و رۆزۆكردن بۆ مردۋەكانى سەر رىگا بە ھۆى داھيئەتى تۆتۈمبىلەۋە شتىكى ئاسايىبە؛ تەنەت ھەندىك لە زانايان پەژارە بۆ ئەۋە دەخۆن، كە رىگەۋە ھۆ و پىناۋەكانى بلاۋبوۋنەۋە ھەلدانى وزەى ئەتۈمىيان دۆزىۋەتەۋە، ئەمەش بە ھۆى بەكارھيئەتەنە فەلاگەتبارەكانى لىي كەوتۋتەۋە لىي دەكەۋىتەۋە.

ئەم گازاندانە لە رابردۋودا سوۋدىان نەبوۋە، پىناچى لە داھاتوۋشدا سوۋدىان ھەبىت بۆ ئەۋەى پىشكەۋتەنى دۆزىنەۋەۋە داھيئەتەنە نوتىكان بوۋەستىن.

ئەۋەى لە تەكنىك و توانستە شاراۋەكانى چاۋەرەۋى جەماۋەر فىرى بوۋىنە ناتوانى بە ئاسانى ھەمشىكەرىت. گەرەنەۋە بۆ دىموكراسى تاكەكەس گەرايى بەرتەسكى لۆژىكان يانىش تىۋزى لىپرالى چىتر شىاۋ نىبە، كە لە سالانى ناۋەرەستى سەدەى نۆزدەھەمدا لە بەرىتانىيە گەرەھاتەدى، ھەرۋەھا گەرەنەۋە بۆ سەردەمى كەروبار (horse and buggy) يانىش بۆ سەرمایەدارى سەرىبەستى سەردەتايى بە ھەمان شىۋە چىتر شىاۋ نىبە.

ۋەلى ۋەلامى راست ئەۋەيە، كە ئەم خراپەكارىيانە لەگەل خۆياندا چارەسەرى خۆيان ھەلدەگرن. چارەسەرەكە لە پەرسشى ناعەقلانىيەت يانىش لە دەست لە خۆبەردانى رۆلى بەرفرەى عەقلدا نىبە لە كۆمەلگەى مۆدىرنەدا، بەلكو چارەسەرەكە لە گەشەسەندنى ھۆشيارىبەكدايە، كە عەقل دەتوانى لە ژىرەۋەۋە سەرەۋەدا بىگىرىت.

ئەمەش خەۋىبىنىنىكى خەيالى نىبە، لە كاتىكا زىادبوۋنى بەكارھيئەتى عەقل لە ھەموو

ناسته‌کانی کۆمه‌لگه‌دا به هۆی شۆرشی ته‌کنه‌لۆژی و زانستیمانوه ته‌نگمان پێهه‌لده‌چنیت.

ئهم پێشکه‌وتنه‌ش وه‌ک هه‌موو پێشکه‌وتنه‌ گه‌وره‌کانی تر له‌ مێژوودا به‌هاو و زیانه‌کانی خۆی هه‌یه، که پێویسته‌ بدرێن، هه‌روه‌ها مه‌ترسییه‌کانیشی، که روویه‌رووی ده‌بنه‌وه.

سه‌ره‌رای گومانبه‌رو گالته‌چییه‌کان و په‌یامبه‌رانی فه‌لاکه‌ت، به‌ تابه‌تی له‌ نیو رۆشنی‌بیرانی ئه‌و ولاتانه‌ی، که پێگه‌ی ئیمتیازاتی پیتشوویان به‌ره‌و لاوازی ده‌روات، ئه‌وا خۆم به‌ شه‌رمه‌زار نازانم وه‌ک نمونه‌یه‌کی زه‌ق و زۆر پێشکه‌وتن له‌ مێژوودا حسێبی بکه‌م.

ره‌نگه‌ ئهم دیاره‌یه‌ سه‌رنج‌اکیشترین و شۆرشیگێرتین دیاره‌ بیت له‌م سه‌رده‌مه‌ماندا.

لایه‌نی دووه‌می شۆرشی پێشکه‌وتنخواز، که له‌ میانه‌یه‌وه‌ گوزه‌رده‌که‌ین بریتیه‌ له‌ شێوه‌ی گۆراوی جیهان.

سه‌رده‌می مه‌زنی سه‌ده‌کانی پانزه و شانزه، که تیا‌ی‌اندا سه‌ره‌نجام جیهانی چه‌رخ‌ی ناوه‌راست له‌به‌ریه‌ک هه‌له‌شاو بناخه‌کانی جیهانی مۆدێرن هه‌لنران، به‌ دۆزینه‌وه‌ی کیشوه‌ره‌ نوێکان و گویزانه‌وه‌ی مه‌لّه‌ندی جیهانی گرنه‌گ له‌ که‌ناره‌کانی ده‌ریای ناوه‌راسته‌وه‌ بۆ که‌ناره‌کانی ئه‌تله‌نتیک جیا‌ده‌کرایه‌وه‌. ته‌نانه‌ت هه‌لچوونی که‌متری شۆرشی فه‌ره‌نسا ده‌ره‌نجامی جوگرافیا‌یی خۆی هه‌بوو له‌ رافه‌کردنی ئه‌وه‌ی جیهانی نوێ قه‌ره‌بووی هاوسه‌نگی جیهانی کۆن بکاته‌وه‌.

وه‌لێ ئه‌و گۆران‌کاری‌بانه‌ی به‌هۆی شۆرشی سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌وه‌ روویاندا له‌ هه‌ر شتیکی دیکه‌ ئاودامانتریون، که دوا‌ی سه‌ده‌ی شازده‌هه‌م روویاندا.

دوا‌ی چوارسه‌د سالیکی مه‌لّه‌ندی جیهانی گرنه‌گ به‌ شێوه‌یه‌کی به‌رچاو له‌ ئه‌وروپای رۆژئاوا دوورکه‌وته‌وه‌، ئه‌وروپای رۆژئاوا به‌شه‌ دووره‌کانی قسه‌که‌ر به‌ زمانی ئینگلیزی بوونه‌ تیلمه‌یه‌کی کیشوه‌ری ئه‌مریکای باکوور، یان گه‌ر بته‌وێ، بوونه‌ ته‌ بارسته‌یه‌ک تیا‌یدا ولاته‌ یه‌کگرتووه‌کانی ئه‌مریکا هه‌م وه‌ک سه‌رچاوه‌ی وزه‌ هه‌م وه‌ک که‌لووی کۆنترۆل کارده‌کات.

وه‌نه‌بێ ئه‌مه‌ش تا‌که گۆران‌بیت، یان له‌وانه‌بێ گرنه‌گترین گۆران‌بیت.

به‌ هیچ شێوه‌یه‌ک دیا‌رو به‌رچاو نییه‌، که مه‌لّه‌ندی جیهانی گرنه‌گ ئۆقره‌ ده‌گریت، یان بۆ ماوه‌یه‌کی دووردریژ به‌رده‌وام ده‌بیت تاوه‌کو ئۆقره‌ بگریت له‌ جیهانی قسه‌که‌ر به‌ زمانی ئینگلیزی و پاشکۆکه‌ی له‌ ئه‌وروپای رۆژئاوا‌دا.

وا دیا‌ره‌ به‌شی گه‌وره‌ی وشکانی ئه‌وروپای رۆژه‌لات و ئاسیا له‌گه‌ل درێژبوونه‌وه‌کانی بۆ ئه‌فریقا،

ئه‌و به‌شه‌ بیت، که ئه‌مه‌رۆکه‌ کاروباره‌کانی جیهان به‌رپه‌وه‌ ده‌بات. ده‌سته‌واژه‌ی، رۆژه‌لاتی نه‌گۆر، ئه‌مه‌رۆکه‌ بریتیه‌ له‌ ده‌سته‌واژه‌یه‌کی که‌ونارا.

بو‌ارمان بده‌ن تیروانینیکی خیا‌را له‌ باره‌ی ئه‌و روودا‌وانه‌وه‌ بده‌ینه‌ ده‌ست، که له‌م سه‌ده‌یه‌دا له‌ ئاسیا‌دا روویاندا. چی‌رۆکه‌که‌ به‌ هاوپه‌یمانییه‌تی ئه‌نگلۆ-ژاپۆنی سالی ۱۹۰۲ ده‌ستپێده‌کات- ئه‌مه‌ش بریتی بوو له‌ یه‌که‌م قبوولی ولاتیکی ئاسیا‌یی له‌ بازنه‌ی سه‌رنج‌اکیشی ده‌سه‌لاته‌ مه‌زنه‌کانی ئه‌وروپادا.

ره‌نگه‌ ئه‌مه‌ وه‌ک ریکه‌وتیک سه‌یر بکری، که ژاپۆن به‌ هۆی به‌ره‌ره‌کانی کردن و تیکشکاندن‌ی رووسیا‌وه‌ پێگه‌ی خۆی به‌رزکرده‌وه‌و به‌م پیتوودانگه‌ یه‌که‌م بلیسه‌ی داگیرساند، که شۆرشی مه‌زنی سه‌ده‌ی بیسته‌می لیکه‌وته‌وه‌. شۆرشه‌کانی ۱۷۸۹-و- ۱۸۴۸-ی فه‌ره‌نسا لاساییکه‌ره‌وه‌کانیا‌ن له‌ ئه‌وروپادا په‌یدا کرد.

شۆرشی یه‌که‌می رووسیا له‌ سالی ۱۹۰۵-دا له‌ ئه‌وروپادا ده‌نگی نه‌دا‌یه‌وه‌، به‌لکو له‌ ئاسیا‌دا لاساییکه‌ره‌وه‌کانی خۆی په‌یدا کرد: له‌ چه‌ند سالیکی دواترا‌دا چه‌ند شۆرشیک له‌ ئی‌ران و تو‌رکیا‌و چی‌ندا روویاندا.

به‌ شێوه‌یه‌کی راست و دروست جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م جه‌نگی جیهانی نه‌بوو، به‌لکو جه‌نگی ئه‌هلی ئه‌وروی بوو- به‌و گرمانه‌ی بوونگه‌یه‌ک به‌ ناوی ئه‌وروپا‌وه‌ هه‌بوو- خودانی کۆمه‌لکێک سه‌ره‌نجامی به‌رفه‌ی جیهانی بوو؛ ئه‌م سه‌ره‌نجامانه‌ هاندانی په‌ره‌سه‌ندن‌ی پێشه‌سازی تیا‌بوو له‌ زۆریه‌ی ولاتانی ئاسیا‌دا، هه‌روه‌ها هاندانی هه‌ستی دژه‌ بیگانه‌ی له‌ چی‌ندا تیا‌بوو، هه‌روه‌ها هاندانی نه‌ته‌وه‌خوازی هیندی و له‌دایکبوونی نه‌ته‌وه‌خوازی عه‌ره‌بیا‌ن له‌ نیخۆ ده‌گرت.

شۆرشی رووسیا‌ی سالی ۱۹۱۷ ته‌وژمیکی دیکه‌و یه‌کلاییکه‌ره‌وه‌ی به‌خشی.

ئه‌وه‌ی لی‌ره‌دا گرنه‌گ بیت ئه‌وه‌بوو سه‌رکرده‌کانی شۆرشی به‌ بده‌وامی به‌لام به‌بێ ئاکامی له‌ ئه‌وروپادا به‌ دوا‌ی لاساییکه‌ره‌وه‌کاندا ده‌گه‌ران، وه‌لێ سه‌ره‌نجام له‌ ئاسیا‌دا دۆزیانه‌وه‌.

ئه‌مه‌ش ئه‌وروپا بوو، که بوو به‌ «نه‌گۆر» به‌لام ئاسیا له‌ گۆراندا بوو.

پیتوستیم به‌وه‌ نییه‌ تا ئه‌م کاته‌ درێژه‌ به‌م چی‌رۆکه‌ به‌ندوبا‌وه‌ بده‌م.

هیژ به‌ ده‌گه‌من مێژوونووس له‌و ئاسته‌دا‌یه‌، که ئامانج و گرنگی شۆرشی ئاسیا‌و ئه‌فریقا هه‌لبسه‌نگیتن. وه‌لێ بلا‌وبوونه‌وه‌ی ره‌وته‌ پێشه‌سازی و ته‌کنه‌لۆژییه‌ مۆدێرنه‌کان و بلا‌وبوونه‌وه‌ی

سهره تا کانی هوشیاری سیاسی و پهروه دره کردن به نیو ملیونه ها خه لکی ناسیا و نه فریقیدا رووکاری نهو کیشوه رانه ده گوریت؛ ههروه ها له کاتیکدا ناتوانم چاو بیرمه داهاتوو، نهو له باره هیچ پیوودانگیکی نهو پرپاردانه وه نازانم، که بوارم ده دات نه م گورانه وهک هه شتیک دابنیم تنها په ره سندن پیشکه و تنخواز نه بیت له روانگی جیهانی میژوودا. شیوهی گوراوی جیهان، که له سونگی نه م روودانه وه سهرچاوهی گرتوه بوته هوئی لاوزوونیتی ریژهی کیش له کاروباره کانی جیهاندا، بچ گومان له م ولاته دا، رنگه به شیوه به کی گشتیش له ولاتی ئینگلیزی زمانه کاندانه مه به دی بکریت.

ولهی لاوزوونه که لاوزوونیتی ره ها نییه؛ ههروه ها نهوهی هه راسانم ده کاو ده مترسینتی کشانی پیشکه و تن نییه له ناسیا و نه فریقیدا، به لکو نامل که وهی گروهه قه له مپه وه کانه له م ولاته دا- ههروه ها رنگه له شوینیتی تردا- بو خو له گیلی دان یانیش چاونوقاندن له ناستی نه م روودا وانه داو بو هه لپاردنی هه لوتیستیک له به رامبه ریاندا، که له نیوان بچ متمانه یی به سووک سه برکردن و نه رم و نیانی خو ش دوویدا ده شه کی، ههروه ها بو روچوون به ناخی بیرکردنیکی ئیفلیج که ری رابردوو.

نهوهی له شویشی سه دهی بیسته مماندا به فراوانبوونی عه قل نیوزه دمکرد له هه مبه ر میژوونوسدا کومه لیک درنه نجامی تایبه تی هه یه؛ فراوانبوونی عه قل به شیوه به کی جه وهه ری واته سه ره لدانی گروه و چینه کان و سه ره لدانی خه لکان و کیشوه ره کان له ناو میژوودا نه وانه ی هیژ له دهره وهی میژووبونه.

له گه لاله نامه ی به که ممد پیشنیاری نهوم کرد، که نامل که وهی میژوونوسانی چه رخی ناوه رپاست بو تیروانینی کومه لگی چه رخی ناوه رپاست له میانه ی دیه نه کانی ئاینیدا به هوئی تایبه تمندی پاوانکراوی سهرچاوه کانیانه وه بوو.

دهمه وی توژیکی تر نه م راقه کردنه دریژه پی بدهم. پیتم وایه، هه رچه نده به زیده رو بییه وه، ولهی به شیوه به کی دروست ده گوترا، که کلتسه ی مه سیحی «دامه زراوه به کی عه قلانی چه رخه کانی ناوه رپاست بووه» (۱۵۸).

مادامیک کلتسه دامه زراوه به کی عه قلانی بو بیت، نهوا دامه زراوه به کی میژووییش بووه؛ که واپوو کهوتوته بهر نهو رهوته عه قلانی به تهی په ره سندن، که میژوونوس دهیتوانی لئی تیبگات.

کومه لگی دنیایی له لایه ن کلتسه وه له قالب دهر او ریکده خرا، ههروه ها ژیانیکی عه قلانی خودی خوئی نه بوو. زورینه ی خه لک به چه شنی خه لکانی پیش میژوو ناملکه وه یان زیاتر به لای سروشت داپوو نهک به لای میژوودا.

کاتیک میژووی مؤدیرن دهست پیده کات، که خه لکی به چه شنیکی بیشوومار بالا گه ردانی هوشیاری سیاسی و کومه لایه تی بن، ههروه ها وهک بوونه وه ریکی میژووی خودان رابردوویهک و داهاتوویهک له گروهه کانیان شاره زابن، و به ته وای بچه ناخی میژووه وه.

تنها له دووسه د سالی رابردوودا به شیوه به کی سه ره کی تنه نانه ت له چند ولاتیکی پیشکه و توشدا هوشیاری سیاسی و کومه لایه تی و میژووی تا راده یهک به نیو زورینه ی دانیشتوواندا بلا بوویه وه.

تنها له م روزگاردا بوته شتیکی ناسی، که جیهانیتی ئاودامانی پیکهاتوو لهو خه لکانه وینا بکریت، که به مانای وشه چونه ته ناو میژووه وه و بایه خ به میژوونوس ددهن، نهک قه له مپرا نی کولونیالی یانیش نه نتر و پلوزیستیکی.

نه مه ش له چه مکی میژووماندا بریتیه له شویشیک.

میژوو له سه دهی هه ژده هه مدا هیژ میژووی دهسته بژیره کان بوو.

له سه دهی نوزده هه مدا میژوونوسه به بریتانییه کان لیرو له وی به شیوه به کی پچر پچر وهک میژووی سه ره به ری کومه لگی نه ته وه یی به پیر تیروانینیکی میژووه وه ده چوون.

جی. ئار. گرین، که میژوونوسیکی ساده بوو، به هوئی نووسینی به که م «میژووی گه لی ئینگلیز» ناویانگیکی زوری به دهسته ینا.

له سه دهی نوزده هه مدا هه موو میژوونوسیکی ماستاوی بو نه م تیروانینه ده کرد؛ ولهی هه رچه نده کردار و گوشتار له یه کتری جیاوازن، نهوا زور له سه ر نه م که موکوپریانه ناوه ستم، چونکه منیش وهک میژوونوسه کان له دهره وهی نه م ولاته و له دهره وهی نه وروپای روزئا وادا به نسکوکا مانه وه خه ری کم.

ناکتن له راپورتی سالی ۱۹۸۶-یدا به شیوه به کی له باره ی میژووی ئاودامانییه وه دوواوه «که له میژووی لیکدراو جیاوازه».

ههروه ها ده لی: به چه شنیکی دوا به دوا یه کتر ده جو لی، که له هه مبه ریدا نه ته وه کان دینه شتی لاوه کی. ههروه ها میژووی نه م نه ته وانه له بهر خاتری خو بان ناگی ردریته وه، به لکو به گویره ی

به‌ندیواربویون و دو‌اکه‌وته‌یی زنجیره‌بالاکان و به‌گویره‌ی‌ئو پله و کاته‌ی، که به‌شداری له چاره‌نووسی هاوبه‌شی مرۆفایه‌تیدا ده‌کهن ده‌گێردیتته‌وه^(۱۵۹).

هه‌روه‌ها گومانی تیدا نییه، که میژووی ئاودامانی هه‌روه‌ک ئاکتن وینای کردوه جیگه‌ی بایه‌خی هه‌ر میژوونووسیک بووه.

که‌وابوو له‌م ساته‌دا بۆ ئاسانکردنی ریبازی میژووی ئاودامان چی بکه‌ین؟

نیازم وانه‌بوو له‌م گه‌لاله‌نامانه‌دا باسی خوتندنی میژوو بکه‌م له‌م زانکۆیه‌دا: وه‌لێ ئه‌م باب‌ه‌ته‌ چه‌شنه‌ نمونه‌گه‌لیکی سه‌رنج‌راکیشم بۆ فه‌راهه‌م ده‌کات، ره‌نگه‌ ترسنۆکی له‌ منه‌وه‌ بیت، گه‌ر خۆمی تینه‌هاویم.

له‌ چل سالی رابردوودا شویتیکی سه‌ره‌کیمان له‌ مه‌نه‌ه‌جه‌که‌ماندا بۆ میژووی ولاته‌یه‌که‌گرتوه‌کان ته‌رخانکردبوو.

ئه‌مه‌ش بریتیه‌یه‌ له‌ پێشکه‌وتنیکی گه‌رنگ، وه‌لێ ئه‌مه‌ مه‌ترسیبه‌کی تابه‌ته‌ی توندوتۆڵکردنی بیرته‌سکی میژووی ئینگلیزی له‌گه‌ڵ خۆبا هینا، که‌ پێشتر له‌سه‌ر مه‌نه‌ه‌جه‌که‌مان وه‌ک وه‌قفیک و ابوو، هه‌روه‌ها بیرته‌سکییه‌کی گزیارتر و وه‌ک یه‌ک مه‌ترسیداری جیهانی ئینگلیزی زمانی هینایه‌ ئاراوه‌.

بیگومان له‌ چوارسه‌د سالی رابردوودا جیهانی ئینگلیزی زمان سه‌رده‌میکی مه‌زنی میژووبوو.

وه‌لێ سه‌یرکردنی وه‌ک چه‌قی میژووی ئاودامانی و له‌ ده‌روه‌ دانانی هه‌موو شتیکی تر له‌ هه‌مبه‌ریدا بریتیه‌یه‌ له‌ شیواندنیکی په‌ژاره‌داری تیروانینه‌که‌.

پیم وایه‌ فیگره‌ی میژووی مۆدیرن له‌م زانکۆیه‌دا له‌ گوێ پینه‌دانی ئه‌م ئه‌رکه‌دا که‌م و کورتی زۆری هه‌بووه‌. بیگومان شتیکی هه‌له‌یه‌ بواری ئه‌وه‌ به‌ کاندیدیک بدری، که‌ داوای به‌ده‌سته‌هینانی پله‌ی بالا بکات له‌ میژوودا له‌ زانکۆیه‌کی گه‌رنگدا به‌بێ ئه‌وه‌ی جگه‌ له‌ ئینگلیزی مه‌عریفه‌یه‌کی ته‌واوی له‌ هه‌ر زمانیکی تری مۆدیرندا هه‌بیت؛ بوارمان بده‌ن په‌ند له‌وه‌ وه‌رگیرین، که‌ له‌ زانکۆی ئۆکسفۆرد دا چی به‌سه‌ر دیسپلینی کۆن و ریزداری فه‌لسه‌فه‌دا هات کاتیک کارمه‌نده‌کانی گه‌یشتنه‌ ئه‌و ده‌رئه‌نجامه‌ی توانیویه‌ به‌ هۆی ئینگلیزی ساده‌ی رۆژانه‌وه‌ کاری خۆیان زۆر به‌ ریکویتیکی ئه‌نجام بده‌ن.

بیگومان شتیکی هه‌له‌یه‌ ئاسانکاری پێشکه‌ش به‌ کاندید نه‌کری بۆ ئه‌وه‌ی جگه‌ له‌ ئاستی مه‌نه‌ه‌ج میژووی مۆدیرنی هه‌ر ولاتیکی کیشوه‌ری ئه‌وروپا بخوینێ.

ئهو کاندیده‌ی هه‌ندیکی زانیاری له‌ باره‌ی کاروباره‌کانی ئاسیا و ئه‌فریقا، یان ئه‌مریکای لاتینیدا هه‌یه‌ له‌م ساته‌دا ده‌رفه‌تیکی زۆر به‌رته‌سکی هه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و زانیارییه‌ له‌ په‌یبه‌ریتیکی نیوزه‌دکراو به‌ سه‌رفرازی مه‌زنی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌می، فراوانبوونی ئه‌وروپا، بلاویکاته‌وه‌. به‌ داخه‌وه‌ ناوونیشانه‌که‌ پر به‌ پێستی نیوه‌رۆکه‌که‌نه‌: کاندیده‌که‌ داوای لیناکری هه‌یج شتیکی ته‌نانه‌ت له‌ باره‌ی ولاته‌ گه‌رنگ و میژوو به‌لگه‌داره‌کانی چه‌شنی چین و ئیتران بزانی، جگه‌ له‌وه‌ی کاتیک ئه‌وروپیه‌کان هه‌ولیانداوه‌ ده‌ستیان به‌سه‌ردا بگه‌رن.

ده‌زانم، له‌م زانکۆیه‌دا گه‌لاله‌نامه‌ له‌ باره‌ی میژووی روسیا و فارس و چین پێشکه‌ش ده‌کریین- وه‌لێ له‌ لایه‌ن ئه‌ندامانی به‌شی میژووه‌وه‌ نا.

ئهو بیروباوه‌ره‌ پته‌وه‌ی پرۆفیسۆری چینی پینج سال به‌ر له‌ ئیستا له‌ ده‌سپێکی گه‌لاله‌نامه‌یه‌که‌دا گوزارشتی کردبوو، که‌ ناتوانی چین له‌ ده‌روه‌ی رپه‌وه‌ی سه‌ره‌کی میژووی مرۆفایه‌تی دابنریت^(۱۶۰) وه‌لێ ئه‌م گووته‌یه‌ نه‌چوویه‌ گوئی میژوونووسانی کامبریه‌وه‌.

ئه‌وه‌ی له‌وانه‌یه‌ له‌ داها‌توودا به‌ گه‌وره‌ترین کاری میژوویی زانکۆی کامبریج دابنریت له‌ ماوه‌ی ده‌یه‌ی رابردوودا له‌ ده‌روه‌ی به‌شی میژوو هه‌روه‌ها به‌بێ هه‌یج یارمه‌تیه‌کی ئه‌و به‌شه‌ نووسراوه‌: بۆ نمونه‌ ئاماژه‌ به‌م په‌رتووه‌ ده‌ده‌م (دکتۆر نیده‌ام، زانست و شارستانیه‌ت له‌ چیندا). ئه‌مه‌ هه‌رێکی سه‌نگینه‌.

نه‌ده‌بوو ئه‌م ژانه‌ ده‌روونییه‌نه‌ به‌خه‌مه‌ به‌رچاوی سه‌راپای خه‌لک، وه‌لێ پیم وایه‌ ئه‌وانه‌ تیبیکالی زۆرتیرینی زانکۆکانی تری به‌ریتانیا و به‌ گشتی تیبیکالی رۆشنبیره‌ به‌ریتانیه‌کان بن له‌ ناوه‌راستی سالانی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا.

ئهو نوکته‌ که‌ وناراییه‌ی ده‌رباره‌ی دوورگه‌ی سه‌رده‌می فیکتۆریایه‌، ره‌شه‌باکان له‌ کۆنه‌وه‌ هه‌لده‌که‌ن- کیشوه‌ری که‌نارگیر، ئه‌م‌رۆکه‌ نقیمتیکی قیژه‌وه‌نی هه‌یه‌.

جاریکی تر ره‌شه‌باکان له‌ جیهانی ئه‌ودیوره‌وه‌ هه‌لده‌که‌ن؛ له‌ کاتیکدا ئیمه‌ مانان له‌ ولاتانی ئینگلیزی زماندا به‌ یه‌که‌وه‌ هه‌له‌په‌ ده‌که‌ین و به‌ ئینگلیزی ساده‌ی رۆژانه‌ ئه‌وه‌ به‌ خۆمان ده‌لێین ولات و کیشوه‌ره‌کانی تر به‌ هۆی هه‌لسوکه‌وتی نا‌ئاساییانه‌وه‌ له‌ بیت و به‌ره‌که‌تی شارستانیه‌که‌مان دابراون، ئه‌وه‌ش وا دیاره‌ هه‌روه‌ک بلتی ئیمه‌ له‌ میانه‌ی نه‌توانایی و ناویسته‌کی تیبیکه‌یشتنه‌وه‌ له‌وه‌ی به‌ راستی له‌ جیهاندا رووده‌ات دابراوبوین.

له دهسپنکی دهسته واژه کانی گه لاله نامه یه که ممداسه رنجم دایه جیاوازی به هیتزی نه و تپروانینه ی، که سالانی ناوه راستی سده دی بیستم له سالانی کوتایی سده دی نوزده هم جیاده کاته وه.

له کوتاییدا دهه وی نه دم دژیه کییه پهره پیدم؛ ههروه ها گهر له م پیتفاژوده ها هه ریه که له وشه کانی «لیبرال» و «پارتیزار» به کار بهیتم، نهوا به ناسانی ده بیت له وه تپیگه یین، که وهک ناو و ناتوره یه که له مانایاندا بو پارتیه بریتانییه کان به کاری ناهینم.

کاتییک تاکتن له باره ی پهره سندنه وه دوواوه، به گویره ی چه مکی «هنگا و گه رایبی» به هه ره مینیی بریتانی بیری نه کردۆته وه.

«شورش» یان ههروه که ده لیتین لیبرالیزم، بریتانییه له دهسته واژه یه کی گرنگی نامه که ی ۱۸۸۷.

تاکتن ده سال دواتر له گه لاله نامه یه کدا ده باره ی میژوی هاوچه رخ و توویه تی «میتۆدی پیتشکه وتنی هاوچه رخ بریتی بووه له شورش»؛ ههروه ها له گه لاله نامه یه کی دیکه دا له باره ی، هاتنه ئارای نه وه هزره گشتیانه دوواوه «که پیتیان ده لیتین شورش».

ئه مه له یه کتییک له تیبینییه ده ستنوسه بلاونه کراوه کانیدا رافه ده کرتیت: (ویگ «چاکسازی» له میانه ی سازشه وه قه له مه وی کردوه: لیبرالی فه رمانرانی ئایدیاکان دینیتته ئاراهه (۱۶۱).

تاکتن باوه ری وابووه، که «فه رمانرانی ئایدیاکان» مانای لیبرالیزم بووه، لیبرالیزمیش مانای شورش بووه.

له سه رده می تاکتندا لیبرالیزم هیتز هیتزی خوی وه که داینامیکی گۆرانی کۆمه لایه تی له ده ست نه دا بوو.

له م رۆژگار هماندا، نه وه ی له لیبرالیزم به جی ده مینیی ده بیتته فاکته ریکی پارتیزار له کۆمه لگه دا.

رهنگه بی مانایی نه م رۆژگار ه گوتار بو گه راوه ی تاکتن به دین.

وه لی میژوونوس یه که م جار بایه خ به وه ده دات له کوتیدا تاکتن وه ستاوه، دووم جار پیگه که ی له گه ل پیگه ی بیرمه نده هاوچه رخه کاندا به راورد ده کات، سیتییه م جار له و سرشتانه ده کۆلیتته وه، که له وانیه هیتز له هه لۆیسته که یدا نه مۆ به کارین.

بیگومان وه چه ی تاکتن دوو چاری متمانه به خوونوتیکی بی راده و گه شبینی بوویه وه، ههروه ها به ته واوی سروشتی گومانای نه وه پیکهاته یه ی به ریه با نه کرد، که باوه ره که ی وابه سته یه تی.

وه لی دوو شتی هه یه، که تا سه ر ئیسقان پتوبستیمان پیتیانیه: هه ستی گۆران وه که فاکته ریکی

پیتشکه و تنخواز له میژوودا، ههروه ها باوه ره بوون به عه قل وه که رتینیشانده رمان بو تپیگه یشتنی ئالۆزییه کانی.

بو ارمان به دن هه نووکه گوئیستی هه ندیک دهنگی ۱۹۵۰-کان بین.

له گه لاله نامه یه کی پیتشتردا گوزارشته که ی سیر لويس نامیه رم له باره ی قایل بوونه وه وه رگرت، ده لی «له کاتییکدا هه ردوو پارتیه که پرۆگرام و ئایدیاله کان له یاد ده کهن، نهوا به دوا ی چاره سه ری کرده یی پرسه به ره سه ته کاندا گه راون» ههروه ها نافۆکی نامیه ره وه که نیشانه به کی «پیگه یشتنی نه ته وه ییه» (۱۶۲).

من به م له یه که چونانه ی نیوان ژیا نی تاکه که سه کان و ژیا نی نه ته وه کان نه ویندار نابم؛ وه لی گه ره نا بیرتیه بهر ویکچوونیتییک له م چه شنه، نهوا مرۆف و لیده کات پیرسیت کاتییک قونای «پیگه یشتنمان» په راند چی به دوا دا دیت.

وه لی نه وه ی سه رنجم راده کیشیت دژیه کی دژواری نیوان کرده یی و به ره سه ته، که ستایش ده کرتین، ههروه ها به نامه ره پیژی و ئایدیاله کان، که تۆمه تبار ده کرتین. بیگومان به رزکردنه وه ی کاری کرده یی به سه ره تیۆریکردنی ئایدیالیدا نیشانه یه کی به رچاوی پارتیزارییه (Conservatism).

ئه مه له هزی نامیه ردا گوزارشت له دهنگی سده دی هه ژده هه می به ریتانا ده کات به بۆنه ی هاتنه سه ر ده سه لاتتی جوړجی سیتییه مه وه، که دژی ها کا روویدا ها کا روونه دای شورش تاکتن و فه رمانرانی ئایدیاکان بیژاری ده رپی.

وه لی هه مان گوزارشتی رامی پارتیزاری راشکاو له م رۆژگار هماندا له شیوه ی نه زمونگه راییه راشکاودا تا سه ر ئیسقان به هه ره میتنه.

رهنگه به هه ره میتنترین شیوه ی نه م چه شنه له تیبینییه که ی پرۆفیسۆر تریقۆر- رۆپه ردا بدۆزیتته وه، که ده لی، کاتییک رادیکاله کان ده لیتین بیگومان سه رکه وتن هی خو یانه، پارتیزاره هۆشیاره کان له لووتیان ده ده نه وه (۱۶۳) (****).

پرۆفیسۆر ئۆکشۆت کۆپییه کی ئالۆتری نه م نه زمونگه رییه به هه ره میتنه مان ده داتی: پیمان ده لی له کاروباره سیاسییه کانماندا له ده ربا یه کی بی سه رو بندا ده ریاوانی ده که یین، که له م ده ربا یه دا نه خالی ده سته پکردن و نه خالی کوتایی هه یه، ههروه ها تیبیدا ئامانجمان نه وه یه ته نها به سه ره ئاوه و تووی له ناو که شتییه کی ئارامگرتوودا بمینینه وه (۱۶۴).

پېښتیم به وه نیبه به دواى كه تلوگى ټو نووسره نويانه دابچم، كه «يوتويياگه رايي» و «ميسيانيزمي» (*****) سياسيان تومته تباركردوه؛ ټه مانه بوونه ته ناووناتورهي ئايديا فره ټه نجامه كاني رادېكالي دهربارهي داهاتووي كومه لگه.

وه نه بي ههولتي تاوونويكردني ناراسته نوپكانيش بدهم له ولاته يه كگرتووه كاني ټه مريكادا، كه له ويدا ميژوونوس و بيردوژدانه ره سياسييه كان كه متر له هاورپيكانيان له م ولاته دا سل ده كه نه وه بو ټه وه يه راشكاوي هاوسوزي خوځيان بو پارټيزياري چاوه راو بكن. ټه نها ټيښيښيه ك ودرده گرم، كه له لايه ن به ناوبانگتيرين و مامناوه نديتيرين ميژوونوسي پيارټيزياري ټه مريكييه وه نووسراوه، ټه ويش پروفيسور سه موټيل موريسنه له زانكووي هارقه رد-دا، موريسن له گوتاري سه رو كايه تي خوځيدا بو كومه له ي ميژوويي ټه مريكي له ديسه مبري ۱۹۵۰-دا پتي وابو كاتي به رپه رچدانه وه ټه وه هاتووه، كه پتي دهوت هيتلي جيفه رسون- جاكسن- ټيف. دي. رووزڅيڼلت، ههروه ها راقهي ميژووييه كي كرد بو ولاته يه كگرتووه كاني ټه مريكا، كه له روانگهي پارټيزياريه كي ماقولانه وه نووسراييت (۱۶۵).

وله تي به هه ر كلوچي ك بيت، ټه وه پروفيسور پوهه ره له به ريتانياي گه وره دا زياتر له جاريك ټه و تيرواينيه مقاتانه ي پارټيزياري له راشكاوترين و ره قترين شيوهيدا گوزاشت كروه وه. ههروه ها پوهه ره به رنكدانه وه ي ناميه ر له مبه ر ره تكردنه وه ي «به رنامه رتيزي و ئايديال ه كان» هيرش ده كاته سه ر ټه و سياسيه تانه ي ټامانجيان دووباره دارښتنه وه ي «سه رله به ري كومه لگه يه» به هاوسازي پلانتيكي روون و به رچاوي دياريكراو، له كاتي كدا په سني ټه وه ده كات، كه پتي ده لپت «ټه ندازه ي هه نكاو به هه نكاوي كومه لايه تي» (*****) ههروه ها به شيوهيه كي راشكاوانه له تاوان خستنه پال، له كمول خو كرده وه ي به ره به ره (piecemeal tinkering)، و (mudding through) (*****) (۱۶۶) پاشگه ز نايبته وه.

له راستيدا له لايه كه وه پېښسته ستايشي پروفيسور پوهه ر بكم، چونكه پارټيزگاريكي به هيتزي عه قله، ههروه ها له گه ل هيج ره وتيكي ټيستا و رابردو به ره و ناعه قلابيه ت تيكه لاو نه بووه نايبت. وله تي گه ر برونينه ريساي، ټه ندازه ي هه نكاو به هه نكاوي كومه لايه تي «پوهه ر» ټه وا ده بينين ټه و روټي بو عه قلي دياري ده كات چه نده سنوورداره.

هه رچه نده پيئاسه ي پوهه ر له باره ي «ټه ندازه ي هه نكاو به هه نكاو» زور راست و دروست نييه، ټه وا به شيوهيه كي تايبه تي ده لپين، كه خو ي له ره خه گري «ټامانجه كان» نادات؛ ههروه ها ټه و نمونه

ورباكه ره وانه ي له مبه ر كرده وه شه رعييه كانبييه وه به ده ستيا نه وه ده دات- وه ك «چاكسازي ده ستووري» و مه رامي يه كسانكردني زياتري داهاته كان،- به ټاساني ټه وه پيشان ده دن، كه ده يه ويت له چوارچيوه ي گرمانه كاني كومه لگه ي هه بييماندا كاريكهن (۱۶۷).

له راستيدا، پيښگه ي عه قل له به رنامه ي پروفيسور پوهه ردا دهرباره ي شته كان زيتر له پيښگه ي كارمه نداني ده ولته تي به ريتانيا ده چيت، كه ټاماده ده كري بو ټه وه ي له كاتي ده سته لات به ده سته وه گرتندا سياسيه ته كاني حكومته به رپوهه ريت و ټه نانه ت بو ټه وه ي پيشنياري چاكسازي به كرده ييه كانيش بكات تاوه كو ټه و سياسيه تانه باشر كاريكهن، وله تي بو ي نييه پرسيار له باره ي پيشينه گرماني ټه سلپانه وه يانيش له باره ي ټامانجه كاني كوتاييه وه بكات.

ټه مه ش كاريكي به سووده: ههروه ها من له كاتي خوځيدا كارمه ندي ده ولته بووم.

وله تي پيم وايه ټه م به پاشكوكردنه ي عه قل بو گرمانه كاني پيروي هه يي به شيوهيه كي ته واو شياوي قبول نييه. ټه مه چوښيه تي هزي ټاكتن نييه له باره ي عه قل كاتي ك هاو كيشه كه ي پيشنيار كرد: شوړش = سه ربه ستي = فه رمانراني ئايدياكان.

پيشكه وتن له كاروباره كاني مرؤفدا، چ له زانستدا بيت، چ له ميژوودا بيت، چ له كومه لگه دا بيت، به شيوهيه كي له ميانه ي گه راني مرؤفه كان به دواي چاكسازي به ره به ره ي چوښيه تي به رپوهه چووني شته كانه وه سه رچاوه ي نه گرتووه، به لكو له ميانه ي ټاماده كي ټازايانه ي مرؤفه كان و وه به رچاوخستني مه يدا نخواستني به نه چه كييه كان به ناوي عه قله وه سه رچاوي گرتووه له هه مبه ر به رپوهه چووني شته كان و ټه و گرمانه ئاشكراو په نه نانه ي، كه وابه سته يان ده بيت.

ده نوارمه ټه و كاته ي تياي ميژوونوس و كومه لئناس و بيرمه نده سياسييه كاني جيهاني ئينگليزي زمان له پيناو ټه و ټه ركه دا دووباره ټازايه تي بو خوځيان ده گيترنه وه. هه رچوښي ك بيت، ټه وه ي به زوري شپه رزم ده كات لاوازونوني باوه رپوون به عه قل نييه له نيو روښنير و بيرمه نده سياسييه كاني جيهاني ئينگليزي دا، به لكو له ده ستداني ټه و هه سته به ندوباوه يه، كه ده لتي جيهان له جوولته يه كي هه ميشه بيديايه.

هه ر له سه ره تا دا ټه م تيرواينيه دژيه ك درده كه وي؛ چونكه زور به كه مي تاوونويي ټه وه نده سه رپتي دهرباره ي گورانكاربييه كاني ده وروبه رمان بيستراوه.

وله تي ټه وه ي گرنگ بيت ټه وه يه، كه چيستر گوران وه ك ده سكه وت، و وه ك ده رفه ت، و وه ك

پیشکەوتن سەیری ناکریت، بەلکو وەک چاوگی مەترسی سەیری دەکریت. کاتیک زانا سیاسی و ئابووریەکانمان ئامۆژگاری پیشکەش دەکەن، هیچیان لە هەگبەدا نییە پیشکەشمانی بکەن جگە لە هۆشیارکردنەوە نەبیت لەوەی، کە متمانە بە ئایدیا ریشەیی و فرە ئەنجامەکان نەکەین، هەر وەها ئەوەی بۆنی شوێشی لیبیت لێی دووربکەوینەوه: ئینجا گەر پێویست بوو پیشکەوتن ئەنجام بدەین، ئەوا چەندە بەتوانین لە سەرخۆ و مقیاتانە ئەنجامی بدەین.

لە کاتیکدا جیهان شپۆی خۆی خیراتر و ریشەییتر لە هەر کاتیکێ چوارسەد سالی رابردوو دا دەگۆریت، ئەمە لای من کوێرایەتیەکی ناوازیە، چونکە زەمینە نەک تەنھا بو ترس و بیمی ئەوە سەزەدەکات، کە جوولەیی فراوانی جیهانی بوستی، بەلکو زەمینەسازی ئەوە دەکات ئەم و لاتە- و رەنگە و لاتانی دیکەیی ئینگلیزی زمانیش- بە دواي پیشکەوتنی گشتیدا دوو چاری هەناسەبرکێ بن، هەر وەها بەبێ هاریکاری و نەگلیداری بەرەو رابردوو دەگێرنەوه.

سەبارەت بە خۆم، هەر وەک کەسێکی گەشبین دەمێنمەوه؛ هەر وەها کاتیک سێر لويس نامیەر لەوه وشیارم دەکاتەوه حاشایی لە بەرنامەپێزی و ئاییدیالەکان بکەم، هەر وە پروفیسۆر ئۆکشۆت پیم دەلێت مەبەستمان شوێنیک نییە بە تاییەتی و ئەوەی گرنگیش بێت ئەوەیە هیچ کەسێک کەشتییە کە نە لەرزینی، هەر وەها پروفیسۆر پۆپ دەیهوی ئۆتۆمبیلە کۆکەیهکی بەهۆی ئەندازەیهکی کەمی بەرەبەرەوه لەسەر جادە کە مێنیتەوه، هەر وەها پروفیسۆر تریقۆر- پۆپەر لە لووتی رادیکالە بانگ رایشلەکان دەداتەوه، هەر وەها پروفیسۆر موريسن داوای مێژوویە ک دەکات، کە بە رۆحیکێ پارێزباری ماقولانە نووسرابیت، وا دەنوارمە جیهان، کە لە پاشاگەردانی و ژان و نازاردا بێت، بە وشە کۆنەکانی زانایەکی مەزنیس وەلام دەدەمەوه: «لەگەڵ ئەوەشدا- ئەو دەجولیت».

Note.

14- H.Butterfield, The whig interpretaion of History (1931). P. 67.

15- AL. Rowse, The end of an epoch (1947), pp. 282-3.

۱۶- دهقی ئەم گوته بەناوبانگەش بەم شیوهیەیه: پینداویستیە پراکتیەکان، که هەموو برباریکی میژوویی ناچار دەن تاییهتەندی «میژووی هاوچەرخ» بەدەنە تەواوی میژوو، چونکە هەرجۆنیکی بیت دوورکەوتنەوه لەکاتی رووداوهکان دووبارە نوێکردنەوهیان واپێدەچی ئەوه بینیتە بوون، لە راستیدا میژوو ئامازە بەپینداویستیەکانی ئیستا و رهوشی ئیستا دەدات که ئەو رووداوانەیان تیدا دەلەرنەوه.

(B. Groce, Histoy as the story of liberty. transi. 1941. P. 19).

17- Atlantic Monthly, October 1910, p. 528.

18- M. Oakshott, Experience and it's Modes (1933). p. 99.

19- G.m. trcvelyan, An autobiograhly (1949), p.11.

20- J. Burckharat, Judgments on History and Historions (1959), p. 199.

21- Introduction to. J.Burtkardt, Judgements on history and Historians (1959).p.17.

۲۲- تیروانینی نیتچە دەربارە میژوو بەراورد بەکە: کارەکانی مرۆفی کۆن لە کلتوری میژوویدا بۆ سەردەمی کۆنی حەزکردنی بەرابردوو کۆکردنەوهی وهسف و حیسابەکانی و گەران بەدوای لە یادکردنی یادگارییەکانی رابردوو، دەگەریتەوه.

(Thoughts out of season, Eng. trans., 1909. ii. pp. 65-6).

23- R. collingwood, The Idea of History (1946), P.Xii.

24- Beyond Good and Evli, ch.i.

25- Devotions upon Emergent Occasions, No. Xvii.

26- J.s. Mill, A system of logic, vii, I.

۲۷- دوورکەهیم لە توێژینەوه بەناوبانگەیدا دەربارە خۆکوژی وشە (anomie) بەکارهینا بۆ ئامازەدان بەرهوشی تاکەکەسیکی لە کۆمەلگەکە - حالەتیکە بەتاییەتی رینوینی کەری شلەژانی هەست و سۆزو خۆکوشتن؛ هەر وهه پێشانی داوه که خۆکوشتن بەهیچ شیوهیهک له هەلۆمه‌رجه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان داڕێژنه.

۲۸- شایانی باسکردنە تاکە نووسەرێکی تری پارێزگاری بەبایەخی بەریتانی، که له نیتوان هەردوو

پەراویزەکان

1- The cambridge Modern History: its Origin, Authorship and production (1907), pp. 10-12.

2- The New cambridge Modern History: (1957), pp. xxiv-xxv.

3- Quoted in the Listener, 19 June 1952, p. 992.

4- M. Manilii. Astronomicon: Liber Primus (2 nd ed, 1937). P.87.

5- T. Parsons and E-shils, Towards a Genaral - theory. of Acton (3 rd, ed, 1954). p. 167.

6- Lord Geoge Sanger, seventy years a showman (2 nd ed, 1926), pp. 188-9.

7- Dr. kitson ciark, The making of victorian England (1962).

* باگۆزه: مشار.

8- J. B. Bury, selected Essays (1930), p. 52.

9- G. Barraciough, History in a changing world (1955). p. 14.

10- Lytton strachey, preface to Eminent victorians.

(***) چیرۆک نووسی درێژدادر (dry-as-dust): دواي چیرۆکه درێژ دادره‌کانی دکتۆر چۆنز، ئەو کەسه چیرۆک نووسەي سێروالتەر سکۆت نووسەري سکۆتلاندي له ۱۸۳۲-دا هەندیک له نۆقلەکانی خۆی بۆی تەرخانکرد، بریتییە لە بابەتی دوور و درێژ (mintiae).

11- Quoted in G.p Gooch, History and Historians in the Nineteenth century, p. 383.

دواتر تاکتن لە بارەي تاکتنەوه دەلێت، بەهەریه وای لیکردوو هەلسەفەي میژووی لەسەر گەورەترین ئیستقرا دروستیکان (۱) که هەمیشە لای مرۆف هەراهەمن.

(History of freedom and other essayes, 1907, p. 435).

12- Cambridge modern History, (1902), p.4.

13- Gustav stresemann, His Diaries, Letters and Papers. i (1935), Editor's

جنگه که دا تاییه تمه نندی پاشخانیتیکی نا به بریتانی هه بوو، بریتیبوو له تی. ئیس ئیلیوت؛ ههر که سیک پیش سالی ۱۹۱۴ له به بریتانیای گه وره په وره ده بیاو په نه بیده توانی به ته واوی له دست کاریگه ریبه کانی یاساغ کردنی ته قلیدی لیبالی رابکات.

۲۹- دهقی ره خنه ئه سلییه که له گوتاریکی نادیاردا هاتوو به ناوی، تیروانینی نامیه ر له باره میژوو، که له رۆژنامه‌ی تایز (The times literary) له ۲۸ ئوگستی ۱۹۵۳- دا بلاو کراوه ته وه به شپه بهی خواره وه: داروین به رامالینی ناوه ز له مرۆف تۆمه تبارکرا؛ سیر لويس به زیاتر له مانه یه ک داروینی میژوو سیاسی بو.

30- L. Namier, personalities and powers (1955), pp. 5,7.

۳۱- لیره دا قه رزاری راقه کردنه سه رکه و تووه که ی دکتور ده بل یوو. ستارک - م ده باره ی په ره سه نندی ماینه که له پیشه کییه که یدا بو وه رگپرانه ئینگلیزییه که ی (Die Idee de stqqtza- son)، که له ژیر ناوی ماکیا قیلیزم له ۱۹۵۷- دا بلاو کراوه ته وه؛ له وانیه دکتور ستار له سروشتی سه رووی عه قلا نیه ت له سییه م سه رده می ماینه که دا زیده رۆبی بکات.

32- H. Butterfield, The whig interpretation of History (1931):

له لاپه ره ی ۶۷- دا نو سه ر داده نیه ت به، جو ره گو مانیکی ته ندرو ست له باره ی پاسا و گیانیکی له جه سه ته جیا کراوه.

33- H. Butter field, The whig interpretation of History (1931), pp. 11-13, 2.

34- H. Butter feild, The Englishmun and His History (1944), pp. 2-4-5.

۳۵- مارکوس ئوریلوس له ناو ابوونی ئیمپراتوره تی رۆمانیدا خو ی به ره نگدانه وه ی ئه وه ماته مبارکرد، چون هه موو روودا وه کانی ئیستا رووده دن له رابردو وشدا روویان داوه، و له داها تووشدا رووده دن (To Himself, x. p. 27.)؛ هه ره ک باش ده زاندری توینی ئه م بیرو باوه ره ی له کتیبه که ی شینگه ر به ناوی، له به ره ک هه لوه شانی رۆژئاوا ی وه رگرتوو.

36- Preface, dated 4 December 1934, to A History of Europe.

37- Acton, Lectures on modern History (1906). P.33.

38- American Historical Review, I vi, No (Jan 1951), P.270.

39- C.V. wedgwood, The king's peace (1955). P. 17.

40- A.L. Rowse, The England of Elizabeth (1950), pp. 261-2, 282.

جیگای خو یه تی ئاماژه به وه بده م، که له گوتاره که ی پیشتر دکتور راوز ئه و میژوو نووسانه تۆمه تبار

دهکات، که وا بیرده که نه وه بوغ بو له دووباره دامه زاننده وه ی پادشایه تی له دوای سالی ۱۸۷۰ له فه ره نسا کتومت و به هو ی شوینکه وتنی هنری پینجه م به دوای ئالایه کی سپی بچوو که وه شکستی هینا وه، (The English of an Epoch, 1949, p. 275)

ره نگه دکتور راوز ئه م جو ره روونکردنه وه که سیانه. بو میژوو ئینگلیز هه لبرگری.

41- I. Berlin, Historical inevitability (1954). p.42.

۴۲- سه ره رای ئه وه سایکۆلیسته هاوچه رکه کان ئه م هه له یه تۆمه تبار ده که ن. سایکۆلۆژیسته کان وه ک گروهیک تاکه که س به یه که یه ک دانانین له سیسته میکی کۆمه لایه تی کارکه ردا، به لکر به پیچه وانوه به بوونه وه ریکی مادی داده نین، که دوا جار وه ک پیشینه یه ک قایل بووه بو دوستکردنی سیسته مه کۆمه لایه تییه کان.

که وا بو ئه وان به ته واوی وه سفی ئه م مانایه سه یره یان نه کردوو، که تییدا پۆل و چه شه کانیان و به تین.

(Professor Talcott parsoms in the introduction to Mark weber, The Theory of Social and economic or ganization, 1947, p.27).

هه ره ها پروانه سه رنجه کان ده باره ی فرۆید، ل ۱۳۸، دواتر.

43- Home and Foreign Review, January 1863, p.219.

۴۴- هه ره رت شپینسه ر له شپوازه سامنا که که ی له کتیبه ی، توژیینه وه ی کۆمه لناسی، به شی دووه مدا ئه م هزه ی به دریزی تاوتوی کردوو: گه ر ده ته وی پیودانگی عه قلی هه رکه سیک هه لسه نگینی، ئه وا باشترین ریگه برتییه له تیبین کردنی ریژه ی گشتالیه تییه کانی گفتوگوی خو ی بو که سه کان - ئایا تا چه ند راستییه هه لئینجرا وه کان له ئه زمونه زۆرو زه بده کانی مرۆف و شته کان جیگه ی ئه و راستییه ساده و ساکارانه ده گرنه وه، که ده باره ی تاکه که سانن. هه ره ها کاتییک زۆرینه یان ده خه یته به ر پیوانه وه، کیشه کان ده دۆزیته وه، وه لئ که میکی په رش و بلاو له وانیه هه ر شتییک زیاتر له تیروانینی بایوگرافی کاروباره کانی مرۆف بگرته ئه ستو.

45- H. E. Trevor- Roper, Historical Essays (1957). P. 281.

46- Marx- Engles: Gesamtausgabe, I, iii, p. 625.

(***) میرده زمه: دیوه زمه، پیره هه قۆک، مۆته که، کابوس (night mare).

47- Hisoroy of the french revolution, III, iii, ch.I.

48- Lenin, Seiected works, vii, p. 295.

49- Clarendon, A Brief view g survey of the dangeroms g pernicious Er-

- 354.
- 67- G. Sorel, Matériaux d'une théorie du socialisme (1919), p.7.
- 68- Dr. Ziman in the Listener, 18 August 1960.
- 69- Poetics, ch. ix.
- 70- R. G. Collingwood, Historical imagination (1935), p. 5.
- 71- Leviathan, I. iv.
- 72- Decline and Fall of the Roman Empire, ch. xx, ch. 1.
- 73- History of the french revolution, I. V. ch. 9, III, i, ch. 1.
- 74- J. Burckhardt, Judgments on History and Historians (1959), 34.
- 75- Cambridge modern History, ii (1958), p. 20.
- 76- Marx and Engels, works (Russian ed), xv, p. 378.
- ئەو نامەیی، کە ئەم بڕگەیی لێ وەرگیراوه له رۆژنامەى 1877. Otechestvennye zapiski،
 دا بلاوکرارهتەوه.
- وادیاره پروفیسۆر پۆیه مارکس له گهڵ ئەوهدا بهندیوار بکات، کە پیتی دەلێ، ههڵهێ ناوهندی
 هیستریۆسیزم، ئەو باوهردی، کە پیتی وایه مه بهسته میترووییهکان یان ئاراستهکان، دهتوانی
 راستهوخۆ تهنها له یاسا گشتیهکانهوه وەرگیرین،
 : (9 - 128 pp, 1957, The poverty of Historicism)
 ئەمەشیان بریتیه لهوهی مارکس به شیهیهکی وردو دروست رهتیدهکاتهوه.
- ۷۷- وادیاره ئەمه تیروانیی پروفیسۆر پۆیه بیت.
 (The open society, 2nd ed., 1952, ii. p. 322) به داخهوه نمونهیهک دهربارهی یاسای
 کۆمهڵناسی دهخاته بهردهست: لهههه کۆتیهک ئازادی بیرکردنهوه، ئازادی پهیههندی بیرکردنهوه
 به شیهیهکی چالاک له لایهه دامهزراوه یاساییهکانهوه بپاریزی و دامهزراوهکان گشتالییهتی
 گفتوگۆکردن دهسته بهر بکهه، ئەوا لهویدا په رهسه ندنی زانستی ههیه. ئەم وتهیه له ۱۹۴۲ یان
 ۱۹۴۳ نووسراوه به شیهیهکی ئاشکراش بههۆی ئەو باوهردهوه سروسکراوه که دیموکراسی رۆژئاوا
 بههۆی ریکویتی دامهزراوهیهکانی له پیشهنگی پیشکهوتنی زانستیدا ده میتینهوه باوهردیک، که
 بههۆی په رهسه ندنهکان له یهکیهتی سۆقیهتدا دوا جار تارومارکرا یان به رهقی هه موارکرا. ئەمهش
 نهک هه یاسا نییه، به لکو ته نانهت گشتان دنیکی شه رعیش نه بوو.
- 78- K. Mannheim, Ideology and Utopia (Engl. transl. 1936). p. 228.

- rors to church g state in Mr Hobbes, book entitled Leviathan (1676), p. 320.
- 50- L. Tolstoy, war and peace. ix, ch. I.
- 51- H. Butterfield, the Englishman and his History (1944). p.103.
- 52- B.W. Tuchman, the zimmer man Telegram (N.y., 1938), p.: وەرگیراوه له: 180.
- 53- I. Berlin, Historical inevitability (1954):p.7: دهسته واژدهکه وەرگیراوه له: 180.
- که به گوتیهی ئەم زاراوانه وادیاره نووسینی میتروو دهست پیتکا.
- 54- A. J p. Taylor, From ivapoiean to Stalin (1950), p. 74.
- 55- Gibbon, Dicline and Fall of the Roman Empire, Empire, ch. lxx.
- 56- V.G. childe, History (1947), p.43.
- 57- philosophy of right (English fransli. 1942), p. 295.
- 58- F. R. Leavis, The great tradition (1948), p.2.
- 59- J. Burckhardt, Judgement on History and on Historians. (1955), p. 158.
- 60- B. Rusell, portraits from Memory (1958), p. 20.
- ۶۱- له ئاخیره ئۆخری سالی ۱۸۷۴، برادلی بهو بیانوو زانستی له میتروو جیا ده کردهوه، که بی
 کات و، جیگیره.
 (F.H. Bradley, collected Essays, 1933, i. p. 36).
- 62- Thoughts and Details on society (1975), in the works of Edmund
 Burke (1846), iv, p.270. بیری که گه یشتوته ئەو ده ره نهجمه ی، که له توانای دهوله تدا
 نییه وهک دهولهت، یانیش ته نانهت له توانای دهوله مه ندهکاندا نه بووه وهک دهوله مه ند بو
 یارمه تیدانی که سیتی هه ژار له رووی ئەو پیداو یستی یانه ی، که بایه خی خوداوه ندی ئاره زووی
 لیه ته تی بو ئەوهی ساتیک له بهرچاویان بیشاریته وه.
- 63- M.R. cohen and E. Nagel, introduction to Logic and scientific Method
 (1934), p. 596.
- 64- sir charlies Ellis in trinty Review (cambridge, Lant term. 1960), p. 14.
- 65 Marx - Engels: Gesamtausgabe, I, vi, p. 179.
- 66- W. sombart, The Quintessence of capitalism (Engl. transl. 1915), p.

88- B. Groce, History as the story of Liberty (Ehgl. trnsil, 1941). P. 47.

89- Peuples et civilizations, vol- xiv, Napoléon. 58.

90- Max weberi Essays in sociology (1947), p. 58. وەرگیراوه له

91- Boswell, life of Doctor Johnson, 1776 (Every man ed. ii, p. 20).

ئهم گووتهیه شیایوه تیبیه کی بی پیچ و په نای هه یه، بورکهاردت له (کتیبی بریاره کانی دهریاره میژوو - و - میژوونوسان، ل ۸۵) فرمیسک به سهر، ناله بیده ننگه کانی قوربانیا نی پیشکه وتندا دهریژی، که جگه له (parta tueri) هیچ شتیکی تریان نه ده ویست، وه لی ئه و خوی دهریاره ناله ی قوربانیا نی رژی می کون بی دنگ بو، که به شتیوه یه کی گشتی هیچیان نه بوو بیپاریزن.

۹۲- نامه ی ۲۴- شویاتی ۱۸۹۳ بو دانیلسن له کارل مارکس و فردریخ ئه نگلس: correspondence 1846-1895 (1934), p.510.

93- G.P. Snow, the two cultures and the Scientific Revolution (1959), pp.

4-8.

94- De l'esprit des Iois, preface and ch,I.

95- Memorials of Alfred Marshall, ed. A.G. pigou (1925), p. 428.

96- H. Poincare, La Science et l'hypothese (1902), pp. 202-3.

97- B. Russel, mysticism and Logic (1918), p. 188.

98- The Education of Henry Adams (Boston, 1928), p. 224.

99- The Poverty of Historicism:

یه که م جار له شیوه ی پهرتووک له سالی ۱۹۵۷-دا بلاوکرایه وه، به لام له ئه سلدا له و گوتاران ه پیکهاتبو، که له ۱۹۴۴ و ۱۹۴۵-دا بلاوکراونه ته وه.

۱۰۰- جگه له یهک دوو شوپن نه بیت، که وردی و دروستیان نه ده ویست خوم له به کارهیتانی وشه ی (Historicism) دوورخستوته وه، چونکه نووسینه پر خوتندنه وه کانی پرؤفیسور پوپه ر دهریاره ی ئه م بابه ته زاراهه ی مانای وردو دروستیان پووجه لکردوته وه. رشتبوونی به رده وامی له سهر پیناسکردنی زاراهه که کاریکی زانایانه یه. وه لی پیوسته مرؤف ئه وه بزانی یه کیک له باره ی چیه وه دده وئ، ههروه ها پرؤفیسور پوپه ر (Historicism) وهک سه به ته یه کی بلاوکراوه کان بو هه ر بوچوونیک دهریاره ی میژوو به کارده هیتنی، که حه زی لیناکا، هه ندیکیان لای من راست دهرده که ون، هه ندیکی تریشیان وا گومان دهبه م له لایه ن هیچ نووسه ریکی جدیه وه له م رؤژگاره دا باوه ریان

79- Cours de philosophie positive, p.51.

80- K. mannheim, Ideology and Utopia (1936). p. 130.

۸۱- نووسه ر ئه م گفتوگوه ی له م کتیبه دا په ره پیتدا:

The Bolshevik Revolution, 1917-1923, i (1950), p. 42.

82- M.C. D. Aarcy, The sense of History: secular and Sacred (1959), p. 164.

وه لی پؤلیبیسوس به م وته یه پیش داری ده که وئ، که: له هه رکوتدا گونجا هوکاری ئه وه ی رووده دا بدؤزرتیه وه، پیوست ناکا یه کیک په نا بباته به ر خوداوه نده کان، ده سته واژه که له م کتیبه وەرگیراوه:

K. Von Fritz, The theory of the mixed constiution in Antiquity, N.Y. 1954, p. 390.

83- Rosebery. Napoleon: The last phase, p. 364.

84- Acton, Historical Essays and studies (1907), p. 505.

85- Survey of international affairs, ii. 3.

86- I. Berlin, Historical Inevitability, pp. 76-70.

هه لوئسته که ی سیر ئیسیاه تیروانینه کانی فیتزجامز ستیفنی قازی سه رسهخت و کوئه نه ریت پاریزی سه ده ی نؤزده هه م دینیتسه وه یاد: یاسای تاوانکاری پشت به و بنه مایه ده به سستی، که بیتزاندنی تاوانباره کان له پرووی ئه خلاقییه وه شتیکی راسته... شتیکی زور ویستراویشه، که پیوسته تاوا باران بیتزاندنن، به شتیوه یه ک ئه و سزایانه ی به سه ریاندا جتیه جیده کرتین له ئاستی گوزارشتکردنی ئه و رق و کینه یه بیت، ههروه ها بو ئه وه ی به ئه ندازه ی ئاماده گی گشتی هوو پیتاوه کان به ر پاساوی بکات و بتوانن قایلکردنی ویتزاندنیکی سروشتی ته ندروست هانی بدات و به ر پاساوی بکات، (A History of criminal law of England, 1883, ii. op. 81-20. quoted in L. Radzinowicz, sir James Fitzjames stephen, 1957. p/ 30).

ئهم تیروانینه نه چیتر له لایه ن تاوان ناسانه وه جیگای قبول نین؛ به لام راجیاییم له گه ل ئه واندا لیتره دا ئه وه یه، که به چاوپوشین له شه رعیه تیان له بواره کانی دیکه دا، ئه وان له گه ل بریاره کانی میژوودا ناگونجین.

87- D. knowles, The Historian and character (1955), pp. 4-5, 12-19.

پېنه كړئ. هرهوك دان به وده دا دنيت (Poverty of Historicism, p.3)، كه چند به لگه يه كي،
(Historicist) داهيناوه پيش نه وه هرگيز له لايهن هيچ (Historicist) -يكي زاندر اووه
به كار نه هيتراوه. له نووسينه كه پيدا (Historicism) هره يه كه له دوو پيړويه ده گريته وه، كه ميژوو
ده به نه نيو زانسته وه، هره وها نه پيړويه ش، كه به توندي هردوو كيان له يه كتری جيا ده كاته وه.
له كتيبي كومه لگه ي كراوه دا، چونكه هيگل خوي له بهر يني كردن دوور خستو ته وه، وهك
نوله وه ريكي بالاي داده نيت؛ له پيشه كي كتيبي «نه داري هيستوريسيزم» هيستوريسيزم وهك
ريبازي زانسته كومه لايه تيبه كان وه سف ده كريت، نه وه ش گرمان دهكات بهر يني كردني ميژويي
نامانجي سه ره كيانه، تا به نه مروض دهگا (historicism) به شيويه كي گشتي وهك وهر گيړانه
نينگليزيه كه ي (Historicism) نه لمانی به كار هيتراوه، كه وابو شله ژانيني تر ده خاته سه
به كار هيتانه شله ژاوه كه ي پيشتر ي زار او ده كه.

M.C.D' Arcy, the sense of History: secular and sacred (1959), p.11.

دارسي وشه ي (historicism) وهك وشه يه كي هاوريك له گه ل فله سه فه ي ميژوو-دا
به كار ده هيني.

۱۰۱- هره چونيك بيت، يه كيكي زانكوي نوكسفورد له زنجيره يه كه په خشي راديويي دا به و بيانوه
هيتري ده كرده سه نه فلاتون، كه گوايه يه كه م فاشيست. R.H. crossman, plato.
today (1937).

102- C. Kingsley, the limits of exact science as applied to History (1860),
p. 22.

103- Determinism...

واته... راستيه كان بریتين له وه ي هه ن، هره چيه كه روودات به شيويه كي ديارو سنووردار
روودات و ناكري جيا وازبن.

باوه كردن به وه ي ده كريت، ته نها ماناي نه وه يه، كه ته نها نه گه راستيه كان جيا وازبوون.

(S.W. Alexander in Essays presented to Ernest Cassirer, 1936, p. 18.

104- K. R. Popper, the open society (2nd ed: 1952), ii, p. 197.

۱۰۵- له لايهن جيهانه وه ياساي هوكار گه رايبه به سه ر نيمه دا، ناسه پيتر، به لكو له وانه يه
دهه نبر نيمه گونجاو ترين ميتودي خوگونجا ندمان بيت له گه ل جيهاندا.

(J. Ruff, from the physical to the social science, Baltimore, 1929, p. 52)

پروفيسور پوپر له (the logic of scientific Enquiry, p. 284)-دا خوي باوه رپوون به

هوكار گه رايبه به شيويه ناوزه دهكات: په تيكر دنيكي نايديالي نه وديوو سروشتي ريسايه كي
ته و او به ريا ساو كراوي ميتود و لوزييه.

106- Decline and fall of the Roman Empire, ch, 1xiv.

108- W. churchill, the world crisis: the after math (1929), p. 386.

109- L. trotsky, my life (Eng. transl., 1930), p. 425.

دهر يه ي گف توگو ي بيري ده رباري نه م خاله پروانه:

The Idea of progress (1920) pp. 303-4.

110- Decline and fall of the Roman Empire, ch, xxxiii.

جيا گاي خوش سه رنجي كه تيبيني نه وه بكه ين، دواي نه وه ي گر بگه كان كه وتنه ژير ده ستي
رومه كانه وه، هره وها له گه مه ي نه گه ر و مه گه ره كاني ميژويي دا قولبوونه وه، كه با شترين ماته مي
تيكشكاوه كانه ده يانگوت: گه ر نه سه كه نده ري گه وره به گنجي نه مر دايه، هه ر خويان به خويان
دهوت، نه و له وانه يه روژنا واي دا گير بكر دايه و روما ده بو يه هه واداري پاشا كاني يونان.

(K. von fritz, the theory of the mixed Constitution in Antiquity, N. Y.,

1954, p. 395).

۱۱۱- هردوو گوتاره كه له م په رتو كه دا چاپ كراونه ته وه:

J.B. Bury, selected Essays (1930);

دهر يه ره خنه كاني كولينگ وود له مه ر تيرو انينه كاني بيري پروانه:

The Idea of History. pp. 148-50.

دهر يه بر گه كه پروانه ل ۴۳ و دواتري.

۱۱۲- به شايه ت وهر گرتني وته كه ي فيشه ر له لايهن توينبييه وه له كتيبي (-A study of Histo-ry, V, p. 414.)
دا له يه ك تينه گه يشتنيني ته و او ده رده خات: نه و چه مكه كه به به ره مه ميكي

بيرو باوه ري هاو چرخي روژنا و او داده نيت له تواناي سه ره له به ري به ختدا، كه ژياني كردو ته بهر
سياسه تي سه ره به ستي. دانه راي تيوري سه ره به ستي (laissez- faire) باوه رپان به به خت نه بوو،
به لكو باوه رپان به و ده سته په نه انه هه بوو، كه سوود مند ي پيو ده ري كه كان له سه ر جوړ او جزيره تي
ناكاري مروض ده سه پيني؛ هره وها سه ر نجه كه ي فيشه ر به ره مه ميكي ليبراليزمي (laissez- faire)
نه بوو، به لكو به ره مه ي له كار كه وتني بوو له ۱۹۲۰-هكان و ۱۹۳۰-يه كاندا.

۱۱۳- نه و بر گانه ي په يوه ندييان به باه ته كه وه هه يه له لايهن ده بل يوو ساركه وه وه رگيراون له
پيشه كييه كه پيدا بو:

F. meincke, machiavellism, pp. xxxv- xxxi.

هۆكاری ئەم پێوهچوون و له باس لادانهش دارمانی ئیمپراتۆریهتی رۆژئاوا بوو.

له ۱۸-ی نۆفەمبەری ۱۹۶۰-دا رەخنەگریک له پاشکۆی رۆژنامهی تایمزدا ئەم پرگەیه وەردهگریت و دەپرسیت ئایا گیبۆن کتومت مەبەستی ئەو بوو. بێگومان مەبەستی ئەو بوو؛ زیاتر پێدهچی تیروانینی نووسەر ئەو سەردەمه رەنگبداتهوه، که تییدا ژیاوه نەک ئەو سەردەمهیهی دەربارەیهی دەنوسیت- ئەم رەخنەگره راستییەکی باش روونکردۆتهوه، ئەو به دواي ئەوهدا دهگهڕێ گومانگهرايی ناوهراستی سەدهی بیستەمی خودی خۆی بۆ نووسەرێکی ئاخر و ئۆخری سەدهی هەژدههەم بگوازیتەوه.

127- Cambridg Modern History: its origin, Authorship, and production (1907), p.13; Cambridge modern History, i (1902), p. 4; xii (1910), p. 791.

128- B. Russel, portraits From memory (1956), p. 17.

129- J. B. Bury, the Idea of progress (1920), pp. vii-viii.

130- B. Russell, portraits from memory (1956), p. 124.

131- The observer 21 June 1959.

132- T. Arnold, An Inaugural Lecture on the study of modern History (1841), p.38.

133- Action, lectures on modern History (1906), p.51.

134- K. Mannheim, Ideology and Utopia (Engl. transl, 1936), p.236,

ههروهها کارل منهایم ویستی مەرۆف بۆ دروستکردنی میژوو به توانای خۆیهوه بهندیوار دهکات بۆ تیگه‌یشتن له میژوو.

135- F.H. Bradley, Ethical studies (1876), p.293.

۱۳۶- بۆ دیاریکردنی رهوشیکی لهم جۆره پروانه:

R.S. Lynd, knowledge for what? (N.Y., 1939), p.88:

له چاندنی ئێمه‌دا به زۆری خه‌لکی به‌سال‌چوو رووده‌که‌نه‌وه رابردوو، رووده‌که‌نه‌وه کاتی توانا و دهسه‌لاتیان، به‌لام وه‌ک مه‌ترسییه‌ک به‌ره‌نگاری داها‌توو ده‌بنه‌وه.

ههروهها له‌وانه‌یه سهرله‌به‌ری چاندیک له قوناغیکی پيشکه‌وتوی له‌ده‌ستدانی هیتزو له‌به‌ریه‌ک هه‌له‌شانی ریتزهبیدا رووبکاته سهرده‌میکی زێڕینی له‌ده‌ست چوو، له کاتی‌کدا ژبان به‌ درێژایی سهرده‌می ئیستا به‌ شپۆیه‌کی خاو و خلیسک به‌رپۆه ده‌روات.

114- Marx and Engels, works (Russian ed), xxvi, p. 108.

۱۱۵- تۆلستۆی له (War and peace, Epilogue i)-دا «به‌خت» و «لێهاتوویی» وه‌ک دوو زاراوه‌ی خۆده‌ریی نه‌توانایی مەرۆف له‌ تینه‌گه‌یشتنی دوا هۆکاره‌کان هاوسه‌نگ ده‌کات.

116- L. trotsky, my life (1930), p. 422.

۱۱۷- تۆلستۆی ئەم تیروانینه‌ی هه‌بوو: «ناچارین بۆ رافه‌کردنی رووداوه‌ ناعه‌قلانییه‌کان، واته‌ ئەو رووداوانه‌ی له‌ عه‌قلانییه‌تیا تیناگه‌ین په‌نا به‌ینه‌ به‌ر چاره‌نووسازی قه‌زا و قه‌ده‌ره‌کان».

(War and peace, BK ix, ch. i);

هه‌روه‌ها له‌ ل ۱۰۱، په‌راویزی (۳) پروانه ده‌قی بره‌گه‌که‌.

118- L. Paul, the Annihilation of man (1944), p. 147.

۱۱۹- پرۆفیسۆر پۆیه‌ر له‌ چرکه‌ ساتیکدا به‌سه‌ر ئەم خاله‌دا ده‌که‌وئ، وه‌لی ناتوانی لێی تیبگات. پۆیه‌ر فره‌بی ئەو شپۆقه‌کردنانه‌ی گریمانکردوو، که‌ به‌ شپۆیه‌کی بنچینه‌یی له‌ هه‌مان ئاستی پيشنیازییه‌تی و بریار سه‌پاندن-دان (ئینجا مانای شاراوه‌ی ئەم دوو وشه‌یه هه‌رچییه‌ک بیت)، پۆیه‌ر له‌ نێوان دوو که‌وانه‌دا به‌ شپۆیه‌کی سه‌رباره‌کی ده‌لێ، رهنه‌گه هه‌ندیکیان له‌ میانه‌ی به‌ پیت و به‌ره‌که‌تییانه‌وه جیا‌بکرتنه‌وه- ئەم خاله‌ تا راده‌یه‌ک گرنگه‌، (The poverty of Historicism, p. 151).

ئەم خاله‌ گرنگیه‌کی نییه‌، به‌ل‌کو ته‌نها ئەو خاله‌یه، که‌ ئەوه ده‌سه‌لمینێ، «Historicism» (به‌ مانایه‌ک له‌ ماناکان) ئەوه‌نده نه‌دار نییه‌.

120- Kausalitaten und werte in der Geschichte (1928), translated in F, Stern, Varieties History (1957), pp. 268-273.

121- J. Huizinga, translated in Varieties of History, ed. F. Stern (1957), p. 293.

122- The baldwin age, ed. John Raymond (1960), p. 246.

123- F. Powicke, modern History and the study of History (1955), p. 174.

124- History Passes over into theology, as toynbee triumphantly asserted (Civilization on Trail, 1948, preface).

125- De retrum natura, iii, ll. 992-5.

126- Gibbon, the Decline and fall of the Roman Empire, ch. xxxviii;

150- J. Burckhand, Reflections on History (1959), p.31.

151- A. de Tocqueville, De l' Ancien Re_gime, III, ch. I.

152- Cambridge University library: Add. MSS: 4870.

153- The quotation are from Hegel's philosophy of History.

154- Capital, iii (Engl. transl. 1909), p.369.

155- Cambridge modern History, xii (1910), p.15;

نوسهري به شه که ناوی، ئیس لیتس بوو، که یه کیکه له نوسه رانی میژوو که و کومیساری سه رازی مه ده نی.

156- Vierteljahrshefte fur Zeitgeschichte (munich), i (1953), p.38.

۱۵۷- له باره ی نشووستی گفتوگۆکه پروانه ئەم په رتوکه ی نوسه ر:

The New Society (1951), ch.4 passim.

158- Von martin, The sociology of Renaissance (Engl. transl., 1945), p.18.

159- Cambridge Modern History: its origin, Authership and production (1907), p.14.

160- E. G. pulleyblank, chinese History and world History (1955), p36.

۱۶۱- بو ئەم برگانه پروانه:

Acton, selection from correspondence (1971), p.278; Lectures on modern History (1906), pp.4, 32; Add MSS.4949 (in Cambridge university Library).

ئاکتن له نامه ی سالی ۱۸۸۷-دا، که پیشتر شایه تی پیدرا گۆران له سوونگه ی و بگه «کۆن» و «نوێکانه وه» (واته لیبرالییه کان) وهک، دۆزینه وه ی و یژدان «تیبینی ده کات»: (ویژدان لیره دا به شیه وه کی روون و به رچا و به په ره سه ندنی «هۆشیاریییه وه» به ندیواره (پروانه ل.)، هه ره وه ها هاورپکی «فه رمانره وایی ئایدییاکانه». سته بز میژووی مۆدیرنی بو دوو سه رده م دابه شکر دووه، که شۆرشه فه ره نسی ده که ویتنه نیتوانیانه وه: «یه که م میژووی ده سته لات و هیژ و نه وه چرکه کانه؛ دووه م ئەو میژوو وه به، که تیبیدا ئایدیاکان جینگه ی ماف و شیه وه کان ده گرنه وه»

(W. Stubbs, seventeen Lectures on the study of mediaval and modern His-tory, 3rd. 1900. p.239.

۱۶۲- پروانه ل.

163- Enconnter, vii, No.6, June 1957, p.17.

137- Foreign Affairs, xxviii, No.3 (June 1950), p.382.

138- J. B. Bury, the Idea of progress (1920), p.ix.

139- H. Butterfield, The whig Interpretation of History (1931), p.58.

ئەم ده سته وازه یه له گه ل ده سته وازه یه کی فراوانتردا به راورد بکه:

یه کباری ته وه زه لی و جووله، چه قبه سته وویی و دینامیکی بریتن له کاتیگۆری بنچینه یی به مانه ش ریبازی تینگه یشتنی کۆمه لئاسی له میژوو ده سته پیده کات... میژوو ته نها به مانایه کی ریشه یی یه کباری ته وه زه لی ده ناسیت: پرساری گرنگ و یه کلاییکه ره وه ئەوه یه ئاخۆ یه کباری ته وه زه لی یانیش گۆران سه رده که وئ. گۆران له میژوودا سرشتیکی پۆزه تیف و ره هایه، به لام یه کباری ته وه زه لی سرشتیکی خوودی و ریشه ییه له میژوودا.

A. Von martin, The sociology of the Renaissance (Engl. transl., 1945), p.i.

140- De tocqueville, preface to Democracy in America.

141- J. B. Bury, the Idea of progress (1920), p.5.

142- L. B. Namier, conflicts (1942), p.70.

143- Quoted in J. Huizinga, men and Ideas (1959), p.50.

144- Gobbon, The Decline and fall of the Roman Empire, ch.IV.

145- R. H. Tawney, The Agrarian problem in the sixteenth century (1912), p.177.

146- Lectures on Philosophy of History (English transl, 1884), p.40.

147- T. Carlyle, the french Revolution, I, i, ch. 4; I, iii, ch.7.

148- Broad cast on political Judgement, in the B.B.C. Third programme, 19 June 1957.

۱۴۹- به تاییه تی حاله تی Pravada جینگای سه رنجه، چونکه وشه یه کی دیکه ی کۆنی رووسی istina له (1) به رامبه ری هه یه.

وه لی جیا کردنه وه که له نیتوان truth وهک راستی و truth وهک به ها نییه؛ Pravada له هه ریه ک له دوو لایه نه که وه راستیارییه کی مرۆفه، istina له هه ریه ک له دوو لایه نه که وه راستیارییه کی یه زدانیه-واته راستیاری ده باره ی یه زدان و راستیارییه ک یه زدان ده ریده خا.

(****) founding fathers: واته داهینه رانی ده زگایه ک یان بزوتنه وه یه ک هه ره وه ها بریتن له ئەندامانی (* کۆنگره ی ده سته ووری ئەمریکا له (۱۷۸۷)-دا. (وه رگپێ).

164- M. Oakeshott, political Education (1951), p.22.

(*****) ميسسيانيزم (messianism): واته باوهريوون به ميسسيا؛ به تاييه تي بريتييه له بزوتنه وهيه كي ئايديوئوزي يانيس پيروي ئايدياكان، كه له ميانه ي هاتنه سهر دهسه لاتي ميسسياه رزگاربووني مرؤف راده گه يه ني، رهنه ميسسي كه سيك بيت يان چينتيك بيت، يان ئايديايهك بيت. (وهرگيپر).

165- American Historical review, No. 1vi, No.2 (January 1951), pp.272-3.

(*****) نه ندازه ي ههنگاو به ههنگاي كو مه لايه تي (Piecemeal social engineering):
واته به پروه بردني مرؤفه كان به گوپره ي شوين و ئهرك و فه رمانيان له كو مه لگه دا. (وهرگيپر)
(*) (muddling through): به دهسته هيناني نه ندازه يهك سه ركه وتن به بين داناني پلانتيكي
گرنه و يهك لايه نيكه ره وه. (وهرگيپر)

166- K. Popper, the poverty of Historicism (1957), pp.67,74.

167- ibid. pp,64, 68.

(*****) ئوتومبيله كو نه كه (T- model): له نيوان سالاني ۱۹۰۹-۱۹۲۷ له لايه ن
كو مپانياي فورد هوه دروستكراوه. (وهرگيپر)